



PRACA SOCJALNA I PSYCHOLOGICZNA: INNOWACJE, STRATEGIE I MOŻLIWOŚCI

*Zbiór materiałów okrągłego stołu z udziałem międzynarodowym
17 marca 2026 r.*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА: ІННОВАЦІЇ, СТРАТЕГІЇ ТА МОЖЛИВОСТІ

*Збірник матеріалів круглого столу з міжнародною участю
17 березня 2026 р.*

*Redakcja naukowa:
Zoia Sharlovych
Marian Tripak
Oksana Palyliulko
Vasyl Moiseiuk
Maryna Voloshchuk*



Łomża – Kamieniec-Podolski, 2026 p.

Institucja Edukacyjno-Rehabilitacyjna Szkolnictwa Wyższego „Kamieniec-Podolski Instytut Państwowy”, Ukraina
Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży, Rzeczpospolita Polska

Навчально-Реабілітаційний Заклад Вищої Освіти «Кам'янець-Подільський Державний Інститут», Україна
Міжнародна Академія Прикладних Наук в Ломжі, Республіка Польща

Redakcja naukowa:

Zoia Sharlovych, Marian Tripak, Oksana Palyliulko, Vasył Moiseiuk, Maryna Voloshchuk

Наукова редакція:

Зоя Шарлович, Мар'ян Тріпак, Оксана Палилюк, Василь Мойсеюк, Марина Волощук

Praca socjalna i psychologiczna: innowacje, strategie i możliwości [wydanie elektroniczne]: Zbiór materiałów okrągłego stołu z udziałem międzynarodowym. Kamieniec-Podolski – Łomża, 17 marca 2026 r. / Redakcja naukowa: Zoia Sharlovych, Marian Tripak, Oksana Palyliulko, Vasył Moiseiuk, Maryna Voloshchuk. Wydawnictwo: MANS w Łomży, 2026. 438 s.

Соціально-психологічна робота: інновації, стратегії та можливості [електронне видання] : Збірник матеріалів круглого столу з міжнародною участю, Кам'янець-Подільський – Ломжа, 17 березня 2026 р. / Наукова редакція: Зоя Шарлович, Мар'ян Тріпак, Оксана Палилюк, Василь Мойсеюк, Марина Волощук. Видавництво: MANS w Łomży, 2026. 438 s.

Recenzenci:

prof. dr hab. Alla Ryzhanova, Sumski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny imienia A.S. Makarenki, Ukraina

dr inż. Ireneusz Żuchowski, prof. MANS, Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży, Rzeczpospolita Polska

ISBN 978-83-68480-24-5

DOI <https://doi.org/10.58246/BQGW7637>

Zbiór powstał z gotowych materiałów dostarczonych przez autorów. Wydawca nie ponosi odpowiedzialności za materiały przekazane do publikacji.

Збірник сформований з готових матеріалів, наданих авторами. Видавець не несе відповідальності за надані до публікації матеріали.

Wydawnictwo: MANS w Łomży



© Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży, Rzeczpospolita Polska, 2026

© Instytucja Edukacyjno-Rehabilitacyjna Szkolnictwa Wyższego «Kamieniec-Podolski Instytut Państwowy», Ukraina, 2026

Залечане до розповсзєchniania в Інтернєcie прєз Радє Науковє
Інстytucji Едукаcyjno-Rehabilitacyjnej Szkolnictwa Wyższego
„Kamieniec-Podolski Instytut Państwowy” (protokół nr 9 від 30.04. 2026 r.)

Рекомендовано поширення в мережі «Інтернет» Вченою радою Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» (протокол № 9 від 30.04. 2026 р.)

RADA REDAKCYJNA:

dr. Marian Tripak, Instytucja Edukacyjno-Rehabilitacyjna Szkolnictwa Wyższego „Kamieniec-Podolski Instytut Państwowy”^{*}, Ukraina;
dr hab. Oleksandr Lavruk, IERSW „Kamieniec-Podolski Instytut Państwowy”, Ukraina;
dr Andrii Derlytsia, IERSW „Kamieniec-Podolski Instytut Państwowy”, Ukraina;
dr Oksana Palyiulko, IERSW „Kamieniec-Podolski Instytut Państwowy”, Ukraina;
dr Vasyl Moiseiuk, IERSW „Kamieniec-Podolski Instytut Państwowy”, Ukraina;
dr hab. Liudmyla Romanovska, IERSW „Kamieniec-Podolski Instytut Państwowy”, Ukraina;
dr hab. Anatolii Skrypyuk, IERSW „Kamieniec-Podolski Instytut Państwowy”, Ukraina;
dr Yuliana Vlasenko, IERSW „Kamieniec-Podolski Instytut Państwowy”, Ukraina;
dr Artur Mykhailik, IERSW „Kamieniec-Podolski Instytut Państwowy”, Ukraina;
mgr Maryna Voloshchuk, IERSW „Kamieniec-Podolski Instytut Państwowy”, Ukraina;
mgr Nataliia Storozhuk, IERSW „Kamieniec-Podolski Instytut Państwowy”, Ukraina;
dr Iryna Zavadska, IERSW „Kamieniec-Podolski Instytut Państwowy”, Ukraina;
dr Volodymyr Prysakar, IERSW „Kamieniec-Podolski Instytut Państwowy”, Ukraina;
dr Tetiana Marchak, IERSW „Kamieniec-Podolski Instytut Państwowy”, Ukraina;
dr Olha Stoliarenko, IERSW „Kamieniec-Podolski Instytut Państwowy”, Ukraina;
mgr Natalia Moshenets, Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży, Rzeczpospolita Polska;
dr Zoia Sharlovych, Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży, Rzeczpospolita Polska;
dr gab. Volodymyr Shevchenko, IERSW „Kamieniec-Podolski Instytut Państwowy”, Ukraina;
dr Oleksandr Shevchuk, IERSW „Kamieniec-Podolski Instytut Państwowy”, Ukraina.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д. е. н., проф. Мар'ян Тріпак, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»^{*,*} Україна;
д. н. з д. у., доц. Олександр Лаврук, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», Україна;
к.е.н. Андрій Дерлиця, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», Україна;
к. істор. н., доц. Оксана Палилюк, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», Україна;
к. п. н. Василь Мойсеюк, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», Україна;
д. п. н., проф. Людмила Романовська, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», Україна;
д. істор. н., проф. Анатолій Скрипник, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», Україна;
к. політ. н. Юліана Власенко, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», Україна;
к. істор. н., доц. Артур Михайлик, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», Україна;
mgr. Марина Волюшук, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», Україна;
mgr. Наталія Сторожук, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», Україна;
к. істор. н., доц. Ірина Завадська, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», Україна;
к.п.н., доц., Володимир Присакар, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», Україна;
к. філол. н., доц. Тетяна Марчак, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», Україна;
к. психол. н., доц. Ольга Столяренко, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», Україна;
mgr. Наталія Мошенець, Міжнародна Академія Прикладних Наук в Ломжі, Республіка Польща;
к. п. н. Зоя Шарлович, Міжнародна Академія Прикладних Наук в Ломжі, Республіка Польща;
д. п. н., проф. Володимир Шевченко, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», Україна
к. п. н. Олександр Шевчук, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», Україна.

^{*} IERSW „Kamieniec-Podolski Instytut Państwowy” - Instytucja Edukacyjna i Rehabilitacyjna Szkolnictwa Wyższego „Kamieniec-Podolski Instytut Państwowy”

^{**} НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» - Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» (Україна);

Зміст

Соціальна робота та кризові стани суспільства міжнародний та національний досвід

Сергій Дудка

Діяльність соціального працівника в умовах
трансформації закладів інтернатного типу 12

Ірина Завадська

Захист прав дітей у кризових умовах 15

Леся Королюк

Громадоорієнтована психосоціальна підтримка населення
в умовах кризових станів суспільства 21

Артур Михайлик

Соціальна дискримінація як засіб радянізації в Радянській
Україні (1920 – 1930-ті роки) 27

Володимир Присакар, Раїса Козак

Використання інформаційно-комунікативних технологій в
соціальній роботі зарубіжних країн 33

Соціальне проектування в системі освітньої підготовки майбутніх соціальних працівників

Алла Євстафієва-Худик

Психоосвітні соціальні проекти як інструмент розвитку
стійкості громади 38

Ірина Завадська, Дмитро Гарасевич

Місце соціального проектування у системі професійної
освіти соціальних працівників..... 45

Михайло Невінський

Соціальне проектування локальних туристично-
рекреаційних ініціатив у сільській громаді 49

Ганна Рідкодубська

Social Work Interventions for Children in Wartime Settings 56

Ірина Тимків, Надія Котлярчик, Іванна Фуярчук

Проектування безбар'єрного освітнього простору в
закладах вищої освіти: від архітектурної до інформаційної
доступності 59

Соціальні інновації та волонтерська діяльність фахівців у соціальній сфері в Україні та за кордоном

Наталія Атаманюк

Картування ресурсів громади як інноваційний інструмент соціально-психологічної роботи 65

Леся Берник

Інноваційні моделі соціально-психологічної підтримки в умовах суспільних змін 73

Наталія Горяча-Заводна

Інтегровані стратегії соціально-психологічного супроводу в громаді 80

Світлана Гумінська

Фасилітовані групи взаємодопомоги як інноваційний формат соціально-психологічної роботи 88

Алла Єфстаєва

Партнерські мережі соціально-психологічної підтримки як інноваційний ресурс допомоги населенню 95

Наталя Ільєва

Від підтримки до змін: практичний досвід соціальної роботи з сім'ями у складних життєвих обставинах та розвитку життєстійкості громади 103

Людмила Комарніцька, Марія Грушковик

Організація волонтерської діяльності студентів: роль молоді у наданні соціальних послуг громаді 107

Геннадій Кучеров

Волонтерська парадигма як фундаментальний чинник професійної підготовки фахівців соціальної сфери в умовах воєнного стану 112

Олеся Пислар

Супервізійна підтримка фахівців і волонтерів як ресурс якості соціально-психологічної роботи 117

Галина Радецька

Ресурсні соціально-психологічні хаби як інноваційний формат підтримки населення в громаді 124

Богдан Ябанжі

Цифрові інструменти як ресурс інноваційної практики соціального працівника 131

Новітні стратегії та практики у сфері психології

Анна Зарицька

Травмоінформований підхід як сучасна стратегія
соціально-психологічної підтримки населення 139

Олена Олійник

Соціальна профілактика алкоголізму в молодіжному
середовищі 147

Олена Отрубчак

Короткотривалі соціально-психологічні інтервенції
як стратегія швидкого реагування на кризові запити
населення 150

Ганна Сверид, Оксана Троханяк

Нейропсихологічні методи розвитку когнітивних
процесів у дітей з особливими освітніми потребами в
ортопедагогічній практиці 157

Інструменти соціально-психологічної підтримки вразливих груп населення під час війни

Ірина Гаврилюк

Соціально-психологічні ресурси відновлення жінок в
умовах воєнного стресу 162

Оксана Глов'юк

Психологічні та соціальні чинники розвитку
резильєнтності у підлітковому віці 169

Леся Данилевич

Соціально-психологічний супровід здобувачів освіти в
умовах соціальних викликів воєнного часу 173

Ірина Завадська, Вікторія Клебан

Психологічна підтримка сімей військових у період
демобілізації 179

Ірина Завадська, Анастасія-Карина Мартинюк

Соціально-психологічна підтримка сімей у кризових
умовах 182

Юрій Костюк

Кейс-менеджмент у роботі територіального центру
соціального обслуговування з людьми похилого віку ... 184

Любов Курінна

Мобільні соціально-психологічні команди як інструмент
підтримки вразливих груп населення в умовах війни .. 187

Інна Літяга, Наталія Сейко, Надія Павлик

Соціально-психологічна адаптація вимушено переміщених осіб: результати опитування 195

Василь Мойсеюк

Інноваційні методи арт-терапії в роботі з дітьми, що постраждали внаслідок бойових дій..... 209

Андрій Павловський

Подолання соціальної самотності дітей з військовою травмою засобами інноваційних методів 212

Станіслав Пенцак

Гра як безпечний простір емоційної стабілізації дітей молодшого шкільного віку в умовах воєнного досвіду.. 216

Галина Радецька

Ресурсні соціально-психологічні хаби як інноваційний формат підтримки населення в громаді 223

Ольга Столяренко, Ганна Войцішена

Психологічні особливості прояву агресивності молодших школярів в умовах воєнного стану 230

Володимир Черняк

Превентивна соціально-психологічна підтримка вразливих груп населення в умовах війни 234

Ярина Шевчук, Олег Складанівський

Організаційно-методичні проблеми надання психологічної та соціально-педагогічної допомоги постраждалим в умовах воєнного стану 242

Олександр Шевчук

Соціальні мережі та цифрові платформи як інструмент соціально-психологічної підтримки молоді в умовах війни..... 247

Соціальна робота та психологія особливості підготовки майбутніх фахівців

Олена Василенко

Особливості реалізації компетентнісного підходу у підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери 254

Інна Гуменюк

Реалізація особистісно-орієнтованого підходу до дітей з особливими освітніми потребами за умов інклюзивного навчання..... 259

<i>Володимир Дудченко, Олександр Поліщук</i>	
Соціально-психологічні особливості формування особистості під час війни.....	268
<i>Валентина Загалеви</i>	
Значення проблемних методів навчання у формуванні професійної компетентності фахівців соціальної роботи.....	272
<i>Марина Квітінська</i>	
Соціально-психологічний супровід здобувачів освіти з інвалідністю: сучасні підходи.....	277
<i>Марина Колісник</i>	
Професійне спілкування у соціальній роботі: психологічні умови ефективної допомоги	282
<i>Ніна Коляденко</i>	
Завдання і проблеми формування професійних компетентностей майбутніх психологів і соціальних працівників у сучасних умовах	285
<i>Ангеліна Литвинюк</i>	
Підготовка майбутніх фахівців до інноваційної соціально-психологічної роботи в громаді	288
<i>Владислав Моргун</i>	
Підготовка майбутніх фахівців до формування соціально-громадянських цінностей у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзивного освітнього середовища.....	296
<i>Анатолій Скрипник</i>	
Соціальна складова в системі освітньої підготовки магістрів-істориків.....	302
<i>Ольга Столяренко, Олена Криворучко</i>	
Емоційний інтелект як складова готовності майбутніх психологів до професійної діяльності.....	308
<i>Zoia Sharlovykh, Maryna Voloshchuk</i>	
Features of the formation of communicative competences of social workers during the war in Ukraine	312

Реабілітація та відновлення (соціальна, психологічна, фізична) — потреби та можливості

Олена Воробйова

Саморегуляція та командна підтримка
військовослужбовців у процесі виконання службово-
бойових завдань 315

Альона Годованюк, Тамара Герасимова

Фізична реабілітація – комплекс методів для підтримки
військовослужбовців, учасників бойових дій
та ветеранів 321

Ірина Завадська, Віктор Клевчук

Права здобувачів освіти з особливими освітніми
потребами 325

Ірина Завадська, Ірина Королішин

Соціально-психологічні фактори стресостійкості
студентів 328

Людмила Комарніцька

Психосоціальна допомога як чинник відновлення
вразливих верств населення в умовах війни 333

Сергій Кулібаба

Психологічне консультування сімей військовослужбовців у
процесі їх відновлення 339

Ольга Левченко

Творчі практики психологічного відновлення осіб, які
пережили травматичні події 343

Віталій Литвінчук

Технології соціальної роботи з громадянами похилого віку
в сучасній Україні 349

Василина Мазурчак

Сімейна адаптація військовослужбовців після повернення
з бойового середовища як складова реабілітаційного
процесу 352

Валентина Пасека

Проектна діяльність на уроках технологій в умовах
інклюзії 358

Дмитро Побігуця

Надання психологічної підтримки учасникам бойових дій
під час їх повернення до цивільного життя 362

Аліна Роїк

Особливості психологічної підтримки осіб, які пережили
травматичні події в умовах воєнного часу..... 367

Ольга Столяренко, Ольга Погорецька

Психологічний підхід до організації професійного
супроводу спортсменів паралімпійців 372

Марія Шкіринець

Сімейно-центрований підхід у реабілітації дітей з
розладами аутистичного спектра..... 376

Ірина Яковишена

Перехідна психологічна підтримка військовослужбовців
після виконання бойових завдань..... 383

Комунікативна компетентність соціальних працівників та психологів

Людмила Комарніцька, Софія Мостова

Роль комунікативних навичок та емпатії в роботі
психолога..... 390

Людмила Комарніцька, Діана Нестерович

Цифровий етикет та міжособистісні кордони:
трансформація спілкування в умовах гібридної роботи..... 395

Людмила Комарніцька, Оксана Шаповалова

Особливості невербальної комунікації під час
відеодзвінків: як жести та міміка сприймаються через
екран 399

Марія Петрук

Комунікативна взаємодія як ресурс соціального
становлення особистості 405

Олег Складанівський

Психологічні особливості вдосконалення комунікативної
діяльності психолога в умовах воєнного стану 412

Тетяна Хамелюк

Гібридна комунікація в соціально-психологічній роботі як
відповідь на сучасні виклики допомоги..... 418

Юлія Христюк

Українська мова як засіб професійної комунікації у
соціально-психологічній підтримці населення..... 426

Анна Шевченко

Вплив психологічного клімату колективу на ефективність професійної діяльності працівників	433
Іменний показник	436

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА КРИЗОВІ СТАНИ СУСПІЛЬСТВА МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД

Сергій Дудка

здобувач освіти Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти

«Кам'янець-Подільського державного інституту»

м. Кам'янець-Подільський, Україна

Науковий керівник: **Мар'ян Тріпак**,

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів,
обліку та оподаткування імені С. Юрія

ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ

У статті розглянуто актуальність діяльності соціального працівника в умовах трансформації закладів інтернатного типу в Україні. Визначено роль соціального працівника як ключового суб'єкта забезпечення процесів деінституціалізації, соціальної адаптації та інтеграції дітей і молоді у суспільство.

Ключові слова: соціальна робота, соціальний працівник, інтернатні заклади, деінституціалізація, соціальна адаптація, соціальні послуги.

The article considers the relevance of the social worker's activity in the conditions of transformation of residential institutions in Ukraine. The role of the social worker as a key subject in ensuring deinstitutionalization processes, social adaptation and integration of children and youth into society is determined.

Key words: social work, social worker, residential institutions, deinstitutionalization, social adaptation, social services.

Постановка проблеми. Сучасні процеси реформування системи соціального захисту в Україні, зокрема трансформація закладів інтернатного типу, зумовлюють необхідність переосмислення ролі соціального працівника. Перехід від інституційного догляду до сімейних та наближених до сімейних форм виховання вимагає нових підходів до надання соціальних послуг. У цих умовах соціальний працівник виступає ключовою фігурою у забезпеченні прав дітей, їх соціальної інтеграції та підтримки вразливих категорій населення.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та розкритті практичного змісту діяльності соціального працівника в умовах трансформації закладів інтернатного типу як важливого інструменту реалізації процесів деінституціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика реформування інтернатних закладів та розвитку соціальної роботи досліджувалася українськими та зарубіжними науковцями. Зокрема, питання соціальної роботи з дітьми та сім'ями висвітлені у працях І. Зверевої та О. Безпалько; аспекти деінституціалізації та розвитку альтернативних форм виховання розкрито у дослідженнях Н. Коляди та Л. Міщик. Особливості професійної діяльності соціального працівника в умовах реформ аналізуються у роботах Т. Семигіної. Серед зарубіжних науковців значний внесок у розвиток політики деінституціалізації зробив Дж. Тобіс.

Виклад основного матеріалу. Діяльність соціального працівника в умовах трансформації закладів інтернатного типу характеризується зміщенням акценту з інституційного догляду на підтримку сімейних форм виховання та соціальної інтеграції дітей. Як зазначають дослідники, ключовим завданням соціального працівника є забезпечення індивідуального підходу до кожної дитини та її сім'ї, а також координація міжвідомчої взаємодії [2, с. 67].

Важливим напрямом діяльності є оцінка потреб дитини та її оточення, що дозволяє визначити оптимальні форми підтримки. Соціальний працівник здійснює соціальний супровід, консультування та посередництво між сім'єю, освітніми установами та соціальними службами [1, с. 143].

Особливе значення має процес підготовки дітей до самостійного життя після виходу з інтернатних закладів. Це включає розвиток життєвих навичок, професійну орієнтацію та формування соціальної компетентності. Як підкреслюють зарубіжні дослідники, успішна інтеграція у суспільство залежить від комплексної підтримки та залучення громади [4, с. 102].

У контексті деінституціалізації важливою є робота з біологічними сім'ями з метою запобігання потраплянню дітей до інтернатних закладів. Соціальні працівники здійснюють профілактичну роботу, надають соціальні послуги та сприяють зміцненню сімейного потенціалу [3, с. 89].

Практичне впровадження нових підходів до діяльності соціальних працівників забезпечує ефективну трансформацію системи інтернатних закладів. Це сприяє зменшенню рівня інституціалізації дітей, розвитку сімейних форм виховання та підвищенню якості соціальних послуг [2, с. 120].

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Діяльність соціального працівника в умовах трансформації закладів інтернатного типу є ключовим чинником успішної реалізації політики деінституціалізації. Вона спрямована на забезпечення прав дитини, розвиток сімейних форм виховання та соціальну інтеграцію. Перспективи подальших досліджень полягають у вдосконаленні професійної підготовки соціальних працівників та розробці інноваційних моделей соціальних послуг.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : теорія і практика. Київ : Академвидав, 2020. 312 с.
2. Зверева І. Д. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 256 с.
3. Коляда Н. М. Соціальна робота з дітьми та молоддю. Київ : Каравела, 2020. 288 с.
4. Tobis D. From Pariahs to Partners: How Parents and Their Allies Changed New York City's Child Welfare System. New York : Oxford University Press, 2013. 320 p.

References

1. Bezpalko, O. V. Sotsialna pedahohika: teoriia i praktyka [Social pedagogy: theory and practice]. Kyiv: Akademvydav, 2020. 312 p. [in Ukrainian].
2. Zvierieva, I. D. Sotsialna robota v Ukraini: teoriia i praktyka [Social work in Ukraine: theory and practice]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury, 2021. 256 p. [in Ukrainian].
3. Koliada, N. M. Sotsialna robota z ditmy ta moloddiu [Social work with children and youth]. Kyiv: Karavela, 2020. 288 p. [in Ukrainian].
4. Tobis, D. From Pariahs to Partners: How Parents and Their Allies Changed New York City's Child Welfare System. New York: Oxford University Press, 2013. 320 p. [in English]. Malchiodi, C. A. *Trauma and Expressive Arts Therapy: Brain, Body, and Imagination in the Healing Process*. New York: Guilford Press, 2020. 320 p. [in English].

Ірина Завадська

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

irynazavadska80@gmail.com

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ У КРИЗОВИХ УМОВАХ

У статті розглядаються актуальні проблеми захисту прав дітей у кризових умовах, зокрема під час збройних конфліктів, гуманітарних катастроф, масового переміщення населення та соціально-економічних потрясінь. Проаналізовано основні міжнародно-правові механізми забезпечення прав дітей, серед яких Конвенція ООН про права дитини, міжнародне гуманітарне право та інші міжнародні акти. Особливу увагу приділено сучасним викликам у сфері забезпечення безпеки дітей, включаючи насильство, експлуатацію, залучення до збройних формувань, втрату доступу до освіти, медичних послуг і соціального захисту. Визначено ключові напрями вдосконалення системи захисту прав дітей у кризових умовах, серед яких посилення міжнародної співпраці, розвиток національних механізмів реагування на гуманітарні кризи, забезпечення доступу дітей до освіти та психологічної підтримки. Обґрунтовано необхідність комплексного підходу до забезпечення прав дітей, що поєднує правові, соціальні, гуманітарні та освітні заходи.

Ключові слова: права дитини, гуманітарна криза, міжнародне гуманітарне право, збройний конфлікт, соціальний захист, міжнародне право, гуманітарна допомога

The article examines the current issues of protecting children's rights in crisis conditions, particularly during armed conflicts, humanitarian disasters, mass displacement, and socio-economic instability. The study analyzes the main international legal mechanisms aimed at ensuring the protection of children's rights, including the United Nations Convention on the Rights of the Child, international humanitarian law, and other international legal instruments. Special attention is paid to modern challenges related to the safety and well-being of children, such as violence, exploitation, involvement in armed groups, loss of access to education, healthcare, and social protection services. The article identifies key directions for improving the system of protecting children's rights in crisis situations, including strengthening international cooperation, developing effective national response mechanisms to humanitarian emergencies, and ensuring access to education and psychological support for children affected by crises. The research substantiates the need for a comprehensive approach to the protection of children's rights that combines legal, social, humanitarian, and educational measures.

Keywords: children's rights, humanitarian crisis, international humanitarian law, armed conflict, social protection, international law, humanitarian assistance.

Проблема захисту прав дітей у кризових умовах є однією з найбільш актуальних у сучасному світі. Збройні конфлікти, природні катастрофи, пандемії, економічні кризи та масові міграційні процеси значною мірою впливають на становище дітей, створюючи загрозу для їхнього життя, здоров'я та розвитку. Діти належать до найбільш уразливих груп населення, оскільки вони мають обмежені можливості для самостійного захисту своїх прав і потребують особливої підтримки з боку держави та міжнародної спільноти.

За даними міжнародних організацій, сотні мільйонів дітей у світі проживають у регіонах, охоплених гуманітарними кризами, де вони часто стикаються з насильством, експлуатацією, голодом, відсутністю медичної допомоги та доступу до освіти. У таких умовах забезпечення прав дітей стає важливим завданням як для національних урядів, так і для міжнародних організацій.

Метою цієї статті є дослідження особливостей забезпечення прав дітей у кризових умовах, аналіз міжнародно-правових механізмів їх захисту та визначення основних напрямів удосконалення системи підтримки дітей у ситуаціях гуманітарної кризи.

Кризові ситуації суттєво впливають на реалізацію прав дітей, закріплених міжнародними документами. Однією з найбільш серйозних проблем є фізична небезпека для життя та здоров'я дітей. Під час збройних конфліктів вони можуть ставати жертвами обстрілів, мінної небезпеки або інших проявів насильства. Крім того, діти часто зазнають психологічних травм через втрату членів родини, вимушене переселення або участь у військових діях.

Серйозною проблемою є також залучення дітей до збройних формувань. У різних регіонах світу діти використовуються як бійці, розвідники, кур'єри або допоміжний персонал. Попри заборону міжнародного права, у світі налічується значна кількість дітей, які беруть участь у військових діях, що негативно впливає на їхній фізичний і психологічний розвиток.

Кризи також спричиняють масштабне переміщення населення. Діти, які стають біженцями або внутрішньо переміщеними особами, часто залишаються без доступу до освіти, медичної допомоги та соціальної підтримки. У таких умовах зростає ризик торгівлі людьми, дитячої праці та інших форм експлуатації.

Крім того, гуманітарні кризи можуть призводити до руйнування системи освіти. Школи знищуються або використовуються не за

призначенням, а діти змушені переривати навчання на тривалий період. Це створює довготривалі негативні наслідки для розвитку суспільства в цілому.

Захист прав дітей у кризових умовах забезпечується системою міжнародно-правових норм і принципів. Одним із ключових документів є Конвенція ООН про права дитини 1989 року, яка встановлює основні стандарти захисту прав дітей у всіх сферах життя. Відповідно до цієї Конвенції, держави зобов'язані забезпечувати дітям право на життя, розвиток, освіту, охорону здоров'я та захист від насильства.

Важливу роль також відіграє міжнародне гуманітарне право, яке регулює захист цивільного населення під час збройних конфліктів. Згідно з цими нормами, діти повинні користуватися особливою повагою та захистом, а сторони конфлікту зобов'язані вживати всіх можливих заходів для забезпечення їхньої безпеки.

До міжнародних механізмів захисту також належать:

- Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах;
- Женевські конвенції 1949 року та додаткові протоколи до них;
- міжнародні програми гуманітарної допомоги, які реалізуються спеціалізованими установами ООН та міжнародними організаціями.

Ці документи формують правову основу для захисту дітей у кризових ситуаціях та визначають обов'язки держав щодо забезпечення їхніх прав.

Міжнародні організації відіграють важливу роль у забезпеченні прав дітей у кризових умовах. Зокрема, значну діяльність у цьому напрямі здійснюють агентства системи ООН, гуманітарні організації та неурядові інституції.

Основними напрямками діяльності міжнародних організацій є:

- надання гуманітарної допомоги дітям і сім'ям, які постраждали від криз;
- забезпечення доступу до освіти у надзвичайних ситуаціях;
- психологічна підтримка дітей;
- боротьба з дитячою експлуатацією та насильством;
- моніторинг порушень прав дітей.

Гуманітарні програми спрямовані на забезпечення базових потреб дітей, включаючи харчування, медичну допомогу, чисту воду та безпечне середовище для життя. У кризових умовах ці

заходи мають вирішальне значення для збереження життя і здоров'я дітей.

Важливим аспектом є також розробка програм реінтеграції дітей, які постраждали від конфліктів або були залучені до військових дій. Такі програми включають психологічну допомогу, відновлення доступу до освіти та соціальну адаптацію.

Незважаючи на існування міжнародних правових механізмів, проблема захисту дітей у кризових умовах залишається актуальною. Для підвищення ефективності системи захисту необхідно впроваджувати комплексні заходи на міжнародному та національному рівнях.

По-перше, важливо посилити міжнародну співпрацю між державами та гуманітарними організаціями з метою координації дій у кризових ситуаціях.

По-друге, держави повинні вдосконалювати національне законодавство у сфері захисту прав дітей, забезпечуючи його відповідність міжнародним стандартам.

По-третє, необхідно приділяти особливу увагу психологічній підтримці дітей, які пережили травматичні події.

По-четверте, важливим є забезпечення безперервності освіти навіть у надзвичайних умовах, зокрема шляхом впровадження дистанційного навчання або створення тимчасових освітніх центрів.

Комплексне впровадження таких заходів сприятиме підвищенню ефективності системи захисту прав дітей та забезпеченню їхнього безпечного розвитку навіть у складних умовах.

Захист прав дітей у кризових умовах є важливим завданням міжнародної спільноти та національних держав. Гуманітарні кризи значною мірою впливають на реалізацію основних прав дітей, створюючи загрози для їхнього життя, здоров'я та розвитку.

Міжнародне право передбачає систему норм і механізмів, спрямованих на забезпечення захисту дітей у кризових ситуаціях. Проте ефективність цих механізмів залежить від рівня їх реалізації на практиці.

Для підвищення рівня захисту прав дітей необхідно посилювати міжнародну співпрацю, удосконалювати національне законодавство та розвивати гуманітарні програми підтримки дітей. Особливу увагу слід приділяти забезпеченню доступу до освіти, медичної допомоги та психологічної підтримки.

Таким чином, комплексний підхід до захисту прав дітей у кризових умовах є ключовою передумовою забезпечення їхнього благополуччя та сталого розвитку суспільства.

Список використаних джерел:

1. Дубовик К. Є. Захист прав дітей у міжнародному гуманітарному праві. Теорія та практика державного управління. 2022. Вип. 1 (74). С. 88–101. DOI: 10.26565/1727-6667-2022-1-07.
2. Баран А. В., Базан І. І. Щодо питання міжнародно-правових механізмів захисту прав дітей під час збройних конфліктів. Актуальні проблеми правознавства. 2022. № 3 (31). С. 50–54. DOI: 10.35774/app2022.03.050.
3. Schaller N. A dual dilemma: protecting children's rights in the context of COVID-19 and conflict. Journal of International Humanitarian Action. 2025. Vol. 10. Article 4. DOI: 10.1186/s41018-024-00164-7.
4. Garayová L. Legal protections for children in refugee and migrant crises in Central and Eastern Europe. Frontiers in Political Science. 2025. Vol. 7. Article 1585607. DOI: 10.3389/fpos.2025.1585607.
5. UNICEF. Child Protection in Humanitarian Action Brief [Електронний ресурс]. URL: <https://www.unicef.org/documents/child-protection-humanitarian-action-brief-0> (дата звернення: 20.04.2026).
6. International Committee of the Red Cross. Legal Protection of Children in Armed Conflict – Factsheet [Електронний ресурс]. URL: <https://www.icrc.org/en/document/legal-protection-children-armed-conflict-factsheet> (дата звернення: 20.04.2026).
7. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. A/HRC/37/33: Protecting the rights of the child in humanitarian situations – Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights [Електронний ресурс]. 2017. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/reports/ahrc3733-protecting-rights-child-humanitarian-situations-report-united-nations> (дата звернення: 20.04.2026).
8. Hart J. The child as vulnerable victim: humanitarianism constructs its object. International Journal of Environmental Research and Public Health. 2023. Vol. 20, no. 6. Article 5102. DOI: 10.3390/ijerph20065102.

References

1. Dubovyk, K. Ye. (2022). Zakhyst prav ditei u mizhnarodnomu humanitarnomu pravi [Protection of children's rights in international humanitarian law]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, 1(74), 88–101. <https://doi.org/10.26565/1727-6667-2022-1-07> [in Ukrainian]
2. Baran, A. V., & Bazan, I. I. (2022). Shchodo pytannia mizhnarodno-pravovykh mekhanizmiv zakhystu prav ditei pid chas zbroinykh konfliktiv [On the issue of international legal mechanisms for the protection of children's rights during armed conflicts]. *Aktualni problemy pravoznavstva*, 3(31), 50–54. <https://doi.org/10.35774/app2022.03.050> [in Ukrainian]
3. Schaller, N. (2025). A dual dilemma: Protecting children's rights in the context of COVID-19 and conflict. *Journal of International Humanitarian Action*, 10, Article 4. <https://doi.org/10.1186/s41018-024-00164-7> [in English]
4. Garayová, L. (2025). Legal protections for children in refugee and migrant crises in Central and Eastern Europe. *Frontiers in Political Science*, 7, Article 1585607. <https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1585607> [in English]
5. UNICEF. (n.d.). Child protection in humanitarian action brief. Retrieved April 20, 2026, from <https://www.unicef.org/documents/child-protection-humanitarian-action-brief-0> [in English]
6. International Committee of the Red Cross. (n.d.). Legal protection of children in armed conflict: Factsheet. Retrieved April 20, 2026, from <https://www.icrc.org/en/document/legal-protection-children-armed-conflict-factsheet> [in English]
7. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. (2017). Protecting the rights of the child in humanitarian situations: Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights (A/HRC/37/33). Retrieved April 20, 2026, from <https://www.ohchr.org/en/documents/reports/ahrc3733-protecting-rights-child-humanitarian-situations-report-united-nations> [in English]
8. Hart, J. (2023). The child as vulnerable victim: Humanitarianism constructs its object. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(6), Article 5102. <https://doi.org/10.3390/ijerph20065102> [in English]

Леся Королюк

Соц. педагог ліцею №9 ім. А.М. Трояна

ГРОМАДООРІЄНТОВАНА ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ КРИЗОВИХ СТАНІВ СУСПІЛЬСТВА

Анотація. У тезах розглянуто громадоорієнтовану психосоціальну підтримку населення в умовах кризових станів суспільства. Обґрунтовано, що сучасні соціальні виклики, пов'язані з війною, вимушеним переміщенням, втратою житла, руйнуванням соціальних зв'язків, економічною нестабільністю та зростанням психологічного напруження, потребують не лише індивідуальної допомоги, а й системної роботи на рівні громади. Підкреслено, що громадоорієнтований підхід дає змогу поєднувати професійну діяльність соціальних працівників і психологів із ресурсами місцевого самоврядування, закладів освіти, охорони здоров'я, громадських організацій, волонтерських ініціатив і неформальних мереж взаємодопомоги. Окреслено практичні напрями такої підтримки: оцінювання потреб громади, психоосвітня робота, соціальна навігація, групи взаємопідтримки, кризове консультування, перенаправлення до спеціалізованих служб, підтримка фахівців і волонтерів, розвиток довіри та соціальної згуртованості. Зроблено висновок, що громадоорієнтована психосоціальна підтримка є важливим інструментом подолання наслідків кризових станів суспільства, оскільки допомагає не лише реагувати на індивідуальні проблеми, а й зміцнювати стійкість громади.

Ключові слова: громадоорієнтована підтримка, психосоціальна допомога, кризові стани, соціальна робота, психологічна підтримка, громада, соціальна згуртованість, стійкість.

The paper examines community-oriented psychosocial support in the context of social crises. It is argued that modern challenges related to war, forced displacement, loss of housing, disruption of social ties, economic instability and increased psychological tension require not only individual assistance, but also systematic work at the community level. The community-oriented approach makes it possible to combine the professional activities of social workers and psychologists with the resources of local authorities, educational institutions, health care services, civil society organizations, volunteer initiatives and informal mutual-aid networks. Practical areas of such support include community needs assessment, psychoeducation, social navigation, peer-support groups, crisis counselling, referral to specialized services, support for professionals and volunteers, development of trust and social cohesion. The paper concludes that community-oriented psychosocial support is an important tool for overcoming the consequences of social crises, as it helps not only to respond to individual problems, but also to strengthen community resilience.

Key words: community-oriented support, psychosocial assistance, crisis states, social work, psychological support, community, social cohesion, resilience.

Постановка проблеми. Кризові стани суспільства істотно змінюють умови життя людини, родини й громади. Війна, вимушене переміщення, втрати, руйнування житла, економічна нестабільність, невизначеність майбутнього та розрив звичних соціальних контактів створюють ситуації, у яких людина потребує не лише матеріальної чи інформаційної допомоги, а й соціально-психологічної підтримки. Водночас індивідуальна консультація не завжди може повністю відповісти на складність таких потреб, адже значна частина проблем пов'язана із середовищем, доступом до послуг, соціальною ізоляцією, недовірою, браком інформації та недостатньою координацією допомоги [1; 2].

Саме тому особливого значення набуває громадоорієнтована психосоціальна підтримка, яка розглядає громаду не лише як територію проживання, а як простір взаємодії, солідарності, відновлення соціальних зв'язків і спільного подолання наслідків кризи. У такій моделі соціальний працівник і психолог виконують не лише консультативну функцію, а й роль координаторів, фасилітаторів, соціальних навігаторів і посередників між людиною, родиною, службами, громадськими організаціями та волонтерськими ініціативами [3; 4].

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення громадоорієнтованої психосоціальної підтримки населення в умовах кризових станів суспільства та визначенні практичних напрямів її реалізації з урахуванням міжнародного й національного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У міжнародних підходах до психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в надзвичайних ситуаціях наголошується на необхідності багаторівневої системи допомоги, що охоплює базову безпеку, підтримку сім'ї та громади, цільову нефахову допомогу й спеціалізовані послуги [1]. Мінімальний пакет послуг IASC із психічного здоров'я та психосоціальної підтримки конкретизує потребу в координації, оцінюванні потреб, безпечному перенаправленні, залученні громади та міжсекторальній взаємодії [2]. У документах Всесвітньої організації охорони здоров'я підкреслюється важливість розвитку громадських служб психічного здоров'я, людиноцентрованості, поваги до прав людини й наближення допомоги до реального середовища життя людини [3]. Глобальне визначення соціальної роботи також акцентує на

соціальних змінах, соціальній згуртованості, наснаженні людей і колективній відповідальності, що створює теоретичну основу для громадоорієнтованої практики [4]. В українському контексті важливим орієнтиром є цільова модель системи психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, у якій наголошено на міжсекторальності, доступності послуг, розвитку підтримки в громадах і потребі координації допомоги в умовах війни [5].

Виклад основного матеріалу. Громадоорієнтована психосоціальна підтримка передбачає організацію допомоги максимально близько до людини – у громаді, де вона проживає, навчається, працює, отримує соціальні послуги та підтримує повсякденні зв'язки. Її головна ідея полягає в тому, що подолання наслідків кризи не може бути лише справою окремого фахівця або окремої установи. Воно потребує поєднання професійної допомоги, активності самої людини, підтримки родини, ресурсів громади, волонтерської участі та чіткої взаємодії між службами.

Першим практичним напрямом такої роботи є оцінювання потреб громади. Соціальні працівники й психологи мають аналізувати, які групи населення найбільше потребують підтримки, які проблеми повторюються найчастіше, які послуги є доступними, а яких бракує. Особливої уваги потребують внутрішньо переміщені особи, люди старшого віку, діти й молодь, родини військовослужбовців, ветерани, люди з інвалідністю, сім'ї у складних життєвих обставинах, особи, які пережили втрату або тривалий стрес. Таке оцінювання допомагає уникнути формальної допомоги й орієнтувати роботу на реальні запити населення.

Другим напрямом є соціальна навігація. У кризових умовах людина часто не знає, куди звернутися, які послуги доступні, які документи потрібні, хто може надати психологічну, соціальну, медичну, правову чи гуманітарну допомогу. Соціальна навігація допомагає впорядкувати шлях людини в системі підтримки. Вона може здійснюватися через індивідуальні консультації, інформаційні буклети, цифрові карти послуг, гарячі лінії, консультаційні пункти, сторінки громад у соціальних мережах або роботу мобільних команд.

Третім напрямом є психоосвіта. Її завдання полягає в тому, щоб пояснити людям природність багатьох реакцій на тривалий стрес, навчити базових способів самодопомоги, допомогти розпізнати ознаки емоційного виснаження, сформулювати готовність звертатися

по підтримку. Психоосвітня робота може проводитися в закладах освіти, соціальних службах, молодіжних просторах, центрах підтримки, бібліотеках, громадських організаціях або онлайн. Важливо, щоб вона була доступною, не стигматизувала людей і давала практичні орієнтири.

Четвертим напрямом є розвиток груп взаємопідтримки. У кризових станах суспільства люди часто переживають не лише особисті труднощі, а й відчуття ізоляції. Групи взаємопідтримки допомагають відновлювати соціальні контакти, ділитися досвідом, отримувати емоційну підтримку й бачити, що переживання інших людей можуть бути подібними. Такі групи можуть створюватися для внутрішньо переміщених осіб, батьків, молоді, людей старшого віку, родин військовослужбовців, волонтерів, ветеранів. Їх ефективність залежить від безпечної фасилітації, добровільності участі, конфіденційності та чітких правил взаємодії.

П'ятим напрямом є міжсекторальна взаємодія. Соціально-психологічні проблеми рідко мають лише один вимір. Наприклад, тривога може бути пов'язана з втратою житла, безробіттям, проблемами зі здоров'ям, невизначеністю правового статусу, труднощами догляду за дитиною або літньою людиною. Тому ефективна допомога потребує співпраці соціальних служб, психологів, медичних закладів, освітніх установ, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, волонтерів, центрів зайнятості та реабілітаційних структур.

Шостим напрямом є підтримка волонтерських ініціатив. У кризових умовах волонтери часто стають першою ланкою допомоги, оскільки швидко реагують на потреби громади, допомагають із гуманітарною підтримкою, інформуванням, супроводом людей і організацією місцевих ініціатив. Водночас волонтерська діяльність потребує координації, навчання та етичних правил. Волонтери мають розуміти межі своєї ролі, знати, коли потрібно перенаправляти людину до фахівця, дотримуватися конфіденційності та піклуватися про власний психологічний стан.

Сьомим напрямом є використання цифрових інструментів. Онлайн-консультації, електронні форми звернення, чат-боти, цифрові карти послуг, соціальні мережі й месенджери можуть розширювати доступ до допомоги, особливо для людей, які проживають у віддалених населених пунктах, мають обмежену мобільність або не можуть швидко звернутися до установи

особисто. Проте цифрові інструменти мають бути допоміжними, а не єдиними каналами підтримки, оскільки частина населення стикається з цифровою нерівністю, браком навичок або відсутністю технічних засобів.

Важливою умовою громадоорієнтованої підтримки є довіра. Люди не завжди звертаються по допомогу навіть тоді, коли її потребують. Причинами можуть бути сором, страх осуду, негативний досвід спілкування з установами, нерозуміння власного стану або переконання, що «іншим важче». Тому соціальні працівники й психологи мають формувати культуру звернення по допомогу як нормального й відповідального кроку. Для цього важливі повага до гідності людини, конфіденційність, доброзичливість, зрозуміла мова комунікації та відсутність стигматизації.

Окреме значення має підтримка самих фахівців. Соціальні працівники, психологи, педагоги, медичні працівники й волонтери, які працюють у кризових умовах, часто стикаються з емоційно складними історіями, високим навантаженням і обмеженими ресурсами. Тому громадоорієнтована модель має включати супервізію, інтервізію, командні обговорення, профілактику професійного вигорання та навчання навичок саморегуляції. Без підтримки тих, хто допомагає, система допомоги не може бути стійкою.

Підсумовуючи, зазначимо, що громадоорієнтована психосоціальна підтримка є важливою відповіддю на кризові стани суспільства. Її цінність полягає в тому, що вона поєднує індивідуальну допомогу з розвитком соціальних зв'язків, партнерства, взаємодопомоги й локальної стійкості. Такий підхід дає змогу не лише реагувати на наслідки кризи, а й поступово відновлювати довіру, активність і згуртованість громади.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Громадоорієнтована психосоціальна підтримка населення в умовах кризових станів суспільства є важливим напрямом сучасної соціальної роботи та психологічної практики. Вона передбачає оцінювання потреб громади, соціальну навігацію, психоосвіту, групи взаємопідтримки, міжсекторальну взаємодію, підтримку волонтерських ініціатив, використання цифрових інструментів і профілактику професійного вигорання фахівців. Її ефективність залежить від доступності послуг, довіри населення, координації

між установами, етичності допомоги та активного залучення громади. Перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення моделей громадоорієнтованої психосоціальної підтримки для різних типів громад, оцінювання ефективності локальних програм допомоги, вивчення ролі волонтерських ініціатив у подоланні наслідків кризових станів, аналіз цифрових інструментів соціальної навігації та підготовка практичних рекомендацій для соціальних працівників і психологів щодо організації підтримки населення на рівні громади.

Список використаних джерел:

1. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*. Geneva : IASC, 2007. URL: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-task-force-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-guidelines-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings-2007>
2. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Minimum Service Package for Mental Health and Psychosocial Support*. 2022. URL: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-reference-group-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-minimum-service-package-mental-health-and-psychosocial-support>
3. World Health Organization. *Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches*. Geneva : World Health Organization, 2021. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240025707>
4. International Federation of Social Workers. *Global Definition of Social Work*. 2014. URL: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
5. Координаційний центр з психічного здоров'я Кабінету Міністрів України. *Цільова модель системи психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні*. Київ, 2024.
6. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. *A Guide to Psychological First Aid*. Copenhagen : IFRC Reference Centre for Psychosocial Support, 2018. URL: <https://pscentre.org/resource/a-guide-to-psychological-first-aid-for-red-cross-red-crescent-societies/>

References:

1. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*. Geneva: IASC, 2007. Available at: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc->

- task-force-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-guidelines-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings-2007 [in English].
2. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Minimum Service Package for Mental Health and Psychosocial Support*. 2022. Available at: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-reference-group-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-minimum-service-package-mental-health-and-psychosocial-support> [in English].
 3. World Health Organization. *Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches*. Geneva: World Health Organization, 2021. Available at: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240025707> [in English].
 4. International Federation of Social Workers. *Global Definition of Social Work*. 2014. Available at: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> [in English].
 5. Mental Health Coordination Center of the Cabinet of Ministers of Ukraine. *Target Model for the System of Mental Health and Psychosocial Support in Ukraine*. Kyiv, 2024 [in Ukrainian].
 6. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. *A Guide to Psychological First Aid*. Copenhagen: IFRC Reference Centre for Psychosocial Support, 2018. Available at: <https://pscentre.org/resource/a-guide-to-psychological-first-aid-for-red-cross-red-crescent-societies/> [in English].

Артур Михайлик

кандидат історичних наук, доцент
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут».
e-mail: Step.Rudanskiy@gmail.com

СОЦІАЛЬНА ДИСКРИМІНАЦІЯ ЯК ЗАСІБ РАДЯНІЗАЦІЇ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (1920 – 1930-ТІ РОКИ)

Анотація. Серед численних ідеологем, сформованих більшовицьким керівництвом, провідне місце посідав конструкт про загальну рівність. Створення такого суспільного устрою, у межах якого громадяни мали бути позбавлені національних, майнових, соціокультурних та політичних відмінностей, проголошувалося одним з головних орієнтирів комуністичного майбутнього. Ця теза була інтегрована в марксистсько-ленінську модель безкласового суспільства й активно використовувалася як у зовнішній пропаганді, так і у внутрішньому

інформаційному просторі радянської держави. Насправді соціальна структура Радянського Союзу була значно складнішою й не вкладалася у звичну для комуністичної ідеології схему існування лише двох класів: пролетаріату та селянства. До них додавався ще прошарок інтелігенції, до якого, зазвичай, використовувався епітет «тонкий», що підкреслювало його нечисленність та слабкість. У цьому контексті одним із важливих завдань сучасної історичної науки є руйнування міфу про загальну рівність у СРСР, що сприятиме подоланню радянської ментальності та комуністичних стереотипів серед тих громадян сучасної України, які й досі залишаються в межах радянської ментальної парадигми.

Ключові слова: соціальна дискримінація, Радянська Україна, тоталітарна держава, державний примус, соціальні права.

Abstract. Among the numerous ideologemes formed by the Bolshevik leadership, the construct of universal equality held a leading place. The creation of such a social order, within which citizens were to be deprived of national, property, socio-cultural, and political distinctions, was proclaimed as one of the main guidelines of the communist future. This thesis was integrated into the Marxist-Leninist model of a classless society and actively used both in external propaganda and in the internal informational space of the Soviet state. In reality, the social structure of the Soviet Union was significantly more complex and did not fit into the usual scheme of communist ideology, which envisioned the existence of only two classes: the proletariat and the peasantry. Added to them was the layer of the intelligentsia, which was usually described with the epithet «thin,» emphasizing its small number and weakness. In this context, one of the important tasks of modern historical science is to dismantle the myth of universal equality in the USSR, which will contribute to overcoming the Soviet mentality and communist stereotypes among those citizens of modern Ukraine.

Keywords: social discrimination, Soviet Ukraine, totalitarian state, state coercion, social rights.

Вже відразу після окупації України Червоною Армією всі її населення було поділено на дві великих групи: «експлуататорів» і «тих, кого експлуатують». Особливе значення надавалося тому, до якої категорії відносилася особа до революції, оскільки це визначало її соціальне становище в новому комуністичному соціумі. На початку 1920-х років, як зазначає професорка Техаського університету Шейла Фіцпатрік, класову приналежність членів радянських організацій, зокрема партії більшовиків, визначали за двома критеріями: станом «до» та «після» революції [1, с. 759].

Ті, хто отримав тавро «класового ворога» позбавлялися виборчих прав, були змушені платити збільшені податки, вони мали проблеми з працевлаштуванням, пенсійним забезпеченням, мали платити за освіту дітей, знаходились під постійним тиском з

боку держави та комуністичного активу суспільства [1, с. 767].

Завдяки потужній пропагандистській машинізації впродовж кількох років значна частка населення окупаційної України почала з підозрою ставитися до колишніх «експлуататорів», незалежно від їхньої соціальної ролі після утвердження пролетарської диктатури. Це сприяло формуванню лояльності до більшовизму, одночасно руйнуючи українське суспільство, замінюючи національну солідарність класовою, що високо цінувалася комуністами. Класова риторика в освіті та партійних структурах дискримінувала «чужі елементи», сприяючи соціальному розколу та витісненню української еліти. Таким чином, маніпуляція нерівністю не лише консолідувала владу Сталіна, але й придушила національний опір, інтегруючи Україну в радянську систему.

Радянізація України супроводжувалася радикальною трансформацією статусу релігійних інституцій і духовенства, яке втратило колишні привілеї та опинилося в умовах постійного тиску з боку держави. У результаті було порушено стійкі моделі повсякденності, що виявилось в руйнуванні традиційного матеріально-побутового середовища, зміні ритмології життя та перебудові повсякденних соціальних практик. У нових умовах радянської реальності змінювалися не лише офіційні канони, а й повсякденні норми поведінки духовенства, яке змушено було адаптуватися до нових соціальних реалій. Втрата колишнього способу життя викликала активний пошук стратегій виживання, що включав як формальне пристосування до державних вимог, так і неформальні практики збереження релігійної ідентичності. Ці процеси відбувалися в контексті переосмислення ціннісних орієнтирів суспільства та поступового формування нових форм соціальної ідентичності духовенства [2, с. 129].

Наступ на духовенство радянська влада почала з позбавлення його виборчих прав. Відповідна норма містилася в статті 21 першої Конституції УСРР від 1919 р. Вона обмежувала виборчі права священників, однак не розповсюджувалася на їх родини. Втім, надалі тиск лише посилювався. Згідно Інструкції ВУЦВК УСРР та РНК від 18 грудня 1926 р. «Про вибори Рад» на «позбавленців» автоматично перетворювалися також члени родин священників, що ускладнювало їм просування по службі, здобуття освіти, отримання пенсії, участь у кооперативних об'єднаннях тощо [3, с. 33].

Однією з форм соціального тиску на населення Радянської України стало вилучення житла. Перша хвиля примусових виселень та ущільнень припадає в республіці на початок 1920-х рр., після скасування більшовиками приватної власності на землю у 1918 р. Саме тоді розпочалися примусові «переселення» пролетаріату до чужих помешкань, що яскраво змальовано Михайлом Булгаковим у романі «Собаче серце». Друга хвиля цієї дискримінаційної політики охопила республіку наприкінці 1920-х рр. після ухвалення урядом СРСР 4 січня 1928 р. постанови про виселення з націоналізованих владою приміщень осіб, чиї річні доходи перевищували 3 тис. крб. Тоді лише з Харкова виселили понад 4 тис. осіб, з Києва – понад 5 тис., а з Одеси – кілька тисяч [4, с. 35].

Крім того, з початку 1930-х рр. запровадили обмеження права власників будинків на вільну продаж нерухомості. Відповідно до постанови № 185 НКЮ та Головупркомгоспу при РНК УСРР «Про врегулювання перевласнення денационалізованих будинків і права забудови приватних осіб», місцеві органи влади могли самостійно встановлювати ціну на таку нерухомість, якщо в діях продавця вбачалися спекулятивні мотиви [5, с. 460]. Ця норма створювала широкі можливості для зловживань з боку недобросовісних державних службовців.

Особливо принизливою для українців виявилася станова система шкільної освіти, запроваджена в УСРР у 1920-х рр. Водночас міф про загальнодоступність освіти та її світову перевагу й досі слугує маркером радянського менталітету серед осіб, які ностальгують за СРСР. Наприклад, у Київській губернії на засіданні міськради 14 серпня 1923 р. запровадили п'ять категорій платників за навчання дітей з такими місячними внесками (у старих рублях): 8 млн (перша категорія), 5 млн (друга), 4 млн (третя), 3 млн (четверта). П'ята категорія звільнялася від платежів і включала дітей робітників та службовців до 13-го розряду включно, зареєстрованих безробітних червоноармійців і військовослужбовців (до 16-го розряду), педагогічних працівників, незаможних селян, інвалідів війни та праці. У міських трудшколах плату за навчання вносили двічі на рік: 35 млн руб. за рік у Миколаєві, Єлисаветграді та міських поселеннях Єлисаветградського повіту, а 18 млн руб. – у решті міських поселень губернії. Учні, чиї батьки не сплатили вчасно, відраховувалися зі школи [6, арк.145].

Ще одним ефективним інструментом радянізації слугували так звані «чистки» державних установ, навчальних закладів та навіть лав більшовицької партії. Перша така кампанія 1921 р., проведена під приводом перереєстрації студентів вищих навчальних закладів України, завершилася відрахуванням 4 тис. осіб як «контрреволюційних елементів» та ще 7 тис., які «лише вважалися студентами». Наступна масова чистка 1922 р. збільшила цю кількість ще на 1500 «соціально ворожих» осіб [7, с. 47].

Вже в самому найменуванні цих репресивних кампаній містився намір принизити людську гідність, а також підкреслити абсолютний контроль держави над життям і власністю її громадян. Подібні «чистки» штучно розколювали колектив, створюючи в ньому атмосферу тривоги щодо перспектив і страху, що спонукало членів постійно доводити керівництву свою відданість і вірність партійним принципам. Особливо тяжких наслідків вони завдавали працівникам державних та радянських установ УСРР. Особа, виключена з партії, формально не втрачала прав, тоді як виключення з радянського апарату супроводжувалося отриманням «вовчого квитка»: це означало позбавлення права на пенсію, вихідні виплати, зняття з військового обліку, взяття на спеціальний облік службою зайнятості та заборону на працевлаштування в державних чи кооперативних структурах. Найжорсткіша форма – так звана «чистка першої категорії» – могла застосовуватися, наприклад, за шлюб із дочкою торговця. Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки [8, арк. 3].

Отже, соціальна дискримінація була важливим засобом радянізації суспільства в Україні, окупованій комуністичним режимом. Особи, визнані владою як ворожі елементи, втрачали здатність виконувати соціальні ролі, забезпечувати добробут себе та сімей у контексті залежної від держави економіки. Основним детермінантом життєвих перспектив, а подекуди й фізичного виживання, проголошувалося соціальне походження – аналогічно до середньовічних практик. Ця диференціація передусім виконувала виховну роль, сприяючи формуванню в УСРР образу радянської «нової людини», повністю лояльної до комуністичної влади. Водночас вона унеможливлювала суспільну консолідацію, зокрема в процесах українського державотворення, яке московська влада розглядала як найсерйознішу загрозу, особливо після Національно-визвольних змагань 1917–1921 рр.

Список використаних джерел:

1. Fitzpatrick S. Construction of Social Identity on Soviet Russia. *Journal of Modern History*, 1993. № 65 (4). P. 745–770.
2. Savchuk T. «Destroyed Microcosm»: The Family of a Parish Priest in Soviet Ukraine in the 1920s – 1930s. *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, 2020. № 2(30). P. 125–134.
3. Інструкція ВУЦВК УСРР та РНК від 18 грудня 1926 р. «Про вибори Рад». *Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1925 рік*. Харків: Друкарня ПУ УВО ім. М. Фрунзе, 1925. 1785 с.
4. Щербина І. В. Виселення непмані України та ренаціоналізація Радянською Державою їхнього житла (кінець 1920-х – початок 1930-х років). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія»*, 2014. № 2 (33). С. 34–39.
5. *Збірник законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду України*. Харків: Пролетар, 1931. № 24. Ст. 185.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань та українців. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 1777.
7. Жезицький В. Й. Політичні репресії на Поділлі в 20 – 30-х рр.: загальні тенденції і регіональні особливості (дис. канд. істор. наук). 07.00.01. Київ: Інститут історії України НАН України, 1997. 225 с.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань та українців. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 13.

References:

1. Fitzpatrick, S. (1993). Construction of Social Identity on Soviet Russia. *Journal of Modern History*. 65 (4). P. 745–770.
2. Savchuk, T. (2020). «Destroyed Microcosm»: The Family of a Parish Priest in Soviet Ukraine in the 1920s – 1930s. *Eminak: Scientific Quarterly Journal*. 2(30). P. 125–134.
3. Instruksiiia VUTsVK USSR ta RNK vid 18 hrudnia 1926 r. «Pro vybory Rad». *Zbirnyk zakonon ta rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy za 1925 rik*. Kharkiv: Drukarnia PU UVO im. M. Frunze, 1925. 1785 s.
4. Shcherbyna, I. V. (2014). Vyselennia nepmani Ukrainy ta renatsionalizatsiia Radianskoii Derzhavoiu yikhnoho zhytla (kinets 1920-kh – pochatok 1930-kh rokiv). *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia «Istoriia»*. 2 (33). S. 34–39.
5. *Zbirnyk zakoniv i rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy* (1931). Kharkiv: Proletar. 24. St. 185.

6. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan ta ukrainiky. F. 1. Op. 20. Spr. 1777.
7. Zhezytskyi V. Y. (1997). *Politychni represii na Podilli v 20 – 30-kh rr.: zahalni tendentsii i rehionalni osoblyvosti* (dys. kand. istor. nauk). 07.00.01. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 225 s.
8. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan ta ukrainiky. F. 22. Op. 1. Spr. 13.

Володимир Присакар

кандидат педагогічних наук, доцент,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-
Подільський державний інститут»

Райса Козак

кандидат філологічних наук, доцент,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-
Подільський державний інститут»
rajakozak1916@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Анотація. У статті проаналізовано зарубіжний досвід використання інформаційно-комунікаційних технологій у соціальній роботі та окреслено основні підходи до їх інтеграції у професійну діяльність соціальних працівників. Визначено переваги, ризики й обмеження цифровізації соціальної сфери, зокрема проблеми збереження міжособистісної взаємодії, етичні виклики та необхідність практико-орієнтованого підходу до впровадження ІКТ. Обґрунтовано перспективність моделі змішаної соціальної роботи як способу поєднання цифрових інструментів і традиційних форм соціальної підтримки.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології; соціальна робота; цифровізація соціальної сфери; змішана соціальна робота; професійна взаємодія; соціальні послуги; зарубіжний досвід.

Abstract. The article analyzes foreign experience in the use of information and communication technologies in social work and outlines the main approaches to their integration into professional practice. The advantages, risks, and limitations of digitalization in the social sphere are identified, in particular the challenges of preserving interpersonal interaction, ethical issues, and the need for a practice-led approach to ICT implementation. The study substantiates the potential of blended social work as a model that combines digital tools with traditional forms of social support.

Keywords: information and communication technologies; social work; digitalization of the social sphere; blended social work; professional interaction; social services; foreign experience.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та формування цифрового середовища зумовили масштабну трансформацію практично всіх сторін сучасного життя суспільства. Хоча сфера соціальної роботи не є основною рушійною силою прогресу у суспільстві, вона не може залишатися осторонь таких технологічних і соціальних змін.

Уже на ранніх етапах інформатизації простежується інтерес до використання нових технологічних можливостей у соціальній роботі. В одному із перших досліджень, присвячених цій проблемі, американський науковець С. Марсон зазначав, що соціальні працівники надзвичайно консервативні, з низькою готовністю до застосування нових технологій у професійній діяльності, всупереч очевидним перспективам, які пропонує інтернет щодо навчання, розвитку професійних взаємин із клієнтами [1]. Згодом цей висновок неодноразово підтверджувався в різних дослідженнях. Багато вчених і практиків звертали увагу на труднощі у соціальній роботі, пов'язані саме з такими суто психологічними факторами як консерватизм і «комп'ютерофобія», характерними для багатьох соціальних груп наприкінці ХХ століття [2].

Окремою обговорюваною проблемою у сфері надання соціальних послуг стало питання про допустимість використання ІКТ у взаємодії соціального працівника і клієнта. Попри те, що багато видів такої взаємодії теоретично можуть здійснюватися за допомогою ІКТ, висловлювалися побоювання, що це приведе до втрати унікальних соціальних особливостей безпосереднього спілкування, яке відіграє ключову роль в ефективності соціальної роботи [2; 3].

Фінський учений К. Гренхольм вважав, що дебати про принципову обов'язковість використання ІКТ у соціальній роботі, ризики для практики і її соціальної цінності, є наслідком поєднання двох різних функцій, які можуть виконувати нові технології [4, р. 20-21]. З одного боку, ІКТ можуть упроваджуватися в практику соціальної роботи в плані концепції «нового публічного менеджменту», концентруючи зусилля працівників на документальному забезпеченні професійної діяльності, реєстрації й обміні даними про клієнтів, прийнятих рішеннях, що, на думку критиків, дегуманізує соціальну роботу і зміщує фокус уваги з безпосередньої роботи з клієнтами на користь формальних операцій, використовуваних для циркулярів

в інформаційних системах. З іншого боку, ІКТ можуть бути використані для розширення спілкування соціального працівника і клієнта, підвищуючи консультаційні можливості для перших і для залучення останніх. Це сприяє зростанню терапевтичного й адаптаційного потенціалу соціальної роботи.

Австралійські вчені С. Бейкер, Дж. Варбаттон та інші обґрунтували необхідність підходу до інформатизації, заснованій на головній ролі практики соціальної роботи (*practice-led approach*). За логікою цього підходу соціальні працівники мають бути не пасивними реципієнтами технологічних рішень, розроблених ІТ-компаніями, а виконувати пряму й активну роль в розробці ІКТ-інфраструктури спільно з розробниками й основними стейкхолдерами. Результатом мають стати рішення, які органічно вписуються у повсякденне професійне середовище соціальної роботи, є простими у використанні і не руйнують міжособистісну взаємодію з клієнтами. Такий практико-орієнтований підхід вимагає розв'язання певних етичних і соціальних проблем. Зокрема, йдеться про ситуації, якщо ІКТ використовують для оцінювання стану клієнта і його здоров'я, а також якщо соціальні працівники повинні виступати захисниками цифрових та інших прав клієнтів.

Визнаючи проблеми і ризики унаслідок цифровізації соціальної сфери, у якій особистий контакт вважається критично важливим, К. Гренхольм вважає доцільною концепцію «змішаної соціальної роботи» (*blended social work*), за аналогією до освітніх моделей змішаного навчання, що поєднує у собі традиційну очну освіту і e-learning [4]. Змішана соціальна робота розуміється як «соціальна робота, яка осмислено інтегрує онлайн і безпосередні практики за рахунок креативного переосмислення основ практики соціальної роботи і реорганізації традиційного контакту, беручи до уваги потреби й умови клієнта» [4, р. 41]. Змішана соціальна робота припускає не тільки механічне суміщення традиційних й ІТ-практик, але й реорганізацію більшості рутинних процесів, виходячи із критичного аналізу нових можливостей. Подібно до попередніх підходів, цей підхід передбачає пріоритетність практики соціальної роботи, яка знаходиться в основі розробки ІТ-рішень і їх інтеграції у повсякденні професійні процеси. Значущою рисою змішаної соціальної роботи є підвищення відкритості інформації і розширення можливостей її спільного використання

за збереження етичних вимог й обмежень щодо особистих відомостей клієнта.

Узагальнюючи результати короткого огляду окремих праць зарубіжних науковців, можемо зробити висновки:

1. Дослідження інформатизації й ІТ-підтримки соціальної роботи характеризується значною неповнотою та недостатністю знань про фактичні практики її використання.
2. У професійній спільноті визнають існування певних проблем, що перешкоджають повній інформатизації соціальної роботи.
3. Всупереч низькому рівню засвоєння ІКТ у практиці соціальної роботи, неоднозначності у теоретичних підходах, у професійній спільноті переконані, що успішна модель «електронної соціальної роботи» має працювати на пріоритетному урахуванні інтересів ключових стейкхолдерів процесу: соціальних працівників і адресатів (їхніх клієнтів).

Список використаних джерел:

1. Marson S. M. A selective history of internet technology and social work // Computers in Human Services. 1997. Vol. 14. No. 2. P. 35–49. URL: https://researchgate.net/publication/233026713_A_Selective_History_of_Internet_Technology_and_Social_Work
2. Broadhurst K., Mason C. Social work beyond the VDU: Foregrounding co-presence in situated practice — why face-to-face practice matters // The British Journal of Social Work. 2014. Vol. 44. No. 3. P. 578–595. URL: https://beyond_the_VDU_Foregrounding_Co-Presence_in_Situated_Practice-Why_Face-to-Face_Practice_Matters
3. Rogowski S. Social work: The rise and fall of the profession. Bristol: Policy Press, 2020. 224 p. URL: <https://nowledge.lancashire.ac.uk/id/eprint/42696/1/BJSW%20Review%20Rogowski.pdf>
4. Granholm C. Social work in digital transfer — blending services for the next generation. Helsinki: University of Helsinki, 2016. 145 p. URL: <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/c496c431-1327-4934-9f82-40db24b56add/content>.

References

1. Marson, S. M. (1997). A selective history of internet technology and social work. Computers in Human Services, 14(2), 35–49. https://doi.org/10.1300/J407v14n02_03 [in English].
2. Broadhurst, K., & Mason, C. (2014). Social work beyond the VDU: Foregrounding co-presence in situated practice—Why face-to-face

- practice matters. *The British Journal of Social Work*, 44(3), 578–595. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcs124> [in English].
3. Rogowski, S. (2020). *Social work: The rise and fall of a profession?* (2nd ed.). Policy Press. <https://policy.bristoluniversitypress.co.uk/social-work-5> [in English].
 4. Granholm, C. P. (2016). *Social work in digital transfer: Blending services for the next generation* (Doctoral thesis). Finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området. http://fskc.fi/Site/Data/2067/Files/C_Granholm_DR_avhd_2016_PDF_version.pdf [in English].

СОЦІАЛЬНЕ ПРОЕКТУВАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТНЬОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Алла Євстафієва-Худик

заступник директора комунальної установи «Гуменецький центр надання соціальних послуг»

ПСИХООСВІТНІ СОЦІАЛЬНІ ПРОЄКТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ СТІЙКОСТІ ГРОМАДИ

Анотація. У тезах розглянуто психоосвітні соціальні проекти як інструмент розвитку стійкості громади та практичної підготовки майбутніх соціальних працівників. Обґрунтовано, що сучасна соціально-психологічна робота потребує не лише індивідуального консультування чи реагування на кризові ситуації, а й проактивних форм підтримки, спрямованих на підвищення обізнаності населення, розвиток навичок самодопомоги, соціальної навігації, безпечної комунікації та раннього звернення по допомогу. Підкреслено, що психоосвітній соціальний проєкт може поєднувати інформаційні кампанії, групові заняття, тренінги, цифрові матеріали, роботу з родинами, підтримку вразливих груп і партнерство з освітніми закладами, соціальними службами, громадськими організаціями та волонтерами. Окреслено практичні напрями підготовки здобувачів освіти до такої діяльності: аналіз потреб громади, визначення цільової аудиторії, формулювання мети й завдань проєкту, добір методів психоосвіти, створення інформаційних матеріалів, планування партнерства та оцінювання соціального ефекту. Зроблено висновок, що психоосвітні соціальні проєкти сприяють формуванню професійної готовності майбутніх соціальних працівників і водночас посилюють ресурсність громади.

Ключові слова: психоосвіта, соціальне проектування, громада, соціально-психологічна робота, стійкість, соціальний працівник, профілактика, підтримка.

The paper examines psychoeducational social projects as a tool for developing community resilience and practical training of future social workers. It is argued that modern social and psychological work requires not only individual counselling or crisis response, but also proactive forms of support aimed at increasing public awareness, developing self-help skills, social navigation, safe communication and early help-seeking. A psychoeducational social project may combine information campaigns, group sessions, training activities, digital materials, family work, support for vulnerable groups and partnership with educational institutions, social services, civil society organizations and volunteers. Practical areas of student training include community needs assessment, identification of the target audience, formulation of project goals and objectives, selection of psychoeducational methods, development of information materials, partnership planning and evaluation of social impact. The paper concludes that psychoeducational social projects contribute to the

professional readiness of future social workers and strengthen community resources.

Key words: *psychoeducation, social design, community, social and psychological work, resilience, social worker, prevention, support.*

Постановка проблеми. Сучасна соціально-психологічна робота дедалі більше орієнтується не лише на подолання вже сформованих кризових станів, а й на їх попередження, раннє виявлення соціальних і психологічних ризиків, підтримку ресурсів людини та громади. В умовах війни, вимушеного переміщення, втрати стабільності, соціальної ізоляції, інформаційного перевантаження й зростання потреб у психологічній допомозі особливого значення набуває психоосвіта. Вона дає людям змогу краще розуміти власні реакції на стрес, орієнтуватися в доступних сервісах, опановувати прості навички самодопомоги та своєчасно звертатися по фахову підтримку [1; 2].

Водночас психоосвітня робота не повинна залишатися випадковою або фрагментарною. Вона потребує проектного підходу: аналізу потреб громади, визначення цільових груп, планування змісту, добору форм роботи, залучення партнерів, оцінювання результатів і подальшого вдосконалення. Саме тому соціальне проектування може стати важливим компонентом освітньої підготовки майбутніх соціальних працівників, оскільки поєднує теоретичні знання з практичними навичками роботи в громаді, комунікації, міжсекторальної взаємодії та оцінювання соціального ефекту [3; 4].

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення психоосвітніх соціальних проєктів як інструменту розвитку стійкості громади та визначенні практичних напрямів підготовки майбутніх соціальних працівників до їх розроблення й реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних міжнародних підходах до соціальної роботи наголошується на її спрямованості на соціальні зміни, згуртованість, наснаження людей, захист прав людини та подолання життєвих викликів [1]. Це безпосередньо пов'язано з психоосвітніми соціальними проєктами, адже вони не обмежуються передаванням інформації, а спрямовані на формування здатності людини й громади діяти більш усвідомлено в складних обставинах. Керівні принципи IASC щодо психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в надзвичайних ситуаціях підкреслюють значення координації, участі громади, підтримки сім'ї, базової безпеки, цільової

нефахової допомоги та перенаправлення до спеціалізованих послуг [2]. У документах WHO щодо громадських служб психічного здоров'я акцентовано на людиноцентрованості, доступності, правах людини та розвитку підтримки в природному соціальному середовищі [3]. Глобальні стандарти освіти й підготовки соціальних працівників наголошують на необхідності поєднання знань, цінностей, практичних умінь, етичної відповідальності та здатності працювати з різними соціальними групами [4].

Виклад основного матеріалу. Психосовітній соціальний проєкт доцільно розглядати як цілеспрямовану діяльність, спрямовану на підвищення обізнаності населення щодо соціально-психологічних проблем, формування навичок самопідтримки, розвиток культури звернення по допомогу та посилення ресурсів громади. Його особливість полягає в тому, що він поєднує інформаційний, профілактичний, підтримувальний і соціально-організаційний компоненти.

Першим етапом розроблення такого проєкту є аналіз потреб громади. Майбутні соціальні працівники мають навчатися визначати, які групи населення потребують психосовітньої підтримки найбільше: діти й молодь, батьки, люди старшого віку, внутрішньо переміщені особи, родини військовослужбовців, ветерани, люди з інвалідністю, волонтери, фахівці допоміжних професій. Для цього можуть використовуватися опитування, інтерв'ю, фокус-групи, аналіз звернень до соціальних служб, консультації з представниками громади, освітянами, медичними працівниками й громадськими організаціями.

Другим етапом є визначення тематики психосовітнього проєкту. Вона має відповідати реальним потребам людей, а не лише загальним уявленням про «корисні» теми. Наприклад, у громаді можуть бути актуальними теми емоційного виснаження, підтримки дітей під час війни, спілкування в родині, адаптації внутрішньо переміщених осіб, профілактики конфліктів, цифрової безпеки, психологічної першої допомоги, саморегуляції, підтримки людей старшого віку або профілактики професійного вигорання волонтерів.

Третім важливим компонентом є визначення цільової аудиторії. Один і той самий психосовітній зміст не може однаково подаватися дітям, батькам, людям старшого віку, студентам, волонтерам або фахівцям. Соціальний працівник має враховувати вік, життєвий

досвід, рівень освіти, цифрову грамотність, емоційний стан, доступ до ресурсів і можливі бар'єри участі. Наприклад, для молоді доцільними можуть бути інтерактивні заняття й цифрові матеріали, для людей старшого віку — очні зустрічі, прості пам'ятки й телефонне інформування, для батьків — практичні групові консультації.

Четвертим етапом є формулювання мети й завдань проєкту. Мета має бути конкретною й соціально значущою: підвищити обізнаність батьків щодо підтримки дітей у стресових умовах; навчити волонтерів розпізнавати ознаки емоційного виснаження; допомогти внутрішньо переміщеним особам зорієнтуватися в сервісах громади; сформувати в молоді навички безпечної комунікації; підвищити готовність людей звертатися по психологічну підтримку. Чітка мета дає змогу обрати відповідні методи й оцінити результат.

П'ятим напрямом є добір форм роботи. Психоосвітній соціальний проєкт може включати тренінги, групові заняття, інформаційні зустрічі, майстер-класи, інтерактивні лекції, короткі відео, буклети, онлайн-пости, подкасти, вебінари, соціальні кампанії, тематичні дні в громаді, консультаційні пункти або цифрові карти допомоги. Важливо, щоб форма не була самоціллю. Вона має відповідати потребам аудиторії, ресурсам громади та можливостям фахівців.

Шостим компонентом є доступність змісту. Психоосвітні матеріали мають бути зрозумілими, практичними й не перевантаженими термінологією. Людині в стані стресу важко сприймати довгі складні пояснення, тому інформацію потрібно подавати коротко, структуровано, з конкретними прикладами. Наприклад, замість загального твердження про «важливість емоційної регуляції» доцільно запропонувати прості вправи на дихання, список ознак виснаження, алгоритм звернення по допомогу або поради щодо підтримувальної розмови з дитиною.

Сьомим напрямом є партнерство. Психоосвітній соціальний проєкт буде більш ефективним, якщо його реалізують не ізольовано, а у співпраці з різними учасниками громади: закладами освіти, соціальними службами, бібліотеками, молодіжними центрами, медичними установами, громадськими організаціями, волонтерськими ініціативами, органами місцевого самоврядування. Партнерство дає змогу краще поширювати

інформацію, залучати цільові групи, використовувати приміщення, ресурси, експертизу й довіру місцевих лідерів.

Восьмим компонентом є соціальна навігація. Психоосвітній проект має не лише пояснювати певну проблему, а й показувати людині конкретні шляхи дії: куди звернутися, які служби працюють, які документи потрібні, хто може надати консультацію, де є групи підтримки, як записатися на прийом, у яких випадках необхідна спеціалізована допомога. Без цього психосвіта може залишитися лише інформуванням, яке не переходить у реальну підтримку.

Дев'ятим напрямом є залучення здобувачів освіти до практичної реалізації проектів. Майбутні соціальні працівники можуть брати участь у підготовці матеріалів, проведенні опитувань, організації заходів, створенні інформаційних кампаній, модерації групових зустрічей під супроводом викладача або фахівця, аналізі результатів і підготовці звітів. Така діяльність допомагає поєднати навчання з реальними потребами громади й формує професійну відповідальність.

Десятим важливим елементом є етичність. Психоосвітній соціальний проект не повинен стигматизувати людей, перебільшувати загрози, використовувати маніпулятивні повідомлення або примушувати учасників до розкриття особистого досвіду. Особливо обережно потрібно працювати з темами травми, втрати, насильства, військового досвіду, психологічного виснаження. Завдання психосвіти — підтримати й зорієнтувати, а не викликати страх чи почуття провини.

Одинадцятим компонентом є оцінювання результатів. Воно може включати анкетування учасників, аналіз кількості звернень, зворотний зв'язок, спостереження за активністю громади, оцінювання зрозумілості матеріалів, визначення того, чи люди краще знають про доступні сервіси та чи зросла їхня готовність звертатися по допомогу. Для здобувачів освіти це важливо, оскільки вони вчаться бачити не лише процес реалізації проекту, а й його реальний соціальний ефект.

Особливу увагу варто приділити цифровому компоненту психоосвітніх проектів. Соціальні мережі, сайти громад, месенджери, онлайн-презентації, відео, інфографіка й електронні буклети дають змогу охопити ширшу аудиторію. Водночас цифрові матеріали мають бути безпечними, коректними, доступними для

людей з різним рівнем цифрової грамотності. Важливо також пам'ятати, що онлайн-інформування не може повністю замінити живу зустріч, особливо для вразливих груп населення.

Психоосвітні соціальні проекти можуть мати профілактичний ефект. Якщо люди краще розуміють, як стрес впливає на поведінку, як підтримати себе й близьких, куди звернутися в разі потреби, які ресурси є в громаді, вони мають більше шансів не залишитися наодинці з проблемою. Така робота не усуває всіх ризиків, але зменшує інформаційну розгубленість, стигматизацію психологічної допомоги й бар'єри звернення до фахівців.

Для майбутніх соціальних працівників участь у таких проектах формує низку важливих компетентностей. Це вміння аналізувати потреби, планувати діяльність, працювати з аудиторією, створювати зрозумілі матеріали, комунікувати з партнерами, діяти етично, оцінювати результат і рефлексувати власний професійний досвід. Саме тому психоосвітнє соціальне проектування доцільно інтегрувати в освітній процес як практичний компонент підготовки.

Підсумовуючи, зазначимо, що психоосвітні соціальні проекти є перспективним інструментом оновлення соціально-психологічної роботи. Вони поєднують профілактику, підтримку, інформування, соціальну навігацію, партнерство та практичну підготовку майбутніх фахівців. Їхня цінність полягає в тому, що вони допомагають громаді не лише реагувати на кризові ситуації, а й поступово формувати культуру взаємодопомоги, обізнаності та відповідального звернення по підтримку.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Психоосвітні соціальні проекти є важливим інструментом розвитку стійкості громади та практичної підготовки майбутніх соціальних працівників. Вони сприяють підвищенню обізнаності населення, розвитку навичок самодопомоги, ранньому зверненню по підтримку, зменшенню стигматизації психологічної допомоги та кращій соціальній навігації. Ефективність таких проектів залежить від якісного аналізу потреб громади, чіткого визначення цільової аудиторії, доступності змісту, етичності, партнерської взаємодії, поєднання очних і цифрових форматів, а також оцінювання результатів. Перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення моделей психоосвітніх соціальних проектів для різних вразливих груп, оцінювання їх ефективності

в громадах, вивчення ролі здобувачів освіти у реалізації таких ініціатив, створення методичних рекомендацій для соціальних працівників і впровадження соціального проектування в освітні програми підготовки фахівців соціальної сфери.

Список використаних джерел:

1. International Federation of Social Workers. *Global Definition of Social Work*. 2014. URL: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
2. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*. Geneva : IASC, 2007. URL: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-task-force-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-guidelines-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings-2007>
3. World Health Organization. *Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches*. Geneva : World Health Organization, 2021. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240025707>
4. International Federation of Social Workers; International Association of Schools of Social Work. *Global Standards for Social Work Education and Training*. 2020. URL: <https://www.ifsw.org/global-standards-for-social-work-education-and-training/>
5. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Minimum Service Package for Mental Health and Psychosocial Support*. 2022. URL: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-reference-group-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-minimum-service-package-mental-health-and-psychosocial-support>
6. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. *A Guide to Psychological First Aid*. Copenhagen : IFRC Reference Centre for Psychosocial Support, 2018. URL: <https://pscentre.org/resource/a-guide-to-psychological-first-aid-for-red-cross-red-crescent-societies/>

References:

1. International Federation of Social Workers. *Global Definition of Social Work*. 2014. Available at: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> [in English].
2. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*. Geneva: IASC, 2007. Available at: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-task-force-mental-health-and-psychosocial-support-emergency->

- settings/iasc-guidelines-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings-2007 [in English].
3. World Health Organization. *Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches*. Geneva: World Health Organization, 2021. Available at: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240025707> [in English].
 4. International Federation of Social Workers; International Association of Schools of Social Work. *Global Standards for Social Work Education and Training*. 2020. Available at: <https://www.ifsw.org/global-standards-for-social-work-education-and-training/> [in English].
 5. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Minimum Service Package for Mental Health and Psychosocial Support*. 2022. Available at: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-reference-group-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-minimum-service-package-mental-health-and-psychosocial-support> [in English].
 6. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. *A Guide to Psychological First Aid*. Copenhagen: IFRC Reference Centre for Psychosocial Support, 2018. Available at: <https://pscentre.org/resource/a-guide-to-psychological-first-aid-for-red-cross-red-crescent-societies/> [in English].

Ірина Завадська

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

irynazavadska80@gmail.com

Дмитро Гарасевич

студентка IV курсу спеціальності І10 Соціальна робота та
консультування

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

МІСЦЕ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЄКТУВАННЯ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У статті розглядається місце соціального проєктування у системі професійної освіти майбутніх соціальних працівників. Проаналізовано значення проєктної діяльності як інноваційної освітньої технології, що сприяє формуванню професійних компетентностей студентів спеціальності «Соціальна робота». Обґрунтовано роль соціального

проектування у поєднанні теоретичної підготовки та практичної діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери. Розкрито основні функції соціального проектування у навчальному процесі, зокрема розвиток аналітичного мислення, організаційних та комунікативних навичок, уміння працювати в команді та вирішувати соціальні проблеми різних груп населення. Доведено, що використання соціального проектування у професійній підготовці сприяє підвищенню якості освіти та формуванню соціально активних і компетентних фахівців [1; 3].

Ключові слова: соціальне проектування, соціальна робота, професійна освіта, підготовка соціальних працівників, проектна діяльність, професійні компетентності.

The article examines the role of social design in the system of professional education of future social workers. The importance of project activity as an innovative educational technology that contributes to the formation of professional competencies of students majoring in social work is analyzed. The role of social design in combining theoretical training with practical activities of future specialists in the social sphere is substantiated. The main functions of social design in the educational process are revealed, including the development of analytical thinking, organizational and communication skills, teamwork abilities, and the capacity to solve social problems of different population groups. It is proved that the use of social design in professional training contributes to improving the quality of education and forming socially active and competent specialists [2; 5].

Key words: social design, social work, professional education, training of social workers, project activity, professional competencies.

Сучасний розвиток суспільства характеризується зростанням кількості соціальних проблем, пов'язаних із економічними, демографічними та культурними змінами. У зв'язку з цим підвищується роль соціальних працівників, які здійснюють підтримку різних категорій населення, сприяють подоланню соціальних труднощів та забезпечують соціальну інтеграцію людей у суспільстві. Одним із головних завдань системи вищої освіти є підготовка компетентних фахівців, здатних ефективно реагувати на соціальні виклики сучасності [1].

Одним із ефективних інструментів підготовки майбутніх соціальних працівників є соціальне проектування. Воно дозволяє поєднати теоретичні знання з практичною діяльністю, сприяє формуванню професійних компетентностей та розвитку активної громадянської позиції студентів. У процесі соціального проектування майбутні фахівці навчаються аналізувати соціальні проблеми, визначати потреби різних соціальних груп, планувати діяльність та реалізовувати соціальні ініціативи [2].

Соціальне проектування є важливим напрямом професійної підготовки фахівців соціальної сфери. Воно передбачає розробку та реалізацію комплексу заходів, спрямованих на вирішення актуальних соціальних проблем. У межах освітнього процесу соціальне проектування виступає як педагогічна технологія, що забезпечує активну участь студентів у навчанні [3].

У системі підготовки соціальних працівників соціальне проектування виконує інтегративну функцію. Воно об'єднує знання з різних навчальних дисциплін, таких як соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент соціальної роботи та соціальна політика. Завдяки цьому студенти отримують можливість комплексно аналізувати соціальні явища та розробляти ефективні стратегії їх вирішення [4].

Важливим аспектом соціального проектування є його практична спрямованість. Студенти не лише вивчають теоретичні основи соціальної роботи, а й застосовують їх у процесі створення реальних або навчальних соціальних проєктів. Це сприяє розвитку професійного мислення, відповідальності та ініціативності [5].

Однією з головних переваг використання соціального проектування у професійній освіті є формування широкого спектра компетентностей майбутніх соціальних працівників. У процесі проєктної діяльності студенти розвивають аналітичні здібності, вчать визначати соціальні проблеми та досліджувати їх причини [1].

Крім того, соціальне проектування сприяє розвитку організаційних навичок. Студенти навчаються планувати діяльність, визначати мету та завдання проєкту, розподіляти обов'язки у команді, контролювати виконання запланованих заходів. Також важливим є розвиток комунікативних компетентностей, оскільки реалізація соціальних проєктів передбачає взаємодію з різними соціальними групами, організаціями та установами [2].

Не менш важливим є формування навичок командної роботи. Соціальні проєкти часто реалізуються групами студентів, що сприяє розвитку співпраці, взаємної підтримки та відповідальності за спільний результат. Такі уміння є надзвичайно важливими для майбутньої професійної діяльності соціальних працівників [3].

Соціальне проектування у системі освіти має значний практичний потенціал. Воно дозволяє студентам брати участь у вирішенні реальних соціальних проблем громади, що підвищує їхню мотивацію до навчання та професійної діяльності [4].

У багатьох закладах вищої освіти соціальне проектування реалізується через студентські ініціативи, волонтерські програми та співпрацю з громадськими організаціями. Така діяльність сприяє формуванню соціальної відповідальності та громадянської активності майбутніх фахівців [5].

Важливою перевагою соціального проектування є можливість оцінювання результатів діяльності студентів. Викладачі можуть аналізувати ефективність розроблених проєктів, рівень участі студентів у їх реалізації та здатність до вирішення практичних завдань. Це сприяє підвищенню якості освітнього процесу та вдосконаленню професійної підготовки [2].

Таким чином, соціальне проектування займає важливе місце у системі професійної освіти майбутніх соціальних працівників. Воно виступає ефективною педагогічною технологією, що поєднує теоретичну підготовку з практичною діяльністю студентів. Завдяки використанню соціального проектування у навчальному процесі формуються ключові професійні компетентності, необхідні для успішної роботи у соціальній сфері [3].

Проектна діяльність сприяє розвитку аналітичного мислення, організаційних та комунікативних навичок, уміння працювати в команді та ефективно взаємодіяти з різними соціальними інституціями. Крім того, соціальне проектування формує у студентів активну громадянську позицію та готовність брати участь у вирішенні актуальних проблем суспільства [4].

Отже, інтеграція соціального проектування у систему професійної освіти соціальних працівників є важливою умовою підготовки сучасних, компетентних і соціально відповідальних фахівців, здатних ефективно діяти в умовах динамічних соціальних змін.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2015.
2. Payne M. Modern Social Work Theory. London: Palgrave Macmillan, 2014.
3. Семігіна Т. В. Соціальна політика у глобальному вимірі. Київ: Академвидав, 2016.
4. Kerzner H. Project Management: A Systems Approach to Planning, Scheduling, and Controlling. Hoboken: Wiley, 2017.
5. Тюття Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика. Київ: Знання, 2018.

References

1. Bezpalko, O. V. (2015). Sotsialna robota v hromadi: Navchalnyi posibnyk [Social work in the community: Study guide]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury. [in Ukrainian]
2. Payne, M. (2014). Modern social work theory. London: Palgrave Macmillan. [in English]
3. Semyhina, T. V. (2016). Sotsialna polityka u hlobalnomu vymiri [Social policy in the global dimension]. Kyiv: Akademvydav. [in Ukrainian]
4. Kerzner, H. (2017). Project management: A systems approach to planning, scheduling, and controlling. Hoboken: Wiley. [in English]
5. Tiuptia, L. T., & Ivanova, I. B. (2018). Sotsialna robota: teoriia i praktyka [Social work: Theory and practice]. Kyiv: Znannia. [in Ukrainian]

Михайло Невінський

здобувачка вищої освіти

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

*Науковий керівник: **Оксана Палилюк***

*кандидат історичних наук, доцент
доцент кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук*

*Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-подільський державний інститут»*

СОЦІАЛЬНЕ ПРОЄКТУВАННЯ ЛОКАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ІНІЦІАТИВ У СІЛЬСЬКІЙ ГРОМАДІ

Анотація. У тезах розглянуто соціальне проєктування локальних туристично-рекреаційних ініціатив у сільській громаді як інструмент активізації місцевого розвитку, збереження культурної спадщини та підвищення соціальної згуртованості населення. Обґрунтовано, що туристично-рекреаційний потенціал сільських територій доцільно розглядати не лише як економічний ресурс, а й як соціальний механізм, здатний об'єднувати громаду навколо спільної мети, формувати позитивний імідж території, підтримувати локальну ідентичність і створювати додаткові можливості для зайнятості, самореалізації та міжпоколінної взаємодії. На прикладі с. Розізна акцентовано увагу на можливості розвитку малих туристичних маршрутів, локальних культурних подій, екологічних і краєзнавчих ініціатив, волонтерського залучення молоді та цифрової популяризації громади. Підкреслено, що соціальне проєктування в цій сфері передбачає аналіз ресурсів, визначення цільових груп, залучення мешканців, партнерство з органами місцевого самоврядування, освітніми закладами, громадськими

організаціями та представниками малого бізнесу. Зроблено висновок, що туристично-рекреаційні ініціативи можуть стати важливим напрямом практичної підготовки майбутніх соціальних працівників, оскільки поєднують навички дослідження потреб громади, комунікації, проєктного менеджменту, соціального партнерства й оцінювання результатів.

Ключові слова: соціальне проєктування, сільська громада, туристично-рекреаційний потенціал, Рогізна, місцевий розвиток, соціальна згуртованість, культурна спадщина, громада.

The paper examines social design of local tourism and recreation initiatives in a rural community as a tool for activating local development, preserving cultural heritage and strengthening social cohesion. It is argued that the tourism and recreation potential of rural areas should be considered not only as an economic resource, but also as a social mechanism that can unite the community around a common goal, create a positive image of the territory, support local identity and provide additional opportunities for employment, self-realization and intergenerational interaction. Using the example of Rohizna village, attention is focused on the possibility of developing small tourist routes, local cultural events, environmental and local history initiatives, youth volunteering and digital promotion of the community. The paper emphasizes that social design in this field involves resource analysis, identification of target groups, involvement of residents, partnership with local authorities, educational institutions, civil society organizations and small businesses. It is concluded that tourism and recreation initiatives can become an important area of practical training for future social workers, as they combine community needs assessment, communication, project management, social partnership and evaluation skills.

Key words: social design, rural community, tourism and recreation potential, Rohizna, local development, social cohesion, cultural heritage, community.

Постановка проблеми. Сільські території України в умовах соціально-економічних викликів, демографічних змін і наслідків війни потребують нових підходів до розвитку, які поєднують економічну доцільність із соціальною згуртованістю, збереженням культурної спадщини та активізацією місцевого населення. Одним із таких підходів є розвиток туристично-рекреаційних ініціатив, що ґрунтуються на природних, історико-культурних, ландшафтних, етнографічних і людських ресурсах громади. Село Рогізна входить до складу Китайгородської сільської територіальної громади Кам'янець-Подільського району, а офіційні матеріали громади подають відомості про його територію, природні ресурси та наявність фольклорно-етнографічних колективів, що може бути основою для локальних соціокультурних і туристичних ініціатив.

Актуальність теми посилюється тим, що сучасний розвиток

сільського туризму вже не може обмежуватися лише створенням місць відпочинку або екскурсійних маршрутів. Він потребує соціального проектування, тобто системного визначення проблем громади, аналізу ресурсів, залучення мешканців, пошуку партнерів, планування дій, розподілу відповідальності та оцінювання соціального ефекту. У цьому контексті майбутні соціальні працівники можуть бути не лише виконавцями соціальних послуг, а й фасилітаторами громадських ініціатив, модераторами взаємодії між різними групами населення, організаторами волонтерської участі та учасниками місцевого розвитку [1; 2].

Мета тез полягає у теоретичному обґрунтуванні значення соціального проектування туристично-рекреаційних ініціатив у сільській громаді та визначенні практичних напрямів використання потенціалу с. Рогізна для розвитку локальної активності, соціальної згуртованості й підготовки майбутніх соціальних працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних підходах до розвитку сільського туризму наголошується, що він має сприяти не лише економічній активності, а й збереженню природної та культурної спадщини, підтримці місцевих спільнот, розвитку людського капіталу й відповідальному використанню ресурсів. UN Tourism у межах програм сільського розвитку підкреслює, що сільські території є носіями культурної спадщини, біорізноманіття та локальних традицій, а туризм може бути інструментом інклюзивного й сталого розвитку громад. В українських дослідженнях сільський туризм розглядається через рівні туристичної садиби, громади та держави, що дає змогу поєднувати локальну ініціативу з ширшими стратегіями сталого розвитку [3]. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 695, визначає рамку для регіональної політики, а її оновлення у 2024–2025 рр. засвідчує потребу адаптації розвитку територій до сучасних викликів. На рівні Китайгородської громади окремо представлено туристичний напрям, що підтверджує доцільність осмислення с. Рогізна не ізольовано, а як частини ширшого локального туристичного простору.

Виклад основного матеріалу. Соціальне проектування туристично-рекреаційних ініціатив у сільській громаді варто

розглядати як процес, що поєднує аналіз місцевих ресурсів, виявлення потреб населення, створення ідеї проєкту, залучення партнерів і прогнозування соціального результату. На відміну від суто економічного планування, соціальне проєктування акцентує увагу на тому, як конкретна ініціатива вплине на мешканців громади: чи створить нові форми взаємодії, чи залучить молодь, чи підтримає старше покоління, чи сприятиме збереженню локальної пам'яті, чи посилить позитивне ставлення до власного села.

Для с. Рогізна важливо починати не з великих інфраструктурних проєктів, а з реалістичних локальних ініціатив, які можуть бути реалізовані силами громади, освітніх закладів, молоді, фольклорних колективів, краєзнавців, активних мешканців і представників місцевого самоврядування. До таких ініціатив можна віднести створення короткого пішохідного маршруту селом, підготовку краєзнавчої мапи, збирання усних історій старожилів, організацію тематичного дня села, створення фотогалереї локальних ландшафтів, проведення майстер-класів із традиційної культури або презентацію місцевих кулінарних практик.

Особливе значення має культурна складова туристично-рекреаційного потенціалу. Наявність у селі фольклорно-етнографічних колективів, згаданих в офіційних матеріалах Китайгородської громади, може стати основою для соціокультурних подій, що поєднують туризм, освіту, міжпоколінну комунікацію та збереження нематеріальної спадщини. У такому разі місцеві пісні, спогади, обряди, традиційний одяг, ремесла або родинні історії перестають бути лише елементом минулого й набувають значення ресурсу розвитку громади.

Важливим напрямом є залучення молоді до туристично-рекреаційних проєктів. Молоді люди можуть брати участь у фото- та відеофіксації локацій, створенні сторінок у соціальних мережах, розробленні цифрових маршрутів, підготовці інформаційних матеріалів, проведенні опитувань мешканців, волонтерському супроводі подій. Така діяльність має не лише практичний, а й виховний ефект: вона формує відповідальність за власну громаду, комунікативні навички, проєктне мислення, повагу до локальної історії та розуміння цінності сільських територій.

У підготовці майбутніх соціальних працівників така тема може використовуватися як практико-орієнтований навчальний кейс.

Здобувачі освіти можуть аналізувати потреби громади, визначати зацікавлені сторони, розробляти паспорт соціального проєкту, планувати етапи реалізації, добирати інструменти комунікації, оцінювати ризики та прогнозувати соціальний ефект. Наприклад, навчальним завданням може бути розроблення проєкту «Краєзнавчий маршрут с. Рогізна», «День локальної спадщини», «Цифрова карта сільських історій», «Волонтерська школа екскурсоводів» або «Міжпоколінна майстерня пам'яті громади».

Окремої уваги потребує соціальна інклюзивність туристично-рекреаційних ініціатив. Якщо проєкти орієнтовані лише на зовнішнього відвідувача, вони можуть не давати відчутного ефекту для самої громади. Натомість соціально орієнтований підхід передбачає залучення різних груп населення: дітей, молоді, людей старшого віку, внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, місцевих підприємців, педагогів, працівників культури. У такому разі туристичний проєкт стає простором взаємодії, а не лише способом демонстрації території.

Для розвитку локального туристичного потенціалу важливо формувати партнерства. Органи місцевого самоврядування можуть забезпечити організаційну підтримку, освітні заклади — дослідницьку й волонтерську складову, громадські організації — проєктний супровід, місцеві мешканці — автентичний зміст, а малий бізнес — сервісні можливості. Саме партнерська модель дає змогу уникнути ситуації, коли туристична ініціатива існує лише на папері або залежить від однієї активної людини. Соціальний працівник у такій моделі може виконувати роль координатора, комунікатора, фасилітатора групової роботи та посередника між різними учасниками.

Практичним результатом соціального проєктування може стати створення локального туристично-рекреаційного продукту. Йдеться не лише про маршрут, а про комплексний досвід: короткий опис села, мапу цікавих місць, історії мешканців, елементи фольклору, природні локації, можливості відпочинку, безпечні маршрути, інформаційні матеріали, контакти відповідальних осіб, цифрову презентацію. Такий продукт має бути реалістичним, доступним, етичним і не повинен руйнувати повсякденне життя громади.

Не менш важливою є екологічна відповідальність. Розвиток рекреаційної привабливості сільської території має

супроводжуватися правилами збереження природи, поводження з відходами, недопущення руйнування ландшафтів, обмеження хаотичного відпочинку та формування культури відповідального відвідування. Саме тому соціальне проектування має включати не лише рекламну складову, а й просвітницьку: пояснення цінності місцевого середовища, створення простих правил поведінки для відвідувачів, залучення мешканців до впорядкування території.

Цифрова популяризація є ще одним необхідним компонентом. Невеликі сільські громади часто мають ресурси, які залишаються маловідомими через відсутність якісного інформаційного представлення. Створення сторінки про маршрут, коротких відео, фотодобірок, QR-кодів, цифрової карти або онлайн-архіву локальних історій може стати відносно доступним кроком для громади. Водночас цифрова презентація має бути достовірною, поважною до місцевих мешканців і не створювати штучного образу села, відірваного від реального життя.

Підсумовуючи, зазначимо, що туристично-рекреаційний потенціал с. Рогізна доцільно розглядати не лише як можливість залучення відвідувачів, а як інструмент соціальної активізації громади. Його розвиток може сприяти збереженню локальної пам'яті, посиленню міжпоколінної взаємодії, формуванню позитивного іміджу села, залученню молоді до громадської діяльності та створенню практичних кейсів для підготовки майбутніх соціальних працівників. Саме тому соціальне проектування є доцільною рамкою для осмислення цієї теми.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків.

Соціальне проектування локальних туристично-рекреаційних ініціатив у сільській громаді є перспективним інструментом поєднання місцевого розвитку, соціальної згуртованості, збереження культурної спадщини та практичної підготовки майбутніх соціальних працівників. На прикладі с. Рогізна можна визначити такі напрями роботи: інвентаризація природних, культурних та людських ресурсів; створення малих краєзнавчих маршрутів; залучення молоді до цифрової популяризації громади; підтримка фольклорно-етнографічної спадщини; організація локальних подій; розвиток партнерства між громадою, освітою, культурними установами, соціальними працівниками й місцевим самоврядуванням. Перспективами подальших досліджень є розроблення моделі соціального проекту розвитку туристично-

рекреаційного потенціалу с. Рогізна, проведення опитування мешканців щодо бачення туристичного розвитку, створення карти локальних ресурсів, аналіз ризиків і можливостей, а також оцінювання соціального ефекту таких ініціатив для громади.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695.
2. UN Tourism. *Tourism for Rural Development Programme – Impact Report 2021–2024*.
3. Okolovych I. Directions for ensuring the sustainability of rural tourism in Ukraine. *Innovation and Sustainability*. 2022.
4. Рогізна. Китайгородська сільська рада Хмельницької області. Офіційний сайт Китайгородської громади.
5. Туризм Китайгородщини. Китайгородська сільська рада Хмельницької області. Офіційний сайт Китайгородської громади.
6. OECD. *Supporting Regional and Municipal Reconstruction and Recovery in Ukraine*. OECD, 2024–2026.

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine. On approval of the State Strategy for Regional Development for 2021–2027: Resolution No. 695, August 5, 2020 [in Ukrainian].
2. UN Tourism. *Tourism for Rural Development Programme – Impact Report 2021–2024* [in English].
3. Okolovych, I. Directions for ensuring the sustainability of rural tourism in Ukraine. *Innovation and Sustainability*, 2022 [in English].
4. Rohizna. Kytaihorod Village Council of Khmelnytskyi Region. Official website of Kytaihorod community [in Ukrainian].
5. Tourism of Kytaihorod Area. Kytaihorod Village Council of Khmelnytskyi Region. Official website of Kytaihorod community [in Ukrainian].
6. OECD. *Supporting Regional and Municipal Reconstruction and Recovery in Ukraine*. OECD, 2024–2026 [in English].

Ганна Рідкодубська

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки,
Хмельницький національний університет

SOCIAL WORK INTERVENTIONS FOR CHILDREN IN WARTIME SETTINGS

Анотація. У статті розкрито особливості соціальної роботи з дітьми в умовах воєнного часу та обґрунтовано необхідність комплексних, міжвідомчо скоординованих втручань, спрямованих на захист, підтримку й розвиток дитини. Акцентовано увагу на значенні сімейних форм виховання, психосоціальної підтримки, правового захисту та травма-інформованого підходу в роботі з дітьми, які постраждали від збройного конфлікту.

Ключові слова: соціальна робота; діти в умовах війни; соціальні втручання; психосоціальна підтримка; сімейні форми виховання; захист прав дитини; міжвідомча взаємодія.

Abstract. The article examines the specific features of social work with children in wartime settings and substantiates the need for comprehensive, interagency-coordinated interventions aimed at the protection, support, and development of the child. Particular attention is paid to the importance of family-based care, psychosocial support, legal protection, and a trauma-informed approach in working with children affected by armed conflict.

Keywords: social work; children in wartime settings; social work interventions; psychosocial support; family-based care; child rights protection; interagency cooperation.

The protection, care, and development of children represent a critical priority in contemporary social work, especially under conditions of armed conflict. In Ukraine, the ongoing military situation has increased the vulnerability of children, leading to displacement, exposure to traumatic experiences, and heightened psychosocial stress. These circumstances necessitate the adaptation of social work strategies and the implementation of specialised, evidence-based interventions tailored to the unique needs of conflict-affected children [1; 2].

Recent Ukrainian research, including studies by I. Albul, S. Roienko, O. Sulimenko, and Zh. Petrochko, highlights that effective social protection extends beyond financial or material support. A comprehensive approach must integrate legal safeguards, psychosocial support, and family-based care arrangements to address children's emotional, developmental, and social needs holistically [1; 2; 3; 4].

The legal framework governing child protection in Ukraine, particularly the Constitution and the Law "On Ensuring Organisational

and Legal Conditions for the Social Protection of Children,” establishes state obligations for children’s care, education, and overall welfare. These legal instruments emphasise the creation of safe, stable, and developmentally supportive environments for all children [3].

Family-based care models, including adoption, guardianship, foster families, family-type children’s homes, and patronage schemes, are particularly critical in wartime contexts. Such arrangements provide stability, emotional security, and continuity that institutional care alone cannot guarantee. They also promote social adaptation, resilience, and the acquisition of essential life skills [4].

Social work interventions in conflict settings require a multidimensional, trauma-informed approach. Children affected by war often face heightened vulnerability, including psychological distress, interrupted socialisation, and delays in emotional development. Interventions should focus on fostering coping strategies, supporting mental health, building self-esteem, and preparing children for autonomous functioning while maintaining consistent psychosocial support [5].

Contemporary studies demonstrate that targeted social work interventions significantly reduce the risk of long-term psychosocial disorders among children affected by armed conflict. Evidence suggests that children who receive early and consistent family-based support show higher levels of resilience and adaptive functioning. Research also indicates that integrating educational and recreational programmes into social work practice improves cognitive development and social engagement among conflict-affected children. Furthermore, monitoring and evaluation of intervention outcomes are essential to ensure the effectiveness and sustainability of social work services in wartime conditions.

Effective service delivery requires robust inter-agency collaboration. Coordination between social services, educational institutions, healthcare providers, and non-governmental organisations ensures continuous monitoring, timely response, and comprehensive support for children affected by conflict. Such collaboration enhances both immediate protection and long-term developmental outcomes [2; 5].

In conclusion, social work interventions for children in wartime settings are complex and require a coordinated approach integrating legal, social, and educational measures. Prioritising family-based care, strengthening social service provision, and investing in the professional

development of social work practitioners are essential for safeguarding the rights, well-being, and holistic development of children affected by armed conflict.

References

1. Албул І. До питання державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Соціальна робота та соціальна освіта. 2020. №4, с. 4-10
2. Роєнко, С. (2020). Соціально-правовий захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Соціальна робота та соціальна освіта*, (4), 40–49. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(4\).2020.215438](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(4).2020.215438)
3. Суліменко О. Надання соціальних послуг дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, в об'єднаній територіальній громаді. *Ввічливість. Humanitas*, (5), с. 89–94. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.12>
4. Петрович Ж. Інновації соціальної роботи щодо забезпечення права дитини на сім'ю: супровід сімей із чат-боту «дитина не сама». *Ввічливість. Humanitas*, (3), с. 62–69. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.10>
5. Костіна В. Соціальна підтримка та соціальний захист дітей з особливими потребами в умовах війни в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, (3), с. 138–149. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.19>

References:

1. Albul, I. (2020). Do pytannia derzhavnoi pidtrymky ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia [On the issue of state support for orphans and children deprived of parental care]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, 4, 4–10. [in Ukrainian].
2. Roienko, S. (2020). Sotsialno-pravovyi zakhyst ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia [Social and legal protection of orphans and children deprived of parental care]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, 4, 40–49. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(4\).2020.215438](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(4).2020.215438) [in Ukrainian].
3. Sulimenko, O. (2022). Nadannia sotsialnykh posluh ditiam-syrotam ta ditiam, pozbavlenym batkivskoho pikluvannia, v obiednani terytorialnii hromadi [Provision of social services to orphans and children deprived of parental care in the united territorial community]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 89–94. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.12> [in Ukrainian].

4. Petrochko, Zh. (2023). Innovatsii sotsialnoi roboty shchodo zabezpechennia prava dytyny na simiu: suprovid simei iz chatbotu "Dytyna ne sama" [Innovations in social work to ensure the child's right to a family: support for families through the chatbot "Dytyna ne sama"]. Vvichlyvist. Humanitas, 3, 74–81. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.10> [in Ukrainian].
5. Kostina, V. (2023). Sotsialna pidtrymka ta sotsialnyi zakhyst ditei z osoblyvymy potrebamy v umovakh viiny v Ukraini [Social support and social protection of children with special needs in wartime in Ukraine]. Vvichlyvist. Humanitas, 3, 138–149. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.19> [in Ukrainian].

Ірина Тимків, Надія Котлярчик, Іванна Фуярчук
Здобувачі вищої освіти факультету педагогічної освіти
Національний університет
«Львівський національний університет імені Івана Франка»
Україна
Науковий керівник: **Леся Сікорська**
Доцент кафедри спеціальної освіти
Національний університет
«Львівський національний університет імені Івана Франка»
tymkiviryna2007@gmail.com, nadia058002@gmail.com,
jana07072008@gmail.com

ПРОЕКТУВАННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВІД АРХІТЕКТУРНОЇ ДО ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДОСТУПНОСТІ

Анотація. У статті розкрито теоретичні засади проектування безбар'єрного освітнього простору в закладах вищої освіти як комплексного процесу, що охоплює архітектурну, сенсорну та інформаційно-цифрову доступність. Акцентовано увагу на значенні універсального дизайну, міждисциплінарного супроводу, інклюзивної культури академічної спільноти та використання цифрових інструментів для забезпечення рівного доступу до освіти. Обґрунтовано, що перехід від фізичної доступності до інформаційної є важливою ознакою соціальної відповідальності та якості сучасної вищої освіти.

Ключові слова: безбар'єрний освітній простір; заклад вищої освіти; універсальний дизайн; інклюзивне освітнє середовище; архітектурна доступність; інформаційна доступність; цифрова доступність.

Abstract. *The article reveals the theoretical foundations of designing a barrier-free educational space in higher education institutions as a comprehensive process covering architectural, sensory, and information-digital accessibility. Particular attention is paid to the importance of universal design, interdisciplinary support, an inclusive academic culture, and the use of digital tools to ensure equal access to education. It is substantiated that the transition from physical accessibility to informational accessibility is an important indicator of social responsibility and the quality of modern higher education.*

Keywords: *barrier-free educational space; higher education institution; universal design; inclusive educational environment; architectural accessibility; informational accessibility; digital accessibility.*

Проектування безбар'єрного освітнього простору в закладах вищої освіти сьогодні виступає не просто як технічне завдання, а як фундаментальна складова стратегії соціального проектування, що спрямована на забезпечення рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу. У контексті сучасної парадигми інклюзії цей процес охоплює комплексну трансформацію університетського середовища, починаючи від фізичного доступу до корпусів і завершуючи створенням адаптивного цифрового контенту. Соціальне проектування в системі підготовки майбутніх фахівців стає дієвим інструментом подолання дискримінаційних бар'єрів та формування культури толерантності в академічній спільноті.

Згідно з дослідженнями Л. Ніколенко (2025), здатність ЗВО забезпечити інклюзивні принципи сьогодні є ключовим критерієм якості вищої освіти та репутаційним показником закладу. Створення безбар'єрного простору є фундаментальною умовою реалізації конституційного права на освіту для осіб з особливими освітніми потребами (ООП) та складовою професійної підготовки майбутніх фахівців.

Водночас, як зазначають Ю. Бондаренко та О. Колишкін (2024), інклюзія у вищій школі вимагає поєднання принципів Універсального дизайну з «розумним пристосуванням» — індивідуалізацією освітнього процесу під конкретні запити здобувача.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування та аналіз компонентів проектування універсального освітнього простору, що охоплює фізичну, сенсорну та цифрову доступність у системі вищої школи.

Соціальне проектування безбар'єрності в університеті базується на принципах Універсального дизайну. Архітектурний

складник є первинним етапом, що включає забезпечення нормативного доступу до будівель та ергономічне планування. Проте, як зазначають В. Поліщук, О. Цегельник та О. Юдіна, ефективна інклюзія можлива лише за умови комплексного підходу, що поєднує медичний, психологічний та педагогічний компоненти реабілітації. Це означає, що фізична доступність має доповнюватися психолого-педагогічним супроводом для подолання «соціальних бар'єрів» та забезпечення повноцінної взаємодії здобувача з академічною спільнотою.

Важливу роль у цьому процесі відіграє функціонування спеціальних структурних підрозділів (центрів інклюзивного супроводу). За Л. Ніколенко (2025), такий підрозділ виконує консолідуючу роль: він не лише оцінює ресурси ЗВО, а й організовує підготовку викладачів і волонтерів, формуючи їхню інклюзивну компетентність.

Також важливим аспектом є подолання «соціальних бар'єрів». Бондаренко та Колишкін (2024) акцентують увагу на тому, що проектування простору має включати формування інклюзивної культури академічної спільноти.

У сучасних умовах цифровізації акцент зміщується в бік інформаційної доступності. Це передбачає адаптацію систем управління навчанням (Learning Management System - LMS), створення альтернативних форматів контенту та впровадження асистивних технологій. Окремим аспектом проектування є залучення родини здобувача до реабілітаційного процесу, що, на думку дослідників, є необхідною умовою підтримки психологічного ресурсу студента.

Архітектурна доступність є базовим рівнем безбар'єрності, що передбачає ліквідацію фізичних перешкод за допомогою встановлення нормативних пандусів, ліфтів, підйомників та відповідного облаштування санітарно-гігієнічних приміщень. Проте справжня інклюзія в закладах вищої освіти вимагає впровадження принципів Універсального дизайну, де простір апіорі проектується як зручний для кожного, незалежно від наявності чи відсутності інвалідності. Це включає не лише технічні рішення, а й продуману навігацію, тактильне маркування та контрастне візуальне оформлення зон загального користування, що є прописаним у технічних регламентах. Згідно з сучасними нормативами, ліквідація фізичних бар'єрів передбачає не лише

встановлення пандусів (з нормативним ухилом не більше 8%), а й забезпечення безперешкодних пішохідних шляхів до всіх корпусів без бордюрів та високих порогів (висота порога не має перевищувати 0,02 м).

У методичних рекомендаціях щодо забезпечення доступності будівель, приміщень та іншої інфраструктури закладів освіти для маломобільних груп населення, виданих Міністерством розвитку громад та територій України, наголошується на необхідності дотримання вимог безбар'єрності. Зокрема, передбачено облаштування дверних прорізів завширшки не менше 0,9 м, використання тактильних табличок та контрастного маркування прозорих конструкцій на висоті 0,3 м і 1,0–1,5 м. Важливим елементом доступності також є наявність попереджувальних тактильних смуг перед сходовими маршами.

Проектування лекційних аудиторій та лабораторій повинно враховувати вільні проїзди між обладнанням (мінімум 1,2 м) та регульовану висоту столів (не більше 0,9 м) для комфортної роботи користувачів крісел колісних. Бібліотеки та зони харчування мають передбачати дворівневі стійки обслуговування (висотою до 0,8 м) та вільний доступ до цифрових ресурсів.

В умовах сьогодення критичним аспектом є доступність захисних споруд цивільного захисту. Відповідно до ДБН В.2.2-5:2023, шлях до укриття має бути обладнаний похилими або вертикальними підйомниками, мати тактильні направляючі та візуальні вказівники, виконані «простою мовою» з піктограмами.

Таким чином, архітектурне проектування охоплює всю життєдіяльність студента в університеті — від навчального корпусу та спортивного комплексу до гуртожитків, де житлові кімнати мають бути обладнані універсальними санітарно-гігієнічними вузлами без бортів та з радіусом розвороту крісла колісного не менше 1,5 м.

Інформаційна та цифрова доступність складає другий, не менш важливий рівень проектування сучасного освітнього середовища, що набуває особливої ваги в умовах діджиталізації навчання. Це передбачає адаптацію веб-сайтів університетів та систем дистанційного навчання під потреби користувачів із порушеннями зору, слуху чи моторики, використання альтернативних форматів подачі матеріалів та впровадження асистивних технологій.

Соціальне проектування в цій сфері дозволяє створювати гнучкі

навчальні траєкторії, де інформація є сприйнятливою, зрозумілою та технічно доступною для кожного студента.

Важливо розуміти, що створення інклюзивного середовища — це безперервний процес соціальної інженерії, який потребує постійного моніторингу потреб здобувачів освіти та оперативного корегування стратегій розвитку закладу. Таким чином, перехід від архітектурної до інформаційної доступності є маркером якості вищої освіти та свідченням високого рівня соціальної відповідальності академічної установи в сучасному демократичному суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Поліщук В., Цегельник Т., Юдіна Л. Здобутки і проблемні аспекти формування архітектурної доступності і безбар'єрності простору в Україні. *Інституційний репозитарій Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії*. 2024. ISSN 978-617 - 595 - 130 - 9. URL: <http://elar.kgpa.org.ua:88/jspui/handle/123456789/1582>.
2. Ніколенко Л. Роль спеціального структурного підрозділу у формуванні інклюзивного освітнього простору закладів вищої освіти. *Видавничий дім «Гельветика»*. 2025. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/23417>.
3. Губарь О. Г., Пахомова Н. Г., Гриньова М. В. Підготовка студентів з інвалідністю в умовах інклюзивного освітнього простору закладу вищої освіти: реалії та перспективи. *Inclusion and Diversity*. 2025. URL: <https://doi.org/10.32782/inclusion/2025.6.2>.

References

1. Polishchuk, V., Tsehelnik, T., & Yudina, L. (2024). Zdobutky i problemni aspekty formuvannia arkhitekturnoi dostupnosti i bezbariernosti prostoru v Ukraini [Achievements and problematic aspects of forming architectural accessibility and barrier-free space in Ukraine]. *Instytutsiinyi repozytarii Khmelnytskoi humanitarno-pedahohichnoi akademii*. <http://elar.kgpa.org.ua:88/jspui/handle/123456789/1582> [in Ukrainian]
2. Nikolenko, L. (2025). Rol spetsialnoho strukturnoho pidrozdilu u formuvanni inkliuzyvnogo osvithnoho prostoru zakladiv vyshchoi osvity [The role of a special structural unit in shaping the inclusive educational space of higher education institutions]. Helvetyka Publishing House. <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/23417> [in Ukrainian]
3. Hubar, O. H., Pakhomova, N. H., & Hrynova, M. V. (2025). Pidhotovka

studentiv z invalidnistiu v umovakh inkliuzyvnoho osvitnoho prostoru zakladu vyshchoi osvity: realii ta perspektyvy [Training of students with disabilities in the conditions of an inclusive educational space of a higher education institution: realities and prospects]. Inclusion and Diversity. <https://doi.org/10.32782/inclusion/2025.6.2> [in Ukrainian]

СОЦІАЛЬНІ ІННОВАЦІЇ ТА ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ФАХІВЦІВ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

Наталія Атаманюк

викладач соціальних дисциплін,

ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж,

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

КАРТУВАННЯ РЕСУРСІВ ГРОМАДИ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ

Анотація. У тезах розглянуто картування ресурсів громади як інноваційний інструмент соціально-психологічної роботи в умовах сучасних суспільних викликів. Обґрунтовано, що війна, вимушене переміщення, соціальна ізоляція, емоційне виснаження, втрата житла, економічна нестабільність і зростання потреб у психологічній підтримці потребують не лише розширення соціальних послуг, а й створення зрозумілих маршрутів доступу до них. Підкреслено, що значна частина людей не отримує своєчасної допомоги не через повну відсутність сервісів, а через недостатню поінформованість, складність навігації, недовіру до установ або розрізненість діяльності різних організацій. Картування ресурсів громади дає змогу виявити наявні соціальні, психологічні, медичні, освітні, правові, волонтерські та реабілітаційні можливості, систематизувати їх і перетворити на доступний інструмент підтримки населення. Окреслено практичні напрями застосування такого підходу: створення карти послуг, бази контактів, алгоритмів перенаправлення, цифрової навігації, інформаційних матеріалів для вразливих груп, а також координація між соціальними службами, психологами, волонтерами й громадськими організаціями. Зроблено висновок, що картування ресурсів громади сприяє підвищенню доступності допомоги, зменшенню хаотичності звернень, посиленню міжсекторальної взаємодії та розвитку соціальної згуртованості.

Ключові слова: картування ресурсів, громада, соціально-психологічна робота, соціальні інновації, соціальна навігація, вразливі групи, волонтерство, міжсекторальна взаємодія.

The paper examines community resource mapping as an innovative tool of social and psychological work in the context of contemporary social challenges. It is argued that war, forced displacement, social isolation, emotional exhaustion, loss of housing, economic instability and growing needs for psychological support require not only the expansion of social services, but also the creation of clear pathways to access them. Many people do not receive timely support not because services are completely absent, but because of insufficient information, difficult navigation, distrust of institutions or fragmentation of different organizations' activities. Community resource mapping makes it

possible to identify existing social, psychological, medical, educational, legal, volunteer and rehabilitation opportunities, systematize them and transform them into an accessible support tool for the population. Practical areas of application include the creation of service maps, contact databases, referral algorithms, digital navigation, information materials for vulnerable groups and coordination between social services, psychologists, volunteers and civil society organizations. The paper concludes that community resource mapping increases access to assistance, reduces chaotic help-seeking, strengthens intersectoral cooperation and promotes social cohesion.

Key words: resource mapping, community, social and psychological work, social innovations, social navigation, vulnerable groups, volunteering, intersectoral cooperation.

Постановка проблеми. Сучасна соціально-психологічна робота дедалі частіше стикається з проблемою не лише браку окремих послуг, а й недостатньої узгодженості між тими ресурсами, які вже існують у громаді. Людина, яка переживає кризову ситуацію, вимушене переміщення, втрату житла, емоційне виснаження, сімейний конфлікт, проблеми з документами або потребу в психологічній підтримці, часто не знає, куди звертатися, у якій послідовності діяти, хто може допомогти та які сервіси є безоплатними або доступними. У результаті допомога може бути несвоєчасною, фрагментарною або недосяжною для тих, хто найбільше її потребує [1; 2].

У цьому контексті картування ресурсів громади набуває особливої актуальності. Йдеться не лише про створення списку установчи контактів, а про системний аналіз наявних можливостей підтримки, визначення прогалин, побудову маршрутів перенаправлення й забезпечення зрозумілої соціальної навігації для населення. Такий підхід дозволяє соціальним працівникам, психологам, волонтерам, громадським організаціям і місцевому самоврядуванню діяти узгоджено, а не розрізнено. Саме тому картування ресурсів можна розглядати як соціальну інновацію, що поєднує інформаційну, організаційну, комунікативну та підтримувальну функції [3; 4].

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення картування ресурсів громади як інноваційного інструменту соціально-психологічної роботи та визначенні практичних напрямів його використання для підвищення доступності допомоги населенню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних міжнародних підходах до соціальної роботи наголошується на

необхідності посилення соціальної згуртованості, наснаження людей, захисту прав людини, подолання життєвих викликів і розвитку підтримувальних спільнот [1]. Це безпосередньо пов'язано з картуванням ресурсів, оскільки фахівець має бачити не лише індивідуальну проблему людини, а й ширший контекст її життя: доступ до послуг, наявність соціальної підтримки, можливості громади, бар'єри та ризики. У керівних принципах IASC щодо психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в надзвичайних ситуаціях підкреслено важливість координації, оцінювання потреб, підтримки громади, недопущення шкоди та ефективного перенаправлення до відповідних служб [2]. Мінімальний пакет послуг IASC також акцентує на необхідності міжсекторальної взаємодії, узгодженості дій із розумілих механізмів доступу до підтримки [3]. У документах WHO щодо громадських служб психічного здоров'я наголошено на людиноцентрованості, доступності, повазі до прав людини та організації підтримки в природному соціальному середовищі людини [4]. В українському контексті важливим є розвиток системи психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, що передбачає координацію між різними секторами допомоги та наближення послуг до громади [5].

Виклад основного матеріалу. Картування ресурсів громади у соціально-психологічній роботі можна визначити як процес виявлення, опису, систематизації та візуалізації наявних сервісів, ініціатив, фахівців, організацій і неформальних джерел підтримки, які можуть бути корисними для людини або родини в складних життєвих обставинах. Таке картування має практичну мету: не просто зібрати інформацію, а зробити допомогу зрозумілішою, ближчою та доступнішою.

Першим етапом картування є визначення категорій ресурсів. До них можуть належати соціальні служби, психологічні консультації, медичні заклади, центри зайнятості, правова допомога, освітні установи, реабілітаційні центри, громадські й благодійні організації, волонтерські ініціативи, простори для дітей і молоді, ветеранські сервіси, групи підтримки, кризові контакти, гарячі лінії, цифрові платформи, релігійні та культурні спільноти. Важливо враховувати як формальні установи, так і неформальні ресурси громади, які часто відіграють значну роль у підтримці людей.

Другим етапом є аналіз доступності ресурсів. Недостатньо знати, що певна послуга існує. Потрібно з'ясувати, хто може нею скористатися, чи є вона безоплатною, які документи потрібні, чи доступна вона для людей з інвалідністю, чи працює онлайн, чи є телефонний контакт, який графік роботи, чи надається допомога внутрішньо переміщеним особам, дітям, людям старшого віку, ветеранам, родинам військовослужбовців або іншим вразливим групам. Саме така деталізація перетворює перелік контактів на реальний інструмент соціальної навігації.

Третім важливим компонентом є визначення прогалин. Картування ресурсів дозволяє побачити не лише те, що в громаді є, а й те, чого бракує. Наприклад, може виявитися, що є гуманітарна допомога, але бракує психологічного консультування; є соціальні служби, але немає зрозумілої інформації для людей старшого віку; є волонтерські ініціативи, але вони не пов'язані з фахівцями; є освітні заклади, але відсутні групи підтримки для батьків. Таке виявлення прогалин є основою для планування нових соціальних проєктів.

Четвертим напрямом є створення маршрутів допомоги. Людині в кризовому стані складно самостійно визначити, з чого почати. Тому карта ресурсів має містити не лише контакти, а й прості алгоритми: що робити в разі втрати документів, куди звернутися після переміщення, як отримати психологічну підтримку, де шукати допомогу для дитини, як діяти родині військовослужбовця, куди звертатися людині старшого віку, яка залишилася без підтримки. Маршрут допомоги має бути коротким, зрозумілим і реалістичним.

П'ятим компонентом є цифровізація картування. Цифрова карта послуг, онлайн-довідник, інтерактивна таблиця, чат-бот або сторінка громади із систематизованими контактами можуть значно полегшити доступ до інформації. Водночас цифровий формат не повинен бути єдиним. Частина людей не має стабільного інтернету, смартфона або достатніх цифрових навичок. Тому цифрові матеріали потрібно поєднувати з друкованими пам'ятками, телефонним інформуванням, консультаціями соціальних працівників і допомогою волонтерів.

Шостим напрямом є регулярне оновлення інформації. Карта ресурсів швидко втрачає цінність, якщо контакти, графіки роботи, умови надання допомоги або відповідальні особи не

оновлюються. Тому в громаді має бути визначено, хто відповідає за актуалізацію даних: соціальна служба, громадська організація, координаційна група, волонтерський штаб або відповідальний фахівець. Регулярність оновлення є важливою умовою довіри до такого інструменту.

Сьомим напрямом є використання карти ресурсів у роботі соціального працівника. Під час консультації фахівець може не лише вислухати людину, а й одразу допомогти їй зорієнтуватися: показати доступні сервіси, пояснити послідовність звернень, надати контакти, допомогти записатися на консультацію або перенаправити до відповідної організації. У такому разі картування стає не пасивним довідником, а активним інструментом супроводу.

Восьмим напрямом є залучення психологів. Карта ресурсів має містити не лише соціальні послуги, а й можливості психологічної підтримки: індивідуальне консультування, групи підтримки, кризові контакти, програми для дітей, родин військовослужбовців, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, людей, які пережили втрату. Водночас важливо чітко розрізняти рівні допомоги: первинна підтримка, психоосвіта, консультування, спеціалізована психотерапевтична чи медична допомога.

Дев'ятим напрямом є участь волонтерів. Волонтери можуть допомагати збирати інформацію, поширювати пам'ятки, супроводжувати людей до установ, пояснювати маршрути допомоги, підтримувати цифрові ресурси, повідомляти про зміни в потребах громади. Проте волонтери мають бути навчені етичним принципам: конфіденційності, недискримінації, повазі до гідності людини, недопущенню поширення неперевіреної інформації та розумінню меж власної ролі.

Десятим напрямом є міжсекторальна координація. картування ресурсів може стати основою для регулярних зустрічей представників соціальних служб, психологів, медичних установ, освітніх закладів, громадських організацій, волонтерів і місцевого самоврядування. Такі зустрічі потрібні для обміну інформацією, узгодження перенаправлення, виявлення прогалин, планування спільних заходів і уникнення дублювання послуг. Без координації карта ресурсів ризикує залишитися лише формальним документом.

Одинадцятим компонентом є орієнтація на вразливі групи.

Карта ресурсів має бути побудована так, щоб людина могла швидко знайти саме те, що відповідає її ситуації. Доцільно створювати окремі розділи для внутрішньо переміщених осіб, родин із дітьми, людей старшого віку, осіб з інвалідністю, ветеранів, родин військовослужбовців, молоді, людей, які потребують психологічної допомоги, сімей у складних життєвих обставинах. Такий підхід робить інформацію не загальною, а адресною.

Дванадцятим напрямом є психоосвітній компонент. Поряд із контактами служб доцільно розмішувати короткі пояснення: коли варто звернутися до психолога, які реакції на стрес можуть бути природними, як підтримати дитину, як діяти в ситуації емоційного виснаження, що робити в разі конфлікту в родині, як допомогти людині старшого віку. Такі матеріали не замінюють консультації, але допомагають людині краще зрозуміти власний стан і не відкладати звернення по допомогу.

Тринадцятим важливим аспектом є етичність картування. Не можна публікувати персональні дані фахівців або отримувачів допомоги без згоди, поширювати неперевірені контакти, створювати ілюзію доступності послуги, якої фактично немає, або подавати інформацію стигматизувально. Усі матеріали мають бути коректними, зрозумілими, безпечними й такими, що поважають гідність людини.

Чотирнадцятим напрямом є використання картування в освітній підготовці майбутніх соціальних працівників. Здобувачі освіти можуть виконувати навчальні проекти з аналізу ресурсів громади, створення цифрової карти допомоги, підготовки інформаційних матеріалів для конкретної цільової групи, розроблення маршрутів перенаправлення, проведення опитувань населення та оцінювання доступності послуг. Така діяльність формує практичні навички соціального проектування, комунікації, аналітичного мислення та командної роботи.

П'ятнадцятим компонентом є оцінювання ефективності карти ресурсів. Важливо з'ясовувати, чи користуються нею мешканці громади, чи допомагає вона фахівцям, чи зменшується кількість хаотичних звернень, чи швидше люди отримують підтримку, чи актуальна інформація, чи зрозумілі маршрути допомоги. Оцінювання може здійснюватися через опитування користувачів, зворотний зв'язок фахівців, аналіз звернень і регулярне оновлення змісту.

Підсумовуючи, зазначимо, що картування ресурсів громади є важливим інноваційним інструментом соціально-психологічної роботи. Воно поєднує інформаційний, організаційний, комунікативний і підтримувальний компоненти. Його цінність полягає в тому, що допомога стає не лише наявною, а й зрозумілою, доступною та скоординованою. Для людей у складних життєвих обставинах це може стати першим кроком до отримання реальної підтримки.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків.

Картування ресурсів громади є перспективним інструментом соціально-психологічної роботи, оскільки сприяє підвищенню доступності допомоги, розвитку соціальної навігації, координації між установами, залученню волонтерів і своєчасному перенаправленню людей до відповідних служб. Найбільш значущими складовими такого підходу є аналіз наявних ресурсів, оцінювання їх доступності, виявлення прогалин, створення маршрутів допомоги, цифрове й друковане інформування, регулярне оновлення даних, етичність і орієнтація на потреби вразливих груп. Перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення моделей картування ресурсів для різних типів громад, оцінювання ефективності цифрових карт допомоги, вивчення ролі волонтерів у соціальній навігації, створення алгоритмів перенаправлення для вразливих груп і впровадження навчальних проєктів із картування ресурсів у підготовку майбутніх соціальних працівників.

Список використаних джерел:

1. International Federation of Social Workers. *Global Definition of Social Work*. 2014. URL: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
2. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*. Geneva : IASC, 2007. URL: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-task-force-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-guidelines-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings-2007>
3. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Minimum Service Package for Mental Health and Psychosocial Support*. 2022. URL: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-reference-group-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-minimum-service-package-mental-health-and-psychosocial-support>

4. World Health Organization. *Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches*. Geneva : World Health Organization, 2021. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240025707>
 5. Координаційний центр з психічного здоров'я Кабінету Міністрів України. *Цільова модель системи психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні*. Київ, 2024.
 6. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. *A Guide to Psychological First Aid*. Copenhagen : IFRC Reference Centre for Psychosocial Support, 2018. URL: <https://pscentre.org/resource/a-guide-to-psychological-first-aid-for-red-cross-red-crescent-societies/>
- References:*
1. International Federation of Social Workers. *Global Definition of Social Work*. 2014. Available at: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> [in English].
 2. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*. Geneva: IASC, 2007. Available at: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-task-force-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-guidelines-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings-2007> [in English].
 3. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Minimum Service Package for Mental Health and Psychosocial Support*. 2022. Available at: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-reference-group-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-minimum-service-package-mental-health-and-psychosocial-support> [in English].
 4. World Health Organization. *Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches*. Geneva: World Health Organization, 2021. Available at: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240025707> [in English].
 5. Mental Health Coordination Center of the Cabinet of Ministers of Ukraine. *Target Model for the System of Mental Health and Psychosocial Support in Ukraine*. Kyiv, 2024 [in Ukrainian].
 6. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. *A Guide to Psychological First Aid*. Copenhagen: IFRC Reference Centre for Psychosocial Support, 2018. Available at: <https://pscentre.org/resource/a-guide-to-psychological-first-aid-for-red-cross-red-crescent-societies/> [in English].

Леся Берник
завідувачка відділення соціальної роботи,
Гуменецьке ОТГ

ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ЗМІН

Анотація. У тезах розглянуто інноваційні моделі соціально-психологічної підтримки в умовах суспільних змін. Обґрунтовано, що сучасна соціально-психологічна робота потребує оновлення змісту, форм і методів, оскільки зростає кількість людей, які переживають наслідки війни, вимушеного переміщення, втрати соціальних зв'язків, економічної нестабільності, емоційного виснаження та невизначеності майбутнього. Підкреслено, що інноваційність у соціально-психологічній сфері полягає не лише у використанні цифрових технологій, а й у розвитку міждисциплінарних команд, громадоорієнтованих сервісів, мобільних форм допомоги, волонтерських ініціатив, психоосвітніх програм, груп взаємопідтримки та моделей раннього виявлення соціальних і психологічних ризиків. Окреслено практичні напрями соціально-психологічної підтримки: цифрове інформування, кейс-менеджмент, кризове консультування, робота в громаді, соціальна навігація, підтримка волонтерів, розвиток партнерств між державними установами, громадськими організаціями та освітніми закладами. Зроблено висновок, що сучасна соціально-психологічна робота має бути гнучкою, етичною, доступною, орієнтованою на потреби людини й здатною поєднувати професійну допомогу з ресурсами громади.

Ключові слова: соціально-психологічна підтримка, соціальні інновації, волонтерство, громада, кризові стани, цифрові сервіси, кейс-менеджмент, міжсекторальна взаємодія.

The paper examines innovative models of social and psychological support in the context of social change. It is argued that modern social and psychological work requires renewal of its content, forms and methods, as the number of people experiencing the consequences of war, forced displacement, loss of social ties, economic instability, emotional exhaustion and uncertainty about the future is increasing. Innovation in the social and psychological sphere involves not only the use of digital technologies, but also the development of interdisciplinary teams, community-based services, mobile forms of assistance, volunteer initiatives, psychoeducational programmes, peer-support groups and models for early identification of social and psychological risks. Practical areas of support include digital information, case management, crisis counselling, community work, social navigation, volunteer support and partnerships between state institutions, civil society organizations and educational institutions. The paper concludes that modern social and psychological work should be flexible, ethical, accessible, person-centred and capable of combining professional assistance with community resources.

Key words: *social and psychological support, social innovations, volunteering, community, crisis states, digital services, case management, intersectoral cooperation.*

Постановка проблеми. Сучасні суспільні зміни, спричинені війною, міграційними процесами, економічною нестабільністю, трансформацією ринку праці, цифровізацією та зростанням соціальної вразливості, істотно змінюють запити до соціально-психологічної роботи. Традиційні форми допомоги, що ґрунтуються переважно на очному консультуванні або реагуванні на вже сформовану проблему, не завжди відповідають складності сучасних потреб. Людина часто потребує не однієї послуги, а комплексного супроводу: психологічної підтримки, соціальної навігації, правової інформації, допомоги в адаптації, підтримки родини, доступу до громади й відновлення відчуття контролю над життям. У глобальному визначенні соціальної роботи наголошено, що вона сприяє соціальним змінам, соціальній згуртованості, наснаженню людей і подоланню життєвих викликів, що безпосередньо узгоджується з потребою інноваційного оновлення соціально-психологічної практики.

Актуальність теми посилюється тим, що соціально-психологічна допомога в кризових умовах має бути не лише професійною, а й доступною, швидкою, етичною та наближеною до людини. Вона повинна враховувати різні життєві ситуації: вимушене переміщення, втрату роботи, травматичний досвід, соціальну ізоляцію, потребу у відновленні сімейних зв'язків, підтримку дітей, молоді, людей старшого віку, осіб з інвалідністю, військовослужбовців, ветеранів та їхніх родин. Саме тому соціальні інновації у цій сфері варто розглядати як спосіб гнучкого реагування на потреби населення, об'єднання ресурсів громади та створення нових форматів підтримки. Європейська соціальна мережа у 2024 році окремо відзначала інноваційні підходи до інклюзивних громад, участі вразливих груп у плануванні та наданні соціальних послуг, що підтверджує актуальність такого напрямку розвитку.

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення інноваційних моделей соціально-психологічної підтримки в умовах суспільних змін та визначенні практичних напрямів їх упровадження в діяльність фахівців соціальної сфери, психологів, волонтерських ініціатив і громадських організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних міжнародних підходах до соціальної роботи та психосоціальної підтримки акцент робиться на міжсекторальності, участі громади, дотриманні прав людини, доступності послуг і підготовці фахівців до роботи в умовах складних соціальних викликів. Глобальні стандарти освіти й підготовки соціальних працівників, оновлені IFSW та IASSW, поєднують універсальність цінностей соціальної роботи з урахуванням різноманітності професійних контекстів, що особливо важливо для підготовки фахівців до інноваційної практики.

Важливим джерелом для осмислення сучасної соціально-психологічної роботи є міжвідомчий підхід до психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в надзвичайних ситуаціях. Мінімальний пакет послуг із психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, розроблений у межах IASC, визначає міжсекторальний набір дій для планування, координації та реалізації підтримки в умовах криз, що є корисним орієнтиром для громад, соціальних служб і гуманітарних організацій.

Окрему увагу сучасні дослідження приділяють цифровізації соціальної роботи. Стандарти використання технологій у соціальній роботі NASW, ASWB, CSWE та CSWA наголошують, що цифрові інструменти мають застосовуватися в межах гуманістичної та етичної професійної рамки, із дотриманням конфіденційності, компетентності та безпеки клієнтів. У систематичному огляді R. Afrouz технологічно опосередкована соціальна робота розглядається як напрям, що може підвищувати доступність послуг, але водночас потребує уваги до якості взаємодії, професійних меж і безпеки.

Виклад основного матеріалу. Інноваційні моделі соціально-психологічної підтримки доцільно розглядати як такі, що поєднують професійну допомогу, ресурси громади, цифрові інструменти, волонтерську участь і міжсекторальну координацію. Їхня головна відмінність від традиційних підходів полягає в тому, що вони не чекають, поки людина залишиться наодинці з проблемою, а намагаються створити доступну систему раннього реагування, супроводу й перенаправлення. Така система має працювати на рівні громади, освітнього закладу, соціальної служби, громадської організації, ветеранського простору, молодіжного центру або гуманітарної ініціативи.

Одним із ключових напрямів є громадоорієнтована соціально-психологічна підтримка. Її зміст полягає в тому, що допомога організовується максимально близько до місця проживання людини, із залученням місцевих ресурсів, активних мешканців, волонтерів, освітян, медичних працівників, соціальних служб і громадських організацій. У такій моделі громада не є лише територією, де надається послуга; вона стає активним учасником підтримки, відновлення та соціальної інтеграції людей, які переживають складні життєві обставини.

Важливим інноваційним інструментом є кейс-менеджмент. Його значення полягає в тому, що фахівець не обмежується одноразовою консультацією, а допомагає людині пройти шлях від виявлення проблеми до отримання конкретної допомоги. Це може включати оцінювання потреб, складання індивідуального плану підтримки, координацію з іншими службами, супровід у процесі оформлення документів, перенаправлення до психолога, лікаря, юриста, центру зайнятості або реабілітаційної установи. Для людей у кризових станах така модель особливо важлива, оскільки в умовах стресу людині складно самотійно орієнтуватися в системі послуг.

Окремої уваги заслуговують мобільні форми соціально-психологічної роботи. Вони є актуальними для віддалених громад, внутрішньо переміщених осіб, людей старшого віку, осіб з інвалідністю, сімей у складних життєвих обставинах і тих, хто не має можливості самотійно звернутися до установи. Мобільна команда може поєднувати функції первинного консультування, оцінювання потреб, психоосвіти, кризового реагування, соціальної навігації та перенаправлення. Такий формат робить допомогу менш формальною й більш наближеною до реального життя людини.

Цифрові сервіси також є важливою складовою інноваційної соціально-психологічної роботи. Онлайн-консультації, інформаційні платформи, чат-боти, цифрові карти послуг, електронні форми звернення, відеозустрічі, соціальні мережі та месенджери можуть розширювати доступ до підтримки, особливо для людей, які перебувають у віддалених громадах або мають обмежену мобільність. Водночас цифрові інструменти не повинні замінювати людську взаємодію там, де потрібна глибока психологічна підтримка, кризове втручання або довготривалий

супровід. Їх доцільно розглядати як додатковий канал допомоги, що потребує етичного регулювання, захисту персональних даних і професійної відповідальності.

Психоосвіта є ще одним перспективним напрямом. Вона допомагає людям краще розуміти власні емоційні стани, реакції на стрес, механізми відновлення, можливості самодопомоги та шляхи звернення по фахову підтримку. Психоосвітні програми можуть проводитися у форматі групових занять, онлайн-зустрічей, коротких відео, пам'яток, тренінгів, інформаційних кампаній або зустрічей у громаді. Їхня цінність полягає в тому, що вони зменшують стигматизацію психологічної допомоги й формують у людей розуміння: звернення по підтримку є нормальним і відповідальним кроком.

Важливим ресурсом інноваційної соціально-психологічної роботи є волонтерство. Волонтери часто першими бачать потреби людей, допомагають із гуманітарною підтримкою, евакуацією, супроводом, інформуванням, організацією групових заходів і підтримкою в громаді. Однак волонтерська діяльність потребує фахового супроводу, навчання, етичних правил і профілактики емоційного вигорання. Волонтер не повинен замінювати психолога чи соціального працівника в складних випадках, але може бути важливою ланкою між людиною, громадою та професійною системою допомоги.

Інноваційність соціально-психологічної роботи проявляється також у розвитку груп взаємопідтримки. Такі групи дають людям можливість не лише отримати допомогу від фахівця, а й відчутти спільність із тими, хто переживає подібні труднощі. Це можуть бути групи для внутрішньо переміщених осіб, батьків дітей з особливими освітніми потребами, родин військовослужбовців, ветеранів, людей старшого віку, молоді, жінок, які переживають наслідки війни. Групова підтримка сприяє зменшенню ізоляції, відновленню довіри й формуванню горизонтальних соціальних зв'язків.

Не менш важливою є стратегія міжсекторальної взаємодії. Соціально-психологічні проблеми рідко мають лише один вимір. Наприклад, емоційне виснаження може бути пов'язане з безробіттям, втратою житла, проблемами з документами, доглядом за дитиною, станом здоров'я або досвідом переміщення. Тому ефективна допомога потребує взаємодії соціальних служб,

психологів, медичних установ, освітніх закладів, центрів зайнятості, органів місцевого самоврядування, громадських і благодійних організацій. Міжсекторальний підхід дає змогу не дублювати послуги, а будувати для людини зрозумілий маршрут підтримки.

У сучасних умовах особливої ваги набуває травмоінформований підхід. Він передбачає, що фахівець урахує можливий травматичний досвід людини й організовує взаємодію так, щоб не посилювати її вразливість. Це означає повагу до меж, добровільність участі, конфіденційність, уникнення звинувачувальної комунікації, створення передбачуваного середовища та надання людині права вибору. Такий підхід є важливим не лише для психологів, а й для соціальних працівників, волонтерів, педагогів, адміністраторів соціальних сервісів і всіх, хто контактує з людьми у складних життєвих обставинах.

Важливою умовою впровадження інновацій є підготовка фахівців. Соціальний працівник і психолог мають володіти не лише класичними методами консультування, а й навичками фасилітації, кризової комунікації, цифрової взаємодії, командної роботи, соціального проектування, оцінювання потреб громади, управління випадком, профілактики вигорання та партнерської взаємодії з волонтерами. Освітня підготовка майбутніх фахівців має включати практичні кейси, моделювання професійних ситуацій, роботу в громаді, аналіз етичних дилем і розроблення соціально-психологічних проєктів.

Окремим викликом є оцінювання ефективності соціальних інновацій. Не кожна нова форма роботи автоматично є результативною. Потрібно визначати, які саме зміни відбулися для людини, родини чи громади: чи покращився доступ до послуг, чи зменшилася ізоляція, чи людина отримала необхідну допомогу, чи зросла її здатність до самостійного розв'язання проблем, чи з'явилися нові соціальні зв'язки. Тому інноваційна практика має поєднувати творче мислення з доказовістю, етичністю й системним аналізом результатів.

Підсумовуючи, зазначимо, що сучасна соціально-психологічна робота потребує переходу від фрагментарних послуг до інтегрованих моделей підтримки. Такі моделі мають поєднувати професійну допомогу, ресурси громади, волонтерську участь, цифрові інструменти, психоосвіту, кейс-менеджмент і

міжсекторальну взаємодію. Їхня головна мета полягає не лише в реагуванні на кризу, а й у відновленні соціальних зв'язків, посиленні суб'єктності людини, формуванні стійкості громади та створенні умов для якіснішого життя.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків.

Інноваційні моделі соціально-психологічної підтримки є важливим напрямом розвитку сучасної соціальної сфери, оскільки дають змогу гнучко реагувати на складні життєві обставини, кризові стани, наслідки війни, соціальну ізоляцію та зростання потреб у психологічній допомозі. Найбільш перспективними інструментами є кейс-менеджмент, мобільні команди, цифрові сервіси, психоосвітні програми, групи взаємопідтримки, волонтерські ініціативи, травмоінформований підхід і міжсекторальна взаємодія. Ефективність таких моделей залежить від професійної підготовки фахівців, етичних стандартів, доступності послуг, участі громади, захисту персональних даних і системного оцінювання результатів. Перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення моделей інтегрованої соціально-психологічної підтримки в громадах, оцінювання ефективності цифрових і мобільних сервісів, вивчення ролі волонтерства у системі соціальних інновацій, створення програм підготовки фахівців до роботи в кризових умовах, а також формування практичних рекомендацій щодо впровадження міжсекторальної підтримки в Україні.

Список використаних джерел:

1. International Federation of Social Workers. Global Definition of Social Work. 2014.
2. International Federation of Social Workers; International Association of Schools of Social Work. Global Standards for Social Work Education and Training. 2020.
3. Inter-Agency Standing Committee. IASC Minimum Service Package for Mental Health and Psychosocial Support. 2022.
4. National Association of Social Workers, Association of Social Work Boards, Council on Social Work Education, Clinical Social Work Association. Standards for Technology in Social Work Practice. 2017.
5. Afrouz R. A systematic review of technology-mediated social work practice: Benefits, uncertainties and future directions. *Journal of Social Work*. 2023. DOI: 10.1177/14680173231165926.
6. European Social Network. European Social Services Awards 2024. 2024.

7. European Social Network. Digital Transformation for Resilient Social Services. 2024.

References:

1. International Federation of Social Workers. Global Definition of Social Work. 2014 [in English].
2. International Federation of Social Workers; International Association of Schools of Social Work. Global Standards for Social Work Education and Training. 2020 [in English].
3. Inter-Agency Standing Committee. IASC Minimum Service Package for Mental Health and Psychosocial Support. 2022 [in English].
4. National Association of Social Workers, Association of Social Work Boards, Council on Social Work Education, & Clinical Social Work Association. Standards for Technology in Social Work Practice. 2017 [in English].
5. Afrouz, R. A systematic review of technology-mediated social work practice: Benefits, uncertainties and future directions. *Journal of Social Work*, 2023. DOI: 10.1177/14680173231165926 [in English].
6. European Social Network. European Social Services Awards 2024. 2024 [in English].
7. European Social Network. Digital Transformation for Resilient Social Services. 2024 [in English].

Наталія Горяча-Заводна

практична психологиня,

Гуменецьке ОТГ

ІНТЕГРОВАНІ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ В ГРОМАДІ

Анотація. У тезах розглянуто інтегровані стратегії соціально-психологічного супроводу в громаді як перспективний напрям оновлення соціальної роботи та психологічної практики. Обґрунтовано, що сучасні соціальні виклики, пов'язані з війною, вимушеним переміщенням, втратою соціальних зв'язків, емоційним виснаженням, зростанням потребу підтримки та обмеженістю ресурсів, потребують переходу від фрагментарної допомоги до системного супроводу людини й родини. Підкреслено, що ефективна соціально-психологічна робота має поєднувати професійну допомогу, ресурси громади, волонтерські ініціативи, цифрові сервіси, психоосвітню діяльність, групи взаємопідтримки, соціальну навігацію та міжсекторальне партнерство. Окреслено практичні напрями впровадження інтегрованого супроводу: оцінювання потреб, кейс-менеджмент, кризове консультування, підтримка вразливих груп, мобільні форми

допомоги, цифрове інформування, профілактика емоційного вигорання фахівців і волонтерів. Зроблено висновок, що інтегровані стратегії соціально-психологічного супроводу сприяють підвищенню доступності допомоги, посиленню соціальної згуртованості та формуванню стійкості громади в умовах суспільних змін.

Ключові слова: соціально-психологічний супровід, громада, соціальні інновації, волонтерство, кейс-менеджмент, психоосвіта, вразливі групи, міжсекторальна взаємодія.

The paper examines integrated strategies of social and psychological support in the community as a promising direction for renewing social work and psychological practice. It is argued that modern social challenges related to war, forced displacement, loss of social ties, emotional exhaustion, growing support needs and limited resources require a transition from fragmented assistance to systematic support for individuals and families. Effective social and psychological work should combine professional assistance, community resources, volunteer initiatives, digital services, psychoeducation, peer-support groups, social navigation and intersectoral partnership. Practical areas of integrated support include needs assessment, case management, crisis counselling, support for vulnerable groups, mobile forms of assistance, digital information, prevention of burnout among professionals and volunteers. The paper concludes that integrated strategies of social and psychological support increase access to assistance, strengthen social cohesion and contribute to community resilience in times of social change.

Key words: social and psychological support, community, social innovations, volunteering, case management, psychoeducation, vulnerable groups, intersectoral cooperation.

Постановка проблеми. Сучасна соціально-психологічна робота функціонує в умовах складних суспільних трансформацій, що посилюють потребу населення в доступній, комплексній та своєчасній підтримці. Війна, вимушене переміщення, втрата житла, розірваність соціальних зв'язків, економічна нестабільність, загострення психологічних труднощів і зростання навантаження на соціальні служби вимагають від фахівців нових підходів до організації допомоги. У таких умовах недостатньо реагувати лише на окрему проблему людини; важливо бачити її життєву ситуацію цілісно — у зв'язку з родиною, громадою, доступом до послуг, станом здоров'я, емоційним ресурсом і соціальним оточенням [1; 2].

Актуальність теми зумовлена тим, що соціально-психологічний супровід має дедалі більше переходити від одноразових консультацій до інтегрованих стратегій допомоги. Такий підхід передбачає поєднання професійної підтримки соціального працівника й психолога з ресурсами громади, волонтерськими

ініціативами, державними та недержавними сервісами, освітніми установами, медичними службами й цифровими платформами. Особливо важливою є здатність фахівця не лише надати консультацію, а й допомогти людині зорієнтуватися у складній системі послуг, подолати бар'єри звернення по допомогу та поступово відновити соціальну активність [3; 4].

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення інтегрованих стратегій соціально-психологічного супроводу в громаді та визначенні практичних напрямів їх застосування в діяльності соціальних працівників, психологів, волонтерських ініціатив і громадських організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних міжнародних підходах соціальна робота розглядається як професійна діяльність, спрямована на соціальні зміни, посилення згуртованості, наснаження людей і підтримку їхньої здатності долати життєві труднощі. Глобальне визначення соціальної роботи підкреслює значення прав людини, соціальної справедливості, колективної відповідальності та поваги до різноманітності, що є основою для розвитку інтегрованих моделей підтримки [1]. Глобальні стандарти освіти й підготовки соціальних працівників також наголошують на важливості професійної компетентності, етичності, міждисциплінарності та готовності фахівців діяти в різних соціальних контекстах [2].

У сфері психічного здоров'я та психосоціальної підтримки важливим орієнтиром є міжвідомчий підхід, який передбачає координацію різних секторів допомоги: соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, гуманітарної підтримки, захисту дітей і громадських ініціатив. Керівні принципи IASC щодо психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в надзвичайних ситуаціях акцентують на багаторівневій системі допомоги, що охоплює базову безпеку, підтримку громади й сім'ї, цільову нефахову допомогу та спеціалізовані послуги [3]. Мінімальний пакет послуг IASC конкретизує необхідність координації, оцінювання потреб, перенаправлення й доступності підтримки в кризових умовах [4]. У сучасних стандартах використання технологій у соціальній роботі також підкреслюється, що цифрові інструменти мають застосовуватися етично, компетентно й безпечно, не замінюючи людського змісту професійної взаємодії [5].

Виклад основного матеріалу. Інтегрований соціально-

психологічний супровід у громаді доцільно розглядати як систему узгоджених дій, спрямованих на підтримку людини або родини в подоланні складних життєвих обставин. Його особливість полягає в тому, що допомога не зводиться до одного фахівця, однієї консультації або однієї установи. Навпаки, вона передбачає поєднання різних ресурсів: психологічного консультування, соціальної підтримки, правового інформування, медичного перенаправлення, волонтерської допомоги, освітніх можливостей, цифрових сервісів і неформальної підтримки громади.

Одним із ключових інструментів інтегрованого супроводу є оцінювання потреб. Соціальний працівник або психолог має з'ясувати не лише безпосередній запит людини, а й ширший контекст її ситуації: сімейний стан, наявність соціальної підтримки, житлові умови, доступ до послуг, рівень емоційного напруження, ризики ізоляції, досвід переміщення, втрати або насильства. Такий аналіз дає змогу не пропонувати шаблонні рішення, а формувати індивідуальний маршрут підтримки, який відповідає реальним потребам людини.

Важливе місце посідає кейс-менеджмент. Його перевага полягає в тому, що фахівець не обмежується одноразовою порадою, а координує процес допомоги: визначає пріоритети, узгоджує дії з іншими службами, контролює виконання плану підтримки, допомагає людині долати адміністративні бар'єри, за потреби організовує перенаправлення до психолога, лікаря, юриста, центру зайнятості, реабілітаційної установи або громадської організації. У кризових умовах саме така модель дає змогу уникнути ситуації, коли людина отримує багато розрізнених рекомендацій, але не має цілісного супроводу.

Соціально-психологічний супровід у громаді має бути орієнтований на вразливі групи населення. До них можуть належати внутрішньо переміщені особи, сім'ї військовослужбовців, ветерани, діти, молодь, люди з інвалідністю, люди старшого віку, родини в складних життєвих обставинах, особи, які пережили втрату, насильство або тривалий стрес. Для кожної з цих груп потрібні не лише загальні послуги, а й чутливі до їхнього досвіду форми підтримки. Наприклад, для внутрішньо переміщених осіб важливими є соціальна навігація й адаптація в новій громаді; для родин військовослужбовців — емоційна підтримка й консультації щодо сімейної комунікації; для людей старшого віку — доступність

послуг і подолання ізоляції.

Важливою складовою інтегрованих стратегій є психоосвіта. Вона допомагає людям краще розуміти власні реакції на стрес, ознаки емоційного виснаження, можливості самодопомоги, способи звернення по підтримку та роль соціальних служб. Психоосвіта може здійснюватися у форматі групових зустрічей, коротких лекцій, пам'яток, відеоматеріалів, онлайн-заходів, інформаційних кампаній у громаді. Її значення полягає не лише в передаванні знань, а й у зменшенні стигматизації психологічної допомоги.

Окрему роль відіграють групи взаємопідтримки. Вони дають людям можливість відчувати, що їхні переживання не є унікальною ознакою слабкості, а можуть бути природною реакцією на складні обставини. У групах формується досвід прийняття, обміну практичними порадами, відновлення довіри й соціальних контактів. Такі групи можуть бути корисними для батьків дітей з особливими освітніми потребами, внутрішньо переміщених осіб, жінок, які переживають наслідки війни, ветеранів, родин військовослужбовців, людей старшого віку. Водночас вони мають модеруватися фахівцем, щоб зберігати безпечні межі та не допускати поширення неперевіреної або шкідливої інформації.

Волонтерська діяльність є важливим ресурсом інтегрованого супроводу. Волонтери часто швидко реагують на потреби громади, допомагають із гуманітарною підтримкою, супроводом людей, організацією подій, інформуванням і комунікацією з вразливими групами. Однак волонтерська участь має бути не хаотичною, а включеною в загальну систему підтримки. Для цього потрібні навчання, етичні правила, координація з фахівцями, чіткий розподіл ролей і профілактика емоційного вигорання. Волонтер може бути важливою ланкою між людиною й професійною допомогою, але не повинен замінювати психолога, соціального працівника або медичного фахівця в складних випадках.

Цифрові інструменти також розширюють можливості соціально-психологічного супроводу. Онлайн-консультації, електронні форми звернення, цифрові карти послуг, чат-боти, соціальні мережі, месенджери й інформаційні платформи допомагають швидше інформувати людей, збирати запити, координувати допомогу та підтримувати зв'язок із тими, хто не може відвідати установу особисто. Проте цифровізація не повинна посилювати нерівність.

Не всі люди мають доступ до інтернету, цифрову грамотність або технічні засоби. Тому цифрові сервіси мають доповнювати, а не повністю замінювати очні форми допомоги.

Важливою умовою інтегрованого супроводу є міжсекторальна взаємодія. Соціально-психологічні проблеми часто мають комплексний характер: емоційна криза може бути пов'язана з безробіттям, втратою житла, проблемами зі здоров'ям, труднощами виховання дітей або правовою невизначеністю. Тому ефективна допомога потребує співпраці соціальних служб, психологів, медичних закладів, освітніх установ, органів місцевого самоврядування, центрів зайнятості, громадських і благодійних організацій. Саме міжсекторальна взаємодія дає змогу створити для людини зрозумілий маршрут підтримки.

У процесі реалізації інтегрованих стратегій важливо дотримуватися етичних принципів. Йдеться про добровільність участі, конфіденційність, повагу до гідності людини, недискримінацію, інформовану згоду, професійні межі та уникнення повторної травматизації. Особливо важливо, щоб фахівець не нав'язував людині готових рішень, а підтримував її здатність самостійно приймати рішення, поступово відновлювати контроль над життям і використовувати власні ресурси.

Окремим завданням є профілактика професійного та волонтерського вигорання. Фахівці й волонтери, які працюють із кризовими ситуаціями, часто стикаються з емоційно складними історіями, обмеженістю ресурсів, високими очікуваннями та постійним навантаженням. Тому система супроводу має включати не лише допомогу клієнтам, а й підтримку тих, хто цю допомогу надає. Доцільними є супервізія, інтервізія, навчання з емоційної саморегуляції, командна підтримка, чіткий розподіл обов'язків і формування культури турботи про фахівця.

Інтегрований супровід також має значення для розвитку стійкості громади. Якщо допомога організована системно, мешканці краще знають, куди звертатися в складних ситуаціях, мають більше довіри до служб, активніше залучаються до взаємодопомоги, швидше отримують інформацію та підтримку. Громада стає не лише місцем проживання, а середовищем взаємної відповідальності, де професійні сервіси поєднуються з людською солідарністю, волонтерством і локальними ініціативами.

Підсумовуючи, зазначимо, що інтегровані стратегії соціально-

психологічного супроводу є відповіддю на складність сучасних соціальних викликів. Вони дають змогу перейти від розрізненої допомоги до системної підтримки людини, родини й громади. Їхня ефективність залежить від професійної підготовки фахівців, координації між установами, залучення волонтерів, використання цифрових інструментів, етичності взаємодії та реального врахування потреб людей.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків.

Інтегровані стратегії соціально-психологічного супроводу в громаді є важливим напрямом розвитку сучасної соціальної роботи та психологічної практики. Вони поєднують оцінювання потреб, кейс-менеджмент, психоосвіту, кризове консультування, групи взаємопідтримки, волонтерську участь, цифрові сервіси та міжсекторальну взаємодію. Їх застосування сприяє підвищенню доступності допомоги, зменшенню соціальної ізоляції, підтримці вразливих груп, формуванню довіри до соціальних сервісів і посиленню стійкості громади. Перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення моделей інтегрованого супроводу для різних категорій населення, оцінювання ефективності кейс-менеджменту в громадах, вивчення ролі волонтерства в соціально-психологічній підтримці, аналіз цифрових інструментів допомоги, а також створення практичних рекомендацій для соціальних працівників і психологів щодо організації міжсекторальної взаємодії.

Список використаних джерел:

1. International Federation of Social Workers. Global Definition of Social Work. 2014. URL: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
2. International Federation of Social Workers; International Association of Schools of Social Work. Global Standards for Social Work Education and Training. 2020. URL: <https://www.ifsw.org/global-standards-for-social-work-education-and-training/>
3. Inter-Agency Standing Committee. IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. Geneva : IASC, 2007. URL: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-task-force-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-guidelines-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings-2007>
4. Inter-Agency Standing Committee. IASC Minimum Service

- Package for Mental Health and Psychosocial Support. 2022. URL: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-reference-group-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-minimum-service-package-mental-health-and-psychosocial-support>
5. National Association of Social Workers, Association of Social Work Boards, Council on Social Work Education, Clinical Social Work Association. Standards for Technology in Social Work Practice. 2017. URL: <https://www.socialworkers.org/Practice/NASW-Practice-Standards-Guidelines/Standards-for-Technology-in-Social-Work-Practice>
 6. World Health Organization. Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches. Geneva : World Health Organization, 2021. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240025707>

References:

1. International Federation of Social Workers. Global Definition of Social Work. 2014. Available at: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> [in English].
2. International Federation of Social Workers; International Association of Schools of Social Work. Global Standards for Social Work Education and Training. 2020. Available at: <https://www.ifsw.org/global-standards-for-social-work-education-and-training/> [in English].
3. Inter-Agency Standing Committee. IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. Geneva: IASC, 2007. Available at: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-task-force-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-guidelines-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings-2007> [in English].
4. Inter-Agency Standing Committee. IASC Minimum Service Package for Mental Health and Psychosocial Support. 2022. Available at: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-reference-group-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-minimum-service-package-mental-health-and-psychosocial-support> [in English].
5. National Association of Social Workers, Association of Social Work Boards, Council on Social Work Education, & Clinical Social Work Association. Standards for Technology in Social Work Practice. 2017. Available at: <https://www.socialworkers.org/Practice/NASW-Practice-Standards-Guidelines/Standards-for-Technology-in-Social-Work-Practice>

Work-Practice [in English].

6. World Health Organization. Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches. Geneva: World Health Organization, 2021. Available at: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240025707> [in English].

Світлана Гумінська

засновниця Центру психосоціальної підтримки «Зелений гудзик»
дійсний член Громадської спілки Національної Психологічна
Асоціація, дивізіон «Військова психологія»

ФАСИЛІТОВАНІ ГРУПИ ВЗАЄМОДОПОМОГИ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ФОРМАТ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ

Анотація. У тезах розглянуто фасилітовані групи взаємодопомоги як інноваційний формат соціально-психологічної роботи в умовах сучасних суспільних викликів. Обґрунтовано, що в період війни, вимушеного переміщення, втрати соціальних зв'язків, емоційного виснаження та зростання потреб у підтримці важливого значення набувають не лише індивідуальні консультації, а й групові форми взаємодії, які допомагають людям відновлювати довіру, соціальну активність і відчуття належності до спільноти. Підкреслено, що фасилітована група взаємодопомоги поєднує професійну участь соціального працівника чи психолога з ресурсом рівних учасників, які мають подібний життєвий досвід або схожі потреби. Окремлено практичні напрями застосування таких груп: підтримка внутрішньо переміщених осіб, родин військовослужбовців, ветеранів, молоді, людей старшого віку, батьків дітей з особливими освітніми потребами, волонтерів і фахівців, які працюють у кризових умовах. Зроблено висновок, що фасилітовані групи взаємодопомоги можуть стати ефективним інструментом соціальних інновацій, оскільки посилюють соціальну згуртованість, активізують ресурси громади та доповнюють професійну допомогу.

Ключові слова: групи взаємодопомоги, соціально-психологічна робота, peer-support, соціальні інновації, волонтерство, громада, фасилітація, підтримка.

The paper examines facilitated peer-support groups as an innovative format of social and psychological work in the context of modern social challenges. It is argued that during war, forced displacement, loss of social ties, emotional exhaustion and growing needs for support, not only individual counselling but also group forms of interaction become important. Such groups help people restore trust, social activity and a sense of belonging to a community. A facilitated peer-support group combines the professional participation of a social worker or psychologist with the resources of participants who share similar life experiences or needs. Practical areas of application include support

for internally displaced persons, families of service members, veterans, youth, older people, parents of children with special educational needs, volunteers and professionals working in crisis conditions. The paper concludes that facilitated peer-support groups can become an effective tool of social innovation, as they strengthen social cohesion, activate community resources and complement professional assistance.

Key words: *peer-support groups, social and psychological work, peer support, social innovations, volunteering, community, facilitation, support.*

Постановка проблеми. Сучасна соціально-психологічна робота в Україні здійснюється в умовах тривалих суспільних викликів, що посилюють потребу населення в доступній, етичній і стійкій підтримці. Війна, вимушене переміщення, втрата звичних соціальних зв'язків, сімейна розлука, емоційне виснаження, нестабільність повсякденного життя та зростання недовіри до майбутнього створюють ситуації, у яких індивідуальна допомога не завжди є достатньою. Людина потребує не лише консультації фахівця, а й досвіду прийняття, спільності, взаєморозуміння та можливості побачити, що її переживання не є ізольованими.

У цьому контексті особливої актуальності набувають фасилітовані групи взаємодопомоги. Вони дають змогу поєднати професійну підтримку соціального працівника або психолога з потенціалом самої групи, де учасники можуть ділитися досвідом, отримувати емоційну підтримку, обмінюватися практичними стратегіями подолання труднощів і поступово відновлювати соціальну активність. Такий формат відповідає сучасній логіці соціальних інновацій, оскільки допомога організовується не лише «для людини», а й «разом із людиною» та її спільнотою.

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення фасилітованих груп взаємодопомоги як інноваційного формату соціально-психологічної роботи та визначенні практичних умов їх організації в громаді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній соціальній роботі та психологічній практиці дедалі більше уваги приділяється моделям підтримки, які активізують ресурси самої людини, її найближчого соціального оточення та громади. Глобальне визначення соціальної роботи підкреслює значення соціальної згуртованості, наснаження людей, колективної відповідальності та залучення до подолання життєвих труднощів [1]. У межах психосоціальної підтримки в надзвичайних ситуаціях міжнародні підходи акцентують на багаторівневій системі

допомоги, де важливе місце займають підтримка сім'ї, громади, нефахова допомога, групова взаємодія та перенаправлення до спеціалізованих послуг у разі потреби [2; 3]. У працях, присвячених peer-support, підкреслюється, що підтримка людей із подібним досвідом може сприяти зменшенню ізоляції, підвищенню надії, формуванню відчуття прийняття та відновленню соціальних зв'язків [4; 5]. Водночас дослідники наголошують, що групи взаємодопомоги потребують чітких етичних меж, підготовленої фасилітації, правил безпеки та взаємодії з професійними службами [5; 6].

Виклад основного матеріалу. Фасилітована група взаємодопомоги — це організована форма соціально-психологічної підтримки, у якій учасники об'єднуються навколо спільної проблеми, життєвого досвіду або потреби, а фахівець виконує роль модератора безпечної взаємодії. На відміну від звичайного неформального спілкування, така група має мету, структуру, правила, часові межі та етичні принципи. Водночас вона не є класичною психотерапевтичною групою, оскільки її головний акцент полягає у взаємній підтримці, обміні досвідом, соціальному включенні та посиленні ресурсів учасників.

Перевага фасилітованої групи полягає в тому, що вона зменшує відчуття самотності. Люди, які переживають кризу, переміщення, втрату, сімейні труднощі або емоційне виснаження, часто вважають свої переживання «неправильними» або такими, про які не варто говорити. У групі вони можуть почути подібні історії, побачити різні способи подолання труднощів і відчутти, що їхній досвід не є підставою для сорому чи ізоляції. Це створює умови для поступового відновлення довіри до інших людей.

Важливою умовою ефективності є фасилітація. Фахівець не повинен домінувати в групі, перетворюючи її на лекцію або індивідуальне консультування кількох осіб одночасно. Його завдання полягає в організації безпечного простору: визначенні правил, підтриманні поваги, недопущенні тиску, знецінення, стигматизації, надмірного емоційного перевантаження або поширення неперевіреної інформації. Фасилітатор допомагає учасникам говорити, слухати, ставити запитання, ділитися ресурсами та зберігати межі.

Першим практичним напрямом застосування таких груп є підтримка внутрішньо переміщених осіб. Люди, які змінили місце

проживання через війну, часто стикаються з втратою звичного середовища, невизначеністю, труднощами адаптації, пошуком роботи, житла, соціальних контактів і доступу до послуг. Група взаємодопомоги може стати простором, де учасники обмінюються інформацією про можливості громади, підтримують одне одного емоційно, діляться практичними порадами та поступово включаються в нове соціальне середовище.

Другим напрямом є підтримка родин військовослужбовців і ветеранів. Члени родин часто переживають тривогу, розлуку, зміну сімейних ролей, емоційне напруження, труднощі спілкування після повернення військовослужбовця або потребу в адаптації до нових умов життя. У групі вони можуть безпечно обговорювати не лише проблеми, а й способи підтримки одне одного, межі відповідальності, комунікацію з дітьми, взаємодію з соціальними службами, можливості реабілітації та допомоги в громаді.

Третім напрямом є групи для батьків дітей з особливими освітніми потребами. Такі батьки нерідко відчувають втому, інформаційну розгубленість, брак підтримки й страх за майбутнє дитини. Фасилітована група допомагає їм обмінюватися досвідом взаємодії з освітніми закладами, інклюзивно-ресурсними центрами, реабілітаційними установами, соціальними службами. Водночас важливо, щоб фахівець запобігав поширенню недостовірних рекомендацій і підтримував повагу до різних сімейних ситуацій.

Четвертим напрямом є підтримка людей старшого віку. У воєнний період ця група може переживати ізоляцію, страх, втрату звичних контактів, труднощі з доступом до цифрових сервісів, обмежену мобільність і залежність від допомоги інших. Групи взаємодопомоги можуть сприяти відновленню соціальних зв'язків, обміну життєвим досвідом, формуванню відчуття потрібності, навчанню простих цифрових навичок, отриманню інформації про соціальні послуги та зниженню самотності.

П'ятим напрямом є групи для волонтерів і фахівців допоміжних професій. Соціальні працівники, психологи, педагоги, медичні працівники й волонтери в умовах війни часто працюють із високим емоційним навантаженням. Вони потребують простору, де можна обговорити професійні труднощі, втому, межі відповідальності, етичні дилеми та способи відновлення. Такі групи можуть виконувати профілактичну функцію, зменшуючи

ризика професійного вигорання та підвищуючи якість допомоги іншим.

Окреме значення має структура групової зустрічі. Доцільно, щоб вона містила вступне коло, нагадування правил, визначення теми, основне обговорення, коротку психоосвітню частину, обмін ресурсами та завершальне коло. Така структура створює передбачуваність, що є особливо важливим для людей, які перебувають у стані тривалого стресу. Учасники мають знати, скільки триває зустріч, про що можна говорити, які межі конфіденційності та що робити, якщо під час обговорення стає емоційно складно.

Правила групи є необхідною умовою безпеки. Серед них доцільно визначити добровільність участі, право не говорити, повагу до досвіду інших, конфіденційність, заборону знецінення, відсутність примусу до порад, недопущення агресивної комунікації, обмеження на поширення неперевіреної інформації. Важливо пояснити, що група не є місцем для оцінювання чужих рішень, а її головна мета — підтримка, взаєморозуміння та пошук ресурсів.

Фасилітовані групи взаємодопомоги можуть поєднуватися з психоосвітою. Наприклад, після обговорення теми виснаження фахівця може коротко пояснити ознаки перевтоми, способи саморегуляції, важливість сну, соціальної підтримки й звернення по допомогу. Після теми адаптації в новій громаді можна надати інформацію про доступні соціальні послуги, освітні можливості, правову допомогу або волонтерські ініціативи. Психоосвіта в групі має бути короткою, зрозумілою та практично корисною.

Не менш важливою є соціальна навігація. Учасники групи часто потребують не лише емоційної підтримки, а й конкретної інформації: куди звернутися по документи, як отримати соціальну послугу, де знайти консультацію психолога, як записати дитину до закладу освіти, де працює центр підтримки, які громадські організації діють у громаді. Тому фасилітатор може поступово формувати «карту ресурсів» для учасників, залучати представників служб або готувати інформаційні матеріали.

Формат груп може бути різним. Вони можуть проводитися очно, онлайн або в змішаному форматі. Очні зустрічі краще підтримують емоційний контакт і відчуття спільності. Онлайн-формат розширює доступ для людей, які проживають у віддалених

громадах, мають обмежену мобільність або не можуть відвідувати зустрічі регулярно. Змішаний формат дозволяє поєднати переваги обох підходів. Водночас онлайн-групи потребують особливої уваги до конфіденційності, правил поведінки та безпеки цифрової комунікації.

Фасилітовані групи взаємодопомоги можуть бути важливим простором волонтерського залучення. Волонтери можуть допомагати з організацією зустрічей, інформуванням учасників, підготовкою простору, супроводом людей з обмеженою мобільністю, розповсюдженням матеріалів або технічною підтримкою онлайн-формату. Проте вони мають розуміти межі своєї ролі: волонтер не замінює психолога чи соціального працівника, не проводить глибоке консультування без підготовки й не розголошує особисту інформацію учасників.

Важливо також розуміти обмеження такого формату. Група взаємодопомоги не є універсальним рішенням для всіх ситуацій. Якщо людина перебуває в гострому кризовому стані, має виражені порушення функціонування або потребує спеціалізованої допомоги, групова підтримка може бути лише додатковим ресурсом. Саме тому фасилітатор має знати алгоритми перенаправлення до психолога, психотерапевта, лікаря, соціальної служби, кризового центру або іншої спеціалізованої установи.

Оцінювання ефективності груп взаємодопомоги може здійснюватися через зворотний зв'язок учасників, аналіз відвідуваності, спостереження за рівнем залученості, змінами у відчутті соціальної підтримки, готовністю учасників звертатися по допомогу, розширенням їхніх соціальних контактів і практичним використанням отриманої інформації. Таке оцінювання не повинно бути надмірно формалізованим, однак воно потрібне для поліпшення змісту зустрічей і планування подальшої роботи.

Підсумовуючи, зазначимо, що фасилітовані групи взаємодопомоги є перспективним інноваційним форматом соціально-психологічної роботи. Вони поєднують професійний супровід, досвід рівних учасників, ресурси громади та волонтерську участь. Їхня цінність полягає не лише в емоційній підтримці, а й у відновленні соціальних зв'язків, формуванні довіри, поширенні практичної інформації та посиленні здатності людей діяти в складних життєвих обставинах.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків.

Фасилітовані групи взаємодопомоги є важливим інноваційним інструментом соціально-психологічної роботи, оскільки вони доповнюють індивідуальну допомогу, зменшують соціальну ізоляцію, активізують ресурси громади та сприяють формуванню культури взаємної підтримки. Їх ефективність залежить від підготовки фасилітатора, чітких правил безпеки, добровільності участі, конфіденційності, етичної комунікації, соціальної навігації та наявності маршрутів перенаправлення до спеціалізованих служб. Перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення моделей груп взаємодопомоги для різних категорій населення, оцінювання їх ефективності в умовах громади, вивчення ролі волонтерів у підтримці групової роботи, створення програм підготовки фасилітаторів, а також аналіз можливостей поєднання очних і цифрових форматів peer-support у соціально-психологічній практиці.

Список використаних джерел:

1. International Federation of Social Workers. *Global Definition of Social Work*. 2014. URL: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
2. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*. Geneva : IASC, 2007. URL: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-task-force-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-guidelines-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings-2007>
3. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Minimum Service Package for Mental Health and Psychosocial Support*. 2022. URL: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-reference-group-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-minimum-service-package-mental-health-and-psychosocial-support>
4. Mead S., Hilton D., Curtis L. Peer support: A theoretical perspective. *Psychiatric Rehabilitation Journal*. 2001. Vol. 25, no. 2. P. 134–141.
5. Solomon P. Peer support/peer provided services underlying processes, benefits, and critical ingredients. *Psychiatric Rehabilitation Journal*. 2004. Vol. 27, no. 4. P. 392–401.
6. World Health Organization. *Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches*. Geneva : World Health Organization, 2021. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240025707>

References:

1. International Federation of Social Workers. *Global Definition of Social Work*. 2014. Available at: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> [in English].
2. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*. Geneva: IASC, 2007. Available at: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-task-force-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-guidelines-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings-2007> [in English].
3. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Minimum Service Package for Mental Health and Psychosocial Support*. 2022. Available at: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-reference-group-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-minimum-service-package-mental-health-and-psychosocial-support> [in English].
4. Mead, S., Hilton, D., & Curtis, L. Peer support: A theoretical perspective. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 25(2), 2001. P. 134–141 [in English].
5. Solomon, P. Peer support/peer provided services underlying processes, benefits, and critical ingredients. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 27(4), 2004. P. 392–401 [in English].
6. World Health Organization. *Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches*. Geneva: World Health Organization, 2021. Available at: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240025707> [in English].

Алла Єфстаєва

заступник директора Територіального центру соціального
обслуговування,
Гуменецьке ОТГ

ПАРТНЕРСЬКІ МЕРЕЖІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ РЕСУРС ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ

Анотація. У тезах розглянуто партнерські мережі соціально-психологічної підтримки як інноваційний ресурс допомоги населенню в умовах сучасних суспільних викликів. Обґрунтовано, що складність соціальних проблем, спричинених війною, вимушеним переміщенням, емоційним виснаженням, втратою соціальних зв'язків, економічною

нестабільністю та зростанням потреб у психологічній допомозі, потребує переходу від ізольованих форм роботи до мережевої взаємодії фахівців, установ, громадських організацій і волонтерських ініціатив. Підкреслено, що партнерська модель соціально-психологічної підтримки дає змогу поєднувати професійну допомогу соціальних працівників і психологів із ресурсами громади, цифровими сервісами, групами взаємопідтримки, мобільними командами, просвітницькими заходами й системою перенаправлення до спеціалізованих служб. Окреслено практичні напрями впровадження такої моделі: соціальна навігація, кейс-менеджмент, кризове консультування, підтримка волонтерів, цифрове інформування, профілактика емоційного вигорання, міжсекторальна координація та залучення громади до підтримки вразливих груп. Зроблено висновок, що партнерські мережі соціально-психологічної підтримки сприяють підвищенню доступності допомоги, посиленню соціальної згуртованості та формуванню стійкості громади.

Ключові слова: соціально-психологічна підтримка, партнерські мережі, соціальні інновації, волонтерство, громада, кейс-менеджмент, цифрові сервіси, міжсекторальна взаємодія.

The paper examines partnership networks of social and psychological support as an innovative resource for assisting the population in the context of modern social challenges. It is argued that the complexity of social problems caused by war, forced displacement, emotional exhaustion, loss of social ties, economic instability and growing needs for psychological assistance requires a transition from isolated forms of work to network-based cooperation among professionals, institutions, civil society organizations and volunteer initiatives. The partnership model of social and psychological support makes it possible to combine professional assistance from social workers and psychologists with community resources, digital services, peer-support groups, mobile teams, educational activities and referral pathways to specialized services. Practical areas of implementation include social navigation, case management, crisis counselling, volunteer support, digital information, prevention of emotional burnout, intersectoral coordination and community involvement in supporting vulnerable groups. The paper concludes that partnership networks of social and psychological support increase access to assistance, strengthen social cohesion and contribute to community resilience.

Key words: social and psychological support, partnership networks, social innovations, volunteering, community, case management, digital services, intersectoral cooperation.

Постановка проблеми. Сучасна соціально-психологічна робота дедалі частіше стикається з комплексними запитами, які неможливо розв'язати силами лише одного фахівця або однієї установи. Людина, яка перебуває у складних життєвих обставинах, може одночасно потребувати психологічної підтримки, соціальної навігації, правової інформації, медичного

перенаправлення, гуманітарної допомоги, підтримки родини, відновлення соціальних контактів і допомоги в адаптації до нової громади. Саме тому актуальним стає розвиток партнерських мереж, у яких соціальні працівники, психологи, освітні й медичні установи, громадські організації, волонтери та місцеве самоврядування діють узгоджено, а не фрагментарно. Глобальне визначення соціальної роботи акцентує на соціальних змінах, соціальній згуртованості, наснаженні людей, правах людини та колективній відповідальності, що створює теоретичну основу для партнерських моделей допомоги.

Актуальність проблеми посилюється в умовах війни та тривалих кризових процесів, коли потреби населення швидко змінюються, а ресурси професійної допомоги часто є обмеженими. У такій ситуації соціально-психологічна підтримка має бути не лише фаховою, а й доступною, мобільною, гнучкою та наближеною до людини. Керівні принципи IASC щодо психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в надзвичайних ситуаціях підкреслюють значення координації, міжсекторальної взаємодії та планування допомоги на різних етапах кризи й відновлення.

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення партнерських мереж соціально-психологічної підтримки як інноваційного ресурсу допомоги населенню та визначенні практичних напрямів їх упровадження в діяльність соціальних працівників, психологів, громадських організацій і волонтерських ініціатив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних міжнародних підходах соціальна робота розглядається як діяльність, що поєднує індивідуальну підтримку людини з впливом на соціальні умови її життя. Це означає, що фахівець має працювати не лише з особистою проблемою клієнта, а й з бар'єрами в середовищі, доступом до послуг, соціальною ізоляцією, дискримінацією, нестачею інформації та відсутністю підтримувальної спільноти. Такий підхід безпосередньо пов'язаний із розвитком партнерських мереж, у яких допомога вибудовується навколо потреб людини, а не навколо відомчих меж окремої установи.

Важливе значення для теми має підхід до організації психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайних ситуацій. IASC пропонує розглядати допомогу як багаторівневу

систему, що охоплює базову безпеку, підтримку сім'ї та громади, цільову нефахову допомогу й спеціалізовані послуги. Така логіка є важливою для соціально-психологічної роботи, оскільки вона показує: не всі потреби людини мають розв'язуватися лише через спеціалізоване консультування; значну роль відіграють громада, родина, волонтерські ініціативи, безпечне середовище та доступ до зрозумілої інформації.

Окремий напрям сучасних досліджень стосується цифровізації соціальної роботи. Стандарти використання технологій у соціальній роботі NASW, ASWB, CSWE та CSWA наголошують, що технології розширили можливості соціальних працівників у консультуванні, кейс-менеджменті, комунікації, збереженні інформації, організації громад і професійній освіті, але водночас потребують дотримання етичних норм, конфіденційності та професійної компетентності. Систематичний огляд R. Afrouz і J. Lucas показує, що цифрові інструменти можуть підвищувати доступність соціальної роботи, однак супроводжуються ризиками щодо меж професійної взаємодії, приватності, конфіденційності та цифрової нерівності.

Виклад основного матеріалу. Партнерські мережі соціально-психологічної підтримки можна розглядати як систему взаємодії різних суб'єктів, об'єднаних спільною метою допомоги людині, родині або громаді. До таких суб'єктів належать соціальні працівники, психологи, педагоги, медичні фахівці, органи місцевого самоврядування, громадські й благодійні організації, волонтерські групи, релігійні та культурні спільноти, молодіжні центри, ветеранські простори, цифрові платформи й неформальні ініціативи мешканців. Перевага мережевого підходу полягає в тому, що він не замикає допомогу в межах однієї установи, а створює ширший простір підтримки.

Першим практичним напрямом такої моделі є соціальна навігація. У складних життєвих обставинах людина часто не знає, куди звертатися, які документи потрібні, які послуги доступні, які організації можуть допомогти і в якій послідовності потрібно діяти. Соціальний працівник у партнерській мережі виконує роль провідника між людиною та системою допомоги. Він допомагає не лише надати інформацію, а й пояснити її, адаптувати до конкретної життєвої ситуації, визначити першочергові кроки й за потреби організувати перенаправлення до інших фахівців.

Другим напрямом є кейс-менеджмент. Його цінність полягає в тому, що людина отримує не окремі розрізнені поради, а цілісний супровід. Фахівець разом із клієнтом оцінює потреби, визначає ресурси, складає план дій, залучає партнерів, координує допомогу та відстежує зміни. Така модель особливо важлива для внутрішньо переміщених осіб, сімей у складних життєвих обставинах, людей з інвалідністю, родин військовослужбовців, ветеранів, людей старшого віку та осіб, які пережили кризові події. У межах партнерської мережі кейс-менеджмент дає змогу уникати дублювання послуг і водночас не залишати людину саму з великою кількістю установ.

Третім напрямом є розвиток громадоорієнтованої підтримки. Громада може бути не лише місцем проживання, а й ресурсом відновлення, соціальної інтеграції та взаємодопомоги. На рівні громади можуть діяти групи взаємопідтримки, волонтерські штаби, центри психосоціальної допомоги, молодіжні простори, клуби для людей старшого віку, консультаційні пункти, мобільні команди, інформаційні кампанії. Важливо, щоб такі ініціативи були пов'язані між собою, мали зрозумілі маршрути перенаправлення та працювали за спільними етичними принципами.

Четвертим напрямом є залучення волонтерів до системи соціально-психологічної підтримки. Волонтери часто мають швидкий контакт із людьми, бачать реальні потреби громади, допомагають із гуманітарною підтримкою, інформуванням, організацією заходів, супроводом вразливих осіб. Проте волонтерська допомога має бути скоординованою. Волонтери потребують навчання, розуміння меж своєї ролі, правил конфіденційності, алгоритмів перенаправлення до фахівців і підтримки власного емоційного стану. Інакше навіть щире бажання допомогти може призвести до хаотичності, перевантаження або ненавмисного порушення етичних меж.

П'ятим напрямом є психоосвіта. Вона дає змогу людям краще розуміти власні реакції на стрес, ознаки емоційного виснаження, способи самодопомоги, можливості звернення по підтримку, правила безпечної комунікації та ресурси громади. Психоосвітні заходи можуть проводитися у форматі зустрічей, тренінгів, пам'яток, відеоматеріалів, сторінок у соціальних мережах, коротких інформаційних кампаній. У партнерській мережі психоосвіта є особливо ефективною, оскільки її можуть

поширювати різні учасники: соціальні служби, школи, бібліотеки, молодіжні центри, громадські організації, волонтери та медичні працівники.

Шостим напрямом є цифрове інформування та дистанційна підтримка. Онлайн-консультації, електронні форми звернення, соціальні мережі, чат-боти, цифрові карти послуг, відеозустрічі й месенджери можуть розширювати доступ до допомоги для людей, які не можуть швидко прийти до установи особисто. Водночас цифрові інструменти мають використовуватися обережно. Вони не повинні замінювати очну допомогу там, де потрібна глибока психологічна підтримка, кризове втручання або робота з травматичним досвідом. Крім того, потрібно враховувати цифрову нерівність, адже частина людей не має достатніх технічних навичок, пристроїв, інтернету або приватного простору для онлайн-спілкування.

Сьомим напрямом є міжсекторальна координація. Соціально-психологічні труднощі рідко існують окремо від інших проблем. Наприклад, тривога може посилюватися через втрату житла, безробіття, проблеми з документами, хворобу дитини, самотність або відсутність підтримки. Тому ефективна допомога потребує взаємодії соціальної, медичної, освітньої, правової та гуманітарної сфер. Партнерська мережа дає змогу побудувати для людини зрозумілий маршрут допомоги, де кожен учасник виконує свою роль і не перекладає відповідальність на іншого.

Восьмим напрямом є підтримка фахівців і профілактика професійного вигорання. Соціальні працівники, психологи та волонтери, які працюють із кризовими випадками, часто стикаються з високим емоційним навантаженням, обмеженими ресурсами та великою кількістю запитів. Якщо система підтримує лише клієнтів, але не підтримує тих, хто допомагає, вона швидко втрачає ефективність. Тому партнерська мережа має передбачати супервізії, інтервізії, командні обговорення, навчання з саморегуляції, розподіл відповідальності та культуру турботи про фахівців.

Дев'ятим напрямом є етична організація допомоги. У партнерській мережі важливо домовитися про спільні принципи: повагадогідностілюдини,добровільністьучасті,конфіденційність, інформована згода, недискримінація, недопущення стигматизації, безпечна комунікація, захист персональних даних. Це особливо

важливо тоді, коли допомога надається не лише професійними фахівцями, а й волонтерами, громадськими активістами або цифровими сервісами. Етичні стандарти допомагають зберегти довіру людей і запобігти повторній травматизації.

Десятим напрямом є оцінювання ефективності партнерських ініціатив. Соціальні інновації не повинні зводитися лише до появи нової назви, платформи чи проекту. Потрібно аналізувати, чи справді люди отримали допомогу, чи зменшилися бар'єри доступу до послуг, чи вдалося посилити соціальні зв'язки, чи працює система перенаправлення, чи не дублюються послуги, чи не перевантажені фахівці, чи враховано потреби вразливих груп. Саме оцінювання результатів дає змогу перетворити окрему ініціативу на сталу модель підтримки.

Підсумовуючи, зазначимо, що партнерські мережі соціально-психологічної підтримки є важливим інноваційним ресурсом сучасної соціальної сфери. Вони дають змогу перейти від фрагментарної допомоги до узгодженої системи супроводу, у якій людина не залишається наодинці зі складною життєвою ситуацією. Така модель поєднує професійну компетентність фахівців, активність громади, волонтерську солідарність, цифрові можливості й міжсекторальну взаємодію.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків.

Партнерські мережі соціально-психологічної підтримки є перспективною формою соціальних інновацій, оскільки забезпечують комплексний, доступний і гнучкий супровід людей у складних життєвих обставинах. Їх ефективність залежить від узгодженої взаємодії соціальних працівників, психологів, волонтерів, громадських організацій, органів місцевого самоврядування, освітніх, медичних і гуманітарних установ. Найбільш значущими інструментами такої моделі є соціальна навігація, кейс-менеджмент, психоосвіта, цифрове інформування, групи взаємопідтримки, міжсекторальна координація, етичні стандарти та профілактика професійного вигорання. Перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення моделей партнерських мереж для різних типів громад, оцінювання ефективності соціально-психологічного супроводу, вивчення ролі волонтерів у системі допомоги, аналіз цифрових інструментів підтримки та створення практичних рекомендацій для фахівців соціальної сфери щодо організації міжсекторальної взаємодії.

Список використаних джерел:

1. International Federation of Social Workers. Global Definition of Social Work. 2014.
2. Inter-Agency Standing Committee. IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. Geneva : IASC, 2007.
3. National Association of Social Workers, Association of Social Work Boards, Council on Social Work Education, Clinical Social Work Association. Standards for Technology in Social Work Practice. 2017.
4. Afrouz R., Lucas J. A systematic review of technology-mediated social work practice: Benefits, uncertainties, and future directions. *Journal of Social Work*. 2023. Vol. 23, no. 5. P. 953–974. DOI: 10.1177/14680173231165926.
5. World Health Organization. Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches. Geneva : World Health Organization, 2021.

References:

1. International Federation of Social Workers. Global Definition of Social Work. 2014 [in English].
2. Inter-Agency Standing Committee. IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. Geneva: IASC, 2007 [in English].
3. National Association of Social Workers, Association of Social Work Boards, Council on Social Work Education, & Clinical Social Work Association. Standards for Technology in Social Work Practice. 2017 [in English].
4. Afrouz, R., & Lucas, J. A systematic review of technology-mediated social work practice: Benefits, uncertainties, and future directions. *Journal of Social Work*, 23(5), 2023. P. 953–974. DOI: 10.1177/14680173231165926 [in English].
5. World Health Organization. Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches. Geneva: World Health Organization, 2021 [in English].

Наталя Ільєва
фахівець із соціальної роботи

ВІД ПІДТРИМКИ ДО ЗМІН: ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ ТА РОЗВИТКУ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ГРОМАДИ

Анотація. У публікації розглянуто практичний досвід соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також діяльність, спрямовану на розвиток життєстійкості громади. Описано особливості соціального супроводу сімей з дітьми та діяльність Центру Життєстійкості як важливих інструментів соціальної підтримки населення. Проаналізовано основні напрями роботи фахівців із соціальної роботи, спрямовані на стабілізацію життєвої ситуації сімей, розвиток їхніх внутрішніх ресурсів та підвищення соціальної спроможності. Наголошено на важливості комплексного підходу до надання соціальної допомоги в умовах сучасних суспільних викликів.

Ключові слова: соціальна робота, складні життєві обставини, соціальний супровід сімей, життєстійкість, соціальна підтримка, громада.

Abstract. The publication examines the practical experience of social work with families facing difficult life circumstances, as well as activities aimed at strengthening community resilience. It describes the specific features of social support for families with children and the work of the Resilience Center as important tools of social assistance for the population. The main areas of work of social work specialists aimed at stabilizing the life situation of families, developing their internal resources, and increasing their social capacity are analyzed. The importance of a comprehensive approach to providing social assistance in the context of current social challenges is emphasized.

Keywords: social work, difficult life circumstances, social support for families, resilience, social assistance, community.

Актуальність теми. Сучасні соціальні трансформації в Україні, спричинені війною, економічною нестабільністю та вимушеним переміщенням населення, значно вплинули на рівень соціального благополуччя населення. У зв'язку з цим зростає кількість сімей, які опиняються у складних життєвих обставинах та потребують соціальної підтримки.

У таких умовах особливого значення набуває розвиток ефективних механізмів соціальної роботи, спрямованих не лише на надання матеріальної допомоги, але й на підтримку людей у подоланні життєвих труднощів, відновленні їхніх ресурсів та підвищенні рівня життєстійкості.

Важливу роль у цьому процесі відіграють благодійні організації,

які доповнюють систему державних соціальних послуг та реалізують соціальні програми підтримки вразливих категорій населення.

Формування мета публікації. Метою публікації є висвітлення практичного досвіду соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також аналіз діяльності, спрямованої на розвиток життєстійкості громади.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із прикладів ефективної практичної реалізації соціальної підтримки населення є діяльність благодійної організації Карітас, яка реалізує комплексні програми допомоги соціально вразливим категоріям населення.

До організації звертаються різні категорії людей: внутрішньо переміщені особи, місцеві жителі, які перебувають у складних життєвих обставинах, багатодітні сім'ї, самотні батьки та інші соціально вразливі групи населення.

Одним із напрямів діяльності є надання гуманітарної допомоги, зокрема продуктових наборів, одягу, засобів гігієни та побутової хімії. Така підтримка дозволяє задовольнити базові потреби людей, які перебувають у кризових життєвих ситуаціях.

Водночас практика соціальної роботи свідчить про те, що матеріальна допомога є лише першим етапом підтримки. Для досягнення довготривалих позитивних змін важливим є комплексний підхід, що передбачає розвиток ресурсів людини та підвищення її здатності самотійно долати життєві труднощі.

У межах діяльності організації реалізуються два важливі соціальні проекти: проект соціального супроводу сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, та діяльність Центру Життєстійкості.

Соціальний супровід сімей з дітьми у складних життєвих обставинах є важливим інструментом соціальної роботи, спрямованим на стабілізацію життєвої ситуації родини та підвищення її соціальної спроможності.

Така діяльність передбачає системну роботу соціального працівника з сім'єю, яка включає оцінку потреб родини, визначення основних проблем та ресурсів, розробку індивідуального плану соціальної підтримки та координацію взаємодії з різними соціальними службами.

У процесі соціального супроводу фахівець із соціальної роботи виступає посередником між сім'єю та соціальними інституціями,

сприяє отриманню необхідних послуг та підтримує членів родини у вирішенні побутових, соціальних та психологічних труднощів.

Важливим принципом такої роботи є партнерська взаємодія з сім'єю та поступовість змін, що сприяє підвищенню рівня самостійності та відповідальності членів родини за покращення власної життєвої ситуації.

Другим важливим напрямом діяльності є робота Центру Життестійкості, метою якого є підтримка психологічного благополуччя населення та розвиток здатності людей ефективно долати життєві труднощі.

Життестійкість розглядається як здатність людини адаптуватися до складних життєвих обставин, зберігати внутрішню рівновагу та відновлюватися після кризових подій.

У межах діяльності Центру Життестійкості проводяться індивідуальні консультації, групові зустрічі, тренінги та просвітницькі заходи, спрямовані на розвиток внутрішніх ресурсів людини, відновлення соціальних зв'язків та формування навичок ефективного подолання стресу.

Таким чином, соціальна робота у зазначених проєктах має комплексний характер та спрямована не лише на вирішення конкретних проблем окремих сімей, але й на формування більш стійкої та згуртованої громади.

Висновки. Отже, соціальна робота є важливим механізмом соціальної підтримки населення в умовах сучасних суспільних викликів. Вона сприяє стабілізації життєвої ситуації сімей, підвищенню їхньої соціальної спроможності та розвитку життестійкості громади.

Комплексний підхід до соціальної підтримки, який поєднує надання гуманітарної допомоги, соціальний супровід сімей та розвиток психологічних ресурсів населення, дозволяє досягати більш стійких і довготривалих позитивних змін у житті людей.

Список використаних джерел

1. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2671-19>
2. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах : наказ Міністерства соціальної політики України від 31.03.2016 № 318 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0621-16>

3. Лук'янова Л. Б. Соціальна робота: теорія і практика. Київ, 2018.
4. БО «БФ Карітас – Кам'янець-Подільський УГКЦ». Офіційна сторінка у Facebook [Електронний ресурс]. URL: <https://www.facebook.com/caritas.kp/>

References

1. Pro sotsialni posluhy [On social services]: Law of Ukraine No. 2671-VIII, January 17, 2019. (2026). Database “Legislation of Ukraine”. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved April 20, 2026, from <https://zakon.rada.gov.ua/go/2671-19> [in Ukrainian].
2. Ministry of Social Policy of Ukraine. (2016). Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsialnoho suprovodu simei (osib), yaki perebuvaiut u skladnykh zhyttievkykh obstavynakh [On approval of the State standard of social support for families (persons) in difficult life circumstances]: Order No. 318, March 31, 2016. Database “Legislation of Ukraine”. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved April 20, 2026, from <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0621-16> [in Ukrainian].
3. Lukianova, L. B. (2018). Sotsialna robota: teoriia i praktyka [Social work: Theory and practice]. Kyiv. [in Ukrainian]
4. БО “BF Caritas – Kamianets-Podilskyi UGKTs”. (n.d.). Official Facebook page. Retrieved April 20, 2026, from <https://www.facebook.com/caritas.kp/> [in Ukrainian].

Людмила Комарніцька

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
ludmulka0@gmail.com

Марія Грушковик

студентка I курсу спеціальності І10
Соціальна робота та консультування
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ОРГАНІЗАЦІЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ: РОЛЬ МОЛОДІ У НАДАННІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ГРОМАДІ

У статті розглянуто особливості організації волонтерської діяльності студентів та її роль у наданні соціальних послуг громаді. Проаналізовано основні напрями студентського волонтерства, зокрема соціальну допомогу, психологічну підтримку, освітньо-просвітницькі та благодійні ініціативи. Представлено результати емпіричного дослідження, проведеного серед студентів спеціальностей «Соціальна робота» та «Психологія». Визначено основні мотиваційні чинники участі молоді у волонтерській діяльності, серед яких провідними є бажання допомогти іншим, розвиток соціальних навичок та набуття практичного досвіду. Обґрунтовано значення студентського волонтерства для формування соціальної відповідальності молоді та розвитку громадянської активності.

Ключові слова: волонтерська діяльність, студентське волонтерство, соціальні послуги, громадянська активність, студентська молодь.

The article examines the organization of student volunteer activities and their role in providing social services to the community. The main areas of student volunteering are analyzed, including social assistance, psychological support, educational and charitable initiatives. The paper presents the results of an empirical study conducted among students majoring in Social Work and Psychology. The study identifies the key motivational factors for students' participation in volunteer activities, including the desire to help others, the development of social skills, and the acquisition of practical experience. The importance of student volunteering for fostering social responsibility and civic engagement among youth is substantiated.

Key words: volunteer activity, student volunteering, social services, civic engagement, student youth.

Волонтерська діяльність набуває дедалі більшого значення в сучасному суспільстві як ефективний механізм надання соціальних послуг та розвитку громадянської активності. Особливо важливою є участь студентської молоді, яка є активним соціальним ресурсом, здатним до реалізації соціальних ініціатив у місцевих громадах [1, с. 109].

Студентське волонтерство не лише підтримує соціально вразливі групи населення, а й формує у молоді соціальну відповідальність, емпатію та професійні компетентності. Участь у волонтерських проєктах дозволяє студентам набути практичного досвіду, удосконалити комунікативні та організаційні навички та усвідомити власну роль у вирішенні соціальних проблем [2, с. 47].

Актуальність дослідження полягає у вивченні організаційних аспектів волонтерської діяльності студентів та визначенні ролі молоді у наданні соціальних послуг громаді, а також у виявленні мотиваційних чинників участі студентів у волонтерських проєктах.

Дослідники визначають волонтерську діяльність як форму добровільної соціальної активності, спрямованої на надання допомоги різним категоріям населення без очікування матеріальної винагороди [1, с. 64].

Волонтерство студентів характеризується високим рівнем мобільності та готовністю до участі у соціально значущих проєктах. Воно сприяє розвитку громадянської активності, соціальної відповідальності та професійної підготовки студентів [3, с. 231].

Науковці підкреслюють, що залучення молоді до волонтерських ініціатив має системний характер: ефективна організація волонтерства потребує підтримки закладів вищої освіти, громадських організацій та органів місцевого самоврядування [4].

Надзвичайно важливою формою громадянської активності є волонтерська діяльність студентів. Студентське волонтерство – це добровільна участь у соціально значущих заходах, що спрямовані на допомогу людям або громадам. Воно охоплює широкий спектр активностей: соціальну допомогу вразливим групам, освітні та просвітницькі ініціативи, психологічну підтримку, благодійні та екологічні акції.

Волонтерська діяльність студентів забезпечує не лише реалізацію соціальних потреб громади, а й формування професійних та особистісних компетентностей майбутніх фахівців соціальної та гуманітарної сфери.

Найпоширенішими напрямками волонтерської діяльності студентів є:

- **Соціальна допомога:** підтримка людей похилого віку, дітей з соціально незахищених сімей, людей з інвалідністю.
- **Освітні та просвітницькі проєкти:** тренінги, лекції, інформаційні кампанії.

- **Психологічна підтримка:** консультації, групи підтримки, психологічні тренінги.
- **Екологічні ініціативи:** прибирання територій, акції з озеленення, екологічна просвіта.
- **Благодійна діяльність:** збір гуманітарної допомоги, проведення благодійних акцій [2, с. 50].

На базі НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» нами було проведено емпіричне дослідження студентського волонтерства. Воно було проведено серед 40 студентів першого та другого курсів спеціальності «Соціальна робота» та «Психологія» віком 17-20 років. Мета дослідження – виявити мотиваційні чинники участі студентів у волонтерській діяльності, основні напрями їх активності та рівень соціальної відповідальності.

Для збору даних використано **анкетування**, що дозволяє оцінити суб'єктивне сприйняття студентами волонтерства, їхні мотивації та досвід участі у соціально значущих проектах.

Анкета містила наступні блоки:

- 1. Особисті дані:** вік, курс, спеціальність.
- 2. Досвід волонтерства:** участь у проектах, частота участі.
- 3. Мотивація до волонтерства:** соціальні, професійні, моральні чинники.
- 4. Оцінка власного внеску:** сприйняття корисності своєї діяльності.
- 5. Перешкоди та труднощі:** фактори, що ускладнюють участь у волонтерській діяльності.

Результати дослідження показали, що згідно з опитуванням, 75% студентів брали участь у волонтерських проектах хоча б один раз, а 25% активно долучалися до волонтерства більше двох разів на місяць.

Студенти називали такі основні мотиви участі у волонтерських проектах:

- бажання допомогти іншим (85%);
- розвиток соціальних навичок (70%);
- отримання практичного досвіду (60%);
- можливість участі у благодійних акціях (55%).

Таблиця 1.

Мотиваційні чинники участі студентів у волонтерстві

№	Мотиваційний чинник	Частка студентів (%)
1	Бажання допомогти іншим	85
2	Розвиток соціальних навичок	70
3	Отримання практичного досвіду	60
4	Участь у благодійних акціях	55
5	Формування громадянської активності	50

Найпоширенішими напрямками волонтерства серед студентів були:

- соціальна допомога (70%);
- психологічна підтримка (60%);
- освітні та просвітницькі проекти (55%);
- екологічні ініціативи (40%).

Таблиця 2.

Основні напрями волонтерської діяльності студентів

№	Напрямок діяльності	Частка студентів (%)
1	Соціальна допомога	70
2	Психологічна підтримка	60
3	Освітні та просвітницькі проекти	55
4	Екологічні ініціативи	40
5	Благодійні акції	35

Студенти також виділили такі перешкоди для активної участі у волонтерстві:

- брак часу через навчання (65%);
- недостатня інформація про наявні проекти (50%);
- відсутність організаційної підтримки (40%).

Отримані дані свідчать про високу соціальну активність студентів та готовність долучатися до волонтерських ініціатив. Основні мотиви студентів пов'язані з гуманістичними цінностями та прагненням допомогти іншим, а також із можливістю розвитку соціальних та професійних компетентностей.

Проте існують перешкоди, що ускладнюють регулярну участь

студентів, зокрема брак часу та недостатня інформаційна підтримка. Виходячи з цього, важливо створювати організаційні умови для залучення молоді до волонтерства, що включає координацію дій волонтерських центрів та закладів вищої освіти.

Як висновок, варто зазначити, що волонтерська діяльність студентів є важливою складовою громадянської активності та значущим ресурсом соціальної підтримки громади. Залучення молоді до волонтерських ініціатив сприяє не лише вирішенню актуальних соціальних проблем, а й формуванню активної громадянської позиції та відповідальності за розвиток суспільства. Основними мотивами участі студентів у волонтерській діяльності виступають прагнення допомогти іншим людям, бажання розвивати соціальні та комунікативні навички, а також можливість набути практичного досвіду, який є важливим для подальшої професійної діяльності.

Найпоширенішими напрямками студентського волонтерства є надання соціальної допомоги різним категоріям населення, психологічна підтримка осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також реалізація освітніх та просвітницьких ініціатив. Водночас ефективна організація волонтерської діяльності студентів потребує належної підтримки з боку закладів вищої освіти, активної співпраці з громадськими організаціями та впровадження системної координації волонтерських програм. Такий підхід забезпечує сталість волонтерських проєктів і підвищує їх соціальну результативність. Загалом участь студентів у волонтерській діяльності сприяє формуванню соціальної відповідальності, розвитку професійних компетентностей майбутніх фахівців та підвищенню рівня громадянської активності молоді.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2013. 312 с.
2. Пилипів В. В. Волонтерська діяльність як форма громадянської активності молоді. Соціальна робота та соціальна освіта. 2020. № 2. С. 45-52.
3. Капська А. Й. Соціальна робота : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 488 с.
4. Закон України «Про волонтерську діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17/ed20130203/comp20180120> (дата звернення: 09.03.2026)

References

1. Bezpalko, O. V. (2013). *Sotsialna pedahohika* [Social pedagogy]: navch. posib. Kyiv: Akademvydav, 312 s.
2. Pylypiv, V. V. (2020). Volonterska diialnist yak forma hromadianskoï aktyvnosti molodi [Volunteering as a form of civic engagement for young people]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, 2, 45–52.
3. Kapska, A. Y. (2015). *Sotsialna robota* [Social work]: pidruchnyk. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 488 s.
4. Zakon Ukrainy «Pro volontersku diialnist» [Law of Ukraine «On Volunteer Activities»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17/ed20130203/comp20180120>

Геннадій Кучеров

кандидат історичних наук,

доцент кафедри інклюзивної освіти,

реабілітації та гуманітарних наук,

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,

kucherovgennadij@gmail.com

ВОЛОНТЕРСЬКА ПАРАДИГМА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті розглядається трансформаційний потенціал волонтерської діяльності у контексті підготовки майбутніх соціальних працівників, психологів та реабілітологів. Проаналізовано змістовні аспекти волонтерства як моделі неформальної освіти, що забезпечує формування професійної резильєнтності та етичної зрілості в умовах повномасштабної війни. Визначено роль практичного досвіду у засвоєнні інноваційних технологій соціальної роботи та кризового менеджменту.

Ключові слова: волонтерство, соціальна сфера, професійна підготовка, воєнний стан, соціальна адаптація, кризове консультування.

Abstract. The article examines the transformative potential of volunteering in the context of training future social workers, psychologists and rehabilitation specialists. The substantive aspects of volunteering as a model of informal education that ensures the formation of professional resilience and ethical maturity in conditions of full-scale war are analyzed. The role of practical experience in mastering innovative technologies of social work and crisis management is determined.

Keywords: volunteering, social sphere, professional training, martial law, social adaptation, crisis counseling.

Постановка проблеми. Сучасна архітектура вищої освіти в Україні зазнає суттєвих трансформацій, зумовлених необхідністю адаптації до викликів воєнного часу. Соціальна сфера, будучи ключовим інструментом забезпечення гуманітарної безпеки держави, потребує фахівців нового типу, здатних до оперативного прийняття рішень у ситуаціях високої невизначеності. Традиційні академічні методи, попри їхню фундаментальність, часто не встигають за динамічними змінами соціальних потреб населення, що постраждало від збройної агресії. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває волонтерська діяльність, яка в умовах війни перетворилася з факультативної громадської активності на стратегічно важливий майданчик професійного становлення молодих спеціалістів. Волонтерство виступає інтегруючою ланкою, що дозволяє студенту поєднати теоретичні знання з реальними запитами соціуму, формуючи при цьому унікальний набір професійних компетентностей, які неможливо повноцінно відпрацювати в межах стандартної лекційної чи семінарської роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади професіоналізації фахівців соціальної сфери через волонтерство досліджували такі вчені, як Т.Волковницька [1], Т.Голубенко [2], А. Капська [3] та інші вчені. Їхні праці заклали підґрунтя для розуміння волонтерства як засобу соціального виховання та професійного самовизначення. Питання соціальної роботи в кризових умовах та під час воєнних конфліктів активно вивчаються О.Столярик та Т.Семигіною [4]. Водночас специфіка залучення студентів до волонтерських мереж після лютого 2022 року потребує окремого наукового аналізу, оскільки масштаби гуманітарної катастрофи вимагають від фахівців володіння інструментарієм, що виходить за межі класичних методик.

Виклад основного матеріалу. Процес підготовки фахівця соціальної сфери в умовах воєнного стану базується на концепції «experiential learning» або навчання через безпосередній досвід. Волонтерська діяльність у цей період стала фактично безперервною практикою, де межа між волонтером-аматором та майбутнім професіоналом стирається завдяки глибині та складності завдань. Основним напрямом такої підготовки є робота з внутрішньо переміщеними особами, кількість яких в Україні сягає мільйонів. Студенти-волонтери, працюючи у гуманітарних хабах та

транзитних центрах, опановують алгоритми соціальної навігації, що включає допомогу у відновленні втрачених документів, перереєстрацію соціальних виплат, координацію доступу до житла тощо. Такий досвід формує у майбутнього соціального працівника системне бачення структури державної та недержавної допомоги, дозволяючи на практиці побачити ефективність міжвідомчої взаємодії. Окрім суто технічних навичок, волонтерство з ВПО розвиває здатність до діагностики соціальних потреб у режимі реального часу, що є критично важливим для кейс-менеджменту в умовах війни.

Важливою складовою професійної підготовки є робота у сфері психосоціальної підтримки постраждалих дітей та дорослих. Волонтерські ініціативи, підтримані міжнародними організаціями, такими як ЮНІСЕФ, надають студентам можливість працювати під наглядом досвідчених менторів у безпечних просторах. У таких умовах майбутні фахівці вивчають специфіку першої психологічної допомоги, методики арт-терапії та групової стабілізації емоційного стану тощо. Це закладає основу для розуміння природи травми та методів її подолання, що є базовим для фахівця, який планує працювати в Україні у повоєнний період. Важливим є те, що студент не просто спостерігає за процесом, а стає активним суб'єктом допомоги, що значно пришвидшує його професійну соціалізацію та підвищує впевненість у власних силах.

Окремим і надзвичайно складним вектором професійної підготовки через волонтерство є взаємодія з ветеранами та їхніми родинами. Військова соціальна робота сьогодні стає центральною частиною навчальних планів. Волонтерська участь у ветеранських хабах дозволяє студентам зрозуміти унікальну культуру військового середовища та специфіку проблем, з якими стикаються захисники при поверненні до цивільного життя. Це стосується не лише психологічної реадаптації, а й правового захисту та медичної реабілітації. Студенти-волонтери вчать будувати комунікацію, засновану на повазі та розумінні бойового досвіду, що вимагає високого рівня етичної підготовки та чутливості. Така практика формує у фахівців здатність до адвокації інтересів ветеранів у громадах, що стане одним із найважливіших завдань соціальної сфери в найближчі десятиліття.

Цифровізація волонтерської діяльності в Україні відкрила нові можливості для розвитку професійних ІТ-компетентностей

соціальних працівників. Участь у модеруванні державних платформ допомоги та робота з базами даних навчила майбутніх фахівців інструментам е-соціальної роботи. Це дозволяє здійснювати моніторинг потреб населення на окупованих територіях або координувати евакуацію вразливих груп через цифрові чат-боти. Волонтерство в цифровому просторі демонструє студентам, що соціальна робота може бути технологічною та масштабованою, що радикально змінює застаріле уявлення про професію як про виключно кабінетну бюрократичну діяльність.

Психологічний аспект волонтерства для самих студентів полягає у розвитку професійної резильєнтності. Соціальна сфера традиційно пов'язана з високим ризиком емоційного виснаження, а робота в умовах війни лише загострює цю проблему. Проте волонтерська активність дає майбутньому фахівцю відчуття контролю над ситуацією та усвідомлення власної корисності, що є потужним антидотом проти депресивних станів. Студенти, які пройшли через складні волонтерські виклики, навчаються методам психологічної саморегуляції та професійної гігієни ще до офіційного початку кар'єри. Волонтерська спільнота стає для них середовищем супервізії та горизонтальної підтримки, де помилки сприймаються як досвід, а успіхи – як спільна перемога.

Надзвичайно важливою є інтеграція волонтерського досвіду в систему оцінювання результатів навчання у вищій школі. Сучасна освітня політика України спрямована на визнання результатів неформальної освіти, і волонтерство є найкращим прикладом такої діяльності. Легітимізація годин волонтерської праці як кредитів навчальної практики дозволяє студентам відчувати підтримку з боку академічної спільноти та стимулює їх до подальшого професійного вдосконалення. Міжнародний досвід підтверджує, що фахівці з волонтерським бекграундом є більш конкурентоспроможними, оскільки вони мають не лише диплом, а й реальне портфоліо реалізованих кейсів та рекомендації від авторитетних благодійних організацій.

Етичний вимір волонтерства в умовах війни базується на принципах інклюзивності, соціальної справедливості та поваги до людської гідності в умовах кризи. Війна ставить фахівця перед складними моральними дилемами, які не мають однозначних рішень у підручниках. Волонтерство вчить працювати з кожною людиною, незалежно від її соціального статусу, походження

чи політичних поглядів, фокусуючись виключно на потребах постраждалої особи. Це закладає міцний етичний фундамент, який стане запорукою професійної чесності майбутньої генерації соціальних працівників, здатних будувати гуманне суспільство на засадах європейських цінностей.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що волонтерська діяльність стала провідною детермінантою професійного розвитку фахівців соціальної сфери в Україні. Вона забезпечує унікальний синтез практичної підготовки, психологічної стійкості та цифрової грамотності, що є критичним в умовах воєнного стану. Волонтерство перетворює студента з об'єкта навчання на активного суб'єкта соціальних змін, готового брати на себе відповідальність за добробут громади та держави. Подальші перспективи досліджень мають бути зосереджені на розробці системних механізмів супроводу волонтерської діяльності студентів з боку ЗВО, що включатиме професійну супервізію та психологічну підтримку молодих кадрів на шляху до їх професійного становлення.

Список використаних джерел:

1. Волковницька, Т. М. Волонтерська діяльність як метод підготовки фахівців соціальної сфери. Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. 2012. № 1 (1). С. 143-148.
2. Голубенко Т. Волонтерство як інструмент соціального виховання студентської молоді в умовах вищого навчального закладу. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2018. № 11. С. 151–157.
3. Капська А.Й. Підготовка волонтерів до соціальної роботи: навч. посіб. Київ: Дерсоцслужба, 2005. 312 с.
4. Столярик, О., Семигіна, Т. (2024). Голоси стійкості: рефлексії українських соціальних працівників у час війни. *Social Work and Education*, Vol. 11, No. 1. pp. 7-22. DOI: 10.25128/2520- 6230.24.1.1

References

1. Volkovnytska, T. M. (2012) Volonterska diialnist yak metod pidhotovky fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Volunteering as a method of training social workers]. *Problems of social work: philosophy, psychology, sociology*. № 1 (1). S. 143-148 [in Ukrainian].
2. Holubenko T. (2018). Volonterstvo yak instrument sotsialnoho vykhovannia studentskoi molodi v umovakh vyshchoho navchalnoho zakladu [Volunteering as a tool for social education of student youth

- in the conditions of a higher educational institution]. *Social work. Social pedagogy*. № 11. S. 151–157 [in Ukrainian].
3. Kapska A.I. (2005). *Pidhotovka volonteriv do sotsialnoi roboty: navch. posib* [Training volunteers for social work: a manual]. Kyiv: Dersotssluzhba. 312 s. [in Ukrainian].
 4. Stoliaryk, O. & Semyhina, T. (2024). *Holosy stiikosti: refleksii ukrainskykh sotsialnykh pratsivnykiv u chas viiny* [Voices of resilience: reflections of Ukrainian social workers during wartime]. *Social Work and Education*. Vol. 11, No. 1. pp. 7-22. DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.1 [in Ukrainian].

Олеся Пислар

директор Хотинського інклюзивно-ресурсного центру

СУПЕРВІЗІЙНА ПІДТРИМКА ФАХІВЦІВ І ВОЛОНТЕРІВ ЯК РЕСУРС ЯКОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ

Анотація. У тезах розглянуто супервізійну підтримку фахівців і волонтерів як важливий ресурс підвищення якості соціально-психологічної роботи в умовах сучасних суспільних викликів. Обґрунтовано, що соціальні працівники, психологи, волонтери та представники громадських ініціатив часто працюють із людьми, які переживають втрату, вимушене переміщення, тривалий стрес, соціальну ізоляцію, сімейні конфлікти, наслідки війни та інші складні життєві обставини. Така діяльність потребує не лише професійних знань і емпатії, а й системної підтримки самих фахівців. Підкреслено, що супервізія та інтервізія допомагають аналізувати складні випадки, зберігати професійні межі, попереджати емоційне вигорання, підвищувати якість комунікації з клієнтами, розвивати етичну чутливість і зміцнювати командну взаємодію. Окреслено практичні напрями впровадження супервізійної підтримки: індивідуальна й групова супервізія, інтервізійні зустрічі, розбір професійних кейсів, супровід волонтерських команд, навчання навичок саморефлексії, профілактика вигорання та формування культури професійної безпеки. Зроблено висновок, що супервізійна підтримка є не додатковим, а необхідним елементом сучасної соціально-психологічної роботи.

Ключові слова: супервізія, інтервізія, соціально-психологічна робота, волонтерство, професійне вигорання, етична практика, соціальний працівник, психолог.

The paper examines supervisory support for professionals and volunteers as an important resource for improving the quality of social and psychological work in the context of modern social challenges. It is argued that social workers, psychologists, volunteers and representatives of civil society initiatives often work with people experiencing loss, forced displacement, prolonged stress, social isolation, family conflicts, consequences of war and other difficult

life circumstances. Such work requires not only professional knowledge and empathy, but also systematic support for the helpers themselves. Supervision and intervention help analyse complex cases, maintain professional boundaries, prevent emotional burnout, improve communication with clients, develop ethical sensitivity and strengthen teamwork. Practical areas of implementation include individual and group supervision, intervention meetings, case discussions, support for volunteer teams, development of self-reflection skills, burnout prevention and formation of a culture of professional safety. The paper concludes that supervisory support is not an optional addition, but a necessary element of modern social and psychological work.

Key words: supervision, intervention, social and psychological work, volunteering, professional burnout, ethical practice, social worker, psychologist.

Постановка проблеми. Сучасна соціально-психологічна робота в Україні здійснюється в умовах високого професійного й емоційного навантаження. Фахівці соціальної сфери, психологи, волонтери, працівники громадських і благодійних організацій щоденно взаємодіють із людьми, які перебувають у стані втрати, тривоги, виснаження, вимушеного переміщення, соціальної невизначеності або сімейної кризи. У таких обставинах допомога іншим потребує не лише професійної компетентності, а й здатності фахівця зберігати власну психологічну стійкість, етичні межі, рефлексивність і якість професійної взаємодії.

Особливої актуальності набуває питання супервізійної підтримки, оскільки без системного обговорення складних випадків, емоційного навантаження, професійних меж і ризиків вигорання соціально-психологічна робота може ставати фрагментарною, виснажливою або навіть небезпечною для самого фахівця й отримувача допомоги. У цьому контексті супервізії та інтервізії мають розглядатися як інноваційний організаційний ресурс, що забезпечує якість допомоги, професійний розвиток і підтримку команд, які працюють у соціальній сфері.

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення супервізійної підтримки фахівців і волонтерів як ресурсу якості соціально-психологічної роботи та визначенні практичних напрямів її впровадження у діяльність соціальних служб, психологічних практик, громадських організацій і волонтерських ініціатив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій і практичній літературі супервізії розглядається як важливий механізм професійного розвитку, підтримки якості послуг і збереження етичності допомоги. У класичних працях із супервізії в

соціальній роботі наголошується на її адміністративній, освітній і підтримувальній функціях, які допомагають фахівцеві поєднувати вимоги організації, потреби клієнта та власний професійний розвиток [1]. У підходах до супервізії в допоміжних професіях акцентовано увагу на рефлексії, аналізі професійних стосунків, роботі з емоційною напругою та формуванні безпечного простору для навчання [2]. У сфері соціальної допомоги супервізія також розглядається як інструмент управління якістю, підтримки персоналу й профілактики професійного виснаження [3]. Міжнародні стандарти соціальної роботи підкреслюють значення етичної відповідальності, професійної компетентності, захисту гідності людини та якості практики [4]. У кризових умовах особливо важливими є підходи IASC до психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, де наголошується на координації допомоги, недопущенні шкоди та підтримці тих, хто залучений до надання послуг [5].

Виклад основного матеріалу. Супервізійну підтримку в соціально-психологічній роботі доцільно розглядати як систематичний професійний процес, спрямований на аналіз практичних ситуацій, розвиток фахових умінь, підтримку етичних стандартів і збереження психологічного ресурсу фахівця. Вона не є контролем у вузькому адміністративному значенні й не повинна сприйматися як перевірка помилок. Її основне завдання полягає в тому, щоб створити простір для осмислення професійного досвіду, пошуку ефективних рішень і підтримки якості допомоги.

Першою важливою функцією супервізії є освітня. У процесі супервізійного обговорення соціальний працівник, психолог або волонтер може краще зрозуміти логіку роботи з конкретним випадком, побачити альтернативні підходи, уточнити власні професійні дії, проаналізувати комунікацію з клієнтом і визначити, яких знань чи навичок бракує. Освітня функція особливо важлива для молодих фахівців, які лише входять у професію й потребують підтримки в осмисленні реальних, а не лише навчальних ситуацій.

Другою функцією є підтримувальна. Робота з людьми в кризових станах часто супроводжується емоційним навантаженням, почуттям безсилля, втомою, сумнівами щодо правильності рішень, страхом нашкодити або неможливістю швидко змінити ситуацію клієнта. Супервізія дає змогу фахівцеві не залишатися наодинці з цими переживаннями. У безпечному професійному просторі

він може проговорити складність випадку, власні реакції, межі відповідальності та шляхи відновлення ресурсу.

Третьою функцією є етична. У соціально-психологічній роботі часто виникають ситуації, де немає простих відповідей: як діяти, якщо клієнт відмовляється від допомоги; як зберегти конфіденційність і водночас попередити ризики; як не перейти межу надмірного залучення; як працювати з агресією, безпорадністю, залежністю або маніпулятивною поведінкою; коли потрібно перенаправити людину до іншого спеціаліста. Супервізія допомагає фахівцеві осмислювати такі дилеми професійно, а не лише емоційно.

Четвертою функцією є профілактика професійного вигорання. Фахівці й волонтери, які постійно взаємодіють із болем, втратою, тривогою та складними життєвими історіями, можуть поступово втрачати енергію, емпатію, мотивацію й відчуття сенсу роботи. Вигорання не виникає раптово; воно накопичується через надмірне навантаження, відсутність підтримки, розмиті межі, брак визнання та неможливість вплинути на складні соціальні обставини. Регулярна супервізія допомагає помічати ранні ознаки виснаження й запобігати їх поглибленню.

Окреме місце посідає інтервізія. На відміну від супервізії, де є більш досвідчений супервізор, інтервізія передбачає взаємне професійне обговорення між колегами приблизно рівного статусу. Такий формат особливо цінний для команд соціальних служб, громадських організацій і волонтерських груп, де важливо швидко обмінюватися досвідом, підтримувати одне одного, шукати рішення складних ситуацій і формувати культуру командної відповідальності. Інтервізія не замінює супервізії, але може бути її корисним доповненням.

Практична організація супервізійної підтримки може мати різні форми. Індивідуальна супервізія доцільна тоді, коли фахівець працює з особливо складним випадком, має сильне емоційне залучення або потребує персонального професійного аналізу. Групова супервізія ефективна для команд, які працюють зі схожими категоріями клієнтів або в одному сервісному середовищі. Командна супервізія допомагає обговорювати не лише окремі випадки, а й взаємодію всередині колективу, розподіл ролей, комунікацію та організаційні труднощі.

Для волонтерських ініціатив супервізійна підтримка має

особливе значення. Волонтери часто долучаються до допомоги з високою мотивацією, але не завжди мають достатню підготовку до взаємодії з людьми у кризових станах. Вони можуть стикатися з історіями втрати, насильства, переміщення, бідності, безпорадності, емоційного виснаження. Без належної підтримки волонтер може брати на себе надмірну відповідальність, порушувати власні межі, емоційно виснажуватися або намагатися виконувати функції, які потребують професійної кваліфікації.

Супервізія волонтерів має включати пояснення меж їхньої ролі, алгоритмів перенаправлення, правил конфіденційності, етичної комунікації та базових принципів психологічної безпеки. Важливо, щоб волонтер розумів: його завдання не обов'язково полягає в тому, щоб «врятувати» людину або розв'язати всі її проблеми. Часто достатньо уважно вислухати, надати практичну інформацію, допомогти звернутися до відповідної служби й не нашкодити.

Важливою умовою ефективної супервізії є безпечна атмосфера. Якщо фахівець боїться осуду, покарання, приниження або формального оцінювання, він не буде відкрито говорити про труднощі. Тому супервізійний простір має будуватися на довірі, конфіденційності, повазі й професійній етиці. Помилка або складність мають розглядатися не як привід для звинувачення, а як матеріал для навчання, аналізу й удосконалення практики.

Супервізійна підтримка також сприяє розвитку рефлексивності. Рефлексивний фахівець здатен аналізувати не лише дії клієнта, а й власні реакції: роздратування, співчуття, втому, бажання швидко порадити, уникнення певних тем, надмірне залучення або дистанціювання. Така здатність є важливою для якісної соціально-психологічної роботи, адже фахівець сам є частиною професійної взаємодії, а його стан і стиль комунікації впливають на процес допомоги.

Супервізія допомагає зберігати професійні межі. У соціально-психологічній роботі є ризик надмірного емоційного залучення, особливо коли фахівець працює з людьми, які пережили важкі події. Бажання допомогти може призводити до того, що фахівець відповідає на повідомлення в будь-який час, бере на себе невластиві функції, ігнорує власну втому або намагається замінити собою всю систему підтримки. Супервізійне обговорення допомагає побачити ці ризики й повернути роботу в професійні межі.

Окремим напрямом є супервізія складних комунікативних

ситуацій. Наприклад, фахівець може мати труднощі у спілкуванні з агресивним клієнтом, родиною в конфлікті, людиною, яка не довіряє службам, або клієнтом, який очікує негайного розв'язання всіх проблем. У супервізії можна проаналізувати, які слова, реакції чи дії допомагають підтримувати контакт, а які, навпаки, посилюють напруження. Це підвищує якість комунікативної компетентності фахівця.

Супервізійна культура важлива і для організацій. Якщо установа або громадська організація впроваджує регулярну супервізію, це свідчить про відповідальне ставлення до якості послуг і добробуту команди. Супервізія може бути частиною внутрішньої політики організації: плануватися заздалегідь, мати визначену періодичність, правила участі, формат фіксації рішень і зв'язок із професійним розвитком працівників.

Слід також враховувати, що супервізія не повинна підміняти адміністративний контроль. Якщо під виглядом супервізії працівників лише перевіряють, критикують або змушують звітувати, такий формат втрачає підтримувальну й освітню функцію. Адміністративний контроль може існувати окремо, але супервізія має залишатися простором професійного аналізу, навчання та підтримки.

У підготовці майбутніх соціальних працівників і психологів варто формувати розуміння супервізії ще під час навчання. Здобувачі освіти мають знати, що звернення до супервізії не є ознакою слабкості чи непрофесійності. Навпаки, це показник відповідального ставлення до якості допомоги. Доцільно включати в освітній процес навчальні інтервізії, аналіз кейсів, рефлексивні щоденники практики, групові обговорення професійних труднощів та етичних дилем.

Підсумовуючи, зазначимо, що супервізійна підтримка є важливим інноваційним ресурсом соціально-психологічної роботи. Вона допомагає фахівцям і волонтерам не лише краще допомагати іншим, а й зберігати власну професійну стійкість, етичність, здатність до рефлексії та якість взаємодії. У сучасних умовах, коли кількість кризових запитів зростає, супервізія має стати не винятковою практикою, а сталою частиною роботи соціальних і психологічних сервісів.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Супервізійна підтримка фахівців і волонтерів є важливим

ресурсом якості соціально-психологічної роботи, оскільки сприяє професійному розвитку, етичній чутливості, профілактиці вигорання, збереженню професійних меж і підвищенню ефективності допомоги. Найбільш значущими формами такої підтримки є індивідуальна й групова супервізія, інтервізія, розбір професійних кейсів, командні обговорення, супровід волонтерських ініціатив і рефлексивні практики. Перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення моделей супервізійної підтримки для соціальних служб і громадських організацій, оцінювання впливу супервізії на якість допомоги, вивчення потреб волонтерських команд у професійному супроводі, створення програм підготовки супервізорів та інтеграція супервізійної культури в освітню підготовку майбутніх соціальних працівників і психологів.

Список використаних джерел:

1. Kadushin A., Harkness D. *Supervision in Social Work*. 5th ed. New York : Columbia University Press, 2014. 656 p.
2. Hawkins P., Shohet R. *Supervision in the Helping Professions*. 5th ed. London : Open University Press, 2020. 304 p.
3. Morrison T. *Staff Supervision in Social Care: Making a Real Difference for Staff and Service Users*. 3rd ed. Brighton : Pavilion Publishing, 2005. 352 p.
4. International Federation of Social Workers. *Global Definition of Social Work*. 2014. URL: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
5. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*. Geneva : IASC, 2007. URL: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-task-force-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-guidelines-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings-2007>
6. Maslach C., Leiter M. P. *The Truth About Burnout: How Organizations Cause Personal Stress and What to Do About It*. San Francisco : Jossey-Bass, 1997. 200 p.

References:

1. Kadushin, A., & Harkness, D. *Supervision in Social Work*. 5th ed. New York: Columbia University Press, 2014. 656 p. [in English].
2. Hawkins, P., & Shohet, R. *Supervision in the Helping Professions*. 5th ed. London: Open University Press, 2020. 304 p. [in English].

3. Morrison, T. *Staff Supervision in Social Care: Making a Real Difference for Staff and Service Users*. 3rd ed. Brighton: Pavilion Publishing, 2005. 352 p. [in English].
4. International Federation of Social Workers. *Global Definition of Social Work*. 2014. Available at: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> [in English].
5. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*. Geneva: IASC, 2007. Available at: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-task-force-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-guidelines-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings-2007> [in English].
6. Maslach, C., & Leiter, M. P. *The Truth About Burnout: How Organizations Cause Personal Stress and What to Do About It*. San Francisco: Jossey-Bass, 1997. 200 p. [in English].

Галина Радецька
медична сестра

РЕСУРСНІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ХАБИ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ФОРМАТ ПІДТРИМКИ НАСЕЛЕННЯ В ГРОМАДІ

Анотація. У тезах розглянуто ресурсні соціально-психологічні хаби як інноваційний формат підтримки населення в громаді. Обґрунтовано, що сучасна соціально-психологічна робота потребує гнучких, доступних і міждисциплінарних форм допомоги, здатних швидко реагувати на наслідки війни, вимушеного переміщення, соціальної ізоляції, емоційного виснаження, втрати життєвої стабільності та зростання потреб у психологічній підтримці. Підкреслено, що ресурсний хаб може поєднувати функції первинного консультування, психоосвіти, соціальної навігації, груп взаємопідтримки, волонтерської координації, цифрового інформування, кризового перенаправлення та розвитку громадських ініціатив. Окреслено практичні напрями діяльності таких хабів: оцінювання потреб населення, підтримка вразливих груп, організація тренінгів із самодопомоги, супровід родин у складних життєвих обставинах, розвиток волонтерських команд, профілактика емоційного вигорання фахівців і створення безпечного комунікативного простору. Зроблено висновок, що ресурсні соціально-психологічні хаби можуть стати дієвим інструментом соціальних інновацій, оскільки об'єднують професійну допомогу, активність громади та волонтерський потенціал.

Ключові слова: соціально-психологічний хаб, соціальні інновації, громада, волонтерство, психоосвіта, соціальна навігація, вразливі групи, підтримка.

The paper examines resource social and psychological hubs as an innovative format of community-based support. It is argued that modern social and psychological work requires flexible, accessible and interdisciplinary forms of assistance that can respond quickly to the consequences of war, forced displacement, social isolation, emotional exhaustion, loss of life stability and growing needs for psychological support. A resource hub may combine primary counselling, psychoeducation, social navigation, peer-support groups, volunteer coordination, digital information, crisis referral and the development of community initiatives. Practical areas of such hubs include needs assessment, support for vulnerable groups, self-help training, support for families in difficult life circumstances, development of volunteer teams, prevention of burnout among professionals and creation of a safe communicative space. The paper concludes that resource social and psychological hubs can become an effective tool of social innovation, as they combine professional assistance, community activity and volunteer potential.

Key words: social and psychological hub, social innovations, community, volunteering, psychoeducation, social navigation, vulnerable groups, support.

Постановка проблеми. Сучасна соціально-психологічна робота розвивається в умовах, коли традиційні формати допомоги не завжди здатні своєчасно охопити всі категорії населення, які потребують підтримки. Війна, переміщення, втрати, руйнування звичних соціальних зв'язків, економічна невизначеність і тривале емоційне напруження формують нові запити до соціальних працівників, психологів, волонтерів і громадських організацій. Людина часто потребує не однієї консультації, а комплексного супроводу: психологічного, інформаційного, соціального, правового, освітнього та комунікативного. Саме тому актуальним є створення ресурсних соціально-психологічних хабів, які можуть діяти як простір доступної допомоги, соціальної навігації, взаємопідтримки та активізації громади.

Ідея такого хабу узгоджується із сучасним розумінням соціальної роботи як практичної професії та академічної дисципліни, що сприяє соціальним змінам, соціальній згуртованості, насащенню людей і подоланню життєвих викликів. У глобальному визначенні соціальної роботи IFSW акцентовано на правах людини, соціальній справедливості, колективній відповідальності й повазі до різноманітності, що є важливими ціннісними засадами для організації підтримки на рівні громади.

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення ресурсних соціально-психологічних хабів як інноваційного формату підтримки населення в громаді та визначенні практичних напрямів їх діяльності в системі соціально-психологічної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних міжнародних підходах до соціальної роботи й психосоціальної підтримки дедалі більше уваги приділяється не лише індивідуальній допомозі, а й організації підтримувального середовища в громаді. Керівні принципи IASC щодо психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в надзвичайних ситуаціях наголошують, що у кризових умовах важливо координувати допомогу, підтримувати соціальні зв'язки, залучати громаду та уникати практик, які можуть завдати шкоди.

Важливим орієнтиром є також підхід Всесвітньої організації охорони здоров'я до розвитку громадських служб психічного здоров'я. У матеріалах WHO підкреслюється значення людиноцентрованих і правозахисних підходів, які враховують не лише медичні чи психологічні потреби, а й соціальні умови життя, доступ до підтримки, участь людини у прийнятті рішень і повагу до її гідності.

Окреме місце в сучасній соціально-психологічній роботі посідають цифрові інструменти. Стандарти використання технологій у соціальній роботі, розроблені професійними асоціаціями NASW, ASWB, CSWE та CSWA, підкреслюють, що технології можуть розширювати можливості фахівців, але їх застосування має бути етичним, компетентним, безпечним і таким, що захищає інтереси клієнтів.

Виклад основного матеріалу. Ресурсний соціально-психологічний хаб доцільно розглядати як організаційний і комунікативний простір, у якому поєднуються професійна допомога, волонтерська активність, соціальна навігація, психоосвіта, цифрове інформування та підтримка громадських ініціатив. Його головна особливість полягає в тому, що людина не залишається сам-на-сам із проблемою й не змушена самотійно шукати різні установи, фахівців і сервіси. Хаб може стати місцем першого звернення, де запит людини уважно вислуховують, уточнюють, оцінюють і допомагають визначити подальший маршрут підтримки.

Першою важливою функцією такого хабу є первинне консультування. Воно може охоплювати коротку бесіду із соціальним працівником або психологом, виявлення актуального стану людини, визначення першочергових потреб і пояснення можливих варіантів допомоги. На цьому етапі важливо

не перевантажувати людину інформацією, а допомогти їй зорієнтуватися: що можна зробити зараз, до кого звернутися, які документи або дії потрібні, які послуги доступні в громаді. Особливо це важливо для внутрішньо переміщених осіб, людей старшого віку, родин із дітьми, осіб з інвалідністю, військовослужбовців, ветеранів і членів їхніх сімей.

Другою функцією є соціальна навігація. У складних життєвих обставинах людина часто потребує не лише психологічної підтримки, а й допомоги у взаємодії з соціальними службами, закладами охорони здоров'я, освітніми установами, центрами зайнятості, правовими сервісами, гуманітарними організаціями або органами місцевого самоврядування. Соціальна навігація допомагає перетворити розрізнену систему послуг на зрозумілий маршрут. У цьому процесі фахівець не вирішує все замість людини, а підтримує її здатність діяти, приймати рішення та поступово відновлювати контроль над власною ситуацією.

Третьою функцією є психоосвітня діяльність. Ресурсний хаб може проводити короткі зустрічі, тренінги, лекції, майстер-класи, інформаційні кампанії та групові заняття щодо подолання стресу, профілактики емоційного вигорання, розвитку навичок саморегуляції, безпечної комунікації, підтримки дітей під час війни, адаптації внутрішньо переміщених осіб, допомоги родинам військовослужбовців і ветеранів. Психоосвіта є важливою, тому що вона зменшує страх перед психологічною допомогою, пояснює природність окремих реакцій на стрес і допомагає людині зрозуміти, коли потрібно звертатися по фахову підтримку.

Четвертим напрямом діяльності є організація груп взаємопідтримки. У таких групах люди можуть не лише отримувати інформацію від фахівця, а й відчувати, що вони не самотні у своїх переживаннях. Групи можуть створюватися для різних категорій: батьків дітей з особливими освітніми потребами, внутрішньо переміщених осіб, родин військовослужбовців, жінок, які переживають наслідки війни, людей старшого віку, молоді, волонтерів. Їхня цінність полягає у відновленні соціальних зв'язків, довіри, досвіду прийняття та взаємодопомоги. Водночас такі групи потребують модерації, етичних правил і безпечних меж спілкування.

П'ятим напрямом є координація волонтерської діяльності. Волонтери часто першими реагують на потреби громади,

допомагають із гуманітарною підтримкою, інформуванням, супроводом людей, організацією заходів і комунікацією з вразливими групами. Однак волонтерська допомога потребує узгодженості з професійними сервісами. Ресурсний хаб може виконувати роль координаційного майданчика: навчати волонтерів основам етичної взаємодії, правилам конфіденційності, алгоритмам перенаправлення до фахівців, базовим принципам психологічної першої допомоги й профілактики власного емоційного виснаження.

Шостим напрямом є цифрова підтримка. Хаб може використовувати сайт, сторінки в соціальних мережах, месенджери, електронні форми звернення, онлайн-консультації, цифрові карти послуг і короткі інформаційні матеріали. Такі інструменти розширюють доступ до допомоги, особливо для людей, які проживають у віддалених населених пунктах, мають обмежену мобільність або не можуть часто відвідувати установи особисто. Водночас цифрова підтримка має застосовуватися обережно, із дотриманням конфіденційності, захисту персональних даних і розумінням того, що не всі люди мають однаковий рівень цифрової грамотності.

Сьомим важливим напрямом є кризове перенаправлення. Ресурсний хаб не повинен брати на себе функції всіх спеціалізованих служб, але має знати, куди перенаправити людину у складних випадках: до психолога, психотерапевта, лікаря, служби захисту дітей, центру соціальних служб, правової допомоги, реабілітаційного закладу або кризового центру. Для цього потрібна актуальна база контактів, партнерські домовленості, чіткі алгоритми дій і розуміння меж компетентності кожного фахівця.

Окрему увагу слід приділити роботі з вразливими групами. Ресурсний хаб має бути доступним і чутливим до потреб людей, які можуть мати бар'єри у зверненні по допомогу: людей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, людей старшого віку, дітей і підлітків, родин у складних життєвих обставинах, ветеранів, членів сімей військовослужбовців, людей, які пережили втрату або тривалий стрес. Для цього потрібні не лише фахові консультації, а й зрозуміла мова комунікації, фізична доступність простору, повага до гідності людини, відсутність стигматизації та можливість отримати допомогу без зайвої бюрократизації.

Важливою умовою ефективності хабу є міжсекторальна

взаємодія. Соціально-психологічна проблема рідко існує окремо від інших труднощів. Наприклад, емоційне виснаження може бути пов'язане з безробіттям, втратою житла, доглядом за дитиною, хворобою близької людини, правовою невизначеністю або соціальною ізоляцією. Тому хаб має співпрацювати з освітніми закладами, медичними установами, органами місцевого самоврядування, громадськими й благодійними організаціями, центрами зайнятості, реабілітаційними службами та волонтерськими командами.

Ресурсний хаб може виконувати й функцію професійного розвитку фахівців. На його базі доцільно проводити супервізії, інтерв'їзійні зустрічі, тренінги з кризового консультування, навчання з цифрової етики, обговорення складних випадків, заняття з профілактики професійного вигорання. Це важливо, оскільки фахівці й волонтери, які працюють із людьми в кризових станах, самі потребують підтримки. Без турботи про тих, хто допомагає, система допомоги швидко втрачає сталість.

Окремою перевагою ресурсного хабу є можливість накопичення й аналізу інформації про потреби громади. Йдеться не про порушення конфіденційності, а про узагальнене розуміння запитів населення: які проблеми виникають найчастіше, яких послуг бракує, які групи залишаються недостатньо охопленими, які форми підтримки є найбільш затребуваними. Такий аналіз дає змогу планувати нові соціальні проекти, залучати партнерів, обґрунтовувати потребу у фінансуванні та покращувати якість роботи.

Етичні принципи мають бути основою діяльності соціально-психологічного хабу. Йдеться про добровільність участі, конфіденційність, інформовану згоду, повагу до гідності людини, недискримінацію, уникнення нав'язування допомоги, професійні межі й недопущення повторної травматизації. Особливо важливо, щоб людина не відчувала себе об'єктом благодійності чи контролю, а сприймала хаб як простір підтримки, де її досвід визнається, а потреби розглядаються з повагою.

Підсумовуючи, зазначимо, що ресурсні соціально-психологічні хаби є перспективним інноваційним форматом, який може поєднати професійну допомогу й активність громади. Їхня цінність полягає не лише в наданні окремих консультацій, а в створенні підтримувального середовища, де людина може отримати

інформацію, емоційну підтримку, соціальну навігацію, участь у групі, доступ до фахівців і можливість поступово відновлювати соціальні зв'язки.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків.

Ресурсні соціально-психологічні хаби можуть розглядатися як дієвий інструмент соціальних інновацій у громаді, оскільки вони поєднують професійну допомогу соціальних працівників і психологів, волонтерський потенціал, цифрові інструменти, психоосвітню діяльність, групи взаємопідтримки та міжсекторальну взаємодію. Їх застосування сприяє підвищенню доступності допомоги, зниженню соціальної ізоляції, своєчасному перенаправленню людей до спеціалізованих служб, розвитку культури взаємопідтримки та зміцненню стійкості громади. Перспективними напрямами подальших досліджень є розроблення моделі ресурсного соціально-психологічного хабу для різних типів громад, оцінювання ефективності його діяльності, вивчення ролі волонтерів у структурі хабу, аналіз цифрових інструментів підтримки, а також створення практичних рекомендацій для соціальних працівників, психологів і представників громадських організацій щодо організації таких просторів.

Список використаних джерел:

1. International Federation of Social Workers. Global Definition of Social Work. 2014. Доступно на офіційному сайті IFSW.
2. Inter-Agency Standing Committee. IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. 2007. Доступно через матеріали WHO/IASC.
3. World Health Organization. Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches. 2021. Доступно через матеріали WHO.
4. National Association of Social Workers, Association of Social Work Boards, Council on Social Work Education, Clinical Social Work Association. Standards for Technology in Social Work Practice. 2017. Доступно на офіційному сайті NASW.
5. Reamer F. G. Ethical Standards for Social Workers' Use of Technology: Emerging Consensus. *Journal of Social Work Values and Ethics*. 2018.
6. Afrouz R., Lucas J. A systematic review of technology-mediated social work practice: Benefits, uncertainties, and future directions. *Journal of Social Work*. 2023. Vol. 23, no. 5. P. 953–974. DOI: 10.1177/14680173231165926.

References:

1. International Federation of Social Workers. Global Definition of Social Work. 2014 [in English].
2. Inter-Agency Standing Committee. IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. 2007 [in English].
3. World Health Organization. Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches. 2021 [in English].
4. National Association of Social Workers, Association of Social Work Boards, Council on Social Work Education, & Clinical Social Work Association. Standards for Technology in Social Work Practice. 2017 [in English].
5. Reamer, F. G. Ethical Standards for Social Workers' Use of Technology: Emerging Consensus. *Journal of Social Work Values and Ethics*, 2018 [in English].
6. Afrouz, R., & Lucas, J. A systematic review of technology-mediated social work practice: Benefits, uncertainties, and future directions. *Journal of Social Work*, 23(5), 2023. P. 953–974. DOI: 10.1177/14680173231165926 [in English].

Богдан Ябанжі

здобувачка вищої освіти

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-подільський державний інститут»

Науковий керівник: **Оксана Палилюцько**

кандидат історичних наук, доцент
доцент кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЯК РЕСУРС ІННОВАЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Анотація. У тезах розглянуто цифрові інструменти як ресурс інноваційної практики соціального працівника в умовах трансформації соціальної сфери. Обґрунтовано, що комп'ютерні технології, електронні соціальні сервіси, бази даних, онлайн-платформи, відеозв'язок, цифрові форми консультування та засоби електронної комунікації істотно змінюють організацію професійної діяльності соціальних працівників. Підкреслено, що цифровізація соціальної роботи відкриває нові можливості для підвищення доступності послуг,

швидшого обміну інформацією, ведення документації, міжвідомчої взаємодії, моніторингу потреб клієнтів і підтримки вразливих груп населення. Водночас наголошено на ризиках цифрової нерівності, порушення конфіденційності, недостатньої цифрової компетентності фахівців, формалізації допомоги та втрати емпатійного контакту з клієнтом. Окреслено практичні напрями ефективного використання цифрових інструментів: розвиток цифрової грамотності соціальних працівників, етичне використання персональних даних, поєднання онлайн- і офлайн-форм підтримки, застосування електронних сервісів соціального захисту, цифрове інформування громадян і створення безпечного комунікативного середовища. Зроблено висновок, що цифрові технології мають розглядатися не як заміна професійної взаємодії, а як інструмент її розширення, оптимізації та підвищення якості соціальних послуг.

Ключові слова: цифрові інструменти, соціальна робота, соціальні інновації, електронні соціальні сервіси, цифрова компетентність, онлайн-консультування, конфіденційність, соціальний працівник.

The paper examines digital tools as a resource for innovative social work practice in the context of transformation of the social sphere. It is argued that computer technologies, electronic social services, databases, online platforms, video communication, digital counselling formats and electronic communication tools significantly change the organization of professional activity of social workers. Digitalization creates new opportunities for improving access to services, faster information exchange, documentation, interagency cooperation, monitoring of clients' needs and support for vulnerable groups. At the same time, attention is drawn to the risks of digital inequality, confidentiality breaches, insufficient digital competence of professionals, formalization of assistance and loss of empathic contact with clients. Practical areas of effective use of digital tools include developing digital literacy of social workers, ethical use of personal data, combining online and offline forms of support, applying electronic social protection services, digital information support for citizens and creating a safe communicative environment. The paper concludes that digital technologies should be considered not as a replacement for professional interaction, but as a tool for expanding, optimizing and improving the quality of social services.

Key words: digital tools, social work, social innovations, electronic social services, digital competence, online counselling, confidentiality, social worker.

Постановка проблеми. Цифрова трансформація соціальної сфери змінює зміст і організацію професійної діяльності соціальних працівників. Якщо раніше основними інструментами роботи були безпосереднє консультування, паперова документація, особисті зустрічі та локальна взаємодія з установами, то сьогодні дедалі більшого значення набувають електронні сервіси, онлайн-комунікація, цифрові бази даних, дистанційне консультування, електронні кабінети, інформаційні системи й мобільні канали

зв'язку. В Україні цифровізація соціальної сфери пов'язана, зокрема, з розвитком Єдиної інформаційної системи соціальної сфери, яка створювалася в межах реалізації Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери та спрямована на модернізацію надання соціальної підтримки громадянам .

Актуальність теми зумовлена тим, що соціальний працівник у цифровому середовищі має не лише користуватися технічними засобами, а й зберігати професійні цінності: повагу до гідності людини, конфіденційність, доступність допомоги, недискримінацію, етичну комунікацію та відповідальність за якість соціальних послуг. Міжнародні стандарти використання технологій у соціальній роботі підкреслюють, що цифрові інструменти мають застосовуватися з урахуванням професійної компетентності, етичних обов'язків, захисту клієнтів і відповідних правових норм .

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення цифрових інструментів як ресурсу інноваційної практики соціального працівника та визначенні умов їх етичного, безпечного й результативного використання у професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових працях цифрові технології розглядаються як чинник трансформації соціальної роботи, що створює нові можливості для надання послуг, але водночас формує нові етичні, організаційні та професійні виклики. Систематичний огляд R. Afrouz засвідчує, що технологічно опосередкована соціальна робота може підвищувати доступність і наявність послуг, зокрема для людей з особливими потребами, але також породжує невизначеності щодо якості взаємодії, безпеки, конфіденційності та професійних меж . F. G. Reamer звертає увагу на етичні стандарти використання технологій у соціальній роботі, зокрема на питання інформованої згоди, компетентної практики, конфлікту інтересів, електронної комунікації, відеотехнологій і професійної відповідальності . Українські дослідження також акцентують, що цифрові технології здатні розширювати можливості соціальних служб у допомозі людям, які потребують підтримки, однак потребують етичного регулювання та підвищення цифрової компетентності фахівців .

Виклад основного матеріалу. Цифрові інструменти в соціальній роботі доцільно розглядати як сукупність технічних, інформаційних і комунікаційних засобів, які допомагають фахівцю

організовувати професійну діяльність, взаємодіяти з отримувачами послуг, вести документацію, координувати допомогу та оцінювати потреби клієнтів. До таких інструментів належать комп'ютерні програми для роботи з документами, електронні бази даних, державні соціальні портали, відеоконференцз'язок, електронна пошта, месенджери, онлайн-форми звернення, CRM-системи для громадських організацій, сервіси анкетування, цифрові карти ресурсів громади та платформи дистанційного консультування.

Одним із ключових напрямів застосування цифрових технологій є електронне адміністрування соціальних послуг. Соціальний працівник може використовувати цифрові системи для реєстрації звернень, перевірки інформації, фіксації потреб клієнта, підготовки документів, контролю виконання індивідуального плану допомоги та комунікації з іншими установами. Такий підхід дає змогу зменшити дублювання інформації, пришвидшити обробку звернень і зробити процес надання допомоги більш прозорим. Водночас автоматизація не повинна перетворювати клієнта на «одиницю обліку», адже соціальна робота зберігає гуманістичний характер і передбачає увагу до унікальної життєвої ситуації людини.

Важливе значення мають цифрові канали комунікації з отримувачами соціальних послуг. Онлайн-консультації, електронні повідомлення, відеозустрічі, чат-боти, інформаційні сторінки служб і громадських організацій можуть допомагати людям швидше отримувати інформацію, записуватися на консультацію, уточнювати перелік документів, дізнаватися про доступні програми підтримки. Особливо цінними такі інструменти є для людей, які проживають у віддалених громадах, мають обмежену мобільність, перебувають у стані вимушеного переміщення або не можуть регулярно відвідувати соціальну установу особисто.

Разом із тим дистанційна комунікація не може повністю замінити безпосередній контакт. У роботі з людьми, які перебувають у кризових станах, переживають насильство, втрату, емоційне виснаження або соціальну ізоляцію, важливими залишаються емпатія, уважність, невербальні сигнали, довіра та безпечний простір. Тому цифрові технології мають використовуватися диференційовано: для інформування, первинного контакту, супроводу, моніторингу або короткої консультації вони можуть бути дуже ефективними, але в складних випадках потрібна очна

або поглиблена професійна допомога.

Окремою перевагою цифрових інструментів є можливість швидкого поширення соціально значущої інформації. Соціальні працівники та установи можуть використовувати офіційні сайти, соціальні мережі, месенджери й електронні розсилки для інформування громадян про соціальні виплати, гуманітарну допомогу, реабілітаційні послуги, кризові контакти, можливості працевлаштування, підтримку внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю, сімей із дітьми, людей старшого віку. Однак така інформація має бути достовірною, актуальною, зрозумілою та адаптованою для різних груп населення.

Важливою умовою ефективного використання комп'ютерних технологій є цифрова компетентність соціального працівника. Вона охоплює не лише технічні навички роботи з програмами, платформами й електронними документами, а й розуміння цифрової етики, інформаційної безпеки, захисту персональних даних, професійних меж онлайн-комунікації, ризиків цифрової нерівності та відповідального використання штучного інтелекту. Фахівець має вміти оцінювати, коли цифровий інструмент справді допомагає клієнту, а коли створює додатковий бар'єр.

Одним із ризиків цифровізації є цифрова нерівність. Не всі отримувачі соціальних послуг мають стабільний інтернет, сучасні пристрої, навички користування електронними сервісами або можливість самостійно заповнити онлайн-форму. Особливо це стосується людей старшого віку, осіб з інвалідністю, малозабезпечених сімей, мешканців віддалених сільських територій, людей у кризових ситуаціях. Тому цифровізація соціальної роботи не повинна означати відмову від традиційних способів звернення по допомогу. Навпаки, соціальний працівник має допомагати клієнтам долати цифрові бар'єри, пояснювати алгоритми користування сервісами та за потреби супроводжувати їх у процесі отримання послуг.

Особливої уваги потребує питання конфіденційності. Соціальний працівник працює з чутливою інформацією про здоров'я, сімейні обставини, матеріальний стан, насильство, інвалідність, переміщення, документи, особисті контакти. Використання електронної пошти, месенджерів, хмарних сховищ або відеозв'язку потребує чіткого розуміння правил збереження даних, доступу до інформації, паролів, захищених каналів

комунікації та меж обговорення особистих даних у цифровому просторі. Недбале ставлення до цього питання може не лише порушити права клієнта, а й зруйнувати довіру до соціальної служби.

Цифрові технології також можуть використовуватися для соціальної діагностики та моніторингу потреб громади. Онлайн-опитування, електронні форми зворотного зв'язку, цифрові карти соціальних ресурсів, статистичні панелі, реєстри звернень і бази даних дають змогу швидше виявляти типові проблеми, аналізувати запити населення, планувати соціальні програми й оцінювати їх результативність. Для соціального працівника це відкриває можливість переходу від реактивної моделі, коли допомога надається лише після звернення, до більш проактивної моделі, коли потреби громади виявляються заздалегідь.

У практичній діяльності соціального працівника важливим є поєднання цифрових і традиційних форм допомоги. Наприклад, первинне інформування може здійснюватися через сайт або соціальні мережі, попередній запис — через онлайн-форму, консультація — у змішаному форматі, а складні випадки — через очну зустріч і міждисциплінарний супровід. Така модель дозволяє зберегти доступність, гнучкість і людяність соціальної роботи. Вона також дає змогу враховувати індивідуальні можливості клієнта, його вік, стан здоров'я, рівень цифрової грамотності та життєві обставини.

Цифровізація соціальної роботи має значення для волонтерської діяльності. Онлайн-платформи можуть використовуватися для координації волонтерів, збору заявок на допомогу, розподілу ресурсів, обліку потреб, інформування про акції, організації навчання та взаємодії з громадами. У кризових умовах цифрові інструменти дають змогу швидко мобілізувати ресурси, поширювати перевірену інформацію та координувати підтримку вразливих груп населення. Однак волонтерські цифрові ініціативи також потребують етичних правил, перевірки інформації та захисту персональних даних.

У системі підготовки майбутніх соціальних працівників цифрові інструменти мають вивчатися не як другорядна технічна тема, а як важлива складова професійної компетентності. Доцільно включати в освітній процес практичні завдання з роботи з електронними соціальними сервісами, створення цифрових

інформаційних матеріалів, проведення онлайн-консультації, аналізу кейсів щодо конфіденційності, розроблення цифрової карти ресурсів громади, організації онлайн-опитування та оцінювання ризиків використання цифрових платформ у роботі з клієнтами.

Підсумовуючи, зазначимо, що комп'ютерні технології в соціальній роботі мають подвійний характер. З одного боку, вони розширюють можливості фахівця, підвищують доступність послуг, полегшують комунікацію, документообіг, моніторинг і міжвідомчу взаємодію. З іншого боку, вони висувають нові вимоги до етики, цифрової грамотності, професійної відповідальності, захисту даних і здатності зберігати людський характер допомоги. Саме тому цифрові інструменти мають бути інтегровані в соціальну роботу обдумано, професійно й орієнтовано на потреби людини.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків.

Цифрові інструменти є важливим ресурсом інноваційної практики соціального працівника, оскільки сприяють підвищенню доступності соціальних послуг, оптимізації документообігу, покращенню комунікації з клієнтами, координації між установами, моніторингу потреб громади та розвитку нових форматів підтримки. Водночас їх ефективне використання можливе лише за умови дотримання етичних стандартів, захисту персональних даних, подолання цифрової нерівності, розвитку цифрової компетентності фахівців і збереження емпатійного змісту соціальної роботи. Перспективними напрямками подальших досліджень є вивчення впливу цифрових сервісів на якість соціальних послуг, розроблення моделей цифрової компетентності соціальних працівників, аналіз етичних ризиків онлайн-консультування, оцінювання доступності електронних соціальних сервісів для вразливих груп населення, а також створення практичних рекомендацій щодо поєднання цифрових і традиційних форм соціальної підтримки.

Список використаних джерел:

1. Міністерство соціальної політики України. Єдина інформаційна система соціальної сфери (ЄІССС). Офіційний вебсайт Міністерства соціальної політики України.
2. National Association of Social Workers, Association of Social Work Boards, Council on Social Work Education, Clinical Social Work Association. *Standards for Technology in Social Work Practice*. 2017.

3. Afrouz R. A systematic review of technology-mediated social work practice: Benefits, uncertainties and future directions. *Journal of Social Work*. 2023. DOI: 10.1177/14680173231165926.
4. Reamer F. G. Ethical Standards for Social Workers' Use of Technology: Emerging Consensus. *Journal of Social Work Values and Ethics*. 2018.
5. Skliar T. Ethical standards for digital social work: Ukrainian and international experience. *Social Work and Education*. 2021.
6. Міністерство соціальної політики України. Е-сервіси. Офіційний вебсайт Міністерства соціальної політики України.

References:

1. Ministry of Social Policy of Ukraine. Unified Information System of the Social Sphere. Official website of the Ministry of Social Policy of Ukraine [in Ukrainian].
2. National Association of Social Workers, Association of Social Work Boards, Council on Social Work Education, & Clinical Social Work Association. *Standards for Technology in Social Work Practice*. 2017 [in English].
3. Afrouz, R. A systematic review of technology-mediated social work practice: Benefits, uncertainties and future directions. *Journal of Social Work*, 2023. DOI: 10.1177/14680173231165926 [in English].
4. Reamer, F. G. Ethical Standards for Social Workers' Use of Technology: Emerging Consensus. *Journal of Social Work Values and Ethics*, 2018 [in English].
5. Skliar, T. Ethical standards for digital social work: Ukrainian and international experience. *Social Work and Education*, 2021 [in English].
6. Ministry of Social Policy of Ukraine. E-services. Official website of the Ministry of Social Policy of Ukraine [in Ukrainian].

НОВІТНІ СТРАТЕГІЇ ТА ПРАКТИКИ У СФЕРІ ПСИХОЛОГІЇ

Анна Зарицька

в.о.директора

Староушицьке ОТГ

Територіальний центр соціального обслуговування

ТРАВМОІНФОРМОВАНИЙ ПІДХІД ЯК СУЧАСНА СТРАТЕГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ НАСЕЛЕННЯ

Анотація. У тезах розглянуто травмоінформований підхід як сучасну стратегію соціально-психологічної підтримки населення в умовах кризових суспільних змін. Обґрунтовано, що наслідки війни, вимушеного переміщення, втрати близьких, руйнування звичного середовища, економічної нестабільності та тривалого стресу потребують від соціальних працівників і психологів не лише володіння окремими методами допомоги, а й здатності будувати взаємодію з урахуванням можливого травматичного досвіду людини. Підкреслено, що травмоінформований підхід не зводиться до лікування травми, а передбачає створення безпечного простору, повагу до гідності людини, добровільність участі, конфіденційність, уникнення стигматизації, підтримку вибору та зміцнення особистісних ресурсів. Окреслено практичні напрями його впровадження: первинне оцінювання потреб, підтримувальна комунікація, психоосвіта, кризове консультування, групи взаємопідтримки, соціальна навігація, перенаправлення до спеціалізованих служб і профілактика професійного вигорання фахівців. Зроблено висновок, що травмоінформована соціально-психологічна робота є важливою умовою якісної допомоги людям, які переживають наслідки кризових подій.

Ключові слова: травмоінформований підхід, соціально-психологічна підтримка, кризові стани, психологічна безпека, психоосвіта, соціальна робота, психолог, відновлення.

The paper examines the trauma-informed approach as a modern strategy of social and psychological support in the context of social crises. It is argued that the consequences of war, forced displacement, loss of relatives, destruction of the familiar environment, economic instability and prolonged stress require social workers and psychologists not only to possess specific helping methods, but also to build interaction with regard to a person's possible traumatic experience. The trauma-informed approach is not limited to trauma treatment; it involves creating a safe space, respecting human dignity, ensuring voluntary participation, confidentiality, avoiding stigmatization, supporting choice and strengthening personal resources. Practical areas of implementation include primary needs assessment, supportive communication, psychoeducation, crisis counselling, peer-support groups, social navigation, referral to specialized services and prevention of professional burnout among specialists. The paper concludes that trauma-informed social and psychological work is an important condition for providing quality support to people experiencing the consequences of crisis events.

Key words: *trauma-informed approach, social and psychological support, crisis states, psychological safety, psychoeducation, social work, psychologist, recovery.*

Постановка проблеми. Сучасна соціально-психологічна робота дедалі частіше здійснюється в умовах, коли люди звертаються по допомогу не лише з окремою життєвою проблемою, а з досвідом тривалого стресу, втрати, небезпеки, переміщення, соціальної ізоляції або порушення звичних життєвих опор. У таких ситуаціях традиційна модель допомоги, побудована лише на зборі інформації, консультуванні та перенаправленні, може бути недостатньою. Фахівець має враховувати, що людина може реагувати на взаємодію через призму пережитого досвіду: бути недовірливою, тривожною, замкненою, емоційно виснаженою або надмірно чутливою до тиску. Саме тому актуалізується потреба у впровадженні травмоінформованого підходу як стратегії, що дає змогу організувати допомогу безпечно, етично та з повагою до людської гідності [1; 2].

Особливість травмоінформованої соціально-психологічної роботи полягає в тому, що вона не вимагає від кожного фахівця виконувати функції психотерапевта, однак зобов'язує його розуміти вплив травматичного досвіду на поведінку, комунікацію, довіру, здатність приймати рішення та звертатися по допомогу. Для соціального працівника, психолога, педагога, волонтера чи представника громадської організації важливо не посилювати вразливість людини формальним ставленням, недоречними запитаннями, знеціненням або примусом до розкриття болісного досвіду. Отже, травмоінформований підхід є не лише психологічною методикою, а й ширшою професійною культурою допомоги [2; 3].

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення травмоінформованого підходу як сучасної стратегії соціально-психологічної підтримки населення та визначенні практичних напрямів його впровадження в діяльність соціальних працівників, психологів, волонтерських ініціатив і громадських організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У міжнародних документах із психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайних ситуацій наголошується, що допомога має будуватися на принципах безпеки, гідності, участі громади, координації, доступності та недопущення шкоди. Керівні

принципи IASC щодо психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в надзвичайних ситуаціях пропонують багаторівневу модель допомоги, де поряд зі спеціалізованими послугами важливе місце посідають підтримка сім'ї, громади, базова безпека та цільова нефахова допомога [1]. У концепції SAMHSA травмоінформований підхід розглядається через принципи безпеки, довіри, підтримки вибору, співпраці, наснаження та врахування культурних, історичних і гендерних чинників [2]. У документах WHO, присвячених громадським службам психічного здоров'я, підкреслюється значення людиноцентрованого та правозахисного підходу, що є близьким до травмоінформованої логіки допомоги [3]. В українському контексті важливим орієнтиром є цільова модель системи психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, у якій наголошено на міжсекторальності, доступності послуг, розвитку допомоги в громадах і потребі координованої підтримки населення в умовах війни [4].

Виклад основного матеріалу. Травмоінформований підхід у соціально-психологічній роботі передбачає зміну самого способу взаємодії з людиною. Його головне запитання полягає не в тому, «що з людиною не так», а в тому, «що з нею сталося і яка підтримка може допомогти їй відновити безпеку, контроль і ресурси». Така зміна акценту є принципово важливою, оскільки вона зменшує ризик стигматизації та дозволяє бачити за складною поведінкою людини можливі наслідки пережитого досвіду, виснаження, страху або втрати довіри до оточення.

Першим базовим принципом травмоінформованої роботи є безпека. Йдеться не лише про фізичну безпеку приміщення або установи, а й про психологічну безпеку взаємодії. Людина має відчувати, що її не принижують, не змушують говорити більше, ніж вона готова, не тиснуть на неї, не знецінюють її досвід і не використовують інформацію проти неї. Для цього важливими є спокійний тон, зрозуміле пояснення мети зустрічі, конфіденційність, можливість ставити запитання, право відмовитися від певної теми й передбачуваність подальших кроків.

Другим принципом є довіра. У людей, які пережили травматичний або кризовий досвід, довіра до установ, фахівців і навіть до власних рішень може бути порушеною. Тому соціальний працівник або психолог не повинен очікувати миттєвої відкритості. Довіра формується поступово — через послідовність,

чесність, дотримання домовленостей, повагу до меж людини та відсутність маніпулятивної комунікації. Якщо фахівець обіцяє допомогти з певним питанням, важливо або виконати цю дію, або чесно пояснити обмеження.

Третім принципом є підтримка вибору. Людина, яка пережила кризову подію, могла втратити відчуття контролю над власним життям. Саме тому важливо не позбавляти її суб'єктності під час отримання допомоги. Навіть невеликі можливості вибору — час зустрічі, формат розмови, послідовність дій, згода або незгода на перенаправлення, участь у групі чи індивідуальній консультації — допомагають поступово відновлювати відчуття впливу на власну ситуацію. Підтримка вибору не означає залишити людину без орієнтирів; вона означає спільне планування допомоги.

Четвертим принципом є співпраця. Травмоінформована допомога не будується за моделлю, у якій фахівець «краще знає», а людина лише пасивно виконує рекомендації. Навпаки, важливо визнавати досвід клієнта, його ресурси, цінності, темп і право на власне бачення ситуації. Співпраця передбачає діалог, спільне визначення цілей, пояснення варіантів допомоги та повагу до того, що людина може бути не готовою до деяких змін одразу.

П'ятим принципом є наснаження. Соціально-психологічна підтримка має не лише зменшувати напруження, а й допомагати людині побачити власні ресурси: здатність діяти, підтримувати зв'язки, турбуватися про себе, приймати рішення, звертатися по допомогу, відновлювати життєві плани. У цьому сенсі фахівець має бути уважним не тільки до проблем, а й до сильних сторін людини. Навіть маленькі кроки — звернення по консультацію, участь у групі, відновлення режиму дня, розмова з близькими — можуть бути важливими ознаками поступового відновлення.

Одним із практичних інструментів травмоінформованої роботи є первинне оцінювання потреб. Воно має бути не допитом, а підтримувальною бесідою, що допомагає зрозуміти актуальний стан людини, її життєві обставини, доступні ресурси, ризики та першочергові запити. Фахівцеві важливо уникати надмірно деталізованого розпитування про травматичні події, якщо це не є необхідним для надання допомоги. Натомість увагу слід зосередити на тому, що людині потрібно зараз: безпека, інформація, психологічна підтримка, соціальна допомога, медичне перенаправлення, юридична консультація або контакт із близькими.

Важливим напрямом є підтримувальна комунікація. Вона передбачає активне слухання, спокійне реагування, уточнення без тиску, відображення емоцій, повагу до пауз і відсутність осуду. У роботі з людьми, які пережили кризові події, шкідливими можуть бути фрази на кшталт «треба триматися», «іншим ще важче», «забудьте про це», «ви маєте бути сильними». Натомість підтримувальна комунікація визнає досвід людини й допомагає їй відчувати, що її стан має значення, а звернення по допомогу є прийнятним.

Психоосвіта є ще одним важливим компонентом. Вона допомагає людині зрозуміти, що тривога, порушення сну, втома, дратівливість, труднощі з концентрацією або потреба в усамітненні можуть бути природними реакціями на тривалий стрес. Психоосвітня робота має подаватися доступно, без надмірної термінології та без створення відчуття «хворобливості» людини. Її мета — допомогти краще розуміти себе, розпізнавати ознаки виснаження, користуватися простими техніками самопомогі й знати, коли варто звернутися до спеціаліста.

У травмоінформованому підході важливе місце займає соціальна навігація. Людина в кризовому стані часто не має сил самостійно шукати установи, документи, контакти, послуги й можливості підтримки. Соціальний працівник може допомогти їй зорієнтуватися: які служби доступні, які кроки потрібно зробити, які документи підготувати, куди звернутися в разі погіршення стану, які ресурси є в громаді. Така допомога зменшує хаос, повертає відчуття впорядкованості та підтримує людину в практичному розв'язанні проблем.

Групові форми підтримки також можуть бути ефективними, якщо організовані безпечно. Групи взаємопідтримки дають змогу людям побачити, що вони не самотні у своїх переживаннях, отримати досвід прийняття, обміну ресурсами та поступового відновлення соціальних зв'язків. Водночас у таких групах не можна примушувати учасників розповідати про травматичний досвід або порівнювати пережиті події. Завдання фахівця — підтримувати правила безпеки, поваги, конфіденційності та добровільності.

Травмоінформований підхід важливий і в роботі з дітьми, молоддю, людьми старшого віку, особами з інвалідністю, внутрішньо переміщеними особами, родинами військовослужбовців, ветеранами, людьми, які пережили втрату або насильство. Кожна

з цих груп має власні потреби, однак спільним залишається одне: допомога має бути чутливою до досвіду людини, неформальною в сенсі людяності, але професійною в сенсі етики, меж і відповідальності.

Особливу увагу слід приділяти організації простору надання допомоги. Навіть середовище може або підтримувати людину, або посилювати її напруження. Зрозуміла навігація, доброзичливе ставлення персоналу, відсутність принизливих формулювань, можливість приватної розмови, фізична доступність, повага до часу людини та зрозумілі правила взаємодії є важливими елементами травмоінформованої практики. Це стосується не лише кабінету психолога, а й соціальних служб, освітніх установ, громадських центрів, реабілітаційних просторів і волонтерських пунктів.

Окремою умовою є міжсекторальна взаємодія. Травмоінформована підтримка не може бути ізольованою від соціального, медичного, освітнього, правового й реабілітаційного супроводу. Якщо людина переживає наслідки кризи, її психологічний стан часто пов'язаний із конкретними життєвими труднощами: житлом, роботою, документами, безпекою дітей, доступом до лікування або соціальними виплатами. Тому важливо, щоб фахівці різних сфер мали спільне розуміння принципів безпечної взаємодії та не перекладали людину з однієї установи в іншу без реального супроводу.

Травмоінформований підхід потребує також підтримки самих фахівців. Соціальні працівники, психологи й волонтери, які регулярно працюють із кризовими історіями, можуть переживати емоційне виснаження, втому від співпереживання, професійне вигорання або почуття безсилля. Тому в організаціях мають бути передбачені супервізія, інтервізія, командні обговорення, навчання з саморегуляції, чіткий розподіл ролей і культура турботи про тих, хто надає допомогу. Без цього навіть найкращі стратегії підтримки можуть втратити сталість.

Важливим є й питання професійної підготовки. Травмоінформований підхід має включатися в навчання майбутніх соціальних працівників і психологів через практичні кейси, рольові ситуації, аналіз етичних дилем, тренінги підтримувальної комунікації, вивчення алгоритмів перенаправлення та роботу з межами професійної компетентності. Майбутній фахівець

має розуміти, коли він може надати первинну підтримку, а коли необхідне залучення спеціалізованої психологічної, психотерапевтичної, медичної чи правової допомоги.

Підсумовуючи, зазначимо, що травмоінформований підхід є однією з найважливіших сучасних стратегій соціально-психологічної роботи. Він змінює фокус допомоги: від формального реагування на проблему до уважного, безпечного й етичного супроводу людини з урахуванням її досвіду, вразливості та ресурсів. Такий підхід не замінює спеціалізованої терапії, але створює основу для якісної взаємодії, довіри, стабілізації та подальшого відновлення.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Травмоінформований підхід є важливою сучасною стратегією соціально-психологічної підтримки населення, оскільки дає змогу будувати допомогу на принципах безпеки, довіри, добровільності, співпраці, наснаження, конфіденційності та поваги до гідності людини. Його впровадження є особливо актуальним у роботі з людьми, які переживають наслідки війни, вимушеного переміщення, втрат, тривалого стресу, соціальної ізоляції або інших кризових подій. Найбільш значущими напрямками практичного застосування є первинне оцінювання потреб, підтримувальна комунікація, психоосвіта, групи взаємопідтримки, соціальна навігація, міжсекторальна взаємодія, перенаправлення до спеціалізованих служб і профілактика професійного вигорання фахівців. Перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення моделей травмоінформованої соціально-психологічної роботи в громадах, оцінювання ефективності підготовки фахівців до такої практики, створення методичних рекомендацій для соціальних служб, освітніх закладів громадських організацій, а також вивчення впливу травмоінформованого середовища на якість підтримки вразливих груп населення.

Список використаних джерел:

1. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*. Geneva : IASC, 2007. URL: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-task-force-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-guidelines-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings-2007>
2. Substance Abuse and Mental Health Services Administration.

SAMHSA's Concept of Trauma and Guidance for a Trauma-Informed Approach. Rockville : SAMHSA, 2014. URL: <https://store.samhsa.gov/product/samhsas-concept-trauma-and-guidance-trauma-informed-approach/sma14-4884>

3. World Health Organization. *Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches*. Geneva : World Health Organization, 2021. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240025707>
4. Координаційний центр з психічного здоров'я Кабінету Міністрів України. *Цільова модель системи психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні*. Київ, 2024.
5. Fallot R. D., Harris M. *Creating Cultures of Trauma-Informed Care: A Self-Assessment and Planning Protocol*. Washington, DC : Community Connections, 2009.
6. Sweeney A., Filson B., Kennedy A., Collinson L., Gillard S. A paradigm shift: relationships in trauma-informed mental health services. *BJPsych Advances*. 2018. Vol. 24, no. 5. P. 319–333. DOI: 10.1192/bja.2018.29.

References:

1. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*. Geneva: IASC, 2007. Available at: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-task-force-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-guidelines-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings-2007> [in English].
2. Substance Abuse and Mental Health Services Administration. *SAMHSA's Concept of Trauma and Guidance for a Trauma-Informed Approach*. Rockville: SAMHSA, 2014. Available at: <https://store.samhsa.gov/product/samhsas-concept-trauma-and-guidance-trauma-informed-approach/sma14-4884> [in English].
3. World Health Organization. *Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches*. Geneva: World Health Organization, 2021. Available at: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240025707> [in English].
4. Mental Health Coordination Center of the Cabinet of Ministers of Ukraine. *Target Model for the System of Mental Health and Psychosocial Support in Ukraine*. Kyiv, 2024 [in Ukrainian].
5. Fallot, R. D., & Harris, M. *Creating Cultures of Trauma-Informed Care: A Self-Assessment and Planning Protocol*. Washington, DC: Community Connections, 2009 [in English].

6. Sweeney, A., Filson, B., Kennedy, A., Collinson, L., & Gillard, S. A paradigm shift: relationships in trauma-informed mental health services. *BJPsych Advances*, 24(5), 2018. P. 319–333. DOI: 10.1192/bja.2018.29 [in English].

Олена Олійник

здобувачка освіти Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільського державного інституту»

м. Кам'янець-Подільський, Україна

Науковий керівник: **Людмила Романовська**

доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, професор,
професор кафедри психології, реабілітації та адаптації

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА АЛКОГОЛІЗМУ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті розглянуто актуальність соціальної профілактики алкоголізму в молодіжному середовищі в умовах сучасних соціальних викликів. Визначено роль профілактичних заходів як інструменту формування здорового способу життя та попередження адиктивної поведінки серед молоді.

Ключові слова: соціальна профілактика, алкоголізм, молодь, адиктивна поведінка, здоровий спосіб життя, соціальна робота.

The article considers the relevance of social prevention of alcoholism in the youth environment in the context of modern social challenges. The role of preventive measures as a tool for forming a healthy lifestyle and preventing addictive behavior among young people is determined.

Key words: social prevention, alcoholism, youth, addictive behavior, healthy lifestyle, social work.

Постановка проблеми. Проблема алкоголізму серед молоді є однією з найгостріших соціальних проблем сучасного українського суспільства. Поширення шкідливих звичок, вплив соціального середовища, стресові фактори та недостатній рівень профілактичної роботи сприяють зростанню випадків раннього вживання алкоголю. У сучасних умовах, зокрема під впливом соціально-економічних та воєнних викликів, виникає необхідність пошуку ефективних технологій соціальної профілактики, спрямованих на формування відповідального ставлення молоді до власного здоров'я.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та розкритті практичного потенціалу соціальної профілактики алкоголізму як ефективного інструменту попередження адиктивної поведінки у молодіжному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання профілактики алкоголізму серед молоді досліджували як українські, так і зарубіжні науковці. Зокрема, соціально-педагогічні аспекти профілактики адиктивної поведінки розкрито у працях О. Безпалько та І. Звереві; питання формування здорового способу життя молоді досліджували В. Оржеховська та Т. Алексеєнко. Проблеми девіантної поведінки та профілактики залежностей розглядалися у роботах Н. Максимової. Серед зарубіжних дослідників значний внесок у вивчення профілактики вживання психоактивних речовин зробили М. Ботвін та К. Гріффі.

Виклад основного матеріалу. Соціальна профілактика алкоголізму в молодіжному середовищі передбачає комплексний підхід, що поєднує освітні, психологічні та соціальні технології впливу. Як зазначають дослідники, ефективна профілактика базується на формуванні життєвих навичок, розвитку критичного мислення та відповідального ставлення до власного здоров'я [2, с. 45].

Важливе місце займають первинні профілактичні заходи, спрямовані на попередження першого досвіду вживання алкоголю. До них належать інформаційно-просвітницькі програми, тренінги, інтерактивні заняття та соціальна реклама. Такі заходи сприяють підвищенню рівня обізнаності молоді щодо наслідків вживання алкоголю та формують негативне ставлення до шкідливих звичок [1, с. 112].

Особливо ефективними є тренінгові технології, що передбачають розвиток соціальних навичок, умінь протистояти тиску однолітків та приймати самостійні рішення. Як підкреслюють зарубіжні дослідники, саме розвиток особистісних компетентностей є ключовим фактором у профілактиці адиктивної поведінки [4, с. 78].

Значну роль відіграє також вторинна профілактика, яка спрямована на роботу з групами ризику. Вона включає індивідуальне консультування, соціальний супровід та психокорекційну роботу. Такий підхід дозволяє своєчасно виявляти проблеми та запобігати розвитку залежності [3, с. 156].

Практичне впровадження технологій соціальної профілактики у діяльність закладів освіти, молодіжних центрів та соціальних служб сприяє формуванню здорового соціального середовища. Це дозволяє знизити рівень поширення алкоголізму серед молоді та підвищити загальний рівень соціального благополуччя [2, с. 98].

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Соціальна профілактика алкоголізму є важливим напрямом соціальної роботи з молоддю, що сприяє збереженню фізичного та психічного здоров'я підростаючого покоління. Використання сучасних профілактичних технологій дозволяє ефективно попереджати формування адиктивної поведінки та формувати цінності здорового способу життя. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці інноваційних програм профілактики, адаптованих до сучасних умов та потреб молоді.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : теорія і практика. Київ : Академвидав, 2020. 312 с.
2. Зверева І. Д. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 256 с.
3. Максимова Н. Ю. Психологія адиктивної поведінки. Київ : Либідь, 2020. 344 с.
4. Botvin G. J., Griffin K. W. Preventing Youth Substance Abuse Through Life Skills Training. New York : Guilford Press, 2014. 320 p.

References:

1. Bezpalko, O. V. Sotsialna pedahohika: teoriia i praktyka [Social pedagogy: theory and practice]. Kyiv: Akademvydav, 2020. 312 p. [in Ukrainian].
2. Zvierieva, I. D. Sotsialna robota v Ukraini: teoriia i praktyka [Social work in Ukraine: theory and practice]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury, 2021. 256 p. [in Ukrainian].
3. Maksymova, N. Yu. Psykholohiia adyktivnoi povedinky [Psychology of addictive behavior]. Kyiv: Lybid, 2020. 344 p. [in Ukrainian].
4. Botvin, G. J., Griffin, K. W. Preventing Youth Substance Abuse Through Life Skills Training. New York: Guilford Press, 2014. 320 p. [in English].

Олена Отрубчак
директор Міського центру комплексної реабілітації
осіб з інвалідністю «Ластівка»
Комунальної установи Дунаєвецької міської ради

КОРОТКОТРИВАЛІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ІНТЕРВЕНЦІЇ ЯК СТРАТЕГІЯ ШВИДКОГО РЕАГУВАННЯ НА КРИЗОВІ ЗАПИТИ НАСЕЛЕННЯ

Анотація. У тезах розглянуто короткотривалі соціально-психологічні інтервенції як сучасну стратегію швидкого реагування на кризові запити населення. Обґрунтовано, що в умовах війни, вимушеного переміщення, втрати соціальної стабільності, емоційного виснаження та зростання потреб у психологічній підтримці важливого значення набувають не лише довготривалі форми допомоги, а й короткі, структуровані, доступні та етично організовані втручання. Підкреслено, що такі інтервенції не замінюють спеціалізованої психотерапії, однак можуть виконувати функцію первинної стабілізації, психоосвіти, підтримки саморегуляції, зниження напруження, уточнення потреб, соціальної навігації та перенаправлення до відповідних служб. Окреслено практичні напрями їх застосування: психологічна перша допомога, короткі стабілізаційні бесіди, вправи на заземлення й дихання, структуроване планування найближчих дій, інформування про нормальні реакції на стрес, підтримка соціальних контактів і визначення ресурсів. Зроблено висновок, що короткотривалі соціально-психологічні інтервенції є важливою складовою сучасної психологічної практики, оскільки дають змогу швидко й безпечно підтримати людину в кризовій ситуації.

Ключові слова: короткотривалі інтервенції, соціально-психологічна підтримка, кризові запити, психологічна перша допомога, психоосвіта, саморегуляція, стабілізація, перенаправлення.

The paper examines brief social and psychological interventions as a modern strategy for rapid response to people's crisis-related needs. It is argued that during war, forced displacement, loss of social stability, emotional exhaustion and increasing demand for psychological support, not only long-term assistance but also short, structured, accessible and ethically organized interventions become important. Such interventions do not replace specialized psychotherapy, but they may provide primary stabilization, psychoeducation, self-regulation support, reduction of tension, clarification of needs, social navigation and referral to appropriate services. Practical areas of application include psychological first aid, brief stabilization conversations, grounding and breathing exercises, structured planning of immediate actions, information about normal stress reactions, support for social connections and identification of available resources. The paper concludes that brief social and psychological interventions are an important component of modern psychological practice, as they allow specialists to support people in crisis situations quickly and safely.

Key words: *brief interventions, social and psychological support, crisis needs, psychological first aid, psychoeducation, self-regulation, stabilization, referral.*

Постановка проблеми. Сучасна соціально-психологічна робота в Україні відбувається в умовах тривалих кризових викликів, серед яких особливе місце посідають війна, вимушене переміщення, втрата близьких, руйнування звичного способу життя, економічна нестабільність, інформаційне перевантаження й емоційне виснаження населення. У таких обставинах люди не завжди мають можливість або готовність одразу звернутися до довготривалої психологічної допомоги. Часто вони потребують швидкої, зрозумілої та безпечної підтримки, яка допоможе стабілізувати стан, зорієнтуватися в ситуації, зменшити напруження й визначити найближчі кроки [1; 2].

Актуальність теми зумовлена тим, що традиційні моделі допомоги, орієнтовані переважно на тривале консультування або спеціалізовану психотерапію, не завжди можуть оперативно відповісти на масові кризові запити населення. Водночас короткотривалі соціально-психологічні інтервенції можуть використовуватися соціальними працівниками, психологами, підготовленими волонтерами, працівниками громадських організацій і фахівцями першої лінії допомоги як первинний інструмент підтримки. Їхня цінність полягає у доступності, структурованості, практичній спрямованості та можливості застосування в різних середовищах: громаді, закладі освіти, соціальній службі, волонтерському центрі, мобільній команді або онлайн-форматі [2; 3].

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення короткотривалих соціально-психологічних інтервенцій як стратегії швидкого реагування на кризові запити населення та визначенні практичних умов їх безпечного й результативного застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У міжнародній практиці психічного здоров'я та психосоціальної підтримки короткотривалі інтервенції розглядаються як важлива складова допомоги людям, які переживають наслідки стресових або кризових подій. Керівні принципи IASC щодо психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в надзвичайних ситуаціях наголошують на необхідності багаторівневої системи допомоги,

де поряд зі спеціалізованими послугами важливе місце займають базова безпека, підтримка громади, цільова нефахова допомога та своєчасне перенаправлення [1]. У посібнику IFRC із психологічної першої допомоги підкреслено значення уважного слухання, практичної підтримки, заспокоєння, інформування та зв'язку людини з ресурсами допомоги [2]. Всесвітня організація охорони здоров'я розробила низку короткотривалих інтервенцій, зокрема Problem Management Plus і Self-Help Plus, які орієнтовані на підтримку людей, що переживають стресові життєві обставини, і можуть застосовуватися в громадах підготовленими фахівцями або помічниками під супроводом спеціалістів [3; 4]. У концепції п'яти ключових елементів допомоги після масових травматичних подій S. Hobfoll та співавтори визначають безпеку, заспокоєння, самоефективність, соціальну пов'язаність і надію як важливі орієнтири для ранньої підтримки [5].

Виклад основного матеріалу. Короткотривалі соціально-психологічні інтервенції доцільно розглядати як структуровані форми допомоги, що застосовуються для швидкої підтримки людини в ситуації гострого або тривалого стресу. Їхня мета полягає не в глибокому опрацюванні травматичного досвіду, а в первинній стабілізації, зменшенні дезорганізації, відновленні відчуття контролю, уточненні потреб і допомозі людині зорієнтуватися в подальших діях.

Першою особливістю таких інтервенцій є коротка тривалість і чітка структура. У кризовій ситуації людина часто не має достатньо ресурсу для тривалих пояснень, складних психологічних концепцій або великої кількості рекомендацій. Тому фахівець має діяти послідовно: встановити контакт, оцінити актуальний стан, з'ясувати першочергові потреби, надати коротку підтримку, допомогти визначити найближчі кроки й за потреби організувати перенаправлення. Така структура знижує хаос і створює відчуття передбачуваності.

Другим важливим компонентом є психологічна перша допомога. Вона передбачає не примусове розпитування про пережите, а створення безпечного контакту, уважне слухання, підтримку базових потреб, допомогу у зв'язку з близькими, надання практичної інформації та скерування до відповідних служб. У соціально-психологічній роботі цей підхід особливо важливий, оскільки дає змогу підтримати людину без ризику повторної

травматизації й без перевищення професійної компетентності.

Третім напрямом є психоосвіта. Людині, яка перебуває у стані стресу, важливо пояснити, що тривога, напруження, порушення сну, дратівливість, плаксивість, розгубленість, складність концентрації або потреба в усамітненні можуть бути природними реакціями на складні обставини. Психоосвіта зменшує страх перед власними реакціями й допомагає людині краще розуміти, коли стан поступово стабілізується, а коли необхідно звернутися по спеціалізовану допомогу.

Четвертим компонентом є короткі стабілізаційні техніки. До них можна віднести вправи на дихання, заземлення, орієнтацію в просторі, м'язове розслаблення, повернення уваги до теперішнього моменту, просте планування найближчих дій. Такі техніки мають подаватися простою мовою, без перевантаження інструкціями. Наприклад, фахівець може запропонувати людині назвати кілька предметів навколо, повільно видихнути, відчуті опору під ногами, випити води, визначити одну дію, яку вона може зробити найближчим часом.

П'ятим напрямом є підтримка відчуття контролю. У кризовій ситуації людина часто відчуває безсилля й розгубленість. Короткотривала інтервенція може допомогти повернути мінімальне відчуття впливу на ситуацію через прості рішення: кому зателефонувати, куди звернутися, що зробити сьогодні, які документи підготувати, де отримати інформацію, кого попросити про допомогу. Навіть невеликі зрозумілі кроки можуть зменшити відчуття хаосу.

Шостим компонентом є соціальна навігація. У багатьох випадках кризовий запит людини має не лише психологічний, а й соціальний характер. Людина може потребувати допомоги з житлом, документами, соціальними виплатами, медичними послугами, навчанням дітей, працевлаштуванням, гуманітарною підтримкою або правовою консультацією. Тому короткотривала соціально-психологічна інтервенція має включати не лише емоційну підтримку, а й скерування до конкретних ресурсів.

Сьомим напрямом є підтримка соціальних зв'язків. Одним із ризиків кризового стану є ізоляція. Фахівець може допомогти людині визначити, хто з її оточення може бути джерелом підтримки: родичі, друзі, сусіди, колеги, волонтери, представники громади, соціальні служби. Іноді важливо не лише дати пораду

«зверніться до близьких», а допомогти сформулювати конкретний крок: кому написати, про що попросити, яку допомогу реально прийняти.

Восьмим важливим аспектом є недопущення повторної травматизації. Короткотривала інтервенція не повинна перетворюватися на детальне розпитування про травматичну подію. Якщо людина не готова говорити, її не можна примушувати. Завдання фахівця полягає в підтримці теперішнього стану, безпеки та подальших кроків. Повага до меж людини є ключовою умовою етичної допомоги.

Дев'ятим напрямом є робота з різними групами населення. Короткотривалі інтервенції можуть бути корисними для внутрішньо переміщених осіб, родин військовослужбовців, людей старшого віку, молоді, батьків, волонтерів, людей з інвалідністю, сімей у складних життєвих обставинах. Водночас їх зміст має адаптуватися до конкретної групи. Наприклад, у роботі з дітьми доцільними є ігрові та образні форми стабілізації; з людьми старшого віку — прості інструкції й телефонна підтримка; з волонтерами — профілактика виснаження; з родинами — короткі поради щодо підтримувальної комунікації.

Десятим компонентом є підготовка фахівців. Соціальні працівники, психологи й волонтери мають знати межі короткотривалих інтервенцій. Вони можуть надати первинну підтримку, стабілізувати контакт, допомогти зорієнтуватися й перенаправити людину, але не повинні брати на себе функції спеціалізованої терапії, якщо не мають відповідної підготовки. Тому важливо розробляти навчальні програми, тренінги й супервізійні формати для фахівців першої лінії допомоги.

Одинадцятим напрямом є етична організація допомоги. Коротка інтервенція має ґрунтуватися на добровільності, конфіденційності, повазі до гідності людини, недискримінації, зрозумілому поясненні дій фахівця та праві людини відмовитися від обговорення певних тем. Особливо важливо уникати фраз, які знецінюють стан людини: «не переймайтеся», «все буде добре», «іншим гірше», «треба просто заспокоїтися». Натомість доречно використовувати підтримувальні формулювання, які визнають складність ситуації й допомагають перейти до конкретних дій.

Дванадцятим важливим аспектом є можливість застосування короткотривалих інтервенцій у цифровому форматі. Телефонна

розмова, відеоконсультація, повідомлення з алгоритмом дій, короткі психоосвітні матеріали, онлайн-групи підтримки можуть бути корисними тоді, коли очна допомога недоступна. Однак цифровий формат потребує особливої уваги до конфіденційності, приватності, безпеки даних і цифрової нерівності.

Тринадцятим компонентом є система перенаправлення. Короткотривала інтервенція має завершуватися не лише загальним побажанням, а зрозумілим планом подальших дій. Якщо стан людини потребує спеціалізованої допомоги, фахівець має надати контакти відповідної служби, пояснити, як звернутися, за можливості допомогти записатися або передати інформацію за згодою людини. Саме перенаправлення робить коротку підтримку частиною ширшої системи допомоги.

Підсумовуючи, зазначимо, що короткотривалі соціально-психологічні інтервенції є важливим інструментом сучасної соціально-психологічної роботи. Вони дозволяють швидко реагувати на кризові запити, знижувати рівень напруження, підтримувати людину в момент розгубленості, допомагати їй відновити мінімальне відчуття контролю та скеровувати до подальшої допомоги. Їхня ефективність залежить від фаховості, етичності, простоти, структурованості та включеності в систему соціальних і психологічних сервісів.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків.

Короткотривалі соціально-психологічні інтервенції є актуальною стратегією швидкого реагування на кризові запити населення. Вони не замінюють довготривалої психологічної допомоги чи спеціалізованої психотерапії, але виконують важливі функції первинної стабілізації, психоосвіти, підтримки саморегуляції, соціальної навігації, зниження напруження й перенаправлення до відповідних служб. Найбільш значущими умовами їх ефективності є чітка структура, добровільність, конфіденційність, повага до меж людини, адаптація до потреб різних груп населення, фахова підготовка спеціалістів і наявність маршрутів подальшої допомоги. Перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення моделей короткотривалих інтервенцій для різних категорій населення, оцінювання їх результативності в громадах, підготовка соціальних працівників і психологів до первинної стабілізації, аналіз цифрових форматів короткої підтримки та створення практичних рекомендацій для фахівців першої лінії допомоги.

Список використаних джерел:

1. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*. Geneva : IASC, 2007. URL: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-task-force-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-guidelines-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings-2007>
2. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. *A Guide to Psychological First Aid*. Copenhagen : IFRC Reference Centre for Psychosocial Support, 2018. URL: <https://pscentre.org/resource/a-guide-to-psychological-first-aid-for-red-cross-red-crescent-societies/>
3. World Health Organization. *Problem Management Plus (PM+): Individual psychological help for adults impaired by distress in communities exposed to adversity*. Geneva : World Health Organization, 2016. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-MSD-MER-16.2>
4. Epping-Jordan J. E., Harris R., Brown F. L., Carswell K., Foley C., García-Moreno C., Kogan C., van Ommeren M. Self-Help Plus (SH+): a new WHO stress management package. *World Psychiatry*. 2016. Vol. 15, no. 3. P. 295–296.
5. Hobfoll S. E., Watson P., Bell C. C., Bryant R. A., Brymer M. J., Friedman M. J., Friedman M., Gersons B. P. R., de Jong J. T. V. M., Layne C. M., Maguen S., Neria Y., Norwood A. E., Pynoos R. S., Reissman D., Ruzek J. I., Shalev A. Y., Solomon Z., Steinberg A. M., Ursano R. J. Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: empirical evidence. *Psychiatry*. 2007. Vol. 70, no. 4. P. 283–315. DOI: 10.1521/psyc.2007.70.4.283.
6. World Health Organization. *Doing What Matters in Times of Stress: An Illustrated Guide*. Geneva : World Health Organization, 2020. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240003927>

References:

1. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*. Geneva: IASC, 2007. Available at: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-task-force-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-guidelines-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings-2007> [in English].
2. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. *A Guide to Psychological First Aid*. Copenhagen: IFRC Reference Centre for Psychosocial Support, 2018. Available at: <https://pscentre.org>

- org/resource/a-guide-to-psychological-first-aid-for-red-cross-red-crescent-societies/ [in English].
3. World Health Organization. *Problem Management Plus (PM+): Individual psychological help for adults impaired by distress in communities exposed to adversity*. Geneva: World Health Organization, 2016. Available at: <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-MSD-MER-16.2> [in English].
 4. Epping-Jordan, J. E., Harris, R., Brown, F. L., Carswell, K., Foley, C., García-Moreno, C., Kogan, C., & van Ommeren, M. Self-Help Plus (SH+): a new WHO stress management package. *World Psychiatry*, 15(3), 2016. P. 295–296 [in English].
 5. Hobfoll, S. E., Watson, P., Bell, C. C., Bryant, R. A., Brymer, M. J., Friedman, M. J., Friedman, M., Gersons, B. P. R., de Jong, J. T. V. M., Layne, C. M., Maguen, S., Neria, Y., Norwood, A. E., Pynoos, R. S., Reissman, D., Ruzek, J. I., Shalev, A. Y., Solomon, Z., Steinberg, A. M., & Ursano, R. J. Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: empirical evidence. *Psychiatry*, 70(4), 2007. P. 283–315. DOI: 10.1521/psyc.2007.70.4.283 [in English].
 6. World Health Organization. *Doing What Matters in Times of Stress: An Illustrated Guide*. Geneva: World Health Organization, 2020. Available at: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240003927> [in English].

Ганна Сверид, Оксана Троханяк

здобувачі першого (бакалаврського) ступеня вищої освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка
hanna.sveryd@lnu.edu.ua; oksana.trokhaniak@lnu.edu.ua

Науковий керівник: **Леся Сікорська**

кандидат психологічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка
lesya.sikorska@lnu.edu.ua

НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНІ МЕТОДИ РОЗВИТКУ КОГНІТИВНИХ ПРОЦЕСІВ У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ОРТОПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Анотація. У роботі розглянуто можливості використання нейropsихологічних методів у розвитку когнітивних процесів у дітей з особливими освітніми потребами в ортопедagogічній практиці. Проаналізовано наукові дослідження, присвячені розвитку міжпівкульної взаємодії як основи формування когнітивних функцій.

Особливу увагу приділено методу нейрогімнастики, який спрямований на активізацію взаємодії правої та лівої півкуль мозку. Описано механізми впливу перехресних рухових вправ на розвиток уваги, пам'яті та мислення. Зазначено, що систематичне використання нейропсихологічних вправ у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами сприяє покращенню когнітивної діяльності та підвищує ефективність корекційно-розвиткової роботи.

Ключові слова: нейропсихологічні методи, когнітивні процеси, ортопедагогіка, міжпівкульна взаємодія, нейрогімнастика, діти з особливими освітніми потребами.

Abstract. *The paper examines the possibilities of using neuropsychological methods for the development of cognitive processes in children with special educational needs within orthopedagogical practice. The study analyzes scientific research on the development of interhemispheric interaction as the basis for cognitive functioning. Special attention is paid to the method of neurogymnastics, which aims to activate the interaction between the left and right hemispheres of the brain. The mechanisms of influence of cross-lateral motor exercises on attention, memory and thinking development are described. It is emphasized that the systematic use of neuropsychological exercises in work with children with special educational needs contributes to improving cognitive activity and increases the effectiveness of correctional and developmental work.*

Keywords: neuropsychological methods, cognitive processes, orthopedagogy, interhemispheric interaction, neurogymnastics, children with special educational needs.

Сучасна система освіти характеризується активним впровадженням інклюзивного підходу, що передбачає створення умов для повноцінного розвитку та навчання дітей з особливими освітніми потребами. У зв'язку з цим зростає потреба у використанні ефективних психолого-педагогічних технологій, спрямованих на розвиток когнітивних процесів та компенсацію порушених функцій. Особливого значення у цьому контексті набувають нейропсихологічні методи, які ґрунтуються на сучасних уявленнях про функціонування мозку та механізми формування вищих психічних функцій.

Розвиток когнітивних процесів у дітей з особливими освітніми потребами є одним із ключових завдань сучасної ортопедагогічної практики. У дітей з різними порушеннями розвитку часто спостерігаються труднощі формування уваги, пам'яті, мислення та регуляції діяльності. Це пов'язано з особливостями функціонування нервової системи та недостатнім рівнем сформованості міжпівкульної взаємодії мозку. Міжпівкульна взаємодія забезпечує узгоджену роботу правої та лівої півкуль мозку, що є важливою умовою формування вищих психічних функцій та ефективної пізнавальної діяльності.

Дослідження показують, що у дітей з інтелектуальними порушеннями або іншими видами дизонтогенезу часто спостерігається недостатня сформованість міжпівкульної взаємодії. Це проявляється у труднощах координації рухів, зниженій концентрації уваги, порушеннях просторових уявлень та проблемах у розвитку мовлення. Саме тому у системі корекційно-розвиткової роботи важливе місце займають нейропсихологічні методи, спрямовані на стимуляцію взаємодії півкуль мозку та розвиток когнітивних функцій [1].

Одним із ефективних напрямів нейропсихологічної корекції є використання вправ на розвиток міжпівкульної взаємодії. Такі вправи спрямовані на активізацію роботи мозолистого тіла – структури мозку, яка забезпечує передачу інформації між півкулями. Завдяки цьому відбувається покращення координації рухів, розвиток просторового мислення та підвищення когнітивної продуктивності дитини. Сизова Н. В. зазначає, що використання спеціальних вправ сприяє активізації нейронних зв'язків та формуванню нових функціональних систем мозку [2].

У практиці ортопедагогічної роботи широко застосовується метод нейрогімнастики, який передбачає виконання спеціальних рухових вправ, спрямованих на активізацію роботи обох півкуль мозку. Основу цього методу становлять перехресні рухи, під час яких різні частини тіла виконують координовані дії. Наприклад, дитина може торкатися правою рукою лівого коліна або виконувати симетричні та асиметричні рухи обома руками. Виконання таких вправ стимулює передачу нервових імпульсів між півкулями мозку та сприяє покращенню когнітивної діяльності [1].

Важливим аспектом використання нейропсихологічних вправ є їх вплив на розвиток сенсомоторної сфери дитини. Дослідження показують, що розвиток дрібної моторики та зорово-моторної координації має безпосередній зв'язок із формуванням когнітивних процесів. Зокрема, розвиток графомоторних навичок, пропріоцептивної чутливості та координації рухів сприяє формуванню довільної регуляції діяльності та покращенню навчальних умінь.

Комплекс нейропсихологічних вправ зазвичай включає декілька груп завдань. До першої групи належать вправи на розвиток координації рухів та загальної моторики. Вони сприяють нормалізації м'язового тону та покращують взаємодію різних

сенсорних систем. Друга група вправ спрямована на розвиток міжпівкульної координації і включає завдання, що передбачають одночасне виконання різних рухів правою і лівою частинами тіла. Третя група вправ спрямована на розвиток дрібної моторики та зорово-моторної координації, що є важливими передумовами формування навичок письма та інших видів навчальної діяльності [3].

Ефективність використання нейропсихологічних методів у корекційній педагогіці підтверджується результатами досліджень. Систематичне виконання нейропсихологічних вправ сприяє покращенню концентрації уваги, розвитку просторового мислення та підвищенню здатності дітей до виконання навчальних завдань. Крім того, такі вправи позитивно впливають на розвиток мовлення та комунікативних навичок, що є важливим для соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами [1].

Таким чином, нейропсихологічні методи є ефективним інструментом розвитку когнітивних процесів у дітей з особливими освітніми потребами. Використання вправ на розвиток міжпівкульної взаємодії сприяє активізації нейронних зв'язків, покращує координацію рухів, підвищує концентрацію уваги та сприяє формуванню вищих психічних функцій. Це робить нейропсихологічний підхід важливим напрямом сучасної ортопедагогічної практики.

Список використаних джерел:

1. Рібцун Ю. В. Формування міжпівкульної взаємодії як засіб психомовленнєвого розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями. *Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології* : зб. наук. праць / за ред. О. В. Чеботарьової, І. В. Гладченко. 2023. Вип. 11. Київ. С. 101–113. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734809/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%E2%84%9611%20%282023%29.pdf>
2. Сизова Н. В. Використання нейропсихологічних вправ у корекційному навчанні дітей із порушенням читання. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 69. Т. 1. С. 99–103. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/69.1.19>
3. Стеблівська І. С. Нейропсихологічні та сенсорні механізми розвитку письма: практики корекції дрібної моторики в діяльності інклюзивно-ресурсного центру. URL : <https://vseosvita.ua/library/stattia-neiropsykhologichni-ta-sensorni-mekhanizmy->

rozvytku-pysma-praktyky-korektsii-dribnoi-motoryky-v-diialnosti-inkliuzyvno-resursnoho-tsentr-1069765.html

References:

1. Ribtsun, Yu. V. (2023). Formuvannia mizhpivkulnoi vzaiemodii yak zasib psykhomovlennievoho rozvytku ditei z intelektualnymy porushenniamy [Formation of interhemispheric interaction as a means of psycholinguistic development of children with intellectual disabilities]. *Teoriia i praktyka spetsialnoi pedahohiky ta psykholohii* : zb. nauk. prats / za red. O. V. Chebotarovi, I. V. Hladchenko. Kyiv, 11, 101–113. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/>
2. Cyzova, N. V. (2024). Vykorystannia neiropsykhologichnykh vprav u korektsiinomu navchanni ditei iz porushenniam chytannia [The use of neuropsychological exercises in remedial teaching for children with reading disorders]. *Innovatsiina pedahohika*. 69, 1, 99–103. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/69.1.19> [in Ukrainian].
3. Steblivska, I. S. Neiropsykhologichni ta sensorni mekhanizmy rozvytku pysma: praktyky korektsii dribnoi motoryky v diialnosti inkliuzyvno-resursnoho tsentru [Neuropsychological and sensory mechanisms of writing development: practices for correcting fine motor skills in the activities of an inclusive resource centre]. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/stattia-neiropsykhologichni-ta-sensorni-mekhanizmy-rozvytku-pysma-praktyky-korektsii-dribnoi-motoryky-v-diialnosti-inkliuzyvno-resursnoho-tsentr-1069765.html> [in Ukrainian].

ІНСТРУМЕНТИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Ірина Гаврилюк

здобувачка вищої освіти

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

Науковий керівник: **Оксана Палилюк**

кандидат історичних наук, доцент

доцент кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ВІДНОВЛЕННЯ ЖІНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТРЕСУ

Анотація. У тезах розглянуто соціально-психологічні ресурси відновлення жінок в умовах воєнного стресу. Обґрунтовано, що війна істотно впливає на емоційний стан жінок, посилюючи переживання тривоги, невизначеності, втрати безпеки, відповідальності за дітей і близьких, а також ризики емоційного виснаження. Водночас акцент зроблено не лише на негативних переживаннях, а й на можливостях підтримки, адаптації та поступового відновлення. Підкреслено значення соціальної підтримки, безпечної комунікації, доступу до психологічної допомоги, груп взаємодопомоги, психоосвіти, розвитку навичок саморегуляції та міжсекторальної взаємодії соціальних служб, громадських організацій і фахівців психологічної сфери. Окреслено практичні напрями допомоги жінкам у воєнний час: створення безпечних просторів, індивідуальне й групове консультування, підтримка матерів і внутрішньо переміщених жінок, інформаційний супровід, перенаправлення до спеціалізованих служб, а також формування навичок емоційної стабілізації. Зроблено висновок, що соціально-психологічна підтримка жінок під час війни має бути доступною, етичною, комплексною та чутливою до різних життєвих обставин.

Ключові слова: жінки, воєнний стрес, соціально-психологічна підтримка, емоційне виснаження, саморегуляція, адаптація, психоосвіта, відновлення.

The paper examines the social and psychological resources of women's recovery under wartime stress. It is argued that war significantly affects women's emotional well-being, intensifying anxiety, uncertainty, loss of safety, responsibility for children and relatives, and the risk of emotional exhaustion. At the same time, the focus is placed not only on negative emotional experiences, but also on support, adaptation and gradual recovery. The importance of

social support, safe communication, access to psychological assistance, peer-support groups, psychoeducation, self-regulation skills and intersectoral cooperation between social services, civil society organizations and mental health professionals is emphasized. Practical areas of support include safe spaces, individual and group counselling, assistance to mothers and internally displaced women, information support, referral to specialized services and the development of emotional stabilization skills. The paper concludes that social and psychological support for women during wartime should be accessible, ethical, comprehensive and sensitive to different life circumstances.

Key words: women, wartime stress, social and psychological support, emotional exhaustion, self-regulation, adaptation, psychoeducation, recovery.

Постановка проблеми. Війна створює тривале стресове середовище, у якому жінки часто поєднують кілька складних соціальних і психологічних ролей: матері, опікунки, працівниці, волонтерки, внутрішньо переміщеної особи, дружини або родички військовослужбовця. У таких умовах емоційне напруження може накопичуватися поступово, проявляючись через втому, тривожність, дратівливість, порушення сну, зниження відчуття безпеки та складність у плануванні майбутнього. Саме тому особливої актуальності набуває не лише вивчення негативних емоційних станів жінок, а й пошук дієвих соціально-психологічних ресурсів їх підтримки, стабілізації та відновлення [1; 2]. Дослідження впливу стресу на жінок в Україні у 2022–2024 рр. охоплювало 157 жінок Житомирської області різного віку, освіти, професій та місця проживання, що підкреслює важливість урахування різноманітності жіночого досвіду в умовах війни.

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення соціально-психологічних ресурсів відновлення жінок в умовах воєнного стресу та визначенні практичних напрямів підтримки, які можуть застосовуватися соціальними працівниками, психологами, громадськими організаціями й фахівцями гуманітарної сфери.

Аналізостанніхдослідженьіпублікацій. У сучасних українських та міжнародних дослідженнях наголошується, що воєнний стрес впливає не лише на психоемоційне самопочуття людини, а й на її соціальні зв'язки, здатність виконувати повсякденні обов'язки, звертатися по допомогу та підтримувати відчуття контролю над життям. У праці G. P. Griban та співавторів розглянуто причини стресу та його вплив на психічне й фізичне здоров'я жінок в Україні, зокрема в контексті тривалих загроз, соціальної нестабільності й навантаження, пов'язаного з війною [1]. У дослідженні M. Halytska

та співавторів соціально-психологічна підтримка українських біженців розглядається через матеріальну, емоційну, інформаційну та інструментальну допомогу, що є важливим і для роботи з жінками, які перебувають у стані вимушеного переміщення [2]. У міжнародних і національних документах із психічного здоров'я та психосоціальної підтримки для України підкреслюється необхідність міжсекторальної взаємодії, доступності послуг, зменшення стигматизації та розвитку допомоги на рівні громад [3; 4]. UN Women також акцентує на потребі психологічної підтримки, правової допомоги, перенаправлення до соціальних сервісів і підтримки жіночих громадських ініціатив в Україні [5]. Зокрема, у 2023 р. UN Women в Україні надавала гуманітарну відповідь понад 45 тис. жінок і дівчат, а також опосередковано підтримала понад 100 тис. утриманців через гуманітарну допомогу, психологічну підтримку, правову допомогу й перенаправлення до соціальних послуг.

Виклад основного матеріалу. Соціально-психологічні ресурси відновлення жінок в умовах воєнного стресу доцільно розглядати як сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, які допомагають зменшити напруження, відновити відчуття безпеки, підтримати здатність до повсякденного функціонування та зберегти соціальні зв'язки. До внутрішніх ресурсів належать навички саморегуляції, здатність розпізнавати власні емоційні стани, досвід подолання труднощів, ціннісні орієнтири, материнська або професійна відповідальність, віра у власну спроможність діяти. Зовнішніми ресурсами є підтримка родини, друзів, громади, фахівців соціальної та психологічної сфери, волонтерських ініціатив, гуманітарних організацій і державних сервісів [1; 3].

Особливе значення має емоційна підтримка, оскільки в умовах війни жінки часто переживають не лише страх за себе, а й постійну тривогу за дітей, батьків, чоловіків, родичів або близьких, які перебувають у небезпечних умовах. Емоційна підтримка передбачає безпечне вислуховування, прийняття переживань без знецінення, можливість проговорити страхи, втому, розгубленість і провини. Для багатьох жінок важливо не отримати формальну пораду, а відчувати, що їхній стан зрозумілий, а реакції на тривалий стрес не є ознакою слабкості. Тому соціальний працівник або психолог має не лише надавати інформацію, а й створювати атмосферу довіри, поваги та конфіденційності [2; 4].

Важливим практичним інструментом є психоосвіта. Вона допомагає жінкам зрозуміти, що тривога, емоційна нестійкість, втома, сльозливість, роздратування або порушення сну можуть бути природною реакцією організму на тривалий стрес. Психоосвітня робота може здійснюватися через індивідуальні консультації, групові зустрічі, інформаційні матеріали, онлайн-лекції, пам'ятки, сторінки громадських організацій і соціальних служб. Її мета полягає не в тому, щоб «прибрати» всі емоції, а в тому, щоб навчити людину краще розуміти власний стан, вчасно помічати ознаки виснаження та знати, куди звернутися по допомогу [3; 4]. У цільовій моделі системи психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні наголошено, що повномасштабна війна істотно вплинула на психічний стан населення, а підтримка має розвиватися як міжсекторальна система з доступними та якісними послугами на рівні громад.

Одним із перспективних напрямів підтримки є створення безпечних просторів для жінок. Такі простори можуть функціонувати при громадах, соціальних службах, закладах освіти, центрах гуманітарної допомоги або громадських організаціях. Їхня роль полягає не лише в наданні консультацій, а й у відновленні відчуття соціальної включеності. У безпечному просторі жінка може отримати психологічну підтримку, юридичну інформацію, допомогу щодо соціальних виплат, консультацію з питань працевлаштування, підтримку в догляді за дітьми або перенаправлення до спеціалізованих служб. Особливо важливо, щоб такі простори були доступними для внутрішньо переміщених жінок, матерів із дітьми, жінок, які втратили житло, роботу або звичне коло підтримки [2; 5].

Не менш важливими є групи взаємодопомоги. Їхня ефективність пов'язана з тим, що жінки отримують можливість побачити: вони не залишаються наодинці зі своїми переживаннями. У груповій роботі формується досвід підтримувальної комунікації, взаємного прийняття, обміну практичними порадами та відновлення соціальних контактів. Для жінок, які пережили вимушене переміщення або втрату звичного середовища, група може стати важливим ресурсом адаптації до нової громади. Водночас такі групи мають проводитися з дотриманням етичних правил, без тиску на учасниць і без примусу до розкриття травматичного

досвіду [2; 4].

Окрему увагу слід приділити навичкам саморегуляції. У практичній роботі з жінками доцільно використовувати короткі вправи на стабілізацію дихання, заземлення, переключення уваги, м'язове розслаблення, планування дня та відновлення базових життєвих рутин. Такі техніки не замінюють професійної психологічної допомоги, однак можуть бути дієвим засобом первинної підтримки, особливо тоді, коли жінка перебуває в ситуації невизначеності або не має швидкого доступу до фахівця. Важливо, щоб ці вправи подавалися простою мовою, без складної термінології та з урахуванням реальних життєвих умов жінки [1; 3].

Соціально-психологічна підтримка жінок під час війни має бути чутливою до різних групових потреб. Жінки, які виховують дітей самостійно, потребують не лише емоційної допомоги, а й практичної підтримки в організації побуту, доступі до освіти, медичних і соціальних послуг. Жінки старшого віку можуть відчувати ізолюваність, страх перед змінами та труднощі з доступом до цифрових сервісів. Внутрішньо переміщені жінки часто стикаються з проблемою втрати соціального статусу, роботи, житла та підтримувального середовища. Жінки, які мають рідних на фронті або пережили втрату близьких, можуть потребувати тривалішого психологічного супроводу. Саме тому універсальної моделі допомоги недостатньо; потрібен гнучкий підхід, що враховує вік, сімейну ситуацію, досвід переміщення, рівень соціальної підтримки та доступ до ресурсів [3; 5].

Важливою умовою ефективної допомоги є міжсекторальна взаємодія. Психологічна підтримка жінок не може бути ізолюваною від соціальної, правової, медичної, освітньої та гуманітарної допомоги. Якщо жінка перебуває в кризовій ситуації, її емоційний стан часто пов'язаний із конкретними життєвими проблемами: відсутністю житла, нестачею коштів, труднощами з документами, безробіттям, хворобою дитини або потребою у догляді за літніми родичами. У такому разі завдання фахівця полягає не лише в емоційній підтримці, а й у допомозі з навігацією між сервісами, перенаправленні до відповідних установ і супроводі в отриманні допомоги [4; 5].

Підсумовуючи, зазначимо, що соціально-психологічна підтримка жінок в умовах воєнного стресу має бути спрямована

не лише на зменшення негативних емоційних проявів, а й на відновлення суб'єктності, здатності діяти, приймати рішення, підтримувати дітей і близьких, будувати нові соціальні зв'язки та поступово повертати відчуття контролю над життям. Саме поєднання емоційної підтримки, психоосвіти, групової взаємодії, навичок саморегуляції та доступу до соціальних сервісів створює підґрунтя для стійкішої адаптації жінок до умов війни.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків.

Соціально-психологічні ресурси відновлення жінок в умовах воєнного стресу охоплюють внутрішні механізми саморегуляції та зовнішні форми підтримки, зокрема допомогу родини, громади, фахівців, волонтерських і громадських організацій. Найбільш значущими інструментами підтримки є психоосвіта, безпечні простори, індивідуальне й групове консультування, групи взаємодопомоги, навички емоційної стабілізації, інформаційний супровід і перенаправлення до спеціалізованих служб. Ефективність такої допомоги залежить від її доступності, етичності, конфіденційності, міжсекторальної координації та чутливості до різних життєвих обставин жінок. Перспективними напрямками подальших досліджень є вивчення потреб різних груп жінок у воєнний і післявоєнний періоди, оцінювання ефективності групових програм підтримки, розроблення практичних рекомендацій для соціальних працівників і психологів, а також створення моделей довготривалого соціально-психологічного супроводу жінок, які переживають наслідки війни.

Список використаних джерел:

1. Griban G. P., Prontenko K. V., Tkachenko P. P., et al. Causes of stress and its impact on women's mental and physical health. *Wiadomości Lekarskie*. 2024. Vol. 77, no. 11. P. 2158–2165. DOI: <https://doi.org/10.36740/WLek/197113>.
2. Halytska M., Svyrydenko S., Tiutiunnyk A., Bielova O., Martynets L. Social and psychological support of Ukrainian refugees in Great Britain. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*. 2024. № 4. С. 113–124. DOI: <https://doi.org/10.28925/2412-0774.2024.4.9>.
3. Mental Health Coordination Center of the Cabinet of Ministers of Ukraine. *Target Model for the System of Mental Health and Psychosocial Support in Ukraine*. Kyiv, 2024. URL: https://howareu.com/static-objects/howareu/media/Posibnuki/TM_MHPSS_UKRAINE_ENGLISH%20VERSION_upd.pdf.

4. ARQ National Psychotrauma Centre. *Mental Health and Psychosocial Support in Ukraine: Desk Review Summary*. 2024. URL: <https://arq.org/sites/default/files/2024-03/ARQ%20desk%20review%202024%20-%20MHPSS%20in%20Ukraine%20-%20summary.pdf>.
5. UN Women. Over 8 million women and girls in Ukraine will need humanitarian assistance in 2024. United Nations in Ukraine. 2024. URL: <https://ukraine.un.org/en/261357-over-8-million-women-and-girls-ukraine-will-need-humanitarian-assistance-2024>.

References:

1. Griban, G. P., Prontenko, K. V., Tkachenko, P. P., et al. Causes of stress and its impact on women's mental and physical health. *Wiadomości Lekarskie*, 77(11), 2024. P. 2158–2165. DOI: <https://doi.org/10.36740/WLek/197113> [in English].
2. Halytska, M., Svyrydenko, S., Tiutiunnyk, A., Bielova, O., & Martynets, L. Social and psychological support of Ukrainian refugees in Great Britain. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*, 4, 2024. P. 113–124. DOI: <https://doi.org/10.28925/2412-0774.2024.4.9> [in English].
3. Mental Health Coordination Center of the Cabinet of Ministers of Ukraine. *Target Model for the System of Mental Health and Psychosocial Support in Ukraine*. Kyiv, 2024. Available at: https://howareu.com/static-objects/howareu/media/Posibnuki/TM_MHPSS_UKRAINE_ENGLISH%20VERSION_upd.pdf [in English].
4. ARQ National Psychotrauma Centre. *Mental Health and Psychosocial Support in Ukraine: Desk Review Summary*. 2024. Available at: <https://arq.org/sites/default/files/2024-03/ARQ%20desk%20review%202024%20-%20MHPSS%20in%20Ukraine%20-%20summary.pdf> [in English].
5. UN Women. Over 8 million women and girls in Ukraine will need humanitarian assistance in 2024. United Nations in Ukraine. 2024. Available at: <https://ukraine.un.org/en/261357-over-8-million-women-and-girls-ukraine-will-need-humanitarian-assistance-2024> [in English].

Оксана Глов'юк,

викладач психологічних дисциплін

ВСІП Кам'янець-Подільський фаховий коледж

НПЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

oksana_shulyk@ukr.net

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Анотація: У статті розглядається вплив соціальних і психологічних чинників на формування резильєнтності у підлітків. Проаналізовано, як взаємодія цих ресурсів сприяє розвитку стійкості, допомагає адаптуватися до стресових ситуацій, зміцнює впевненість і підтримує емоційне благополуччя.

Ключові слова: резильєнтність, підлітковий вік, соціальні чинники, психологічні чинники, рольові моделі, стресостійкість, емоційний інтелект, самооцінка, комунікативні навички, локус контролю.

Abstract: The article examines the influence of social and psychological factors on the development of resilience in adolescents. It analyzes how the interaction of these resources contributes to the development of resilience, helps adolescents adapt to stressful situations, strengthens confidence, and supports emotional well-being.

Keywords: resilience, adolescence, social factors, psychological factors, role models, stress resistance, emotional intelligence, self-esteem, communication skills, locus of control.

Підлітковий вік є критичним етапом розвитку, що поєднує інтенсивні фізіологічні зміни з формуванням особистісної ідентичності, автономії та ціннісних орієнтацій. У цей період підлітки особливо вразливі до зовнішніх впливів, зокрема наслідків війни, які здатні порушувати відчуття безпеки, соціальні зв'язки та освітній процес, підвищуючи рівень тривожності й ризик травматичних переживань. Водночас, саме в таких умовах розвиток резильєнтності стає важливим чинником особистісного зростання, оскільки сприяє формуванню навичок саморегуляції, адаптації та психологічної стійкості в майбутньому. Так, Ковальчук О. і Мацієвська М. підкреслюють, що з підвищенням рівня резильєнтності знижується ризик виникнення тривожних і депресивних розладів, а також девіантної та делінквентної поведінки [1, с.].

Важливо відзначити, що резильєнтність не є вродженою рисою: вона формується в процесі розвитку особистості та являє собою динамічну властивість, яка змінюється під впливом різноманітних факторів. Тому особливої актуальності набуває вивчення чинників, що сприяють розвитку резильєнтності у підлітковому віці.

Узагальнюючи результати проведеного Стеценко А.І. та Пінчук Л.В. теоретико-емпіричного дослідження, можна стверджувати, що резильєнтність підлітків є багатовимірним соціально-психологічним феноменом, формування якого зумовлюється

взаємодією внутрішніх ресурсів особистості та впливом соціального середовища [4, с.356].

Роль психологічних чинників у формуванні резильєнтності є фундаментальною, оскільки вони забезпечують внутрішні ресурси для подолання стресу, життєвих труднощів і викликів [2, с. 14-15].

Зокрема, адекватна самооцінка сприяє впевненості у собі, відкритості до нового досвіду, кращому переживанню невдач і збереженню емоційної рівноваги, тоді як занижена самооцінка може посилювати невпевненість, страх помилок і надмірну самокритику.

Розвинений емоційний інтелект запобігає емоційним «зривам» у підлітків під час кризових ситуацій і зумовлює прийняття більш обдуманих рішень. Відкрите висловлення думок і почуттів допомагає зменшити внутрішню напругу та рівень тривожності. Уміння проговорювати свої переживання замість їх накопичення дозволяє уникнути емоційного «перевантаження» та психологічного виснаження.

Позитивне мислення допомагає підлітку помічати можливості там, де інші бачать лише труднощі, і підтримувати активну життєву позицію. Йдеться про реалістичний підхід: визнання труднощів разом із вірою у власну здатність їх подолати та пошук внутрішніх й зовнішніх ресурсів для цього. Таке ставлення формує внутрішню установку: «це складно, але я впораюсь», що підвищує стійкість до стресу, мотивацію та наполегливість, допомагає швидше відновлюватися після невдач і підтримує впевненість у майбутньому.

Розвиток внутрішнього локусу контролю у підлітків сприяє формуванню самостійності, психологічної стійкості та впевненості в собі. Такий підхід базується на усвідомленні власного впливу на події життя, що стимулює активну життєву позицію, відповідальність і здатність ефективно долати труднощі, зосереджуючись на пошуку рішень і можливостей для змін.

Для підлітка цілі, цінності та сенс життя виступають внутрішніми орієнтирами. У сукупності ці елементи формують відчуття осмисленості життя, відповідаючи на запитання «навіщо я це роблю». Це створює внутрішню опору в кризових ситуаціях, сприяє подоланню перешкод, збереженню психологічної стійкості, адаптації та орієнтації навіть в умовах невизначеності.

Особливе значення має стресостійкість, оскільки сприяє

збереженню психічного здоров'я, знижує рівень тривожності та напруження, а також формує внутрішню опору й упевненість у здатності справлятися з життєвими викликами.

Комунікативні навички та емпатія є важливими чинниками психологічного благополуччя і здорових стосунків. Їх розвиток зменшує відчуття ізолюваності, допомагає конструктивно розв'язувати конфлікти, уникаючи агресії, образ і замовчування проблем. У результаті підвищується якість взаємодії, знижується ризик маніпуляцій і створюються умови для побудови чесних, відкритих та продуктивних стосунків.

Оскільки резильєнтність формується не ізолювано, а в процесі взаємодії з соціальним середовищем, без зовнішньої підтримки навіть добре розвинені внутрішні психологічні ресурси можуть не реалізуватися повною мірою [3, с.417-418].

Сімейна підтримка, дружні стосунки та сприятливе освітнє середовище є ключовими ресурсами підлітків, що забезпечують відчуття захищеності, прийняття й належності. У сукупності вони сприяють емоційній стабільності, знижують вплив стресу, підтримують психічне благополуччя та допомагають підліткам ефективніше долати труднощі й адаптуватися до життя.

Важливим чинником розвитку особистості є залученість до різних видів діяльності, зокрема спорту, творчості та волонтерства. Це сприяє усвідомленню власної цінності та формуванню відчуття компетентності, забезпечує розвиток соціальних навичок, зміцнення соціальних зв'язків, уміння працювати в команді та нести відповідальність за спільний результат.

Позитивні рольові моделі мають суттєвий вплив на формування поведінки та життєвих стратегій, оскільки демонструють способи ефективного подолання труднощів, прийняття рішень і побудови здорових взаємин. Роль таких моделей можуть виконувати значущі дорослі — батьки, вчителі, тренери та наставники, спостереження за якими допомагає підліткам засвоювати ефективну поведінку, формувати власну систему цінностей і зміцнювати віру у свої можливості.

Соціокультурне середовище є важливим чинником формування резильєнтності, оскільки забезпечує ресурси та підтримку, впливає на формування цінностей та ідентичності, створює можливості для розвитку. Водночас резильєнтність постає не лише як індивідуальна здатність, а й як результат здатності середовища

надавати культурно значущі ресурси для становлення особистості.

Суспільний контекст охоплює зовнішні умови життя, що впливають на розвиток підлітка та формування його резильєнтності. Він може як ускладнювати життєві обставини, так і сприяти особистісному зростанню за наявності належної підтримки. До його основних складових належать економічні умови, рівень безпеки та кризові події, які створюють додаткові виклики й випробування. Водночас за підтримки сім'ї, друзів або громади навіть складні суспільні обставини можуть не лише зменшувати негативний вплив, а й сприяти розвитку адаптивності та зміцненню резильєнтності.

Отже, резильєнтність доцільно розглядати як багатовимірну систему, що поєднує внутрішні ресурси особистості («Я можу»), емоційне усвідомлення («Я відчуваю і розумію»), комунікативні навички («Я взаємодію») та соціальну підтримку («Мене підтримують»). Її формування є складним й індивідуально зумовленим процесом, який не має універсального алгоритму, оскільки залежить від унікального життєвого досвіду, емоційних особливостей, рівня підтримки та умов середовища.

Водночас саме взаємодія психологічних і соціальних чинників визначає ефективність розвитку психологічної стійкості: підтримка оточення зміцнює впевненість, безпечне середовище сприяє емоційній стабільності, соціальний досвід формує адаптивні стратегії, а внутрішні ресурси забезпечують здатність використовувати зовнішню допомогу.

Таким чином, резильєнтність формується як динамічний процес інтеграції особистісних і соціальних ресурсів, що поступово забезпечує розвиток адаптивності, саморегуляції та здатності конструктивно долати життєві труднощі, зберігаючи психологічну рівновагу навіть у кризових ситуаціях.

Перспективи подальших наукових пошуків у сфері формування резильєнтності підлітків пов'язані з поглибленням розуміння взаємодії психологічних і соціальних чинників, а також розробкою ефективних програм підтримки зміцнення стійкості й адаптації до складних життєвих умов.

Список використаних джерел:

1. Ковальчук О., Мацієвська М. Резильєнтність як фактор посттравматичного зростання підлітків. Вісник гуманітарного наукового товариства: наукові праці. Вип. 25. Черкаси :

Видавництво «306», 2025. С. 353–363.

2. Коновалова О. В., Бикова С. В. Формування резильєнтності у студентської молоді. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія». Вип. 3. 2023. С. 13–17.
3. Радчук, Г., Олексюк, В., Несух, А. Розвиток резильєнтності особистості. *Вчені записки Університету «КРОК»*, (2(78), 2025. С.415–423.
4. Стеценко, А. І., & Пінчук, Л. В. (2025). Соціально-психологічні чинники розвитку резильєнтності підлітків в умовах війни. *Наукові записки. Серія: Психологія*, (4), 87–94.

Леся Данилевич

*практичний психолог Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
lady.danilevich33@gmail.com*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО ЧАСУ

Анотація: У статті розглянуто особливості соціально-психологічного супроводу здобувачів освіти в умовах воєнного часу. Акцентовано увагу на значенні безпечного освітнього середовища, психосоціальної допомоги, розвитку стресостійкості та взаємодії фахівців психологічної служби, педагогів, соціальних служб і громадських організацій.

Ключові слова: соціально-психологічний супровід, здобувачі освіти, воєнний час, психосоціальна допомога, безпечне освітнє середовище.

Abstract: The article examines the features of socio-psychological support for students in the context of wartime challenges. Special attention is paid to the importance of a safe educational environment, psychosocial assistance, the development of stress resilience, and cooperation between psychological service specialists, teachers, social services, and public organizations.

Keywords: socio-psychological support, students, wartime, psychosocial assistance, safe educational environment.

Життя сучасної молоді наповнене різними стресогенними ситуаціями. Проте ціла низка стресових ситуацій (внутрішньо-сімейні та студентські стреси, різновиди насильства, техногенні та екологічні катастрофи, перебування в зоні бойових дій та/або під обстрілами, проживання на окупованих територіях, втрата близьких, житла тощо) здатні спричинити складні, посттравматичні стресові стани та реакції різної ґенези, що можуть

мати як актуальні, так і відстрочені наслідки, і з якими людина з певними особистісними властивостями не може впоратися самостійно. У цих умовах значно зростає роль психолого-педагогічної підтримки та соціального супроводу студентської молоді. Заклад освіти стає не лише місцем здобуття знань, а й простором психологічної безпеки, підтримки та соціальної адаптації.

Акцентуючи увагу на необхідності формування стресостійкості здобувачів та допомогу їм у подоланні викликів війни, здійснення освітнього процесу у розпал кризи має супроводжуватися створенням для здобувачів освіти безпечного і стабільного середовища, наданням допомоги з відновлення відчуття нормальності, гідності та надії, забезпечуючи як безперервність навчання, так і соціально-емоційну підтримку. У такий період помітно знижуються/порушуються спроможності особи любити, працювати та отримувати задоволення від життя. Криза настає, коли звичайні механізми ефективного протистояння відмовляють під тиском життєвих обставин [4; 5].

Безпечний простір у закладі освіти, на думку учасників експертної групи освітян і психологів, – це освітній простір, в якому:

- усі учасники освітнього процесу відчувають повагу та захист;
- налагоджена система взаємопідтримки, взаємини будуються на основі турботи, чуйності, рівності;
- відсутня дискримінація за будь якою ознакою (стать, вік, національність, віросповідання, соціальне становище);
- унеможливлені будь-які прояви насильства;
- дотримуються правила і норми соціальної, психологічної, інформаційної та фізичної безпеки [2].

Сьогодні, зазначено у Листі МОН «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2025/2026 навчальному році», спрямоване на «перезавантаження української освіти з оновленням наявного алгоритму професійної діяльності та переглядом методології роботи зі здобувачами освіти, батьками, педагогами; на зміну акцентів та пріоритетів з процесу на результат з використанням ефективних методів практичної психології та соціальної педагогіки» [7]. У Положенні про психологічну службу у системі освіти України визначено загальне спрямування діяльності психологічної служби в закладах освіти щодо проблеми

профілактики стресів, яким передбачено «розв'язання освітніх та виховних завдань, що сприятиме збереженню психічного здоров'я всіх учасників освітнього процесу, формуванню моделі бажаної поведінки, усвідомленню основних рис відповідальної поведінки, повноцінному розвитку особистості, створенню умов для формування мотивації до самовиховання й саморозвитку» [6]. Саме в кризових ситуаціях розвитку особистості, зазначає Л. Турчина, а тим більше усього суспільства, актуалізується потреба в організації і забезпеченні систем психологічного супроводу населення [9].

Психологічний та соціально-педагогічний супровід – це «система послідовної, комплексної, психологічної та соціально-педагогічної діяльності команди фахівців, що забезпечує процеси індивідуалізації особистості здобувача освіти, створює умови його самовизначення за рахунок власних можливостей та здібностей, надає допомогу в подоланні проблем та труднощів його соціалізації, захищає права дитини» [9]. Змістом психологічного та соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти є, передусім, надання психосоціальної допомоги. Її основною метою є заходи першої психологічної допомоги і соціальної підтримки студентів та родин, які опинилися у складних життєвих ситуаціях, та забезпечення низки заходів, спрямованих на конструктивну адаптацію особи в мінливих умовах життєдіяльності. Надання психологічної допомоги передбачає діяльність фахівця чи команди фахівців, спрямовану на допомогу особі у відновленні порушеної/втраченої психосоціальної рівноваги, пошук ресурсів – особистісних та ресурсів соціального середовища для подолання труднощів у життєвій ситуації.

В сучасному освітньому просторі психологічну допомогу доцільно розглядати в єдності з педагогічною і соціальною, адже система психологічного супроводу закладу освіти є невід'ємною від інших напрямів допомоги особі, відтак, йдеться про психолого-педагогічний чи соціально-психологічний супровід [9]. Серед основних завдань психосоціальної допомоги виокремлюють такі:

- розширення діапазону соціальних і особистісних ресурсів особи для самостійного вирішення проблем, що виникають, подолання труднощів;
- актуалізацію творчих, інтелектуальних, особистісних, духовних і фізичних можливостей людини, необхідних для виходу

з кризового стану;

- стимулювання в особи самоповаги і впевненості в собі.

У зміст психосоціальної допомоги входить:

- допомога учасникам освітнього процесу, які пережили кризову ситуацію, в ідентифікації і формулюванні актуальних базових та інших потреб;
- встановлення взаємозв'язків між потребами здобувача та послугами, які надає освітній заклад;
- ідентифікація здобувача з особливими потребами, задоволення яких за межами сфери компетенцій освітнього закладу (це може бути психіатрична, медична або правова допомога);
- розроблення індивідуального плану підтримки/ змін для особи, яка пережила психотравмувальну ситуацію;
- координація дій батьків, працівників освітнього закладу з питання реалізації заходів індивідуального плану підтримки;
- підтримка, усвідомлення специфічних потреб здобувача;
- інформаційна підтримка працівників закладу освіти для забезпечення кращого розуміння ними потреб здобувачів та усвідомленого використання цих знань у роботі.

Дії працівників психологічної служби закладу освіти з надання психосоціальної допомоги спрямовується на вирішення наступних завдань:

- стабілізацію психоемоційного та психофізичного стану учасників освітнього процесу, які потрапили у складну життєву ситуацію;
- зменшення проявів складних психоемоційних станів (тривожності, ворожості, замкнутості тощо), подолання наслідків травмувального досвіду, ознак віктимності та/чи антисоціальних ознак поведінки;
- психолого-педагогічну оптимізацію самооцінки;
- зменшення конфліктності та подолання можливих бар'єрів у взаємодії;
- формування навичок адаптивної та успішної поведінки;
- підвищення рівня правової, психологічної та соціальної захищеності;
- соціальну інтеграцію та професійне самовизначення.

У контексті реалій та викликів воєнного часу актуальності набула необхідність підготувати також педагогів до роботи

з наслідками травмувального досвіду. Так, доречно, коли педагогічні працівники вмітимуть розпізнавати симптоми травми, надаватимуть здобувачам освіти підтримку через консультації та групові просвітницько-профілактичні заходи. Це дасть змогу здобувачам освіти засвоїти практики саморегуляції та застосовувати їх за потреби для опанування власними емоціями, такими як гнів, злість, страх, смуток тощо. Цьому сприятиме організація комфортної міжособистісної взаємодії між здобувачем освіти та педагогом, що допоможе студенту ідентифікувати власний психічний стан, ознаки емоційного або психологічного стресу, а також забезпечить для нього відчуття особистої безпеки [2].

Ефективність соціально-психологічного супроводу значно підвищується завдяки співпраці з різними соціальними інституціями:

- службами у справах дітей;
- центрами соціальних служб;
- інклюзивно-ресурсними центрами;
- молодіжними центрами;
- громадськими організаціями та благодійними фондами;
- сектором ювенальної превенції.

Така взаємодія дозволяє забезпечити комплексну допомогу здобувачам освіти, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Соціально-психологічний супровід здобувачів освіти в умовах воєнного часу є важливою складовою діяльності закладу освіти. Системна робота психолого-педагогічного відділу сприяє збереженню психічного здоров'я студентської молоді, формуванню стійкості до стресових ситуацій, створенню безпечного та підтримувального освітнього середовища.

У сучасних умовах саме співпраця педагогів, психологів, соціальних служб та громадських організацій дозволяє забезпечити ефективну підтримку молоді та сприяти її успішному особистісному і професійному розвитку.

Список використаних джерел:

1. Горай А. Психосоціальна допомога дітям, які пережили насильство в сім'ї. URL: <https://www.annadomina.com/biblioteka/psixosocialna-dopomoga/nasilstvo-v-sim%D1%97/>
2. Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни : посібник для вчителів

-
- / Арцимеева Д. та ін., Київ. 2022. 52 с. URL: <https://cutt.ly/77gKEsx>.
3. Колодна Н.А. Соціально-психологічний супровід дітей з глибокими порушеннями зору в умовах навчально-реабілітаційного центру : дис. ... канд. пед. наук 13.00.03. Київ, 2020. 241 с.
 4. Науково-методичні основи психологічного супроводу діяльності вчителя в умовах реформування освіти (діагностика і корекція). Практичний посібник. / В. Г. Панок та ін.; за наук. ред. В. Панка. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи НАПН України, 2022. 192 с.
 5. Організація соціально-психологічного супроводу дітей, сімей, які постраждали внаслідок військових конфліктів / Герило Г. М та ін; за заг. ред. Ю. А. Луценко. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 128 с.
 6. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України: Наказ МОН від 22.05.2018 № 509. Дата оновлення: 23.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>.
 7. «Про методичні рекомендації «Пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти України в 2025/2026 навчальному році» : Лист ІМЗО від 07.07.2025 № 21/08-586
 8. Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2023/2024 навчальному році : лист МОН від 21.08.2023 №1/12492-23. : Дата оновлення : 24.01.2023. URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-diyalnosti-psihologichnoyi-sluzhbi-u-sistemi-osviti-v20222023-navchalnomu-roci>.
 9. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. рек. / Н. П. Бочкор, Є. В. Дубровська, О. В. Залеська та ін. Київ: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. 84 с.
 10. Турчина Л. І. Особливості психологічного супроводу освітнього процесу в кризових умовах. С.33- 38. URL : file:///C:/Users/OI/Downloads/PP_2_2023-35-40.pdf
-

Ірина Завадська

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
irynazavadska80@gmail.com

Вікторія Клебан

студентка IV курсу спеціальності С4 Психологія
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ ВІЙСЬКОВИХ У ПЕРІОД ДЕМОБІЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті розглядаються особливості психологічної підтримки сімей військовослужбовців у період демобілізації. Аналізується вплив участі одного з членів сім'ї у бойових діях на психоемоційний стан родини, взаємостосунки та адаптацію до мирного життя. Розкрито форми та методи психологічної підтримки, що застосовуються для батьків, подружжя та дітей військовослужбовців. Особливу увагу приділено комплексному підходу, який поєднує індивідуальні консультації, групову терапію, соціальні програми та громадські ініціативи. Стаття підкреслює значення міжсекторальної координації та професійної підготовки психологів для ефективної адаптації сімей демобілізованих військових [1,2,3].

Ключові слова: психологічна підтримка, сім'я військовослужбовця, демобілізація, психоемоційний стан, адаптація, стресостійкість, сімейні відносини, соціальна підтримка.

Abstract: This article examines psychological support for the families of military personnel during the demobilization period. It analyzes the impact of a family member's participation in combat on the emotional state, family relationships, and adaptation to civilian life. Methods and forms of psychological support for spouses, parents, and children are described, emphasizing an integrated approach that combines individual counseling, group therapy, social programs, and community initiatives. The importance of intersectoral coordination and professional training for psychologists is highlighted [1,2,3].

Keywords: psychological support, military family, demobilization, emotional well-being, adaptation, stress resilience, family relationships, social support.

Період демобілізації військовослужбовця є критичним етапом як для самого військового, так і для його родини. Військова служба та участь у бойових діях часто супроводжуються високим рівнем стресу, ризиком розвитку посттравматичного стресового розладу та змінами у сімейних ролях. Сім'я стає важливим ресурсом

підтримки, але одночасно переживає власний стрес, пов'язаний із поверненням члена родини до мирного життя [1,4]. Психологічна підтримка у цей період має на меті зниження психоемоційного навантаження, відновлення міжособистісних стосунків та забезпечення соціальної та емоційної адаптації [2,3].

Серед основних форм підтримки виділяють індивідуальні консультації для подружжя та дітей, які допомагають усвідомити зміни, що відбулися під час служби, та опрацювати емоційні переживання. Групові тренінги та терапевтичні сесії створюють умови для взаємної підтримки, обміну досвідом та навчання навичкам стресостійкості та емоційної регуляції [2,5]. Психосвітні програми орієнтовані на формування знань про можливі психологічні реакції на демобілізацію, а також на розвиток навичок конструктивного вирішення конфліктів у родині [1,3].

Соціальна підтримка включає заходи щодо полегшення доступу до медичних, освітніх та соціальних послуг, організацію гуманітарної допомоги, а також залучення громадських організацій та волонтерських ініціатив для створення мережі підтримки сімей [3,4]. Дослідження показують, що комбінування психологічної та соціальної підтримки підвищує ефективність реабілітації сімей, зменшує ризик сімейних конфліктів та сприяє стійкій адаптації демобілізованих військових [1,2,5].

Особливу увагу слід приділяти адаптації дітей військовослужбовців, оскільки вони можуть демонструвати тривожність, страхи або поведінкові труднощі, пов'язані з відсутністю одного з батьків у період служби. Індивідуальна та групова психологічна робота з дітьми допомагає відновити емоційний баланс, сприяє формуванню позитивних стосунків у сім'ї та зміцнює навички соціальної адаптації [2,4].

Професійна підготовка психологів, соціальних працівників та волонтерів є критичною для ефективної підтримки сімей демобілізованих військових. Психологи повинні володіти спеціалізованими методиками кризової інтервенції, психотерапії посттравматичних розладів та сімейної терапії [1,5]. Взаємодія державних структур, громадських організацій та міжнародних програм забезпечує комплексний підхід до реабілітації, що включає психологічну, соціальну та матеріальну підтримку [3,4].

Таким чином, психологічна підтримка сімей військовослужбовців у період демобілізації є багаторівневим

процесом, що поєднує індивідуальні, групові, соціальні та освітні заходи. Комплексний підхід дозволяє знизити психоемоційний стрес, зміцнити сімейні відносини та забезпечити ефективну соціальну адаптацію демобілізованих військових та їхніх родин [1–5].

Список використаних джерел:

1. Бабич, О. (2019). *Соціальна робота з сім'єю у кризових умовах*. Київ: Наукова думка.
2. Грицак, Л., & Петрова, І. (2021). *Соціально-психологічна підтримка сімей під час збройних конфліктів*. Львів: Вид-во ЛНУ.
3. UNICEF. (2022). *Supporting Families in Emergencies: Guidelines for Practitioners*. New York: United Nations.
4. WHO. (2013). *Psychosocial Support for Families in Crisis Situations*. Geneva: World Health Organization.
5. Herman, J. L. (1997). *Trauma and Recovery: From Domestic Abuse to Political Terror*. New York: Basic Books.

References:

1. Babich, O. (2019). *Social Work with Families in Crisis Situations*. Kyiv: Naukova Dumka.
2. Hrytsak, L., & Petrova, I. (2021). *Social and Psychological Support for Families during Armed Conflicts*. Lviv: LNU Press.
3. UNICEF. (2022). *Supporting Families in Emergencies: Guidelines for Practitioners*. New York: United Nations.
4. WHO. (2013). *Psychosocial Support for Families in Crisis Situations*. Geneva: World Health Organization.
5. Herman, J. L. (1997). *Trauma and Recovery: From Domestic Abuse to Political Terror*. New York: Basic Books.

Ірина Завадська

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
irynazavadska80@gmail.com

Анастасія-Карина Мартинюк

студентка IV курсу спеціальності С4 Психологія
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ У КРИЗОВИХ УМОВАХ

У статті розглянуто соціально-психологічну підтримку сімей у кризових умовах, зокрема в умовах воєнного конфлікту, природних катастроф та соціально-економічних криз. Висвітлено роль підтримки у зниженні стресу, відновленні психоемоційного благополуччя та зміцненні стійкості сімей. Проаналізовано методи та форми підтримки, що застосовуються до різних вікових груп та сімейних категорій, а також підкреслено значення професійної допомоги, громадських ініціатив та міжсекторального співробітництва [1,2].

Ключові слова: соціально-психологічна підтримка, сім'я, криза, психоемоційний стан, стресостійкість, психологічна допомога, соціальна адаптація, психічне здоров'я, кризове втручання, емоційна стабілізація, родинні ресурси, підтримка дітей.

The article examines the socio-psychological support of families in crisis conditions, particularly in situations of armed conflict, natural disasters, and socio-economic crises. It highlights the role of such support in reducing stress, restoring psycho-emotional well-being, and strengthening family resilience. The methods and forms of support applied to different age groups and family categories are analyzed, and the importance of professional assistance, community initiatives, and intersectoral cooperation is emphasized [1,2].

Keywords: socio-psychological support, family, crisis, psycho-emotional state, stress resilience, psychological assistance, social adaptation, mental health, crisis intervention, emotional stabilization, family resources, support for children.

Кризові умови, включаючи збройні конфлікти, економічну нестабільність та стихійні лиха, створюють значне навантаження на психіку людей. Особливо вразливими є сім'ї з дітьми, самотні матері та багатодітні родини, адже психоемоційний стан батьків безпосередньо впливає на розвиток дітей, їх поведінку та соціальну адаптацію [3]. Соціально-психологічна підтримка сімей у кризових умовах стає критичною для збереження психічного здоров'я, стабілізації внутрішньо сімейних відносин і підвищення

загальної стійкості до стресових факторів [2,4]. Вона включає комплекс заходів, спрямованих на зниження рівня стресу та тривожності, зміцнення психологічної стійкості та соціальної адаптації, а також підвищення ресурсів сім'ї для подолання кризових ситуацій. Основні форми підтримки охоплюють психологічну допомогу, включаючи індивідуальні та групові консультації, психотерапевтичні методи та кризові інтервенції; соціальну допомогу, що передбачає матеріальну підтримку, гуманітарні програми та доступ до освіти і охорони здоров'я; а також громадські ініціативи, такі як волонтерські програми та підтримка спільнот [2,3]. Дослідження свідчать, що поєднання професійної та соціальної підтримки значно зменшує ризик психоемоційних розладів у дітей та дорослих [1,4,5].

Методи соціально-психологічної підтримки включають психологічні заходи, такі як індивідуальні консультації для батьків і дітей, групова терапія та тренінги з емоційної регуляції, а також психоосвітні програми з розвитку навичок стресостійкості [1,2]. Соціальні методи передбачають надання гуманітарної допомоги, забезпечення доступу до освіти та медичних послуг, а також соціальні програми інтеграції та адаптації для переселенців та постраждалих родин [3]. Важливим аспектом є міжсекторальне співробітництво між державними органами, громадськими організаціями та міжнародними структурами, що дозволяє координувати ресурси та надавати комплексну підтримку сім'ям у кризових умовах [2,4].

Практичні приклади реалізації соціально-психологічної підтримки включають психологічні центри для сімей у воєнних зонах, які надають консультації, групові заняття для дітей та батьків, кризову підтримку; волонтерські та громадські ініціативи, що організовують безкоштовні освітні курси, творчі заняття та ігрові програми для дітей; а також міжнародні програми підтримки сімей, такі як UNICEF та Червоний Хрест, які забезпечують житло, медичну допомогу та психологічну підтримку [3,4]. Досвід показує, що сім'ї, які отримують комплексну підтримку, демонструють підвищену психологічну стійкість та ефективніше долають кризові ситуації [1,5].

Таким чином, соціально-психологічна підтримка є ключовим фактором стабілізації психоемоційного стану сімей у кризових умовах. Ефективна підтримка включає психотерапевтичні,

соціальні та громадські заходи, а також міжсекторальну координацію. Комплексна допомога зміцнює стійкість родини, зменшує ризик психоемоційних порушень у дітей та дорослих і сприяє соціальній адаптації [1–5].

Список використаних джерел:

1. Бабич, О. (2019). *Соціальна робота з сім'єю у кризових умовах*. Київ: Наукова думка.
2. Грицак, Л., & Петрова, І. (2021). *Соціально-психологічна підтримка сімей під час збройних конфліктів*. Львів: Вид-во ЛНУ.
3. UNICEF. (2022). *Supporting Families in Emergencies: Guidelines for Practitioners*. New York: United Nations.
4. WHO. (2013). *Psychosocial Support for Families in Crisis Situations*. Geneva: World Health Organization.
5. Herman, J. L. (1997). *Trauma and Recovery: From Domestic Abuse to Political Terror*. New York: Basic Books.

References:

1. Babich, O. (2019). *Social Work with Families in Crisis Situations*. Kyiv: Naukova Dumka.
2. Hrytsak, L., & Petrova, I. (2021). *Social and Psychological Support for Families during Armed Conflicts*. Lviv: LNU Press.
3. UNICEF. (2022). *Supporting Families in Emergencies: Guidelines for Practitioners*. New York: United Nations.
4. WHO. (2013). *Psychosocial Support for Families in Crisis Situations*. Geneva: World Health Organization.
5. Herman, J. L. (1997). *Trauma and Recovery: From Domestic Abuse to Political Terror*. New York: Basic Books.

Юрій Костюк

здобувач освіти Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільського державного інституту»

м. Кам'янець-Подільський, Україна

Науковий керівник: Людмила Романовська

доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, професор,
професор кафедри психології, реабілітації та адаптації

**КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТ У РОБОТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ
СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ**

Анотація: У статті розглядається значення кейс-менеджменту в організації соціального обслуговування людей похилого віку. Акцентовано увагу на оцінюванні індивідуальних потреб, міжвідомчій

взаємодії, профілактиці соціальної ізоляції та підвищенні якості послуг територіального центру.

Ключові слова: кейс-менеджмент, територіальний центр, люди похилого віку, соціальні послуги, догляд вдома, активне довголіття, індивідуальні потреби.

Abstract: *The article considers the importance of case management in organizing social services for older people. The emphasis is placed on assessing individual needs, interagency cooperation, preventing social isolation, and improving the quality of services provided by a territorial social service center.*

Keywords: *case management, territorial social service center, older people, social services, home care, active ageing, individual needs.*

Старіння населення, міграційні процеси, військові ризики та зменшення можливостей родинного догляду посилюють потребу в нових організаційних підходах до підтримки людей похилого віку. Територіальний центр соціального обслуговування в таких умовах виконує не лише функцію надання побутової допомоги, а й координує систему підтримки, спрямовану на збереження автономності, безпеки, соціальної активності та гідності отримувачів послуг. Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги», соціальні послуги мають бути спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, їх подолання або мінімізацію негативних наслідків [1].

Кейс-менеджмент доцільно розглядати як практичну модель організації допомоги, за якої фахівець не обмежується виконанням окремої дії, а супроводжує людину похилого віку від первинного звернення до оцінювання результативності послуг. Такий підхід передбачає вивчення життєвої ситуації особи, рівня самообслуговування, стану здоров'я, наявності родичів, житлових умов, доступу до медичної допомоги, цифрових сервісів і ресурсів громади. Саме тому кейс-менеджмент дає змогу перейти від формального «обслуговування за переліком» до індивідуалізованого плану підтримки.

Нормативною основою діяльності територіальних центрів є Типове положення, затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 1417, у якому визначено основні напрями роботи та перелік соціальних послуг, зокрема догляд вдома, консультування, представництво інтересів, натуральну допомогу, соціальну адаптацію й інші форми підтримки [2]. Однак ефективність таких послуг залежить не лише від їх наявності, а й від здатності фахівців поєднувати їх у логічну систему, що відповідає реальним потребам

конкретної людини.

Важливим етапом кейс-менеджменту є оцінювання потреб. Для людей похилого віку воно має враховувати не тільки матеріально-побутові труднощі, а й психологічні, комунікативні та соціальні чинники. Самотність, втрата близьких, обмежена мобільність, тривожність, погіршення пам'яті або страх бути тягарем для родини часто залишаються менш помітними, ніж потреба в закупівлі продуктів чи оплаті комунальних послуг. Проте саме ці аспекти визначають якість життя та рівень довіри до соціального працівника.

Організація діяльності фахівців територіального центру має спиратися на міждисциплінарну взаємодію. Соціальний робітник, фахівець із соціальної роботи, психолог, медичний працівник, представники органів місцевого самоврядування, громадських організацій і волонтерських ініціатив можуть доповнювати один одного, якщо між ними налагоджено обмін інформацією та чітко визначено відповідальність. У дослідженнях ефективності соціальних послуг для людей похилого віку підкреслюється, що в умовах воєнного стану особливого значення набувають доступність, швидкість реагування, індивідуальний підхід і здатність територіальних центрів діяти в кризових ситуаціях [3].

Кейс-менеджмент також посилює профілактичну функцію територіального центру. Якщо фахівець систематично відстежує зміни в життєвій ситуації підопічного, він може своєчасно помітити ознаки погіршення здоров'я, ризик занедбаності, фінансової експлуатації, домашнього насильства, соціальної ізоляції або втрати здатності до самообслуговування. У такому разі робота центру стає не реакцією на вже сформовану проблему, а способом попередження її загострення.

Не менш важливим є збереження суб'єктності людини похилого віку. Індивідуальний план підтримки не повинен перетворювати отримувача послуг на пасивного адресата допомоги. Навпаки, фахівець має залучати людину до ухвалення рішень, враховувати її звички, цінності, життєвий досвід і право на вибір. Це особливо важливо в роботі з особами, які через вік або стан здоров'я поступово втрачають відчуття контролю над власним життям.

Отже, кейс-менеджмент у діяльності територіального центру соціального обслуговування є інструментом підвищення

адресності, якості й безперервності підтримки людей похилого віку. Його цінність полягає в поєднанні оцінювання потреб, планування допомоги, координації ресурсів громади, моніторингу результатів і збереження людської гідності отримувача послуг. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням локальних моделей кейс-менеджменту, цифрових карт потреб, критеріїв оцінювання якості соціального супроводу та програм підвищення професійної компетентності фахівців територіальних центрів.

Список використаних джерел:

1. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2671-19> (дата звернення: 26.05.2026).
2. Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) : Постанова Кабінету Міністрів України; Положення, Перелік від 29.12.2009 № 1417 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1417-2009-%D0%BF> (дата звернення: 26.05.2026).
3. Харченко Я. Ефективність соціальних послуг для людей похилого віку в умовах воєнного стану в Україні. Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування. 2024. Т. 1, № 12. DOI: <https://doi.org/10.31498/2617-2038.2024.12.320592>.

Любов Курінна

*психолог, арт-терапевт, член правління Громадської організації
“Ми-особливі”*

МОБІЛЬНІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ КОМАНДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У тезах розглянуто мобільні соціально-психологічні команди як інструмент підтримки вразливих груп населення в умовах війни. Обґрунтовано, що традиційні стаціонарні форми допомоги не завжди є доступними для людей, які проживають у віддалених громадах, пережили вимушене переміщення, мають обмежену мобільність, доглядають за дітьми або літніми родичами, перебувають у стані емоційного виснаження чи не мають достатньої інформації про

доступні сервіси. Підкреслено, що мобільна команда може поєднувати функції первинного консультування, психоосвіти, соціальної навігації, оцінювання потреб, кризового реагування, перенаправлення до спеціалізованих служб і підтримки громади. Окреслено практичні напрями роботи таких команд: виїзні консультації, робота з внутрішньо переміщеними особами, підтримка родин військовослужбовців, людей старшого віку, осіб з інвалідністю, сімей у складних життєвих обставинах, проведення групових зустрічей, інформаційних сесій і координація з місцевими сервісами. Зроблено висновок, що мобільні соціально-психологічні команди є перспективним інструментом підвищення доступності допомоги, раннього виявлення потреб і зміцнення стійкості громад.

Ключові слова: мобільна команда, соціально-психологічна підтримка, вразливі групи, війна, громада, соціальна навігація, психоосвіта, кризове реагування.

The paper examines mobile social and psychological teams as a tool for supporting vulnerable groups during wartime. It is argued that traditional stationary forms of assistance are not always accessible to people living in remote communities, those who have experienced forced displacement, have limited mobility, care for children or older relatives, experience emotional exhaustion or lack sufficient information about available services. A mobile team may combine primary counselling, psychoeducation, social navigation, needs assessment, crisis response, referral to specialized services and community support. Practical areas of work include outreach consultations, support for internally displaced persons, families of service members, older people, persons with disabilities, families in difficult life circumstances, group meetings, information sessions and coordination with local services. The paper concludes that mobile social and psychological teams are a promising tool for increasing access to assistance, early identification of needs and strengthening community resilience.

Key words: mobile team, social and psychological support, vulnerable groups, war, community, social navigation, psychoeducation, crisis response.

Постановка проблеми. В умовах війни значна частина населення потребує не лише матеріальної чи інформаційної допомоги, а й соціально-психологічної підтримки, спрямованої на подолання наслідків стресу, втрати, переміщення, соціальної ізоляції та невизначеності. Однак не всі люди можуть самостійно звернутися до соціальних служб, психологічних центрів або громадських організацій. Перешкодами можуть бути віддаленість населеного пункту, стан здоров'я, відсутність транспорту, доглядові обов'язки, низька цифрова грамотність, недовіра до інституцій або нерозуміння того, яка саме допомога доступна. Саме тому актуалізується потреба в мобільних формах соціально-психологічної роботи, які наближають підтримку до людини та

громади [1; 2].

Мобільні соціально-психологічні команди можуть стати важливою ланкою між потребами населення й системою професійної допомоги. Їхня діяльність не повинна обмежуватися разовим виїздом або формальним інформуванням. Ідеться про гнучку модель підтримки, у межах якої фахівці можуть оцінювати потреби, надавати первинні консультації, проводити психоосвітню роботу, виявляти ризики, допомагати людині зорієнтуватися в системі послуг і за потреби перенаправляти її до спеціалізованих служб. Такий підхід особливо важливий для громад, де доступ до психологічної та соціальної допомоги є обмеженим [2; 3].

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення мобільних соціально-психологічних команд як інструменту підтримки вразливих груп населення в умовах війни та визначенні практичних напрямів їх діяльності на рівні громади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У міжнародних підходах до психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в надзвичайних ситуаціях наголошується на необхідності багаторівневої системи допомоги, яка охоплює базову безпеку, підтримку сім'ї та громади, цільову нефахову допомогу й спеціалізовані послуги [1]. У документах IASC підкреслено значення координації, доступності підтримки, оцінювання потреб, участі громади та перенаправлення до відповідних служб [1; 2]. У керівництві WHO щодо громадських служб психічного здоров'я акцентовано на людиноцентрованих підходах, наближеності допомоги до місця проживання людини, повазі до її прав і потребі розвивати підтримку поза межами суто інституційних моделей [3]. У матеріалах IFRC із психологічної першої допомоги зазначено, що первинна підтримка має базуватися на уважному слуханні, практичній допомозі, заспокоєнні, інформуванні та зв'язку людини з ресурсами підтримки [4]. У соціальній роботі така логіка узгоджується з глобальним визначенням професії, де наголошено на соціальній згуртованості, наснаженні людей, колективній відповідальності та подоланні життєвих викликів [5].

Виклад основного матеріалу. Мобільна соціально-психологічна команда — це міждисциплінарна форма організації допомоги, яка передбачає виїзд фахівців до місця проживання або перебування людей, які потребують підтримки. До складу такої команди можуть входити соціальний працівник, психолог, фахівець із соціальної

навігації, представник громадської організації, волонтер, а за потреби — медичний працівник, юрист або спеціаліст із роботи з дітьми. Склад команди має визначатися конкретними потребами громади й категорії населення, з якою вона працює.

Першою функцією мобільної команди є первинне виявлення потреб. У багатьох випадках люди не звертаються по допомогу самостійно, тому фахівці мають працювати проактивно: відвідувати громади, спілкуватися з місцевими лідерами, освітянами, медичними працівниками, волонтерами, представниками органів місцевого самоврядування. Таке виявлення потреб не повинно мати характеру контролю або втручання в приватне життя. Його мета — зрозуміти, які групи населення потребують підтримки, які проблеми є найбільш гострими та які ресурси вже існують у громаді.

Другою функцією є первинне соціально-психологічне консультування. Воно може охоплювати коротку підтримувальну бесіду, з'ясування актуального стану людини, визначення першочергових труднощів і пояснення можливих варіантів допомоги. У такому консультуванні важливо не створювати ілюзію швидкого вирішення всіх проблем, а допомогти людині впорядкувати ситуацію, побачити найближчі кроки та відчутти, що вона не залишена без підтримки. Особливої делікатності потребує спілкування з людьми, які пережили втрату, переміщення, тривалий стрес або мають негативний досвід звернення до інституцій.

Третьою важливою функцією є психоосвіта. Мобільна команда може проводити короткі зустрічі для різних груп населення: батьків, молоді, людей старшого віку, внутрішньо переміщених осіб, родин військовослужбовців, волонтерів. Тематику таких зустрічей можуть бути реакції на стрес, способи саморегуляції, підтримка дітей під час війни, профілактика емоційного виснаження, безпечна комунікація в родині, алгоритми звернення по допомогу. Перевага психоосвітньої роботи полягає в тому, що вона зменшує страх перед психологічною допомогою й дає людині прості інструменти самопідтримки.

Четвертим напрямом є соціальна навігація. У складних життєвих обставинах люди часто не знають, які послуги доступні, де отримати консультацію, які документи потрібні, до кого звернутися в разі втрати житла, переміщення, проблем

зі здоров'ям, догляду за дитиною або потреби в реабілітації. Мобільна команда може допомогти людині зрозуміти систему послуг, скласти послідовність дій, надати контакти відповідних служб, допомогти з первинним записом або перенаправленням. Це особливо важливо для людей старшого віку, осіб з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб.

П'ятим напрямом є кризове реагування. Мобільна команда може бути першою ланкою допомоги в ситуаціях, коли людина або родина перебуває у стані гострого емоційного напруження, втрати, небезпеки, конфлікту або соціальної дезорганізації. У таких випадках завдання команди полягає не в проведенні глибокої терапевтичної роботи, а в стабілізації ситуації, забезпеченні безпеки, зменшенні емоційного напруження, наданні практичної інформації та організації подальшого супроводу. Важливо, щоб команда мала чіткі алгоритми перенаправлення до спеціалізованих служб.

Шостим напрямом є підтримка внутрішньо переміщених осіб. Для цієї групи характерними можуть бути втрата житла, роботи, соціального статусу, звичного кола спілкування, складність адаптації до нової громади, труднощі з документами, навчанням дітей, доступом до медичних або соціальних послуг. Мобільна команда може допомогти не лише психологічною підтримкою, а й соціальною навігацією, інформуванням про ресурси громади, залученням до груп підтримки, сприянням у налагодженні контактів із місцевими сервісами.

Сьомим напрямом є робота з людьми старшого віку. У воєнних умовах вони часто стикаються з ізоляцією, страхом, хронічними захворюваннями, обмеженою мобільністю, труднощами з отриманням інформації та залежністю від допомоги інших. Виїзний формат роботи є для них особливо важливим, оскільки не всі можуть самостійно дістатися до центру надання послуг. Мобільна команда може проводити індивідуальні бесіди, пояснювати доступні соціальні гарантії, допомагати налагодити контакт із медичними й соціальними службами, організовувати групові зустрічі для зменшення самотності.

Восьмим напрямом є підтримка родин військовослужбовців і ветеранів. Такі родини можуть переживати тривале очікування, емоційне напруження, зміну сімейних ролей, труднощі комунікації, потребу в соціальних гарантіях, реабілітації або

психологічному супроводі. Мобільна команда може проводити інформаційні зустрічі, сімейні консультації, психоосвітні заняття, допомагати родинам зорієнтуватися в доступних послугах і за потреби перенаправляти до спеціалізованих фахівців.

Дев'ятим напрямом є підтримка осіб з інвалідністю та їхніх родин. Для цієї групи особливо важливими є доступність, індивідуальний підхід, повага до автономії людини, допомога в комунікації з установами, підтримка доглядальників і врахування бар'єрів середовища. Мобільна команда може допомагати родині не лише отримати інформацію, а й побачити реальні ресурси громади, можливості реабілітації, соціального супроводу, інклюзивного навчання або участі в громадському житті.

Десятим напрямом є групова робота в громаді. Мобільна команда може організовувати короткі групові зустрічі, кола підтримки, інформаційні сесії, тренінги з навичок саморегуляції, зустрічі для батьків, молоді, волонтерів або людей старшого віку. Групова форма допомагає зменшити ізоляцію, відновити соціальні зв'язки, створити простір взаємної підтримки. Водночас такі зустрічі мають проводитися з дотриманням правил безпеки, добровільності й конфіденційності.

Важливою умовою ефективності мобільних команд є міжсекторальна координація. Команда не може працювати ізольовано від місцевих служб, органів самоврядування, освітніх і медичних закладів, громадських організацій, реабілітаційних центрів, волонтерських ініціатив. Якщо така взаємодія відсутня, виїзд команди може завершитися лише короткою консультацією без подальшого результату. Натомість узгоджена співпраця дає змогу побудувати маршрут підтримки, у якому людина переходить від первинного звернення до реального отримання допомоги.

Окремої уваги потребує етична організація роботи мобільної команди. Виїзний формат може створювати ризики порушення приватності, особливо в невеликих громадах, де люди добре знають одне одного. Тому важливо забезпечувати конфіденційність, не розголошувати інформацію про звернення, не нав'язувати допомогу, пояснювати мету візиту, поважати право людини відмовитися від спілкування. Допомога має надаватися не з позиції контролю, а з позиції підтримки й поваги до гідності людини.

Не менш важливим є захист самих фахівців. Робота мобільної команди часто пов'язана з емоційно складними історіями,

поїздками, обмеженими ресурсами, високими очікуваннями громади та необхідністю швидко реагувати на різні запити. Тому потрібні супервізія, інтервізія, командне обговорення випадків, чіткий розподіл ролей, навчання з безпеки, профілактика професійного вигорання та підтримка психологічного стану членів команди.

Підсумовуючи, зазначимо, що мобільні соціально-психологічні команди є важливим інструментом наближення допомоги до людини. Вони поєднують індивідуальну підтримку, роботу з громадою, психоосвіту, соціальну навігацію, кризове реагування та перенаправлення до спеціалізованих служб. Такий формат особливо актуальний для вразливих груп населення, які через об'єктивні або психологічні бар'єри не можуть самостійно отримати допомогу в традиційних установах.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Мобільні соціально-психологічні команди є перспективним інструментом підтримки вразливих груп населення в умовах війни, оскільки забезпечують доступність допомоги, раннє виявлення потреб, соціальну навігацію, психоосвіту, кризове реагування й перенаправлення до спеціалізованих служб. Їх ефективність залежить від міждисциплінарного складу, етичних стандартів, співпраці з місцевими сервісами, чітких алгоритмів роботи, підготовки фахівців і профілактики професійного вигорання. Перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення моделі мобільної соціально-психологічної команди для територіальних громад, оцінювання ефективності виїзних консультацій, вивчення потреб різних вразливих груп, створення алгоритмів перенаправлення та підготовка практичних рекомендацій для соціальних працівників, психологів і громадських організацій щодо організації мобільної допомоги.

Список використаних джерел:

1. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*. Geneva : IASC, 2007. URL: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-task-force-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-guidelines-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings-2007>
2. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Minimum Service Package for Mental Health and Psychosocial Support*. 2022. URL: <https://>

- interagencystandingcommittee.org/iasc-reference-group-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-minimum-service-package-mental-health-and-psychosocial-support
3. World Health Organization. *Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches*. Geneva : World Health Organization, 2021. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240025707>
 4. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. *A Guide to Psychological First Aid*. Copenhagen : IFRC Reference Centre for Psychosocial Support, 2018. URL: <https://pscentre.org/resource/a-guide-to-psychological-first-aid-for-red-cross-red-crescent-societies/>
 5. International Federation of Social Workers. *Global Definition of Social Work*. 2014. URL: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
 6. World Health Organization. *Mental health in emergencies*. Geneva : World Health Organization, 2022. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-in-emergencies>

References:

1. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*. Geneva: IASC, 2007. Available at: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-task-force-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-guidelines-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings-2007> [in English].
2. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Minimum Service Package for Mental Health and Psychosocial Support*. 2022. Available at: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-reference-group-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-minimum-service-package-mental-health-and-psychosocial-support> [in English].
3. World Health Organization. *Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches*. Geneva: World Health Organization, 2021. Available at: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240025707> [in English].
4. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. *A Guide to Psychological First Aid*. Copenhagen: IFRC Reference Centre for Psychosocial Support, 2018. Available at: <https://pscentre.org/resource/a-guide-to-psychological-first-aid-for-red-cross-red-crescent-societies/> [in English].

5. International Federation of Social Workers. *Global Definition of Social Work*. 2014. Available at: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> [in English].
6. World Health Organization. *Mental health in emergencies*. Geneva: World Health Organization, 2022. Available at: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-in-emergencies> [in English].

Інна Літяга

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних технологій
Житомирський державний університет імені Івана Франка
E-mail: innalet@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6210-4145

Наталія Сейко

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальних технологій
Житомирський державний університет імені Івана Франка
E-mail: sejkona.zdu@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6197-9553

Надія Павлик

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальних технологій,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
E-mail: ravnad@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-2601-4104

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ

Вступ. У статті представлено результати емпіричного дослідження соціально-психологічних потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО), їхнього рівня адаптації до нових умов проживання та доступу до соціальних, медичних, психологічних і правових послуг.

Метою статті є аналіз ролі адаптації внутрішньо переміщених осіб до нових соціальних умов.

Наукова новизна полягає у тому, що дослідження проведено на основі анкетування представників різних груп ВПО, які проживають у Житомирі та Житомирській області, зокрема у місцях тимчасового проживання, дитячих будинках сімейного типу, а також серед студентської молоді.

Проаналізовано соціально-демографічні характеристики респондентів, умови їх проживання, рівень зайнятості, доступ до

ресурсів і ступінь задоволеності наявними послугами. Встановлено, що найбільш актуальними потребами ВПО залишаються забезпечення житлом, працевлаштування, доступ до психологічної допомоги та інформаційна підтримка. Виявлено недостатній рівень обізнаності щодо доступних послуг і обмежену участь ВПО у житті приймаючих громад.

Окрему увагу приділено аналізу рівня психологічного стану респондентів, зокрема проявам тривожності та емоційної нестабільності, а також проблемі недовіри до фахівців. Обґрунтовано необхідність посилення інформаційної роботи, розширення доступу до спеціалізованих послуг і впровадження мультидисциплінарного підходу в системі підтримки ВПО.

Висновки. Отримані результати можуть бути використані для вдосконалення державної та місцевої політики у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, а також у практичній діяльності соціальних працівників, психологів і представників громадських організацій.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи (ВПО), адаптація, інтеграція, соціальні послуги, соціально-психологічні потреби.

Introduction. The relevance of the article substantiates the place and role of socio-psychological support for internally displaced persons in their adaptation to new living conditions. An analysis of research and publications on the issue has been conducted.

Purpose. The purpose of the article is to analyze the role of socio-psychological adaptation of internally displaced persons to new living conditions.

Methods. The main research methods include: methods of scientific analysis and synthesis for studying scientific literature; the classification method; document analysis; and analysis of questionnaires conducted among internally displaced persons, social workers, and psychologists.

Results. The process of adaptation, particularly socio-psychological adaptation, of internally displaced persons to new environmental conditions has been analyzed. The rights and freedoms of internally displaced persons have been examined in accordance with the Law of Ukraine "On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons" No. 1706-VIII dated December 7, 2017.

The role of the community in the process of socio-psychological adaptation of internally displaced persons to new living conditions has been highlighted. Particular attention is given to their places of residence, as well as the necessity to consider cultural experience, language of communication, lifestyle, and traditions of the host community, and to integrate into its social life.

An analysis of the socio-psychological adaptation of internally displaced persons to new living conditions has been carried out, which further implies the development of an appropriate adaptation program. Stress, frustration, distress, conflict (internal and external), anxiety, and unmet needs have been analyzed as consequences of internal displacement. The problems of socio-psychological adaptation of internally displaced persons to new living

conditions have been identified. The socio-psychological needs of individuals with IDP status have been determined and analyzed. The level of awareness regarding available resources for meeting their needs has been assessed, as well as the level of satisfaction of internally displaced persons with the living conditions in new communities.

The necessity of applying specific forms and methods of professional work with this category of the population has been substantiated, along with the importance of a multidisciplinary approach in working with internally displaced persons and their families.

Originality. *The scientific novelty of the research lies in the analysis of studies on working with internally displaced persons. The results of the authors' own empirical research are also presented, which involved surveying internally displaced persons, social workers, and psychologists.*

Conclusions. *The analysis of the problem and the conducted research prove the necessity of providing support to internally displaced persons by various specialists at the level of the host community. Prospects for further research include the development of a program for the social adaptation of internally displaced persons to new living conditions based on the defined purpose, objectives, and research results.*

Key words: *internally displaced persons, adaptation, social work, non-governmental organization, charitable foundation, frustration.*

Актуальність проблеми. У реаліях сьогодення в Україні гостро стоять питання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, зокрема щодо їх адаптації до нових умов проживання. ВПО внаслідок російської агресії та проголошеного воєнного стану вимушені змінювати місця проживання, що призводить до невизначеності у подальшому житті, соціально-побутових умовах, працевлаштуванні, освіті; у зв'язку з цим існує небезпека виникнення стійких стресових станів, підвищеної тривожності, апатії, конфліктності тощо. Соціальне середовище об'єднаних територіальних громад, які приймають переселенців повинно мати необхідні ресурси для підтримки ВПО і надання всіх видів допомоги та соціальних послуг.

Суттєву підтримку ВПО в їх соціальній адаптації надають не тільки державні інституції, а й громадські організації та благодійні фонди – у вигляді спеціально створених благодійних чи державних проєктів та використання активної підтримки зарубіжних фондів та організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема внутрішньо переміщених осіб досить широко представлена в науковій літературі, переважно психологічній, соціально-психологічній та медичній: І. Літяга (2019-2026) – соціальна робота щодо адаптації

та соціалізації внутрішньо переміщених осіб, Н. Павлик (2024) - соціальна інтеграція людей зі статусом ВПО у приймаючих громадах, І. Савельчук (2019) – сфери існування внутрішньо переміщених осіб, Н. Сейко (2025) – соціально-психологічна адаптація внутрішньо переміщених осіб до нових умов проживання, С. Ситняківська (2022) – соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб в умовах війни в Україні, Г. Слезанська (2024) – ведення випадку у роботі з ВПО: досвід комунальних і недержавних організацій та ін.

Питання соціальної та психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб є особливо актуальним в Україні з 2014 року і постійно формує нові виклики, що пов'язано з воєнним станом в Україні. У зв'язку з цим констатуємо, що **мета статті** полягає в аналізі ролі адаптації внутрішньо переміщених осіб до нових соціальних умов.

Методи дослідження. У дослідженні було використано комплекс взаємодоповнюючих методів, спрямованих на вивчення соціально-психологічних потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО), рівня їх адаптації та доступу до соціальних послуг. Основним методом збору емпіричних даних виступило анкетування (опитування), яке проводилося серед різних категорій ВПО, зокрема осіб, що проживають у дитячих будинках сімейного типу, місцях тимчасового прихистку, в студентському середовищі та отримують допомогу від благодійних організацій. Опитування мало структурований характер і включало закриті та напіввідкриті запитання, що дозволило отримати як кількісні, так і частково якісні дані.

Для обробки результатів застосовано методи кількісного аналізу, зокрема описову статистику (відсотковий розподіл відповідей), що дало змогу узагальнити соціально-демографічні характеристики респондентів, визначити основні потреби та оцінити рівень задоволеності умовами проживання і доступом до послуг. Поряд із цим використовувався якісний аналіз відповідей, що дозволив інтерпретувати суб'єктивні оцінки респондентів, зокрема щодо психологічного стану, рівня довіри до фахівців та відчуття адаптації в нових громадах.

Для узагальнення отриманих результатів використано метод системного аналізу, що забезпечив комплексне бачення проблем ВПО та дозволив обґрунтувати доцільність мультидисциплінарного підходу в роботі з цією категорією населення. Вибірка дослідження

носила цільовий (невипадковий) характер, оскільки до участі залучалися особи зі статусом ВПО, які перебувають у різних умовах проживання та соціального забезпечення. Поєднання кількісних і якісних методів дослідження забезпечило всебічний аналіз соціально-психологічного стану внутрішньо переміщених осіб, їхніх потреб та рівня інтеграції у приймаючі громади.

Виклад основного матеріалу. Адаптація людини до комплексу мінливих умов зовнішнього середовища є актуальною для всіх членів будь-якого суспільства на кожному етапі історичного періоду. Воєнний стан справляє неоднозначний вплив на міграційні процеси і, відповідно, на адаптацію вимушено переміщених людей. Прагнення до комфорту, гармонії та емоційного задоволення є невід'ємною частиною будь-якої діяльності людини. У словнику В. Шапар адаптація – це пристосування будови й функцій організму, а також його органів та клітин до умов середовища [11]. У контексті теорії навчання, на думку А. Бандури, адаптаційна поведінка виявляється у планомірному та послідовному підтвердженні реакцій, що викликані певним стимулом або ситуацією, що будується на основі активних і різноманітних проб [1]. Важливо, що адаптовані особи зазвичай відзначаються емоційною врівноваженістю, відчуттям сенсу життя та мінімальним рівнем деструктивного стресу [3]. І, навпаки, дезадаптовані особистості мають підвищений рівень тривожності, апатії, схильність до стресу, невпевненості у своєму подальшому житті. Вони почувають себе схвильованими, невпевненими у новому для них середовищі.

Узагальнення останніх теоретичних положень дозволяє визначити наступні підходи до вивчення категорії адаптації: біологічний (пристосування організму до змін середовища); соціальний (процес і результат соціалізації особистості) і психологічний (інтеріоризована форма розширення індивідуальної свідомості і простору життєвого середовища) [6].

Різні види адаптації перебувають у стані постійної взаємодії, де психологічний складник виступає фундаментом для успішної соціальної адаптації. Соціальна адаптація є комплексом засвоєння стабільних умов середовища та формування стійкої системи взаємин, що відображає рівень психологічної готовності особистості. Поняття адаптації виходить за межі суто функціонального пристосування, охоплюючи внутрішній психологічний статус індивіда, пов'язаний з системою

стратегічних очікувань та ієрархією ціннісних орієнтацій.

Соціальна адаптація передбачає пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування відповідної системи взаємин із соціальними об'єктами, інтеграцію в соціальні групи, засвоєння стабільних соціальних умов, а також прийняття норм і цінностей нового оточення. Як зазначала О. Безпалько, без психологічної неможлива й соціальна адаптація [2].

Процес соціально-психологічної адаптації тісно пов'язаний з процесом соціалізації особистості. Оскільки соціалізація залежить від взаємодії стихійних та цілеспрямованих чинників, то цілком очевидно, що внутрішнє переміщення осіб спричинене саме стихійним чинником, яким на сьогоднішній день є російська агресія в Україні. До сукупності детермінант соціально-психологічної адаптації належать специфічні механізми такі, як:

- 1) когнітивний, який є комплексом пізнавальних процесів;
- 2) емоційний, що актуалізується через спектр морально-етичних переживань та динамічних емоційних станів, серед яких провідну роль відіграють емпатія, тривожність, рефлексія соціального схвалення чи осуду [3].

Важливим для аналізу досліджуваної проблеми є визначення поняття внутрішньо переміщеної особи, затверджене на законодавчому рівні в Україні. Воно передбачає, передусім, таку ознаку, як переміщення у межах своєї країни в силу різних обставин. У даному випадку – це бойові дії по всій території України. ВПО змінюють своє місце проживання не за власним бажанням. Внутрішньо переміщених осіб ідентифікують як особливих об'єктів державного управління, зокрема державної політики держави, що потребує системної інтеграції матеріальних, побутових, соціокультурних, медичних, психологічних, юридичних, реабілітаційних та інших ресурсів. Тому, відповідно до державної політики ВПО мають бути захищені на рівні загальнодержавних нормативно-правових актів. Одним із основних законів, які захищають дану категорію осіб є закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який упродовж тривалого часу постійно редагується відповідно до нагальних обставин функціонування цієї соціальної групи. Також не варто враховувати міжнародне законодавство щодо визначення і захисту даної категорії осіб [8]. Правами і свободами внутрішньо переміщених осіб є: 1) права, що забезпечують нормальне фізичне існування

ВПО; 2) права у сфері безпеки; 3) виборчі права; 4) права у сфері адміністративних правовідносин; 5) соціальні права; 6) права у сфері трудових правовідносин; 7) медичні права; 8) освітні права; 9) сімейні права; 10) інші права [8].

Не зважаючи на підтримку з боку країни на основі законодавчої бази щодо основних фізіологічних потреб ВПО, важливою є також їх професійна підтримка, допомога, надання послуг різними фахівцями. ВПО мають свої специфічні особливості, а саме: постійну стресову напругу, соціальну ізоляцію, потребу в працевлаштуванні, житлі, освіті, задоволенні мінімальних фізіологічних потреб, невизначеність майбутніх перспектив, травматичний досвід та ін. Тому, саме ці фактори теж необхідно враховувати в організації соціальної роботи з даною категорією клієнтів.

Стрес як форма психофізіологічної реакції виникає у відповідь на ситуації, які вимагають внутрішньої перебудови, змін у поведінці, нових способів реагування. Коли стрес хронічний або надто сильний, він виснажує ресурси організму. Зі стресом може часто виникати фрустрація – стан глибокого розчарування, коли людина стикається з нездоланими перешкодами на шляху до важливої мети [10]. У контексті війни джерелами фрустрації можуть стати як зовнішні фактори (відсутність фінансових ресурсів, втрата житла, мовний бар'єр, заборони на виїзд, розлука з близькими), так і внутрішні (страх, сумніви у власних силах, психічне виснаження). Вони можуть накопичуватись і викликати глибоке відчуття безпорадності. Ще одним частим проявом напруження в умовах війни є конфлікт – як внутрішній, так і міжособистісний. Конфлікт стає способом вираження внутрішньої напруги, що не знайшла конструктивного виходу [10]. Коли внутрішня рівновага особистості порушується, розвивається дистрес – стан глибокого психоемоційного виснаження, який зазвичай супроводжується втратою контролю, порушенням адаптації, занепадом енергії та емоційною спустошеністю. Кризи особистісного рівня проявляються у втраті сенсу, глибокої переоцінки цінностей, коли людина змушена змінювати не лише поведінку, а й уявлення про себе та життя загалом [10]. Також необхідно відзначити, що внутрішньо переміщені особи мають високий рівень реактивної тривожності, незадоволені потреби у визнанні та самовизначенні, високий рівень самотності. Для них характерною є недовірливість

та страх за майбутнє [9].

Велику роль у процесі соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб до нових умов проживання відіграє територіальна громада, яка їх приймає. За статистикою більшість ВПО обирають міста, що пояснюється порівняно розвиненішою інфраструктурою, більш вільним доступом до різних послуг (медичних, юридичних, освітніх, психологічних, соціальних, розважальних тощо). Головним є рівень довіри, який виникає між внутрішніми переселенцями та громадами, що їх приймають. Але криза довіри все одно існує і проявляється у тривожності, замкненості, недовірі до представників органів місцевої влади, до фахівців соціальної сфери, психологів та ін., а також до місцевих мешканців. Мешканці та громада загалом мають сприймати внутрішньо переміщених осіб як повноцінних членів своєї спільноти. Зі свого боку, ВПО мають враховувати культурний досвід, мову спілкування, стиль життя, традиції громади і включатись у процеси її життєдіяльності.

Залежно від умов проживання переселенців можна поділити на дві умовні категорії. Перша – це ті, хто мешкають у місцях колективного проживання, таких, як санаторії, гуртожитки, соціальні установи. Вони щоденно взаємодіють із тими, хто пережив подібний досвід, що може як підтримувати адаптацію, так і формувати замкнене середовище з власною динамікою. Друга категорія – це ті, хто живе в орендованому житлі, у родичів чи друзів або в покинутих будинках. Ці люди можуть бути менш включеними в середовище інших ВПО, проте частіше контактують із місцевою спільнотою, що впливає на якість інтеграції [5].

Дослідження про адаптацію внутрішньо переміщених осіб до нових умов проживання з'явилися в українській науці з 2014 року, що пов'язано було з анексією Криму, збройним конфліктом на Донбасі. Але більш актуальними, поширеними такі дослідження почали з'являтися після повномасштабного вторгнення росії в Україну.

Метою нашого емпіричного дослідження було виявлення проблем соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб до нових умов проживання та використання необхідних форм і методів роботи фахівців з даною категорією населення. Для реалізації завдань дослідження було опитано 6 осіб з двох ДБСТ, що функціонують в Житомирській області за підтримки

уряду Естонії та фундації Олени Зеленської; 8 осіб із числа ВПО, що мешкають у тимчасовому прихистку для внутрішньо переміщених осіб, яке облаштоване в рамках проєкту «Інтегрований розвиток місії в Україні» у співпраці з Житомирською міською радою за фінансової підтримки урядів Німеччини та Швейцарії; студенти ЖДУ імені Івана Франка соціально-психологічного факультету із числа ВПО (6 осіб); внутрішньо переміщені особи, що перебувають під опікою БФ «Право на захист» (38 осіб) Опитування було спрямоване на виявлення й аналіз соціально-психологічних потреб людей зі статусом ВПО, визначення рівня обізнаності щодо наявності ресурсів для задоволення базових потреб ВПО, оцінювання рівня задоволеності людей зі статусом ВПО наявними умовами проживання у нових громадах.

Аналізуючи соціально-демографічні та гендерні характеристики опитуваних, зазначимо, що більше на контакт ішли жінки, ніж чоловіки, а вікова категорія була переважно 20-69 років. Деякі з респондентів переїхали зі східних регіонів України ще неповнолітніми, а на даний час мають вік 20-22 роки. Внутрішньо переміщені особи були із Запорізької (м. Енергодар, Дніпрорудне), Херсонської (м. Каховка), Донецької (мм. Торець, Бахмут, Вугледар), Луганської областей. Респонденти зараз проживають у м. Житомирі та області. Більшість переїхали до міських громад (мм. Житомир, Бердичів, Коростень), а інші – до сільських і селищних громад. Це можна пояснити тим, що у містах краща інфраструктура, більше можливостей для працевлаштування, лікування, навчання тощо. Опитувані залишили своє постійне місце проживання з 2022 по 2025 роки і тільки одна родина переїхала після 2014 року.

Аналізуючи тип житла, в якому проживають внутрішньо переміщені особи, отримали наступні результати: більшість (75%) проживають в орендованому житлі, інші – в готелях, гуртожитках, у родичів, друзів (10%), невеликий відсоток має власне житло (1,5%). Частина опитаних мають житло, надане державою або ж благодійними організаціями (15,5%).

Щодо постійного місця роботи, то більшість мали і мають наразі проблеми з працевлаштуванням (57%), деякі тимчасово працюють (18%), 4% навчаються, 21 % – пенсіонери за віком або статусом осіб з інвалідністю. Є певна частка ВПО, які постійно моніторять інформацію щодо працевлаштування в центрі зайнятості.

Медичними послугами майже всі опитані є задоволеними

(89%), не задоволені 4%, частково задоволені 7 % опитаних.

Найбільш актуальними соціальними проблемами, які мають бути, на думку респондентів вирішені як нагальні, є житло (50%), медичні послуги, робота, освіта для дітей, допомога психологів, юристів та інші індивідуальні потреби (відповідно ще 50% загалом). На запитання щодо доступу до соціальних послуг для ВПО 20% опитаних відповіли, що отримують її від органів місцевого самоврядування, від родичів і друзів 8%, з соціальних мереж – 62%, з недержавних, релігійних організацій – 10%.

Опитування засвідчило, що частина респондентів беруть участь у волонтерських заходах (7%), не беруть участі – 25%, іноді – 40%, не брали участь, але хотіли б – 27%. На нашу думку, такі результати пояснюються низьким рівнем інтегрованості ВПО в територіальні громади й недостатністю власних можливостей. Натомість внутрішньо переміщені особи, які мешкають у ДБСТ м. Житомира регулярно беруть участь у волонтерській діяльності (за т. зв. «Естонським проектом»).

Психологічну підтримку, як засвідчило опитування отримують 8% учасників, не отримують – 38%, іноді, за потреби – 54%. Опитувані, які знаходяться у стані стресу, як правило відчувають тривожність, емоційні «гойдалки». Деякі з респондентів не довіряють фахівцям щодо будь-яких видів допомоги, у тому числі психологічної, що ще раз підтверджує необхідність її надання.

Захист прав та інтересів громадян, які знаходяться у статусі ВПО, підтвердили 11% опитаних, ні – 35%, недостатньо/частково – 54%. Отже, далеко не всі внутрішньо переміщені особи володіють інформацією щодо нормативно-правової підтримки їх захисту на рівні держави та органів місцевого самоврядування. За результатами самооцінки, внутрішньо переміщені особи є адаптованими до нових умов проживання (66%), 12% – повністю адаптувались, 22% – не адаптувались. Отже, часткова інтеграція, адаптація до нових умов проживання залежить від підтримки громади, благодійних фондів, громадських організацій.

Щодо доступу до спеціалізованих послуг таких, як допомога особам з інвалідністю, реабілітація, допомога ДБСТ, багатодітним сім'ям, тощо, то 13% опитаних підтвердили повний доступ, 19% – частковий, 18% – не знають чи є доступ, 50% – не мають потреби. Недостатній доступ до соціальних та інших послуг пояснюється, на нашу думку, недостатнім доступом до інформації у громадах,

що потребує підсилення комунікації та уваги до даної категорії населення.

Основними незадоволеними або частково задоволеними соціальними потребами, які є основними для опитаних ВПО на даний час, є житло (49%), доступність інфраструктури – 18%, комунікація з членами родини – 8%, психологічна допомога – 20% , юридична підтримка – 7%. Незважаючи на те, що основною потребою є житло, варто акцентувати увагу на потребу в психологічній допомозі внутрішньо переміщеним особам. Про обізнаність щодо діяльності недержавних організацій, благодійних фондів, волонтерських організацій, осіб, які надають соціальну, фінансову, правову, психологічну, медичну допомогу ВПО, «так» відповіли 76% опитаних, «ні» – 24%.

Відповідно до отриманих результатів, варто враховувати мультидисциплінарний підхід у роботі з внутрішньо переміщеними особами та їх родинami, що є дуже актуальним. Зазначений підхід забезпечує комплексне охоплення психологічних, педагогічних, медичних та соціальних аспектів супроводу. Фахівці мають делегувати повноваження, комплекс дій під час регулярних супервізій. Структура взаємодії передбачає чітку диференціацію зон відповідальності під стратегічним керівництвом координатора (переважно фахівця із соціальної роботи). Таким чином, інтегрована команда спеціалістів забезпечує відчуття захищеності, стабільності для внутрішніх переселенців. Важливим також є розробка індивідуального плану допомоги кожній внутрішньо переміщеній особі чи родині та їхня інформаційна підтримка. Необхідно не лише описувати наявні проблеми, а й передбачати потенційні труднощі, які можуть виникнути у процесі адаптації.

Висновки. Отже, аналіз проблеми соціально-психологічної адаптації ВПО та проведеного емпіричного дослідження доводять необхідність підтримки внутрішньо переміщених осіб різними фахівцями на рівні громади, яка їх приймає. Проведене опитування засвідчило, що внутрішньо переміщені особи (ВПО) мають комплекс соціально-економічних і психологічних потреб, серед яких ключовими залишаються забезпечення житлом, доступ до працевлаштування та психологічна підтримка. Переважна більшість ВПО проживає в орендованому житлі, що свідчить про нестабільність житлових умов і високу залежність від зовнішньої допомоги. Власне житло має критично низький відсоток

опитаних. Значна частина респондентів стикається з труднощами у працевлаштуванні, що негативно впливає на рівень їхньої соціально-економічної стабільності та інтегрованості в приймаючі громади. Попри загальну задоволеність медичними послугами, спостерігається недостатній рівень охоплення психологічною допомогою, а також недовіра до фахівців, що потребує додаткових заходів із популяризації та підвищення доступності таких послуг.

Інформаційна обізнаність ВПО щодо доступних послуг формується переважно через соціальні мережі, що вказує на недостатню ефективність офіційних каналів комунікації з боку органів влади. Рівень участі ВПО у житті громади залишається низьким, що зумовлено неповною інтеграцією, обмеженими ресурсами та адаптаційними труднощами. Більшість опитаних оцінюють свій рівень адаптації як частковий або достатній, однак значна частка все ще не інтегрована повною мірою в соціальне середовище громади, що підкреслює потребу в системній підтримці з боку держави та громад.

Як засвідчило опитування, доступ до спеціалізованих соціальних послуг залишається обмеженим або недостатньо зрозумілим для значної частини ВПО, що пов'язано з браком інформації та комунікації на місцевому рівні. Основні потреби ВПО мають міждисциплінарний характер, що обумовлює необхідність застосування комплексного (мультидисциплінарного) підходу в роботі з цією категорією населення. Ефективна підтримка ВПО можлива лише за умови скоординованої взаємодії фахівців різних сфер (соціальної, психологічної, медичної, правової), чіткого розподілу функцій та системного супроводу, що сприятиме підвищенню рівня їхньої адаптації, інтеграції та відчуття стабільності.

Перспективи подальших досліджень полягають у подальшому розробленні програми соціально-психологічної адаптації ВПО до нових умов проживання на основі визначеної мети, завдань та результатів дослідження.

Список використаних джерел:

1. Алексеева, Т. В. (2004). Психологічні фактори та прояви процесу адаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі (Канд. дис., Київ). 165 с.
2. Безпалько О. В. (2007) Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній

- громаді: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.05 / К., 2007. 38 с.
3. Віщукаєва, К. М. (2017). Соціальний супровід клієнта (Навч. посіб.). Одеса: Видавництво Букаєв Вадим Вікторович.
 4. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VIII від 07.12.2017. (2017). Zakon.rada.gov.ua. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> [Дата звернення: 16.02.2026].
 5. Мельник, Л. А., Волинець, Л. С. (ред.), та ін. (2015). Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України: Посібник для практиків соціальної сфери. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Калита».
 6. Москаленко, А. В. (2017). Психологічна адаптація дітей до навчання в умовах воєнного конфлікту. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, (8[70]), 95–103.
 7. Павлик Н. П., Гордон М. В. and Оленцевич Н. В. (2024) Соціальна інтеграція людей зі статусом ВПО у приймаючих громадах: результати опитування. Соціальна педагогіка: теорія та практика. № 2. pp. 73-79.
 8. Путінцев, А. В., & Пащенко, Ю. Є. (2018). Адаптація внутрішньо переміщених осіб в регіонах України: сутність, поняття, підходи. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики, (9), 110–119.
 9. Савенкова, Л. О. (2005). Професійне спілкування майбутніх викладачів як об'єкт психолого-педагогічного управління: монографія. Київ: КНЕУ.
 10. Царенко, Л. Г. (2023). Особливості адаптації в ситуації війни. Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації, 220–225. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737712/1/Царенко%20Л.Г._2023.pdf [Дата звернення: 19.02.2026].
 11. Goldman, R. K. (2009). Guiding Principles on Internal Displacement. United Nations.

References:

1. Alekseeieva, T. V. (2004). Psykholohichni faktory ta proiavy protsesu adaptatsii studentiv do navchannia u vyshchomu navchalnomu zakladi [Psychological factors and manifestations of students' adaptation to higher education] (Candidate's thesis). Kyiv, Ukraine.
2. Bezpalko, O. V. (2007). Teoriia i praktyka sotsialno-pedahohichnoi roboty z ditmy ta uchnivskoiu moloddiu v terytorialnii hromadi

-
- [Theory and practice of social-pedagogical work with children and youth in the territorial community] (Doctoral dissertation abstract). Kyiv, Ukraine.
3. Vitsukaieva, K. M. (2017). *Sotsialnyi suprovid kliienta* [Social support of a client]. Odesa: Vydavnytstvo Bukaiev Vadym Viktorovych.
 4. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). Law of Ukraine “On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons” No. 1706-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
 5. Melnyk, L. A., Volynets, L. S. (Eds.), et al. (2015). *Psykhosotsialna dopomoha vnutrishno peremishchenym ditiam, yikhnim batkam ta simiam z ditmy zi Skhodu Ukrainy: Posibnyk dlia praktykiv sotsialnoi sfery* [Psychosocial assistance to internally displaced children and their families from Eastern Ukraine: A guide for practitioners]. Kyiv: Kalita Publishing House.
 6. Moskalenko, A. V. (2017). Psychological adaptation of children to learning in conditions of military conflict. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 8(70), 95–103.
 7. Pavlyk, N. P., Hordon, M. V., & Olentsevych, N. V. (2024). *Sotsialna inte hratsiia liudei zi statusom VPO u pryimaiu ch ykh hromadakh: rezultaty opytuvannia* [Social integration of internally displaced persons in host communities: Survey results]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka*, 2, 73–79.
 8. Putintsev, A. V., & Pashchenko, Yu. Ye. (2018). *Adaptatsiia vnutrishno peremishchenykh osib v rehionakh Ukrainy: sutnist, poniattia, pidkhody* [Adaptation of internally displaced persons in the regions of Ukraine: Essence, concepts, approaches]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, 9, 110–119.
 9. Savenkova, L. O. (2005). *Profesiine spilku vanna maibutnykh vykladachiv yak ob'ekt psykholoho-pedahohichnoho upravlinnia* [Professional communication of future teachers as an object of psychological and pedagogical management]. Kyiv: KNEU.
 10. Tsarenko, L. H. (2023). *Osoblyvosti adaptatsii v sytuatsii viiny* [Features of adaptation in wartime conditions]. *Naukovyi prostir: aktualni pytannia, dosiahnennia ta innovatsii*, 220–225. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737712/>
 11. Goldman, R. K. (2009). *Guiding principles on internal displacement*. United Nations.
-

Василь Мойсеюк

кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри соціальної роботи
та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської,
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільського державного інституту»
м. Кам'янець-Подільський, Україна
moyseuk02@gmail.com

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ АРТ-ТЕРАПІЇ В РОБОТІ З ДІТЬМИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ

У статті розглянуто актуальність використання інноваційних методів арт-терапії у процесі соціально-психологічної реабілітації дітей, що зазнали травматичного впливу внаслідок бойових дій. Визначено роль творчої діяльності як інструменту стабілізації емоційного стану та подолання симптомів ПТСР.

Ключові слова: арт-терапія, реабілітація, діти, бойові дії, інноваційні методи, психологічна травма.

The article considers the relevance of using innovative art therapy methods in the process of socio-psychological rehabilitation of children who have suffered traumatic impact as a result of hostilities. The role of creative activity as a tool for stabilizing the emotional state and overcoming PTSD symptoms is determined.

Key words: art therapy, rehabilitation, children, hostilities, innovative methods, psychological trauma.

Постановка проблеми. Збройна агресія та бойові дії створюють безпрецедентні виклики для психічного здоров'я дітей. Постійний стрес, втрата відчуття безпеки та травматичний досвід вимагають пошуку нових, м'яких, але ефективних методів відновлення. Традиційні методи психотерапії не завжди є прийнятними для дітей у гострому стані, тому інноваційна арт-терапія стає пріоритетним напрямом роботи.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та розкритті практичного потенціалу інноваційних методів арт-терапії як ефективного інструменту соціально-психологічної реабілітації дітей, які зазнали травматичного впливу внаслідок бойових дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання допомоги дітям із травмою війни досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Зокрема, теоретичні засади арт-терапевтичного впливу в кризових умовах висвітлені у працях О. Вознесенської; психосоціальні аспекти підтримки дітей у закладах освіти розкрито у роботах В. Панка та А. Обухівської. Питання інноваційних

технологій реабілітації через мистецтво досліджували М. Гаврилюк та Л. Пилявець. Серед зарубіжних фахівців значний внесок у вивчення нейропсихологічних аспектів експресивної терапії зробила К. Малкіоді.

Виклад основного матеріалу. Інноваційність сучасних методів арт-терапії в реабілітаційній практиці полягає у зміщенні акценту з класичного малювання на комплексну сенсорну та цифрову взаємодію. Як зазначає М. Гаврилюк, такі технології є ключовими в системі сучасної соціально-психологічної допомоги, оскільки дозволяють адаптувати терапевтичний процес до потреб цифрового покоління [2, с. 90]. Важливим аспектом є використання цифрової арт-терапії, де графічні планшети дозволяють дитині відчувати повний контроль над творчим процесом, що мінімізує страх помилки.

Особливе місце у системі допомоги посідає мультимодальна терапія виразними мистецтвами. Вона базується на синергії різних видів творчості: поєднання образотворчих технік із музичним супроводом та елементами казкотерапії дозволяє дитині опрацювати глибинний травматичний досвід без необхідності прямої вербалізації жахливих подій. Такий підхід повністю корелює з міжнародними протоколами роботи з нейробиологією травми, що спрямовані на стабілізацію психофізичного стану через невербальні канали [4, с. 142].

Для дітей молодшого шкільного віку надзвичайно ефективною виявилася ландшафтна арт-терапія. Вона передбачає активну роботу з природними матеріалами (глина, пісок, каміння, сухе листя), що стимулює дрібну моторику та тактильну чутливість. Контакт із природними елементами сприяє заземленню та відновленню життестійкості, дозволяючи дитині відчути зв'язок із життєвим циклом природи навіть після досвіду руйнувань [1, с. 14].

Практичне впровадження зазначених методик у діяльність закладів освіти забезпечує сталий механізм психосоціальної підтримки. Це допомагає дітям поступово інтегруватися у безпечне середовище, знизити рівень фонові тривожності та трансформувати деструктивні переживання у творчий продукт. Такий підхід стає основою сучасної моделі реабілітації, де творче самовираження виступає головним інструментом подолання наслідків війни [3, с. 32].

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Використання інноваційних методів арт-терапії дозволяє дитині «опредметнити» свій страх та перетворити його на творчий об'єкт. Це не лише стабілізує емоційний стан, а й створює фундамент для подальшої соціальної адаптації в умовах війни. Перспективи досліджень полягають у розробці стандартизованих програм реабілітації для закладів освіти та соціальних центрів.

Список використаних джерел:

1. Вознесенська О. Л. Арт-терапія в роботі з травмою війни : методичні рекомендації. Київ : Золоті ворота, 2022. 56 с.
2. Гаврилюк М. В. Інноваційні технології арт-терапії в системі психологічної реабілітації дітей та підлітків. *Актуальні проблеми психології*. 2023. Т. 11. Вип. 24. С. 88–102.
3. Психосоціальна підтримка дітей у закладах освіти в умовах воєнного стану : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. В. Г. Панка. Київ, 2023. 144 с.
4. Malchiodi C. A. *Trauma and Expressive Arts Therapy: Brain, Body, and Imagination in the Healing Process*. New York : Guilford Press, 2020. 320 p.

References:

1. Voznesenska, O. L. *Art-terapiia v roboti z travmoiu viiny: metodychni rekomendatsii* [Art therapy in working with war trauma: guidelines]. Kyiv: Zoloti vorota, 2022. 56 p. [in Ukrainian].
2. Havryliuk, M. V. *Innovatsiini tekhnolohii art-terapii v systemi psykholohichnoi rehabilitatsii ditei ta pidlitkiv* [Innovative art therapy technologies in the system of psychological rehabilitation of children and adolescents]. *Aktualni problemy psykholohii – Current problems of psychology*, 11(24), 2023. P. 88-102 [in. Ukrainian].
3. Pank, V. H. (Ed.). *Psykho-sotsialna pidtrymka ditei u zakladyakh osvity v umovakh voiennoho stanu: navch.-metod. posib*. [Psychosocial support for children in educational institutions under martial law: a training manual]. Kyiv, 2023. 144 p. [in Ukrainian].
4. Malchiodi, C. A. *Trauma and Expressive Arts Therapy: Brain, Body, and Imagination in the Healing Process*. New York: Guilford Press, 2020. 320 p. [in English].

Андрій Павловський
соціальний педагог,
викладач циклової комісії соціальної роботи,
психології та фізичної культури
Відокремленого структурного підрозділу
Кам'янець-Подільський фаховий коледж
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільського державного інституту»
м. Кам'янець-Подільський, Україна
informweek@gmail.com

ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ САМОТНОСТІ ДІТЕЙ З ВОЄННОЮ ТРАВМОЮ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ

У статті проаналізовано сутність феномена «соціальної самотності» підлітків в умовах цифрової гіперкомунікації, що дозволило виявити суперечність між значною кількістю віртуальних контактів та низькою якістю реальної міжособистісної взаємодії. Особливу увагу приділено дітям, що постраждали внаслідок бойових дій, для яких цифрова самоізоляція стає формою захисної реакції на травматичний досвід. Визначено роль інноваційних офлайн-практик як ефективного інструменту подолання емоційної ізоляції та відновлення навичок реального соціального залучення.

Ключові слова: соціальна самотність, підлітки, надмірна комунікація, офлайн-залучення, цифрова дисоціація, соціалізація.

The article analyzes the essence of the «social loneliness» phenomenon among adolescents in the context of digital hypercommunication, which revealed a contradiction between a significant number of virtual contacts and the low quality of real interpersonal interaction. The role of innovative offline practices is defined as an effective tool for overcoming emotional isolation and restoring real social engagement skills.

Keywords: social loneliness, adolescents, excessive communication, offline engagement, digital dissociation, socialization.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі підлітки перебувають у стані постійного інформаційного та комунікативного шуму, проте парадоксально демонструють високий рівень почуття самотності. Така ситуація зумовлена ілюзією близькості, де кількість контактів не конвертується у відчуття справжньої підтримки, через що й виникає феномен «соціальної самотності» — стан, за якого у світі надмірної комунікації глибокі емоційні зв'язки підміняються поверхневими цифровими транзакціями. Це створює загрозу для психічного здоров'я та гармонійного розвитку особистості, що потребує

пошуку принципово нових форм офлайн-залучення, здатних конкурувати з привабливістю віртуального простору.

Мета статті полягає у теоретичному дослідженні природи соціальної самотності сучасного підлітка та обґрунтуванні інноваційних методів офлайн-взаємодії як засобів подолання комунікативного дефіциту, спричиненого досвідом воєнного конфлікту.

Трансформацію спілкування в епоху цифровізації ґрунтовно досліджувала професорка MIT (Massachusetts Institute of Technology)

Ш. Теркл, яка ввела концепцію «самотності разом» (alone together), описуючи дефіцит уваги в сучасному соціумі [5]. Питання соціальної ізоляції та психологічного відчуження підлітків у віртуальному середовищі висвітлені у працях **С. Зінченко** [2]. Екзистенційні аспекти підліткової самотності та можливості її трансформації через творче самовираження аналізував **Н. Хамітов** [3]. На важливості ігрофікації та «живого» залучення у соціальну практику як інструментів подолання комунікативної дефіцитарності наголошували західна дослідниця **Дж. Макгонігал** [4].

Виклад основного матеріалу. Сучасна соціальна самотність підлітка є специфічним станом, що виникає внаслідок дисонансу між ілюзією постійної присутності інших у мережі та реальною відсутністю емпатичного відгуку. Для дітей, що постраждали внаслідок бойових дій, цей стан підсилюється блокуванням емоцій та схильністю до самоізоляції як захисної реакції на пережите. Надмірна комунікація в месенджерах часто призводить до емоційного вигорання та втрати здатності до невербального зчитування емоцій, що посилює відчуття відчуженості від соціуму. Цифровізація життя трансформує потребу в приналежності до групи у гонитву за соціальним схваленням (лайками), що не задовольняє базову потребу в глибокому спілкуванні, яка є критично важливою для відновлення базової довіри до світу після перебування в зоні конфлікту.

Інноваційні форми офлайн-залучення спрямовані на створення безпечних просторів для «аналогового» досвіду. Одним із таких методів є організація клубів за інтересами та молодіжних хабів, що функціонують за принципом співучасті [3]. Тут підлітки залучаються до командних настільних ігор або воркшопів, де фізична присутність є обов'язковою умовою досягнення спільної

мети. У роботі з травмованими дітьми такі простори стають терапевтичними зонами стабілізації, де через спільну творчість долається внутрішня німота. Застосування методів групової інтерактивної арт-терапії, за розробками **О. Вознесенської**, створює для підлітків безпечне середовище для екстерналізації внутрішніх конфліктів, що дозволяє трансформувати травматичний досвід у конструктивні життєві стратегії та суттєво зменшує рівень емоційного відчуження в реальному соціумі [1].

Окрему увагу варто приділити волонтерським ініціативам, заснованим на проектному підході. На відміну від традиційних заходів, інноваційні форми волонтерства (наприклад, допомога притулкам через спільні акції) надають підлітку відчуття суб'єктності та соціальної значущості. Для тих, хто відчув на собі руйнівну силу війни, можливість творити та допомагати іншим є потужним антидотом до почуття безпорадності. Спільна діяльність створює міцні горизонтальні зв'язки, які неможливо імітувати у віртуальному середовищі [3]. Це повністю відповідає нейробіологічним потребам підліткового віку в отриманні дофамінової винагороди від реального соціального успіху, а не від екранного стимулу.

Ефективним методом є також впровадження «цифрового детоксу» у форматі ігрових челенджів [5]. Свідома відмова від гаджетів під час групових походів чимсь квестів змушує підлітків актуалізувати навички безпосередньої взаємодії, вирішення конфліктів та взаємодопомоги. В умовах посттравматичної реабілітації такі заходи дозволяють дітям знову відчути межі реального світу та безпеку міжособистісного контакту. Такі заходи трансформують офлайн-середовище з «нудного» простору на територію пригод, де реальність стає цікавішою за віртуальну симуляцію, що стає вирішальним у подоланні відчуження в сучасному суспільстві.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Феномен соціальної самотності підлітків є побічним продуктом цифрової революції, який неможливо подолати лише шляхом заборон. Виходом є розвиток привабливих офлайн-альтернатив, що базуються на залученні, творчості та реальному соціальному впливі. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку методик інтеграції таких форм у навчально-виховний процес закладів середньої та вищої освіти.

Зокрема, особливої уваги потребує адаптація арт-терапевтичних та ігрових інструментів для роботи з кризовими станами, що виникли внаслідок військової травми. Важливою умовою успіху є перехід від формальних виховних заходів до створення дієвих мереж підтримки, де творче самовираження дитини стає природним способом її соціальної реабілітації. Перспективним є також вивчення впливу багатoproфільних практик на розвиток емоційного інтелекту, що дозволить зміцнити психологічну стійкість підростаючого покоління перед викликами цифрового майбутнього та соціальних криз.

Список використаних джерел

1. Вознесенська О. О. Арт-терапія в подоланні психічної травми. URL: <https://www.scribd.com/document/846165197/APT-TEPAPIA-v-podolanni-psichichnoi-travmy> (дата звернення: 23.02.2026).
2. Зінченко С. В. Психологія цифрової самотності: як он-лайн зв'язки впливають на емоційний стан людини. URL: <https://lnk.ua/AFUy4HLNE> (дата звернення: 09.03.2026).
3. Хамітов Н. В. Самотність у людському бутті. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/42624d49-b387-4bbf-a933-69d7c022c146/content> (дата звернення: 19.02.2026).
4. McGonigal J. Reality is Broken: Why Games Make Us Better and How They Can Change the World. URL: https://hci.stanford.edu/courses/cs047n/readings/Reality_is_Broken.pdf (дата звернення: 17.02.2026).
5. Turkle S. Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other. URL: https://www.mediastudies.asia/wp-content/uploads/2017/02/Sherry_Turkle_Alone_Together.pdf (дата звернення: 25.03.2026).

References:

1. Voznesenska, O., & Sydorkina, M. (2016). Art-terapiia u podolanni psykhičnoi travmy [Art therapy in overcoming mental trauma]. Kyiv: Zoloti vorota. [in Ukrainian].
2. Zinchenko, S. V., Zaderei, M. A., Sukhostavets, Ye. I., & Stupachenko, D. S. (2025). Psykholohiia tsyfrovoy samotnosti: yak onlain-zv'iazky vplyvaiut na emotsiine zdorovia liudyny [Psychology of digital loneliness: how online connections affect human emotional health]. In Innovative scientific research: latest theories, modern methods and practices (pp. 352–354). [in Ukrainian].

3. Khamitov, N. V. (2017). Samotnist u liudskomu butti. Dosvid metaantropolohii [Loneliness in human existence. The experience of metaanthropology] (2nd ed., revised and expanded). Kyiv: KNT. [in Ukrainian].
4. McGonigal, J. (2011). Reality is broken: Why games make us better and how they can change the world. New York: Penguin Press. [in English].
5. Turkle, S. (2011). Alone together: Why we expect more from technology and less from each other. New York: Basic Books. [in English].

Станіслав Пенцак

здобувачка вищої освіти

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут»

Науковий керівник: **Оксана Палилюк**

кандидат історичних наук, доцент

доцент кафедри інклюзивної освіти,

реабілітації та гуманітарних наук

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут»

ГРА ЯК БЕЗПЕЧНИЙ ПРОСТІР ЕМОЦІЙНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО ДОСВІДУ

Анотація. У тезах розглянуто гру як безпечний простір емоційної стабілізації дітей молодшого шкільного віку, які переживають наслідки воєнного досвіду. Обґрунтовано, що для дітей 6–12 років гра є не лише природною формою активності, а й важливим способом вираження емоцій, опрацювання переживань, відновлення відчуття безпеки та поступового повернення до соціальної взаємодії. Підкреслено, що в умовах війни діти можуть стикатися з тривогою, страхом, втратою звичного середовища, вимушеним переміщенням, порушенням навчального ритму та складністю вербалізації травматичних переживань. У такому контексті ігрові методи соціально-психологічної підтримки створюють м'який, доступний і вікововідповідний спосіб допомоги. Окреслено практичні напрями використання гри: символічна гра, рольові ситуації, терапія м'якою іграшкою, групові ігрові заняття, казкові сюжети, творчо-ігрові справи, ігри на саморегуляцію, відновлення довіри та розвиток комунікативних навичок. Зроблено висновок, що ігрові практики мають застосовуватися фахово, етично, без примусу до розкриття травматичного досвіду та в поєднанні з підтримкою батьків, педагогів, психологів і соціальних працівників.

Ключові слова: діти молодшого шкільного віку, гра, ігрові практики, воєнний досвід, емоційна стабілізація, соціально-психологічна підтримка, саморегуляція, безпечний простір.

The paper examines play as a safe space for emotional stabilization of primary school children who experience the consequences of wartime stress. It is argued that for children aged 6–12, play is not only a natural form of activity, but also an important way of expressing emotions, processing experiences, restoring a sense of safety and gradually returning to social interaction. In wartime conditions, children may face anxiety, fear, loss of a familiar environment, forced displacement, disruption of learning routines and difficulties in verbalizing traumatic experiences. In this context, play-based methods of social and psychological support create a gentle, accessible and age-appropriate form of assistance. Practical areas of application include symbolic play, role-playing situations, soft toy therapy, group play sessions, fairy-tale plots, creative play exercises, games for self-regulation, trust restoration and development of communication skills. The paper concludes that play practices should be used professionally, ethically, without forcing children to disclose traumatic experiences, and in combination with support from parents, teachers, psychologists and social workers.

Key words: primary school children, play, play practices, wartime experience, emotional stabilization, social and psychological support, self-regulation, safe space.

Постановка проблеми. Війна істотно змінює умови дитячого розвитку, оскільки дитина може втрачати звичне середовище, стабільний режим дня, безпечний простір для навчання й гри, постійні соціальні контакти та передбачуваність повсякденного життя. Для дітей молодшого шкільного віку ці зміни є особливо чутливими, адже саме в цей період активно формуються навички емоційної регуляції, довіри до дорослих, взаємодії з однолітками, навчальної мотивації та соціальної адаптації. Дитина не завжди може прямо пояснити власний страх, тривогу, злість або розгубленість, тому дорослим важливо мати такі інструменти підтримки, які відповідають її віковим можливостям. Одним із таких інструментів є гра, що дає змогу дитині символічно виразити переживання, відновити відчуття контролю та поступово повернутися до безпечної взаємодії з іншими [1; 2]. Дослідження й практичні матеріали з підтримки дітей під час війни підкреслюють значення психосоціальної допомоги, безпечного середовища, стабілізаційних практик і ресурсів для батьків та опікунів.

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення ігрових практик як інструменту емоційної стабілізації дітей молодшого шкільного віку в умовах воєнного досвіду та у визначенні практичних умов їх безпечного застосування в системі соціально-психологічної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях гра розглядається як важливий спосіб психологічної допомоги дітям, які пережили стресові або травматичні події. У систематичному огляді М. М. Parker, К. Hergenrather, Q. Smelser і С. Т. Kelly дитинно-центрована ігрова терапія аналізується як підхід, що може бути корисним у роботі з дітьми, які мають досвід несприятливих життєвих подій і травматизації [1]. У праці J. J. Humble, K. L. Summers і співавторів також узагальнено дослідження щодо застосування дитинно-центрованої ігрової терапії для дітей, які пережили травматичні події [2]. У роботі N. Gupta, R. Chaudhary і M. Gupta ігрову терапію представлено як можливий варіант допомоги дітям шкільного віку з емоційними й поведінковими труднощами [3]. Окремі українські дослідження акцентують на терапії м'якою іграшкою та інтегративних ігрових підходах як засобах створення безпечного простору для вираження емоцій, формування адаптивних копінг-стратегій і підтримки дітей, які переживають наслідки воєнних подій [4; 5]. Зокрема, у праці В. В. Назаревича, І. О. Борейчук та О. Л. Коробанової ігротерапія розглядається як метод, що допомагає дітям, постраждалим від воєнних дій, виражати емоції, розвивати адаптивні стратегії та покращувати соціальні навички.

Виклад основного матеріалу. Гра для дітей 6–12 років є природною мовою вираження внутрішнього стану. Якщо дорослий частіше осмислює складний досвід через розмову, то дитина молодшого шкільного віку нерідко передає переживання через сюжет, ролі, іграшки, малюнок, рух або повторювану дію. Саме тому ігрові практики мають значний потенціал у роботі з дітьми, які переживають наслідки воєнного стресу. Через гру дитина може в символічній формі відтворювати ситуації небезпеки, втрати, очікування, розлуки або повернення до безпеки, не обов'язково проговорюючи їх прямо.

Важливо, що гра не повинна розглядатися як просте «відволікання» дитини від складної реальності. Її значення глибше: вона допомагає дитині впорядковувати емоції, відновлювати відчуття контролю, пробувати різні моделі поведінки, переживати ситуацію завершення, перемоги, захисту або підтримки. У безпечній грі дитина може бути активною, обирати правила, змінювати сюжет, розподіляти ролі, зупиняти дію або починати її знову. Це особливо важливо після подій, у яких дитина могла відчувати безсилля або втрату впливу на ситуацію.

Одним із практичних напрямів є символічна гра. За допомогою фігурок, м'яких іграшок, кубиків, конструктора, піску, малюнків або карток дитина може створювати власний ігровий світ, у якому відображаються її страхи, потреби й ресурси. Фахівець у цьому процесі не має поспішати з інтерпретаціями або нав'язувати дитині значення її гри. Натомість важливо уважно спостерігати, підтримувати безпечні межі, ставити м'які уточнювальні запитання й допомагати дитині знаходити в грі не лише напруження, а й способи захисту, допомоги, відновлення та завершення складної ситуації.

Окрему роль може відігравати терапія м'якою іграшкою. М'яка іграшка часто стає для дитини посередником між нею та дорослим, допомагає встановити контакт, зменшити тривогу, висловити почуття через образ іншого персонажа. Дитині інколи легше сказати, що «ведмедик боїться», «зайчик сумує» або «лялька хоче сховатися», ніж прямо говорити про власний стан. У такій формі вона отримує можливість безпечного емоційного вираження. Українські дослідження підкреслюють, що використання м'якої іграшки як трансферного об'єкта допомагає створювати емоційний контакт і підтримувальне середовище для дитини [4]. У публікації В. В. Найчук зазначено, що терапія м'якою іграшкою може сприяти опрацюванню травматичного досвіду через ігрову взаємодію та формуванню резильєнтності в дітей під час воєнного стану.

Групові ігрові заняття є важливими для дітей, які втратили звичне коло спілкування або пережили вимушене переміщення. У групі дитина поступово відновлює навички взаємодії: вчиться домовлятися, чекати черги, приймати правила, програвати, перемагати, просити допомогу, підтримувати інших. Для дітей, які пережили соціальну ізоляцію або зміну середовища, групова гра може стати першим кроком до відновлення довіри до однолітків. Водночас фахівець має уважно стежити, щоб гра не ставала простором конкуренції, приниження або повторного переживання відторгнення.

Ігрові практики можуть бути ефективними для розвитку емоційної грамотності. У роботі з дітьми доцільно використовувати картки емоцій, ігри на розпізнавання настрою, казкові історії, рольові ситуації, у яких персонажі переживають страх, сум, гнів, розгубленість або радість. Через такі вправи дитина вчиться називати власні емоції, розуміти, що вони можуть змінюватися,

і знаходити безпечні способи їх вираження. Це особливо важливо в умовах війни, коли дитячі переживання можуть бути інтенсивними, але не завжди усвідомленими.

Важливим завданням є формування навичок саморегуляції через гру. Для дітей молодшого шкільного віку сухі інструкції на кшталт «заспокойся» або «контролюй себе» часто є малоефективними. Натомість можна використовувати ігрові дихальні вправи, наприклад «надуваемо повітряну кульку», «дихаємо як їжачок», «задуваемо свічку», «слухаємо тишу», «стаємо міцним деревом». Такі вправи допомагають дитині знижувати тілесне напруження, повертати увагу до теперішнього моменту й відчувати, що вона має конкретні способи впоратися з хвилюванням. UNICEF Україна серед матеріалів для психосоціальної підтримки дітей і батьків також пропонує стабілізаційні дихальні практики та інші ресурси для підтримання психічного здоров'я під час війни.

Особливу увагу слід приділяти ролі дорослого. Ігрова підтримка не є хаотичним набором розваг. Вона потребує чіткої мети, безпечного середовища, етичного ставлення до дитини та розуміння її вікових особливостей. Психолог, соціальний працівник, педагог або волонтер, який використовує гру, має пам'ятати, що дитину не можна примушувати розповідати про травматичні події, змушувати «дограти» болісний сюжет або оцінювати її ігрову поведінку як правильну чи неправильну. Головним є створення простору, де дитина відчуває прийняття, передбачуваність і контроль над власною участю.

У роботі з дітьми 6–12 років важливим є залучення батьків або опікунів. Дитяче відновлення не завершується в кабінеті психолога чи в ігровій кімнаті. Якщо дорослі вдома розуміють значення гри, підтримують стабільні ритуали, дозволяють дитині виражати емоції, не висміюють страхи й не карають за емоційні реакції, ефект допомоги посилюється. Батькам доцільно пояснювати, що повторювані ігрові сюжети не завжди свідчать про «погану поведінку»; інколи це спосіб дитини впоратися з тим, що вона ще не може пояснити словами.

Перспективним є використання безпечних дитячих просторів у громадах. Такі простори можуть поєднувати гру, творчість, психоосвіту, консультації для батьків, групові активності та перенаправлення до фахівців. В Україні прикладом такої практики є простори UNICEF «Спільно», де дітям пропонують освітні ігри,

творчі майстерні, арттерапію, інтерактивні заняття, а в ширших центрах також передбачена підтримка психолога. Це свідчить про важливість поєднання ігрових активностей із професійною психосоціальною підтримкою та роботою з родинами.

Водночас ігрові практики не можна вважати універсальним засобом для всіх випадків. Якщо дитина має виражені ознаки сильного дистресу, різкі зміни поведінки, стійкі порушення сну, постійні страхи, агресивні спалахи, тривалу замкненість або інші серйозні прояви неблагополуччя, потрібна поглиблена фахова оцінка та спеціалізована допомога. Гра може бути важливою частиною підтримки, але вона має бути включена в ширшу систему допомоги, де взаємодіють психолог, соціальний працівник, педагог, батьки, медичні фахівці та служби захисту дітей.

Підсумовуючи, зазначимо, що гра є одним із найбільш природних і доступних інструментів соціально-психологічної підтримки дітей молодшого шкільного віку в умовах війни. Вона допомагає дитині виразити складні переживання, відновити відчуття безпеки, розвинути навички саморегуляції, повернутися до взаємодії з однолітками й дорослими. Найбільшу цінність мають ті ігрові практики, які не травмують повторно, не змушують дитину говорити більше, ніж вона готова, і водночас м'яко підтримують її рух до стабілізації та відновлення.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Ігрові практики є важливим інструментом соціально-психологічної підтримки дітей 6–12 років, які переживають наслідки воєнного досвіду. Вони сприяють емоційній стабілізації, символічному вираженню переживань, розвитку саморегуляції, відновленню довіри, покращенню комунікації та поступовій соціальній адаптації. Їх застосування має ґрунтуватися на принципах безпеки, добровільності, вікової відповідності, конфіденційності, недопущення повторної травматизації та фахового супроводу. Перспективними напрямками подальших досліджень є вивчення ефективності різних форматів ігрової підтримки для дітей різного віку, розроблення програм підготовки соціальних працівників і психологів до використання ігрових методів, створення моделей групової ігрової підтримки в громадах, а також оцінювання впливу гри на емоційну стабілізацію, соціальну інтеграцію та відновлення навчальної активності дітей в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Parker M. M., Hergenrather K., Smelser Q., Kelly C. T. Exploring child-centered play therapy and trauma: A systematic review of literature. *International Journal of Play Therapy*. 2021. Vol. 30, no. 1. P. 2–13. DOI: 10.1037/pla0000136.
2. Humble J. J., Summers K. L., Villarreal V., Styck K. M., Sullivan J. R., Hechler J. M., Warren B. S. Child-centered play therapy for youths who have experienced trauma: A systematic literature review. *Journal of Child & Adolescent Trauma*. 2019. Vol. 12. P. 365–375. DOI: 10.1007/s40653-018-0235-7.
3. Gupta N., Chaudhary R., Gupta M. Play Therapy as Effective Options for School-Age Children With Emotional and Behavioral Problems: A Case Series. *Cureus*. 2023. Vol. 15, no. 6. Article e40093. DOI: 10.7759/cureus.40093.
4. Найчук В. В. Терапія м'якою іграшкою як засіб формування резильєнтності у дітей під час воєнного стану. *Наукові записки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Педагогіка і психологія*. 2024.
5. Назаревич В. В., Борецький І. О., Коробанова О. Л. Інтегративна модель ігротерапії для подолання наслідків остракізації дітей війни в Україні. *Габітус*. 2024. Вип. 59. С. 316–325. DOI: 10.32782/2663-5208.2024.59.55.
6. UNICEF Ukraine. Spaces for children, youth and parents. UNICEF Ukraine. 2024.
7. UNICEF Ukraine. Підтримка батьків та дітей під час війни. UNICEF Ukraine.

References:

1. Parker, M. M., Hergenrather, K., Smelser, Q., & Kelly, C. T. Exploring child-centered play therapy and trauma: A systematic review of literature. *International Journal of Play Therapy*, 30(1), 2021. P. 2–13. DOI: 10.1037/pla0000136 [in English].
2. Humble, J. J., Summers, K. L., Villarreal, V., Styck, K. M., Sullivan, J. R., Hechler, J. M., & Warren, B. S. Child-centered play therapy for youths who have experienced trauma: A systematic literature review. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 12, 2019. P. 365–375. DOI: 10.1007/s40653-018-0235-7 [in English].
3. Gupta, N., Chaudhary, R., & Gupta, M. Play Therapy as Effective Options for School-Age Children With Emotional and Behavioral Problems: A Case Series. *Cureus*, 15(6), 2023. Article e40093. DOI: 10.7759/cureus.40093 [in English].

4. Naichuk, V. V. Terapiia miakoiu ihrashkoiu yak zasib formuvannia rezylientnosti u ditei pid chas voiennoho stanu [Soft toy therapy as a means of developing resilience in children during martial law]. *Naukovi zapysky Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiediiialnosti. Pedahohika i psykholohiia*, 2024 [in Ukrainian].
5. Nazarevych, V. V., Boreichuk, I. O., & Korobanova, O. L. Intehratyvna model ihroterapii dlia podolannia naslidkiv ostrakizatsii ditei viiny v Ukraini [Integrative model of play therapy to overcome the consequences of ostracization of children of war in Ukraine]. *Habitus*, 59, 2024. P. 316–325. DOI: 10.32782/2663-5208.2024.59.55 [in Ukrainian].
6. UNICEF Ukraine. Spaces for children, youth and parents. UNICEF Ukraine, 2024 [in English].
7. UNICEF Ukraine. Pidtrymka batkiv ta ditei pid chas viiny [Support for parents and children during war]. UNICEF Ukraine [in Ukrainian].

Галина Радецька
медична сестра

РЕСУРСНІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ХАБИ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ФОРМАТ ПІДТРИМКИ НАСЕЛЕННЯ В ГРОМАДІ

Анотація. У тезах розглянуто ресурсні соціально-психологічні хаби як інноваційний формат підтримки населення в громаді. Обґрунтовано, що сучасна соціально-психологічна робота потребує гнучких, доступних і міждисциплінарних форм допомоги, здатних швидко реагувати на наслідки війни, вимушеного переміщення, соціальної ізоляції, емоційного виснаження, втрати життєвої стабільності та зростання потреб у психологічній підтримці. Підкреслено, що ресурсний хаб може поєднувати функції первинного консультування, психоосвіти, соціальної навігації, груп взаємопідтримки, волонтерської координації, цифрового інформування, кризового перенаправлення та розвитку громадських ініціатив. Окреслено практичні напрями діяльності таких хабів: оцінювання потреб населення, підтримка вразливих груп, організація тренінгів із самодопомоги, супровід родин у складних життєвих обставинах, розвиток волонтерських команд, профілактика емоційного вигорання фахівців і створення безпечного комунікативного простору. Зроблено висновок, що ресурсні соціально-психологічні хаби можуть стати дієвим інструментом соціальних інновацій, оскільки об'єднують професійну допомогу, активність громади та волонтерський потенціал.

Ключові слова: соціально-психологічний хаб, соціальні інновації, громада, волонтерство, психоосвіта, соціальна навігація, вразливі групи, підтримка.

The paper examines resource social and psychological hubs as an innovative format of community-based support. It is argued that modern social and psychological work requires flexible, accessible and interdisciplinary forms of assistance that can respond quickly to the consequences of war, forced displacement, social isolation, emotional exhaustion, loss of life stability and growing needs for psychological support. A resource hub may combine primary counselling, psychoeducation, social navigation, peer-support groups, volunteer coordination, digital information, crisis referral and the development of community initiatives. Practical areas of such hubs include needs assessment, support for vulnerable groups, self-help training, support for families in difficult life circumstances, development of volunteer teams, prevention of burnout among professionals and creation of a safe communicative space. The paper concludes that resource social and psychological hubs can become an effective tool of social innovation, as they combine professional assistance, community activity and volunteer potential.

Key words: social and psychological hub, social innovations, community, volunteering, psychoeducation, social navigation, vulnerable groups, support.

Постановка проблеми. Сучасна соціально-психологічна робота розвивається в умовах, коли традиційні формати допомоги не завжди здатні своєчасно охопити всі категорії населення, які потребують підтримки. Війна, переміщення, втрати, руйнування звичних соціальних зв'язків, економічна невизначеність і тривале емоційне напруження формують нові запити до соціальних працівників, психологів, волонтерів і громадських організацій. Людина часто потребує не однієї консультації, а комплексного супроводу: психологічного, інформаційного, соціального, правового, освітнього та комунікативного. Саме тому актуальним є створення ресурсних соціально-психологічних хабів, які можуть діяти як простір доступної допомоги, соціальної навігації, взаємопідтримки та активізації громади.

Ідея такого хабу узгоджується із сучасним розумінням соціальної роботи як практичної професії та академічної дисципліни, що сприяє соціальним змінам, соціальній згуртованості, наснаженню людей і подоланню життєвих викликів. У глобальному визначенні соціальної роботи IFSW акцентовано на правах людини, соціальній справедливості, колективній відповідальності й повазі до різноманітності, що є важливими ціннісними засадами для організації підтримки на рівні громади.

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення ресурсних соціально-психологічних хабів як інноваційного формату підтримки населення в громаді та визначенні практичних напрямів їх діяльності в системі соціально-психологічної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних міжнародних підходах до соціальної роботи й психосоціальної підтримки дедалі більше уваги приділяється не лише індивідуальній допомозі, а й організації підтримувального середовища в громаді. Керівні принципи IASC щодо психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в надзвичайних ситуаціях наголошують, що у кризових умовах важливо координувати допомогу, підтримувати соціальні зв'язки, залучати громаду та уникати практик, які можуть завдати шкоди.

Важливим орієнтиром є також підхід Всесвітньої організації охорони здоров'я до розвитку громадських служб психічного здоров'я. У матеріалах WHO підкреслюється значення людиноцентрованих і правозахисних підходів, які враховують не лише медичні чи психологічні потреби, а й соціальні умови життя, доступ до підтримки, участь людини у прийнятті рішень і повагу до її гідності.

Окреме місце в сучасній соціально-психологічній роботі посідають цифрові інструменти. Стандарти використання технологій у соціальній роботі, розроблені професійними асоціаціями NASW, ASWB, CSWE та CSWA, підкреслюють, що технології можуть розширювати можливості фахівців, але їх застосування має бути етичним, компетентним, безпечним і таким, що захищає інтереси клієнтів.

Виклад основного матеріалу. Ресурсний соціально-психологічний хаб доцільно розглядати як організаційний і комунікативний простір, у якому поєднуються професійна допомога, волонтерська активність, соціальна навігація, психоосвіта, цифрове інформування та підтримка громадських ініціатив. Його головна особливість полягає в тому, що людина не залишається сам-на-сам із проблемою й не змушена самотійно шукати різні установи, фахівців і сервіси. Хаб може стати місцем першого звернення, де запит людини уважно вислуховують, уточнюють, оцінюють і допомагають визначити подальший маршрут підтримки.

Першою важливою функцією такого хабу є первинне консультування. Воно може охоплювати коротку бесіду із соціальним працівником або психологом, виявлення актуального стану людини, визначення першочергових потреб і пояснення можливих варіантів допомоги. На цьому етапі важливо

не перевантажувати людину інформацією, а допомогти їй зорієнтуватися: що можна зробити зараз, до кого звернутися, які документи або дії потрібні, які послуги доступні в громаді. Особливо це важливо для внутрішньо переміщених осіб, людей старшого віку, родин із дітьми, осіб з інвалідністю, військовослужбовців, ветеранів і членів їхніх сімей.

Другою функцією є соціальна навігація. У складних життєвих обставинах людина часто потребує не лише психологічної підтримки, а й допомоги у взаємодії з соціальними службами, закладами охорони здоров'я, освітніми установами, центрами зайнятості, правовими сервісами, гуманітарними організаціями або органами місцевого самоврядування. Соціальна навігація допомагає перетворити розрізнену систему послуг на зрозумілий маршрут. У цьому процесі фахівець не вирішує все замість людини, а підтримує її здатність діяти, приймати рішення та поступово відновлювати контроль над власною ситуацією.

Третьою функцією є психоосвітня діяльність. Ресурсний хаб може проводити короткі зустрічі, тренінги, лекції, майстер-класи, інформаційні кампанії та групові заняття щодо подолання стресу, профілактики емоційного вигорання, розвитку навичок саморегуляції, безпечної комунікації, підтримки дітей під час війни, адаптації внутрішньо переміщених осіб, допомоги родинам військовослужбовців і ветеранів. Психоосвіта є важливою, тому що вона зменшує страх перед психологічною допомогою, пояснює природність окремих реакцій на стрес і допомагає людині зрозуміти, коли потрібно звертатися по фахову підтримку.

Четвертим напрямом діяльності є організація груп взаємопідтримки. У таких групах люди можуть не лише отримувати інформацію від фахівця, а й відчувати, що вони не самотні у своїх переживаннях. Групи можуть створюватися для різних категорій: батьків дітей з особливими освітніми потребами, внутрішньо переміщених осіб, родин військовослужбовців, жінок, які переживають наслідки війни, людей старшого віку, молоді, волонтерів. Їхня цінність полягає у відновленні соціальних зв'язків, довіри, досвіду прийняття та взаємодопомоги. Водночас такі групи потребують модерації, етичних правил і безпечних меж спілкування.

П'ятим напрямом є координація волонтерської діяльності. Волонтери часто першими реагують на потреби громади,

допомагають із гуманітарною підтримкою, інформуванням, супроводом людей, організацією заходів і комунікацією з вразливими групами. Однак волонтерська допомога потребує узгодженості з професійними сервісами. Ресурсний хаб може виконувати роль координаційного майданчика: навчати волонтерів основам етичної взаємодії, правилам конфіденційності, алгоритмам перенаправлення до фахівців, базовим принципам психологічної першої допомоги й профілактики власного емоційного виснаження.

Шостим напрямом є цифрова підтримка. Хаб може використовувати сайт, сторінки в соціальних мережах, месенджери, електронні форми звернення, онлайн-консультації, цифрові карти послуг і короткі інформаційні матеріали. Такі інструменти розширюють доступ до допомоги, особливо для людей, які проживають у віддалених населених пунктах, мають обмежену мобільність або не можуть часто відвідувати установи особисто. Водночас цифрова підтримка має застосовуватися обережно, із дотриманням конфіденційності, захисту персональних даних і розумінням того, що не всі люди мають однаковий рівень цифрової грамотності.

Сьомим важливим напрямом є кризове перенаправлення. Ресурсний хаб не повинен брати на себе функції всіх спеціалізованих служб, але має знати, куди перенаправити людину у складних випадках: до психолога, психотерапевта, лікаря, служби захисту дітей, центру соціальних служб, правової допомоги, реабілітаційного закладу або кризового центру. Для цього потрібна актуальна база контактів, партнерські домовленості, чіткі алгоритми дій і розуміння меж компетентності кожного фахівця.

Окрему увагу слід приділити роботі з вразливими групами. Ресурсний хаб має бути доступним і чутливим до потреб людей, які можуть мати бар'єри у зверненні по допомогу: людей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, людей старшого віку, дітей і підлітків, родин у складних життєвих обставинах, ветеранів, членів сімей військовослужбовців, людей, які пережили втрату або тривалий стрес. Для цього потрібні не лише фахові консультації, а й зрозуміла мова комунікації, фізична доступність простору, повага до гідності людини, відсутність стигматизації та можливість отримати допомогу без зайвої бюрократизації.

Важливою умовою ефективності хабу є міжсекторальна

взаємодія. Соціально-психологічна проблема рідко існує окремо від інших труднощів. Наприклад, емоційне виснаження може бути пов'язане з безробіттям, втратою житла, доглядом за дитиною, хворобою близької людини, правовою невизначеністю або соціальною ізоляцією. Тому хаб має співпрацювати з освітніми закладами, медичними установами, органами місцевого самоврядування, громадськими й благодійними організаціями, центрами зайнятості, реабілітаційними службами та волонтерськими командами.

Ресурсний хаб може виконувати й функцію професійного розвитку фахівців. На його базі доцільно проводити супервізії, інтерв'їзійні зустрічі, тренінги з кризового консультування, навчання з цифрової етики, обговорення складних випадків, заняття з профілактики професійного вигорання. Це важливо, оскільки фахівці й волонтери, які працюють із людьми в кризових станах, самі потребують підтримки. Без турботи про тих, хто допомагає, система допомоги швидко втрачає сталість.

Окремою перевагою ресурсного хабу є можливість накопичення й аналізу інформації про потреби громади. Йдеться не про порушення конфіденційності, а про узагальнене розуміння запитів населення: які проблеми виникають найчастіше, яких послуг бракує, які групи залишаються недостатньо охопленими, які форми підтримки є найбільш затребуваними. Такий аналіз дає змогу планувати нові соціальні проекти, залучати партнерів, обґрунтовувати потребу у фінансуванні та покращувати якість роботи.

Етичні принципи мають бути основою діяльності соціально-психологічного хабу. Йдеться про добровільність участі, конфіденційність, інформовану згоду, повагу до гідності людини, недискримінацію, уникнення нав'язування допомоги, професійні межі й недопущення повторної травматизації. Особливо важливо, щоб людина не відчувала себе об'єктом благодійності чи контролю, а сприймала хаб як простір підтримки, де її досвід визнається, а потреби розглядаються з повагою.

Підсумовуючи, зазначимо, що ресурсні соціально-психологічні хаби є перспективним інноваційним форматом, який може поєднати професійну допомогу й активність громади. Їхня цінність полягає не лише в наданні окремих консультацій, а в створенні підтримувального середовища, де людина може отримати

інформацію, емоційну підтримку, соціальну навігацію, участь у групі, доступ до фахівців і можливість поступово відновлювати соціальні зв'язки.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків.

Ресурсні соціально-психологічні хаби можуть розглядатися як дієвий інструмент соціальних інновацій у громаді, оскільки вони поєднують професійну допомогу соціальних працівників і психологів, волонтерський потенціал, цифрові інструменти, психоосвітню діяльність, групи взаємопідтримки та міжсекторальну взаємодію. Їх застосування сприяє підвищенню доступності допомоги, зниженню соціальної ізоляції, своєчасному перенаправленню людей до спеціалізованих служб, розвитку культури взаємопідтримки та зміцненню стійкості громади. Перспективними напрямами подальших досліджень є розроблення моделі ресурсного соціально-психологічного хабу для різних типів громад, оцінювання ефективності його діяльності, вивчення ролі волонтерів у структурі хабу, аналіз цифрових інструментів підтримки, а також створення практичних рекомендацій для соціальних працівників, психологів і представників громадських організацій щодо організації таких просторів.

Список використаних джерел:

1. International Federation of Social Workers. Global Definition of Social Work. 2014. Доступно на офіційному сайті IFSW.
2. Inter-Agency Standing Committee. IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. 2007. Доступно через матеріали WHO/IASC.
3. World Health Organization. Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches. 2021. Доступно через матеріали WHO.
4. National Association of Social Workers, Association of Social Work Boards, Council on Social Work Education, Clinical Social Work Association. Standards for Technology in Social Work Practice. 2017. Доступно на офіційному сайті NASW.
5. Reamer F. G. Ethical Standards for Social Workers' Use of Technology: Emerging Consensus. *Journal of Social Work Values and Ethics*. 2018.
6. Afrouz R., Lucas J. A systematic review of technology-mediated social work practice: Benefits, uncertainties, and future directions. *Journal of Social Work*. 2023. Vol. 23, no. 5. P. 953–974. DOI: 10.1177/14680173231165926.

References:

1. International Federation of Social Workers. Global Definition of Social Work. 2014 [in English].
2. Inter-Agency Standing Committee. IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. 2007 [in English].
3. World Health Organization. Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches. 2021 [in English].
4. National Association of Social Workers, Association of Social Work Boards, Council on Social Work Education, & Clinical Social Work Association. Standards for Technology in Social Work Practice. 2017 [in English].
5. Reamer, F. G. Ethical Standards for Social Workers' Use of Technology: Emerging Consensus. *Journal of Social Work Values and Ethics*, 2018 [in English].
6. Afrouz, R., & Lucas, J. A systematic review of technology-mediated social work practice: Benefits, uncertainties, and future directions. *Journal of Social Work*, 23(5), 2023. P. 953–974. DOI: 10.1177/14680173231165926 [in English].

Ольга Столяренко

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
stolyarenko.ob@gmail.com

Ганна Войцішена

магістрантка факультету соціо-психологічної
діяльності, реабілітації та професійної освіти
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут
stolyarenko.ob@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті висвітлено психологічні особливості прояву агресивної поведінки дітей молодшого шкільного віку в умовах воєнного стану. Встановлено, що вчинки молодшого школяра залежать здебільшого від детермінованих зовнішніх обставин, авторитетів чи схвалення з боку дорослих.

Ключові слова: агресивність, молодший шкільний вік, моральне виховання моральна позиція.

Abstract. *The article highlights the psychological features of aggressive behavior of children of elementary school age. It has been found that the actions of primary schoolchildren depend mainly on determinative external circumstances, authorities, or approval by adults.*

Key words: aggressiveness, junior schoolboy, moral education, moral position.

Постановка проблеми. Проблема агресії та агресивної поведінки людини набуває все більшої актуальності саме у критичні періоди розвитку суспільства. Насамперед це пов'язано з соціальною напруженістю, психологічною неврівноваженістю всього нашого суспільства, яке важко переживає наслідки повномасштабного вторгнення російського агресора і кризи соціальної стабільності. Збільшення та непередбачуваність діючих на зростаючу особистість негативних соціальних чинників в умовах війни значно ускладнює їх повсякденне життя: навчання в укриттях, відчуття постійної небезпеки, сигнали тривоги, неспокій батьків.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Теоретико-методологічна база щодо проблеми асоціальної поведінки у дитячому віці представлена різноманітними дослідженнями: виникнення агресії під впливом соціуму (О. Бандура, З. Берковіц, Дж. Браун); вплив соціуму на формування девіацій у дитячому віці (Ю. Антонян, В. Павелків, В. Чалідзе); проблема формування агресії та механізмів агресивної поведінки у дитячому віці (К. Андерсен, С. Беван, К. Левін). Водночас психологічних досліджень, присвячених аналізу особливостей агресивної поведінки дітей молодшого шкільного віку в умовах воєнного стану недостатньо.

Мета статті – обґрунтувати причини та висвітлити психологічні особливості прояву агресивної поведінки дітей молодшого шкільного віку в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Зростання агресивності дітей молодшого шкільного віку в умовах воєнного стану психологи пояснюють як конфліктом між специфічними потребами дитини і можливістю їх реалізувати, так і захисною реакцією на психологічні та соціальні зміни, що відбуваються у сучасному нестабільному соціумі [3; 5].

На думку О. Платонові, в умовах воєнного стану діти починають набагато раніше і яскравіше проявляти жорстокість і агресію, ніж їх ровесники, які живуть у мирний час. У даному випадку

агресивна поведінка дитини може варіювати як за глибиною та формою зовнішнього прояву, так і за рівнем інтенсивності: від простої демонстрації неприязні і словесних образ до застосування фізичної сили [4].

В. Безлюдна виявила, що дитячу агресивність в умовах воєнного стану слід розглядати як прояв заниженого рівня самооцінки і самоповаги у результаті впливу пережитих несприятливих життєвих обставин, невдач, наслідків незрозумілої і невинуватеної несправедливості з боку оточуючих [2].

У дослідженні Ю. Андреева сутності, причин та видів агресивної поведінки у дитячому віці встановлено, що у осіб чоловічої статі агресивність має демонстративний характер. Дівчатка ж в умовах конфлікту здебільшого налаштовані на примирення. Для них важливо не конфліктувати, вони стараються зберегти дружні відносини [1].

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Незалежно від цілком обґрунтованих причин виникнення, форми прояву та гендерних особливостей агресивної поведінки у дітей молодшого шкільного віку, агресія є негативним, асоціальним явищем, хоча слід пам'ятати, що в умовах війни агресія є одним із захисних механізмів у поведінці дитини, за допомогою якого дитина намагається якимось чином позбутися страху, гніву, інших негативних емоцій, і пристосуватися до досить складної життєвої ситуації. Протиріччя між зростанням агресивних проявів у дитячому середовищі в умовах воєнного стану та відсутністю ґрунтовного наукового аналізу особливостей цього складного соціально-психологічного явища вимагає термінового дослідження природи агресії дітей, а також розробки ефективних заходів її профілактики і подолання.

Список використаних джерел:

1. Андреев Ю. С. Агресивна поведінка підлітків: сутність, причини та види. *Вісник Львівського національного університету імені Тараса Шевченка*. Львів, 2014. № 5 (288), ч. I. С. 148–157.
2. Безлюдна В. І. Використання дітьми дошкільного віку обхідних стратегій агресії. *Психологія: реальність і перспективи : зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту*. Рівне, 2018. Вип. 9. С. 24–29.
3. Мойсеева О. Є. Психологія агресії в дитячому та підлітковому віці. Київ : Вид-во ТОВ «3 Медіа», 2010. 212 с.
4. Платонова О. Г., Дрижак Т. І. Причини виникнення і форми

прояву агресивної поведінки у підлітків в умовах воєнного стану / <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9128/1>.

5. Столяренко Ольга, Палилюк Олександра. Інтерналізація моральних норм як чинник формування моральної самооцінки молодшого школяра. *Збірник наукових праць «Інклюзія і суспільство»* : журнал. Випуск 2, 2023. DOI: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2023-2-12>.

References:

1. Andrieiev, Yu. S. (2011). Ahresyvna povedinka pidlitkiv: sutnist, prychny ta vydy [Aggressive behavior of adolescents: essence, causes, and types]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 20, 148–157. [in Ukrainian].
2. Bezliudna, V. I. (2017). Vykorystannia ditmy doshkilnoho viku obkhidnykh stratehii ahresii [Use of indirect aggression strategies by preschool children]. *Psykhologhiia: realnist i perspektyvy*, 9, 24–29. [in Ukrainian].
3. Moiseieva, O. Ye. (2010). Psykhologhiia ahresii v dytiachomu ta pidlitkovomu vitsi [Psychology of aggression in childhood and adolescence]. Kyiv: Vydavnytstvo TOV “3 Media”. [in Ukrainian].
4. Platonova, O. H., & Dryzhak, T. I. (2023). Prychny vynyknennia i formy proiavu ahresyvnoi povedinky u pidlitkiv v umovakh voiennoho stanu [Causes and forms of manifestation of aggressive behavior in adolescents under martial law]. In L. M. Zavatska (Ed.), *Trynadtsiati Siverianski sotsialno-psykhologichni chytannia: Materialy Mizhnarodnoi naukovoï onlain-konferentsii* (November 25, 2022, Chernihiv) (Vol. 2, pp. 140–145). Chernihiv: NUCHK imeni T. H. Shevchenka. [in Ukrainian].
5. Stoliarenko, O., & Palyliulko, O. (2023). Internalizatsiia moralnykh norm yak chynnyk formuvannia moralnoi samootsinky molodshoho shkoliara [Internalization of moral norms as a factor in the formation of moral self-esteem of a younger schoolchild]. *Inkluuziia i suspilstvo*, 2, 87–95. <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2023-2-12> [in Ukrainian].

Володимир Черняк
керівник Благодійної організації «Благодійний фонд Володимира
Черняка»Добромобіль»

ПРЕВЕНТИВНА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У тезах розглянуто превентивну соціально-психологічну підтримку вразливих груп населення в умовах війни як важливий напрям сучасної соціально-психологічної роботи. Обґрунтовано, що в умовах тривалого воєнного стресу, вимушеного переміщення, втрати соціальних зв'язків, економічної нестабільності та зростання емоційного виснаження особливої ваги набуває не лише реагування на вже сформовану кризу, а й раннє виявлення ризиків, своєчасне інформування, психоосвіта, соціальна навігація та підтримка ресурсів людини й громади. Підкреслено, що превентивна робота має бути спрямована на дітей, молодь, людей старшого віку, внутрішньо переміщених осіб, родини військовослужбовців, осіб з інвалідністю, сім'ї у складних життєвих обставинах та інших груп, які можуть мати обмежений доступ до допомоги. Окреслено практичні інструменти превентивної підтримки: скринінг потреб, інформаційні кампанії, короткі психоосвітні зустрічі, групи підтримки, цифрові канали інформування, соціальна навігація, перенаправлення до спеціалізованих служб і підготовка фахівців до раннього реагування. Зроблено висновок, що превентивна соціально-психологічна підтримка сприяє зниженню ризиків дезадаптації, посиленню стійкості громади та своєчасному залученню людей до системи допомоги.

Ключові слова: превентивна підтримка, соціально-психологічна робота, вразливі групи, війна, психоосвіта, соціальна навігація, раннє реагування, громада.

The paper examines preventive social and psychological support for vulnerable groups during wartime as an important area of modern social and psychological work. It is argued that under conditions of prolonged wartime stress, forced displacement, loss of social ties, economic instability and increasing emotional exhaustion, it is important not only to respond to an already formed crisis, but also to identify risks early, provide timely information, psychoeducation, social navigation and support the resources of individuals and communities. Preventive work should focus on children, youth, older people, internally displaced persons, families of service members, persons with disabilities, families in difficult life circumstances and other groups with limited access to assistance. Practical tools of preventive support include needs screening, information campaigns, short psychoeducational meetings, support groups, digital information channels, social navigation, referral to specialized services and training professionals for early response. The paper concludes that preventive social and psychological support helps reduce the risks of maladaptation, strengthens community resilience and ensures timely access to assistance.

Key words: *preventive support, social and psychological work, vulnerable groups, war, psychoeducation, social navigation, early response, community.*

Постановка проблеми. В умовах війни соціально-психологічна робота дедалі частіше стикається з ситуаціями, коли люди звертаються по допомогу вже на етапі вираженої кризи: емоційного виснаження, втрати соціальних контактів, загострення сімейних конфліктів, порушення адаптації, тривожності, ізоляції або неможливості самостійно зорієнтуватися в системі послуг. Однак така модель реагування є недостатньою, оскільки значна частина труднощів може бути пом'якшена або попереджена за умови раннього виявлення ризиків, доступної психоосвіти, своєчасного інформування та підтримки на рівні громади [1; 2].

Особливої актуальності превентивна соціально-психологічна підтримка набуває щодо вразливих груп населення. До них належать люди, які через вік, стан здоров'я, соціальне становище, досвід переміщення, втрату підтримувального середовища або інші обставини мають підвищені ризики дезадаптації. У таких умовах завдання соціального працівника й психолога полягає не лише в тому, щоб надати допомогу після звернення, а й у тому, щоб створити умови, за яких людина знає, куди звернутися, не боїться просити підтримки, розуміє власні реакції на стрес і має доступ до зрозумілих ресурсів допомоги [2; 3].

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення превентивної соціально-психологічної підтримки вразливих груп населення в умовах війни та визначенні практичних інструментів її реалізації на рівні громади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У міжнародних підходах до психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайних ситуацій наголошується, що допомога має бути багаторівневою й охоплювати не лише спеціалізовані послуги, а й базову безпеку, підтримку сім'ї, громади, цільову нефахову допомогу та чіткі маршрути перенаправлення [1]. У документах IASC підкреслюється значення координації, участі громади, оцінювання потреб, захисту вразливих груп і недопущення шкоди під час організації підтримки [1; 2]. Концепція п'яти ключових елементів підтримки після масових травматичних подій, запропонована S. Hobfoll та співавторами, акцентує на важливості безпеки, заспокоєння, самоефективності, соціальної пов'язаності та надії, що має безпосереднє значення для превентивної роботи

[3]. У підходах WHO до громадських служб психічного здоров'я наголошується на людиноцентрованості, доступності, повазі до прав людини та розвитку підтримки в природному соціальному середовищі людини [4]. Для українського контексту важливою є також орієнтація на міжсекторальну систему психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, що передбачає взаємодію соціальних, освітніх, медичних, гуманітарних і громадських сервісів [5].

Виклад основного матеріалу. Превентивна соціально-психологічна підтримка вразливих груп населення передбачає систему дій, спрямованих на раннє виявлення соціальних і психологічних ризиків, попередження поглиблення кризових станів, інформування людей про доступні ресурси та посилення їхньої здатності самостійно або з допомогою фахівців долати складні життєві обставини. Її ключова відмінність від реактивної моделі полягає в тому, що фахівці не чекають, доки проблема стане гострою, а працюють на випередження.

Першим інструментом такої роботи є оцінювання потреб громади. Соціальні працівники й психологи мають аналізувати, які групи населення потребують найбільшої уваги, які проблеми повторюються найчастіше, які послуги залишаються малодоступними, які бар'єри заважають людям звертатися по допомогу. Таке оцінювання може здійснюватися через опитування, індивідуальні звернення, консультації з представниками громади, аналіз роботи соціальних служб, спостереження за потребами внутрішньо переміщених осіб, родин із дітьми, людей старшого віку, осіб з інвалідністю та інших груп.

Другим важливим інструментом є раннє виявлення ознак соціально-психологічного неблагополуччя. Йдеться не про встановлення діагнозів, а про уважність до сигналів, які можуть свідчити про потребу в підтримці: ізоляція, різке зниження активності, емоційне виснаження, тривалі труднощі зі сном, конфлікти в родині, втрата мотивації, складність у виконанні повсякденних обов'язків, відмова від соціальних контактів. Такі сигнали можуть помічати не лише психологи, а й соціальні працівники, педагоги, медичні працівники, волонтери, представники місцевого самоврядування.

Третім напрямом є психоосвіта. Вона дає людям можливість краще розуміти власні реакції на стрес, розрізняти нормальні реакції на складні події та ознаки станів, які потребують фахової

допомоги. Психосвітні заходи можуть проводитися у форматі коротких зустрічей у громаді, онлайн-лекцій, інформаційних пам'яток, тренінгів, бесід у школах, молодіжних центрах, соціальних службах або просторах підтримки. Їхній зміст має бути практичним: як підтримати себе в період напруження, як говорити з дитиною про складні події, як помітити емоційне виснаження, куди звертатися по допомогу, як підтримати близьку людину.

Четвертим інструментом є соціальна навігація. У кризових умовах люди часто не знають, які послуги доступні, куди звертатися, які документи потрібні, які організації працюють у громаді, де можна отримати психологічну, соціальну, правову, гуманітарну або медичну допомогу. Соціальна навігація допомагає зменшити хаос і невизначеність. Вона може реалізовуватися через консультації соціального працівника, цифрові карти послуг, інформаційні стенди, гарячі лінії, чат-боти, буклети або сторінки громад у соціальних мережах.

П'ятим напрямом є робота з родинами. Війна впливає не лише на окрему людину, а й на сімейну систему. Родини можуть переживати розлуку, втрату доходу, переміщення, тривогу за військовослужбовців, адаптацію дітей до нових умов, догляд за людьми старшого віку або особами з інвалідністю. Превентивна підтримка родин має включати консультації щодо сімейної комунікації, психосвіту для батьків, інформацію про доступні соціальні послуги, групові зустрічі та своєчасне перенаправлення до фахівців у разі загострення конфліктів або емоційного виснаження.

Шостим інструментом є групи підтримки. Їхня превентивна роль полягає в тому, що люди мають змогу отримати досвід прийняття, обміну ресурсами, взаємодопомоги й соціальної включеності ще до того, як ізоляція стане глибокою. Такі групи можуть створюватися для внутрішньо переміщених осіб, батьків дітей з особливими освітніми потребами, людей старшого віку, родин військовослужбовців, молоді, жінок, волонтерів. Важливо, щоб групова робота була добровільною, етичною, модерованою та не перетворювалася на простір взаємного травматичного перевантаження.

Сьомим напрямом є цифрова превенція. Соціальні мережі, месенджери, онлайн-платформи, сайти громад, чат-боти та

електронні консультації можуть допомогти швидко поширювати інформацію про підтримку, нагадувати про доступні сервіси, проводити короткі опитування потреб, організовувати онлайн-зустрічі й надавати первинні рекомендації. Водночас цифрові інструменти мають бути безпечними, етичними й доступними. Не всі люди мають однаковий рівень цифрової грамотності, тому онлайн-формати повинні доповнювати, а не замінювати очну допомогу.

Восьмим важливим елементом є міжсекторальна взаємодія. Превентивна підтримка не може бути завданням лише психолога або лише соціального працівника. Вона потребує участі освітніх закладів, медичних установ, центрів соціальних служб, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, волонтерських ініціатив, молодіжних центрів, реабілітаційних просторів. Наприклад, педагог може помітити зміну поведінки дитини, соціальний працівник — труднощі родини з доступом до послуг, лікар — ознаки виснаження, волонтер — ізоляцію людини старшого віку. Якщо між цими учасниками є зрозумілі маршрути взаємодії, допомога стає своєчаснішою.

Окремої уваги потребує підготовка фахівців до превентивної роботи. Соціальні працівники й психологи мають володіти не лише методами консультування, а й навичками оцінювання потреб, кризової комунікації, психоосвіти, фасилітації груп, цифрового інформування, кейс-менеджменту, роботи з родинами та перенаправлення до спеціалізованих служб. Важливо також навчати фахівців не стигматизувати людей, які звертаються по допомогу, не знецінювати їхні переживання та не вимагати від них негайної «мобілізації» чи швидкого повернення до звичного функціонування.

Превентивна підтримка має ґрунтуватися на принципі доступності. Людина повинна мати можливість отримати інформацію й первинну допомогу без надмірної бюрократизації, складних процедур або страху осуду. Це особливо важливо для людей старшого віку, внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, сімей у складних життєвих обставинах, осіб із низьким рівнем цифрової грамотності. Доступність означає не лише фізичну можливість прийти до установи, а й зрозумілу мову, доброзичливе ставлення, прості алгоритми дій і повагу до життєвої ситуації людини.

Важливим є також принцип недопущення шкоди. Превентивна робота не повинна перетворюватися на надмірне втручання в приватне життя людини, нав'язування допомоги або примусове розкриття болісного досвіду. Фахівець має діяти делікатно, пояснювати мету взаємодії, зберігати конфіденційність, поважати право людини на вибір і не перевищувати меж власної компетентності. Якщо ситуація потребує спеціалізованої допомоги, важливо не намагатися «вирішити все самостійно», а забезпечити коректне перенаправлення.

Профілактика емоційного вигорання фахівців і волонтерів також є складовою превентивної соціально-психологічної роботи. Ті, хто підтримує інших, самі перебувають у зоні підвищеного навантаження. Якщо фахівці не мають супервізії, командної підтримки, можливості обговорювати складні випадки й відновлювати власні ресурси, якість допомоги знижується. Тому система превенції має охоплювати не лише отримувачів послуг, а й тих, хто ці послуги надає.

Підсумовуючи, зазначимо, що превентивна соціально-психологічна підтримка є важливим інструментом сучасної соціально-психологічної роботи в умовах війни. Вона спрямована на те, щоб люди не залишалися наодинці зі складними переживаннями до моменту гострої кризи. Її зміст полягає в ранньому виявленні ризиків, доступній психоосвіті, соціальній навігації, підтримці родин, груповій взаємодії, цифровому інформуванні, міжсекторальній координації та фаховій підготовці спеціалістів.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Превентивна соціально-психологічна підтримка вразливих груп населення в умовах війни є необхідним напрямом сучасної соціально-психологічної роботи, оскільки дає змогу своєчасно виявляти ризики дезадаптації, зменшувати соціальну ізоляцію, підвищувати обізнаність людей про доступні ресурси та запобігати поглибленню кризових станів. Найбільш значущими інструментами такої підтримки є оцінювання потреб громади, раннє виявлення ознак неблагополуччя, психоосвіта, соціальна навігація, групи підтримки, цифрове інформування, робота з родинами, міжсекторальна взаємодія та підготовка фахівців до раннього реагування. Перспективними напрямами подальших досліджень є розроблення моделей превентивної підтримки для

різних вразливих груп, оцінювання ефективності психоосвітніх програм, вивчення ролі цифрових інструментів у ранньому інформуванні населення, створення алгоритмів міжсекторального перенаправлення та підготовка практичних рекомендацій для соціальних працівників і психологів щодо організації превентивної роботи в громадах.

Список використаних джерел:

1. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*. Geneva : IASC, 2007. URL: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-task-force-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-guidelines-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings-2007>
2. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Minimum Service Package for Mental Health and Psychosocial Support*. 2022. URL: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-reference-group-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-minimum-service-package-mental-health-and-psychosocial-support>
3. Hobfoll S. E., Watson P., Bell C. C., Bryant R. A., Brymer M. J., Friedman M. J., Friedman M., Gersons B. P. R., de Jong J. T. V. M., Layne C. M., Maguen S., Neria Y., Norwood A. E., Pynoos R. S., Reissman D., Ruzek J. I., Shalev A. Y., Solomon Z., Steinberg A. M., Ursano R. J. Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: empirical evidence. *Psychiatry*. 2007. Vol. 70, no. 4. P. 283–315. DOI: 10.1521/psyc.2007.70.4.283.
4. World Health Organization. *Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches*. Geneva : World Health Organization, 2021. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240025707>
5. Координаційний центр з психічного здоров'я Кабінету Міністрів України. *Цільова модель системи психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні*. Київ, 2024.
6. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. *A Guide to Psychological First Aid*. Copenhagen : IFRC Reference Centre for Psychosocial Support, 2018. URL: <https://pscentre.org/resource/a-guide-to-psychological-first-aid-for-red-cross-red-crescent-societies/>

References:

1. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*. Geneva: IASC, 2007.

- Available at: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-task-force-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-guidelines-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings-2007> [in English].
2. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Minimum Service Package for Mental Health and Psychosocial Support*. 2022. Available at: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-reference-group-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-minimum-service-package-mental-health-and-psychosocial-support> [in English].
 3. Hobfoll, S. E., Watson, P., Bell, C. C., Bryant, R. A., Brymer, M. J., Friedman, M. J., Friedman, M., Gersons, B. P. R., de Jong, J. T. V. M., Layne, C. M., Maguen, S., Neria, Y., Norwood, A. E., Pynoos, R. S., Reissman, D., Ruzek, J. I., Shalev, A. Y., Solomon, Z., Steinberg, A. M., & Ursano, R. J. Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: empirical evidence. *Psychiatry*, 70(4), 2007. P. 283–315. DOI: 10.1521/psyc.2007.70.4.283 [in English].
 4. World Health Organization. *Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches*. Geneva: World Health Organization, 2021. Available at: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240025707> [in English].
 5. Mental Health Coordination Center of the Cabinet of Ministers of Ukraine. *Target Model for the System of Mental Health and Psychosocial Support in Ukraine*. Kyiv, 2024 [in Ukrainian].
 6. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. *A Guide to Psychological First Aid*. Copenhagen: IFRC Reference Centre for Psychosocial Support, 2018. Available at: <https://pscentre.org/resource/a-guide-to-psychological-first-aid-for-red-cross-red-crescent-societies/> [in English].

Ярина Шевчук

здобувач 3 курсу спеціальності «Психологія»

Олег Складанівський

спеціаліст вищої категорії, викладач
циклової комісії фундаментальних дисциплін

Відокремленого структурного підрозділу

Кам'янець-Подільський фаховий коледж

Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут»

м. Кам'янець-Подільський, Україна

oleg_skladanowski@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглянуто надання психологічної та соціально-педагогічної допомоги в умовах воєнного стану як виклик, який змушує систему працювати на межі можливостей. Стаття фокусується на тому, чому «як раніше» вже не працює і які нові механізми доводиться впроваджувати «на ходу».

Ключові слова: уніфікована нормативно-методична база, валідація спеціалізованих інструментаріїв, соціальна стигма, систематичні супервізії, інтервізійні зустрічі, посттравматичного зростання.

The article examines the provision of psychological and socio-pedagogical assistance under martial law as a challenge that forces the system to work at the limit of its capabilities. The article focuses on why “the old way” no longer works and what new mechanisms have to be implemented “on the fly”.

Keywords: unified normative and methodological framework, validation of specialized tools, social stigma, systematic supervision, interview meetings, post-traumatic growth.

Постановка проблеми. Удосконалення комунікативної діяльності психолога в умовах воєнного стану – це не просто питання професійного розвитку, а критична потреба виживання системи психологічної допомоги. Війна докорінно змінює структуру спілкування, роблячи його більш інтенсивним, травмофокусованим та емоційно виснажливим. Традиційні методи надання психологічної та соціально-педагогічної допомоги постраждалим не завжди є прийнятними в умовах воєнного стану, тому інноваційні організаційно-методичні та соціально-педагогічні заходи стають пріоритетними в роботі психологів.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та аналізі психологічних особливостей комунікативної діяльності психолога

в умовах війни, а також у визначенні шляхів вдосконалення професійної взаємодії для надання ефективної допомоги особам, що зазнали травматичного впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вдосконалення комунікативної діяльності психолога в умовах воєнного стану є однією з найбільш актуальних тем сучасної української психологічної науки. Війна змінила не лише зміст запитів клієнтів, а й саму архітектуру професійного спілкування. Сучасні дослідники виділяють кілька критичних трансформацій у діяльності психолога, зокрема: перехід до циркулярної моделі комунікації; травмофокусованість (Trauma-Informed Communication); динамічність та гнучкість; професійна підготовка та супервізія; цифровізація та дистанційне спілкування. Останні дані (О.М. Кокун, 2024; Н.Б. Євдокимова, 2025) вказують на те, що стійкість (resilience) самого психолога є фундаментом його комунікативної ефективності. Без належного самовідновлення комунікація стає формальною і втрачає терапевтичний ефект.

Виклад основного матеріалу. Збереження ментального здоров'я українців під час тривалої війни є ключовим викликом соціогуманітарної сфери. Ця проблема потребує як теоретичного осмислення, так і практичних рішень, адже саме рівень психологічного благополуччя громадян визначає стійкість суспільства та якість соціальної взаємодії. Щоб вистояти перед життєвими викликами та залишатися стійким, людині необхідна психологічна рівновага, сила волі та чітке бачення майбутнього в поєднанні з турботою про фізичне здоров'я.

Стійкість системи освіти – це насамперед результат самовідданої роботи педагогічних працівників, працівників психологічної служби та місцевої громадськості. Питання захисту та підтримки ментального здоров'я здобувачів освіти сьогодні є одним із першочергових завдань усіх освітян [1, с. 74].

У контексті розв'язання загальної проблеми захисту та підтримки ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану слід виокремити низку організаційно-методичних проблем надання психологічної допомоги різним категоріям постраждалих від війни осіб. Основні проблеми такі.

Доступність послуг. Обмеженість доступу до психологічної допомоги зумовлена комплексом чинників: географічною віддаленістю (зокрема на окупованих територіях), фінансовою

неспроможністю населення та низькою обізнаністю щодо наявних сервісів. Брак інформації та територіальні бар'єри роблять отримання професійної підтримки у складних регіонах практично неможливим [2, с. 167].

Дефіцит компетентних кадрів. Проблема зумовлена недостатньою кількістю фахівців, чия професійна підготовка дозволяє ефективно працювати з бойовими травмами та психологічними наслідками війни серед цивільних. Ситуацію ускладнює значне психоемоційне навантаження на надавачів послуг, що призводить до їхнього професійного вигорання.

Проблема методичного забезпечення. На сьогодні у вітчизняній практиці спостерігається дефіцит уніфікованої нормативно-методичної бази для надання психологічної підтримки в умовах воєнного стану. Крім того, критично важливим завданням залишається створення та валідація спеціалізованих інструментаріїв, адаптованих до особливостей бойової та цивільної травматизації.

Організаційні виклики. Зумовлені слабкою взаємодією між суб'єктами надання психологічної допомоги, а також відсутністю дієвого інструментарію для контролю та верифікації якості послуг.

Проблеми ефективної психоедукації та поліпшення обізнаності. Основними бар'єрами на шляху до ефективної психоедукації є низький рівень поінформованості громадян про наявні сервіси підтримки, недооцінка значущості ментального благополуччя та стійка соціальна стигма. Для подолання цих викликів необхідно впроваджувати комплексні освітні ініціативи, спрямовані на популяризацію культури піклування про психічний стан та навчання методів самодопомоги в умовах воєнного стану [3, с. 179].

Державна підтримка. Існує проблема низької ефективності державної підтримки через відсутність чітко сформованої стратегії ментального здоров'я. Державна політика потребує конкретизації в частині розробки програм, які б передбачали не лише бюджетне фінансування, а й системну інтеграцію неурядового сектору в механізм надання психологічної допомоги.

Проблема забезпечення ефективної підготовки та навчання фахівців. Для подолання дефіциту професійних компетенцій необхідно впровадити систему безперервного професійного розвитку для фахівців допоміжних професій (психологів, медиків та соціальних працівників). Пріоритет має надаватися адаптації

міжнародних протоколів до реалій воєнного стану та створенню постійно діючих тренінгових платформ для оновлення їхніх практичних навичок.

Психологічний супровід. Актуальним завданням є психологічний супровід фахівців, які надають допомогу постраждалим від війни. Пріоритетом є запобігання професійному виснаженню та стабілізація емоційного фону персоналу. Ключовими інструментами підтримки виступають систематичні супервізії та інтервізійні зустрічі, що забезпечують умови для професійної рефлексії та обміну експертним досвідом [4, с. 37].

Необхідність постійного здійснення моніторингів, наукових досліджень, збирання та аналізу даних. Потрібно забезпечити безперервний моніторинг та проведення наукових досліджень для аналізу впливу війни на ментальне здоров'я різних категорій громадян. Пріоритетом є оцінка результативності терапевтичних методів та розробка систем контролю якості, що дозволять систематично вдосконалювати програми психологічної підтримки.

Проблема належного фінансування та забезпечення ресурсами. Полягає в недостатньому забезпеченні стабільного фінансування програм психологічної допомоги з боку держави та міжнародних донорів, а також недостатньому забезпеченні необхідним обладнанням та іншими ресурсами для надання якісної психологічної допомоги.

Проблема недосконалості законодавчого регулювання. Її вирішення потребує вдосконалення законодавства, що регулює надання психологічної допомоги в умовах воєнного стану та забезпечення правового захисту для фахівців, що надають психологічну допомогу, і для самих постраждалих.

Проблема забезпечення широкої суспільної підтримки та участі. Важливим завданням є більш активне залучення громадян до процесів надання допомоги та підтримки постраждалих від війни, а також подальший розвиток волонтерських програм для надання психологічної підтримки та допомоги.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Розв'язання означених організаційно-методичних проблем потребує системного підходу й тісної співпраці між різними зацікавленими сторонами, включно з державними органами, міжнародними організаціями, громадськими організаціями,

науковими установами та професійними спільнотами. Перспективи діяльності науковців повинна бути спрямована на моніторинг стану ментального здоров'я українців та оперативне сповіщення про наявні виклики як органів влади, так і громадськості. Пріоритетом є створення доказової бази рекомендацій для результативного подолання виявлених проблем.

Список використаних джерел:

1. Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики і відповіді : монографія / НАПН України; за заг. ред. В. Г. Кременя; [В. Г. Панок, С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський, Л. І. Прохоренко, Н. В. Чепелева, Т. І. Куліш, С. Л. Чуніхіна, І. Г. Губеладзе, І. І. Ткачук, Н. А. Ярмола]. [Електронне видання]. Київ, 2024. 188 с.
2. Згуртованість суспільства в умовах воєнного стану: актуальність, виклики та шляхи їх подолання : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Кривий Ріг, 16-17 травня 2024 року). Кривий Ріг : КДПУ; Полтава : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2024. 396 с.
3. Психологічна допомога в закладах освіти: ефективні методики та практики (з досвіду роботи): практично-методичний посібник / авт. кол: Романовська Д.Д., Гречко Р.І., Боднар Л.І., Гальчук К.В., Гнідан М.В., Данчук К.О., Дєдов О.А., Заслонкіна О.П., Ілащук-Зузак О.В., Ісопеску Р.Т., Кушнірюк С.В., Мелешук В.В., Пернай М.В., Прокопець О.П., Рябко Л.І., Торопій Г.С.; за науковою редакцією Д.Д. Романовської. Чернівці : Технодрук, 2024. 224 с.
4. Психологічна допомога особистості у воєнний період : матеріали VIII Всеукр. психологічних читань «Удосконалення професійної майстерності майбутніх психологів», м. Умань, 27 березня 2025 р. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Ф-т соц. та психологічної освіти та [ін.]; [редкол.: С. Ю. Діхтяренко, Л. А. Данилевич, А. В. Шулдик, О. О. Андрусик]. Умань, 2025. 168 с.

References:

1. Protection and support of mental health of Ukrainians in conditions of martial law: challenges and answers: monograph / National Academy of Sciences of Ukraine; ed. by V. G. Kremenya; [V. G. Panok, S. D. Maksymenko, M. M. Slyusarevsky, L. I. Prokhorenko, N. V. Chepeleva, T. I. Kulish, S. L. Chunikhina, I. G. Gubeladze, I. I. Tkachuk, N. A. Yarmola]. [Electronic edition]. Kyiv, 2024. 188 p.

2. Social cohesion in conditions of martial law: relevance, challenges and ways to overcome them: collection of abstracts of the All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation (Kryvyi Rih, May 16-17, 2024). Kryvyi Rih: KDPU; Poltava: Taras Shevchenko Lviv National University, 2024. 396 p.
3. Psykholohichna dopomoha v zakladakh osvity: efektyvni metodyky ta praktyky (z dosvidu roboty): praktychno-metodychnyy posibnyk / avt. kol: Romanovs'ka D.D., Hrechko R.I., Bodnar L.I., Hal'chuk K.V., Hnidan M.V., Danchuk K.O., Dyedov O.A., Zaslonkina O.P., Ilashchuk-Zuzak O.V., Isopesku R.T., Kushniryuk S.V., Meleshchuk V.V., Pernay M.V., Prokopets' O.P., Ryabko L.I., Toropiy H.S.; za naukovoju redaktsiyeyu D.D. Romanovs'koyi. Chernivtsi : Tekhnodruk, 2024. 224 s.
4. Psykholohichna dopomoha osobystosti u voyennyi period : materialy VIII Vseukr. psykholohichnykh chytan' «Udoskonalennya profesiynoyi maysternosti maybutnikh psykholohiv», m. Uman', 27 bereznia 2025 r. / MON Ukrayiny, Umans'kyy derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychyny, F-t sots. ta psykholohichnoyi osvity ta [in.] ; [redkol.: S. YU. Dikhtyarenko, L. A. Danylevych, A. V. Shuldyk, O. O. Andrusyk]. Uman', 2025. 168 s.

Олександр Шевчук,

*кандидат педагогічних наук, викладач кафедри цифрових,
освітніх та соціо-економічних технологій,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»*

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ТА ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті розглянуто можливості використання соціальних мереж і цифрових платформ як інструменту соціально-психологічної підтримки молоді в умовах війни. Обґрунтовано, що для підлітків і молодих людей цифрове середовище стало не лише простором комунікації, а й середовищем пошуку допомоги, психоемоційного розвантаження, взаємної підтримки та доступу до корисної інформації. Враховано наукові підходи, представлені у працях О. В. Шевчука, де підкреслюється амбівалентний вплив соціальних мереж на психоемоційний стан молоді та водночас окреслюється потенціал цифрових інструментів для соціальної адаптації. Доведено, що ефективне використання соціальних мереж у системі

підтримки можливе за наявності професійної модерації, достовірного психоосвітнього контенту, культури безпечної онлайн-взаємодії, налагоджених маршрутів перенаправлення до фахівців і поєднання цифрових та очних форм допомоги. Окреслено практичні напрями застосування цифрових платформ у роботі з молоддю: інформаційно-просвітницькі кампанії, групи взаємопідтримки, консультаційні сервіси, інтерактивні вправи, чат-боти, гейміфіковані механізми залучення та сервіси раннього виявлення психоемоційних ризиків. Зроблено висновок, що соціальні мережі та цифрові платформи не можуть повністю замінити безпосередню роботу психолога чи соціального працівника, однак за належної організації істотно розширюють доступ молоді до підтримки, особливо в умовах вимушеного переміщення, руйнування звичних соціальних зв'язків і обмеженого доступу до офлайн-сервісів.

Ключові слова: соціальні мережі, цифрові платформи, соціально-психологічна підтримка, молодь, війна, цифрова безпека, гейміфікація, психоемоційне благополуччя.

The paper examines the use of social media and digital platforms as a tool of social and psychological support for young people during wartime. It is argued that for adolescents and youth the digital environment has become not only a space for communication, but also a channel for seeking help, emotional relief, peer support and access to reliable information. The article takes into account the approaches presented in the works of O. V. Shevchuk, which emphasize the ambivalent impact of social media on the psycho-emotional state of youth and, at the same time, outline the potential of digital tools for social adaptation. It is shown that effective use of social media in support services requires professional moderation, evidence-based psychoeducational content, safe online interaction, referral pathways to specialists and a combination of digital and face-to-face assistance. Practical areas of application include awareness campaigns, peer-support communities, counselling services, interactive exercises, chatbots, gamified engagement tools and early risk detection services. The article concludes that social media and digital platforms cannot fully replace direct work of psychologists and social workers, but when properly organized they significantly expand access to support, especially for young people affected by displacement, disrupted social ties and limited offline services.

Key words: social media, digital platforms, social and psychological support, youth, war, digital safety, gamification, psycho-emotional well-being.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна істотно трансформувала повсякденне життя молоді, загострила переживання втрати, невизначеності, тривоги, розірваності соціальних зв'язків і водночас перенесла значну частину комунікації у цифровий простір. Для багатьох підлітків, студентів, внутрішньо переміщених осіб і молодих людей, які перебувають у прифронтових або тимчасово небезпечних регіонах, соціальні мережі стали одним із небагатьох стабільних середовищ

взаємодії, де можна знайти інформацію, емоційну підтримку, групу належності та швидкий контакт із фахівцями. У таких умовах актуалізується питання не лише про ризики цифрового середовища, а й про його конструктивне використання як ресурсу соціально-психологічної підтримки.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні можливостей використання соціальних мереж і цифрових платформ як інструменту соціально-психологічної підтримки молоді в умовах війни та у визначенні організаційно-педагогічних і соціально-психологічних умов їх безпечного й результативного застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях О. В. Шевчука соціальні мережі розглядаються як амбівалентний чинник психоемоційного стану молоді: вони можуть підтримувати самовираження, контакт і пошук допомоги, але за відсутності цифрової гігієни посилюють тривожність, залежність, соціальне порівняння та емоційне виснаження [1]. У дослідженні щодо гейміфікації в соціальній роботі цей самий автор підкреслює, що цифрові інструменти, інтерактивні механізми та онлайн-платформи можуть підвищувати залученість, мотивацію і соціальну адаптацію вразливих груп [2]. У сучасних міжнародних документах також наголошується, що вплив цифрового середовища на молодь є змішаним, а найбільш уразливі групи непропорційно частіше зазнають негативних наслідків, тому цифрові сервіси підтримки мають поєднувати доступність із механізмами захисту та раннього реагування [3]. Для України особливо важливим є мультисекторальний підхід, у межах якого підтримка дітей, підлітків і молоді має здійснюватися через освітні, соціальні, гуманітарні та цифрові платформи з чіткими маршрутами допомоги та перенаправлення [4].

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, соціальні мережі та цифрові платформи доцільно розглядати не як самодостатню альтернативу професійній допомозі, а як розширений канал підтримки, який забезпечує швидкий контакт, охоплення великої аудиторії та доступ до допомоги в умовах нестабільності. Їхня цінність особливо зростає тоді, коли молодь перебуває у стані вимушеного переміщення, навчається дистанційно, змінює місце проживання або втрачає звичне коло соціальної взаємодії. Цифрове середовище в таких ситуаціях частково компенсує розрив

соціальних зв'язків, допомагає підтримувати відчуття належності до спільноти й полегшує звернення по допомогу.

Разом із тим конструктивний потенціал соціальних мереж не виникає автоматично. У своїй роботі О. В. Шевчук слушно акцентує на тому, що цифрова комунікація може як підтримувати молодь, так і провокувати емоційні ризики [1]. Саме тому професійно організовані сторінки, групи та спільноти мають базуватися на чітких правилах взаємодії: забороні стигматизувального контенту, оперативному реагуванні на кібербулінг, модерації коментарів, поширенні верифікованої інформації та дотриманні етичних стандартів конфіденційності. Для молодої людини важливо не просто «мати сторінку підтримки», а відчувати, що онлайн-простір є безпечним, доброзичливим і таким, де її запит не буде знецінений.

Практика свідчить, що найбільш перспективними є кілька напрямів використання цифрових платформ. По-перше, це психоосвітні кампанії у соціальних мережах, які доступною мовою пояснюють, як розпізнати ознаки емоційного виснаження, тривоги, дезадаптації чи цифрової залежності. По-друге, це онлайн-спільноти взаємопідтримки, де за участю соціального працівника, психолога або підготовленого модератора молодь може обговорювати переживання, отримувати зворотний зв'язок і відновлювати відчуття соціальної включеності. По-третє, це сервіси коротких цифрових консультацій, чат-боти, форми первинного звернення й навігаційні інструменти, які допомагають перейти від загального запиту до реального контакту з фахівцем або установою.

Окремої уваги заслуговує гейміфікація як спосіб залучення молоді до підтримувальних практик. У роботі О. В. Шевчука підкреслюється, що ігрові механіки, мобільні додатки, онлайн-платформи, VR/AR-рішення та інтерактивні вправи здатні підвищувати мотивацію, сприяти соціальній адаптації та розвитку комунікативних навичок [2]. У контексті соціально-психологічної підтримки молоді це означає можливість створення вправ на саморегуляцію, мінікурсів із цифрової безпеки, онлайн-квестів із формування життєстійкості, інтерактивних сценаріїв реагування на кризові стани, а також елементів самодіагностики з подальшим скеруванням до спеціаліста. Такі рішення є особливо доречними тоді, коли традиційні формати сприймаються молодими людьми

як надто формальні або емоційно дистанційовані.

Утім ефективність цифрової підтримки залежить від професійної підготовки тих, хто її організовує. Соціальний працівник і психолог мають володіти не лише базовими навичками онлайн-комунікації, а й знати принципи цифрової етики, алгоритми реагування на кризові повідомлення, правила роботи з анонімними зверненнями, засади інформаційної безпеки та основи цифрової гігієни. Важливою є також здатність розрізняти, коли цифровий формат є достатнім для первинної підтримки, а коли потрібне негайне перенаправлення до очної допомоги або спеціалізованих служб. Такий підхід відповідає сучасним міжнародним рекомендаціям щодо політики молодіжного психічного здоров'я у цифрових середовищах [3].

Для українського контексту воєнного часу доцільно особливо підкреслити необхідність поєднання цифрових рішень із міжсекторальною системою допомоги. У програмних матеріалах UNICEF для України зазначається, що підтримка дітей, підлітків і сімей має будуватися як безбар'єрна, багаторівнева й мультисекторальна система, яка використовує, зокрема, цифрові платформи, молодіжні ініціативи та механізми перенаправлення між освітою, соціальною сферою, охороною здоров'я та гуманітарними сервісами [4]. Отже, цифрова сторінка, група чи чат не повинні існувати ізольовано; вони мають бути вбудованими в ширший континуум допомоги, що забезпечує шлях від поінформованості до реальної підтримки.

Підсумовуючи, зазначимо, що соціальні мережі та цифрові платформи є ефективними тоді, коли вони не дублюють хаотичний інформаційний шум, а виконують чіткі соціально-психологічні функції: дають відчуття присутності й спільності, знижують бар'єри звернення по допомогу, поширюють перевірені поради щодо самодопомоги, виявляють перші ознаки дистресу та сприяють переходу до професійного супроводу. Для молоді, яка живе у воєнній реальності, саме така модель цифрової присутності може бути одним із найдієвіших інструментів підтримки.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Соціальні мережі та цифрові платформи в умовах війни набувають значення доступного інструменту соціально-психологічної підтримки молоді, особливо для тих, хто переживає переміщення, втрату звичних контактів, підвищену тривожність або обмежений

доступ до очних сервісів. Їхня результативність забезпечується поєднанням безпечної модерації, якісного психоосвітнього контенту, цифрової етики, інструментів раннього реагування та чітких маршрутів перенаправлення до фахівців. Урахування ідей, викладених у працях О. В. Шевчука, дає підстави розглядати соціальні мережі не лише як чинник ризику, а і як ресурс підтримки, соціальної адаптації та залучення молоді до позитивної взаємодії. Перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення моделей оцінювання ефективності цифрової підтримки, вивчення впливу різних форматів онлайн-взаємодії на психоемоційний стан молоді, а також створення практичних рекомендацій для соціальних працівників і психологів щодо роботи в соціальних мережах у кризових умовах.

Список використаних джерел:

1. Шевчук О. В. Вплив соціальних мереж на психоемоційний стан молоді: соціальна робота з підлітками в еру цифрових технологій. Соціальна робота та психологія: освіта і наука. 2025. Вип. 1. С. 98–101. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-1-17>.
2. Шевчук О. В. GAMIFICATION у соціальній роботі: використання ігрових технологій для соціальної адаптації. Соціальна робота та психологія: освіта і наука. 2024. Вип. 2. С. 94–98. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2024-2-17>.
3. World Health Organization Regional Office for Europe. Addressing the digital determinants of youth mental health and well-being: policy brief. Copenhagen : WHO Regional Office for Europe, 2025.
4. UNICEF. Mental Health and Psychosocial Support: Multisectoral programming promoting the well-being of children and their families. UNICEF Programme Brief 2025. Kyiv, 2025.

References:

1. Shevchuk, O. V. Vplyv sotsialnykh merezh na psykhoemotsiinyi stan molodi: sotsialna robota z pidlitkami v eru tsyfrovyykh tekhnolohii [The impact of social media on the psycho-emotional state of youth: social work with adolescents in the era of digital technologies]. Sotsialna robota ta psykholohiia: osvita i nauka – Social Work and Psychology: Education and Science, 1, 2025. P. 98–101. <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-1-17> [in Ukrainian].
2. Shevchuk, O. V. Gamification u sotsialnii roboti: vykorystannia ihrovyykh tekhnolohii dlia sotsialnoi adaptatsii [Gamification in social work: the use of game technologies for social adaptation].

- Sotsialna robota ta psykhologhiia: osvita i nauka – Social Work and Psychology: Education and Science, 2, 2024. P. 94–98. <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2024-2-17> [in Ukrainian].
3. World Health Organization Regional Office for Europe. Addressing the digital determinants of youth mental health and well-being: policy brief. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 2025 [in English].
 4. UNICEF. Mental Health and Psychosocial Support: Multisectoral programming promoting the well-being of children and their families. UNICEF Programme Brief 2025. Kyiv, 2025 [in English].

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА ПСИХОЛОГІЯ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Олена Василенко

кандидат педагогічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет,
vasilenko.dm@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

У статті розглянуто проблему реалізації компетентнісного підходу у підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери. Автором статті обґрунтовано поняття «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність». З'ясовано, що реалізація компетентнісного підходу у підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери передбачає формування їх інтегральної, загальної та спеціальної (фахової) компетентностей. Виявлено, що важливу роль у реалізації компетентнісного підходу відіграють науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти та освітнє середовище, зокрема, психологічний клімат, який панує у студентській групі.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, компетентнісний підхід, заклад вищої освіти, майбутні фахівці соціальної сфери.

The article discusses the problem of applying a competency-based approach in training future social workers. The author examines the concepts of 'competence,' 'competency,' and 'professional competence.' It is found that the application of a competency-based approach in the training of future social workers involves the formation of their integral, general and special (professional) competencies. It is revealed that teachers of higher education institutions play an important role in implementing the competency-based approach. The educational environment, in particular, the psychological climate prevailing in the student group, also play an important role in the implementation of the competency-based approach.

Keywords: competence, professional competence, competence-based approach, higher education institution, future social workers.

Постановка проблеми. За останні десятиріччя в Україні та у світі все більшого поширення набуває компетентнісний підхід до системи освіти, який спрямований на переорієнтацію з процесу освіти на її результат. А це, в свою чергу, ставить завдання формування і розвитку професійної компетентності здобувачів вищої освіти, що є важливою умовою їхньої майбутньої успішної професійної діяльності.

У процесі підготовки майбутнього фахівця, у тому числі

й фахівця соціальної сфери, важливе значення має його компетентність як здатність ефективно взаємодіяти з людьми в системі міжособистісних відносин. Розвиток професійної компетентності майбутнього фахівця соціальної сфери посилює вимоги до його комунікативних здібностей, підвищує його перцептивну та інтерактивну компетентність. У свою чергу, недостатня сформованість професійної компетентності в майбутньому призводить до появи непорозумінь і конфліктів, проблем у спілкуванні з колегами та клієнтами, труднощів у вирішенні складних життєвих і професійних ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен «компетентність» та компетентнісний підхід у підготовці майбутніх фахівців розглянуто в працях О. Бакаленко, Н. Бібік, О. Заблоцької, О. Кайріс, О. Лозової, О. Онопрієнко, Н. Побірченко, О. Пометун, Д. Супрун, Т. Щербакової та інших дослідників.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх фахівців покликаний вдосконалити та оптимізувати освітній процес. Цей підхід забезпечує формування спроможності фахівця відповідати запитам сучасних ринкових відносин, сприяє розвитку потенціалу особистості для практичного розв'язання життєвих проблем.

Компетентність – це здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей [1].

Д. Супрун вважає, що компетентність є комплексом якостей особистості, що ґрунтується на її знаннях, уміннях та навичках, має певний досвід та достатній рівень знань у певній галузі, у будь-якій ситуації може знайти правильний варіант її вирішення. А компетенція характеризується когнітивною, операційною, технологічною, мотиваційною, етичною, соціальною, поведінковою складовими [2].

Професійна компетентність фахівця – це інтегративна особистісна якість, що виявляється в здатності та готовності діяти, заснованих на знаннях і досвіді, умінні якісно виконувати професійну діяльність [3].

Реалізація компетентнісного підходу у підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери передбачає формування наступних компетентностей: інтегральної, загальної та спеціальної (фахової)

компетентностей.

Інтегральна компетентність характеризує ті знання та вміння, які відповідають фахівцю певного кваліфікаційного рівня за даним напрямом навчання. Так, інтегральна компетентність майбутнього фахівця соціальної сфери полягає в його здатності до розв'язання складних спеціалізованих задач та практичних проблем у соціальній сфері або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів соціальної роботи і характеризується комплексністю та невизначеністю умов [4].

Загальна компетентність характеризує ті універсальні вміння та навички майбутнього фахівця, які не залежать від його професійної сфери. Наявність компетенцій із загальної компетентності дозволяє особистості відчувати себе повноцінним членом суспільства та мати важливі вміння для здобуття професійних знань. До загальної компетентності майбутнього фахівця соціальної сфери належать: здатність до пошуку, обробки та аналізу інформації з різних джерел; навички використання інформаційних і комунікаційних технологій та інші [4].

Спеціальна (фахова) компетентність – це сукупність навичок та вмінь, які необхідні для успішної діяльності майбутнього фахівця у його предметній галузі. Такі знання формуються протягом навчання та мають виражений практичний характер, оскільки їхнє оволодіння на достатньому рівні дозволяє бути конкурентоспроможним на сучасному ринку праці. До прикладу, до спеціальної (фахової) компетентності майбутнього фахівця соціальної сфери належать знання і розуміння сутності, значення і видів соціальної роботи та основних її напрямів (психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного) та інші [4].

Невикликає жодних сумнівів у тому, що саме науково-педагогічні працівники відіграють головну роль у реалізації компетентнісного підходу, перетворюючись із трансляторів знань на фасилітаторів, які навчають здобувачів застосовувати отримані знання та уміння в реальних життєвих і професійних ситуаціях. Вони створюють проблемні ситуації, використовують інтерактивні методи навчання для розвитку критичного мислення, самостійності та компетентностей майбутніх фахівців соціальної сфери.

На думку О. Кайріс, у впровадженні компетентнісного підходу в підготовці майбутнього фахівця значну роль відіграє освітнє

середовище закладу вищої освіти, зокрема, студентська група. Навчальна взаємодія в студентській групі, на думку автора, є моделлю професійного спілкування. В ній відбувається розвиток позитивних особистісних якостей здобувачів вищої освіти, необхідних сучасному фахівцеві: спрямованість на завдання, цілеспрямованість, відповідальність, емоційна стійкість, соціально-психологічна адаптація, комунікабельність, здатність до командної взаємодії тощо [5].

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків.

Таким чином, можемо зробити висновок, що компетентність являє собою знання та досвід фахівця у певній галузі, необхідні йому для ефективної професійної діяльності. Застосування компетентнісного підходу у підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери передбачає формування їх інтегральної, загальної та спеціальної (фахової) компетентностей.

Важливу роль у реалізації компетентнісного підходу відіграють науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти, перетворюючись із трансляторів знань на фасилітаторів, які навчають здобувачів освіти застосовувати отримані знання та уміння в реальних життєвих і професійних ситуаціях. Також досить вагомим є освітнє середовище закладу вищої освіти, зокрема, психологічний клімат, який панує у студентській групі, адже група являє собою не лише модель професійного спілкування майбутніх фахівців, але й сприяє розвитку їх особистісних і професійно значущих якостей.

Перспективами подальших наукових пошуків у даному напрямку є визначення та обґрунтування складових впровадження компетентнісного підходу у підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери.

Список використаних джерел:

1. Про вищу освіту : Закон України від 16.08.2024 р. № 1556-VII. Відомості Верховної Ради України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 07.03.2026).
2. Супрун Д. М. Теорія та практика професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти: дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.03. Київ, 2015. 657 с.
3. Повстин О. В., Козяр М. М. Значення «soft skills» у формуванні управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини. Вісник Львівського державного університету безпеки

життєдіяльності. 2019. № 20. С. 122–127.

4. Стандарт вищої освіти України зі спеціальності 231 Соціальна робота для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затверджений наказом МОНУ від 24.04.2019 року № 557. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-vishoyi-osviti-za-specialnistyu-231-socialna-robota-dlya-pershogo-bakalavrskogo-rivnya-vishoyi-osviti> (дата звернення: 07.03.2026).
5. Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх психологів: моногр. / авт. кол.; під наук. ред. Лозової О.М. Вінниця: Віндрук, 2014. 184 с.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2024, August 16). Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [A law of Ukraine is «On higher education»]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Information from the Verkhovna Rada of Ukraine]*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (in Ukr.).
2. Suprun, D. M. (2015). *Teoriia ta praktyka profesiinoi pidhotovky psykholohiv v haluzi spetsialnoi osvity [Theory and practice of professional training of psychologists in the field of special education]. Doktors'ka dysertatsiia [Doctoral dissertation]*. Kyiv. (in Ukr.).
3. Povstyn, O. V., Koziar, M. M. (2019). Znachennia «soft skills» u formuvanni upravlinskoi kompetentnosti fakhivtsiv u haluzi bezpeky liudyny [The importance of soft skills in developing the managerial competence of specialists in the field of human security]. *Visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiediialnosti [Bulletin of Lviv State University of Life Safety]*. 20, 122–127 (in Ukr.).
4. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy (2019, April 19). Standart vyshchoi osvity Ukrainy zi spetsialnosti 231 Sotsialna robota dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity [Standard of higher education in Ukraine in the specialty 231 Social work for the first (bachelor's) level of higher education]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-vishoyi-osviti-za-specialnistyu-231-socialna-robota-dlya-pershogo-bakalavrskogo-rivnya-vishoyi-osviti> (in Ukr.).
5. Lozova, O.M. (Ed.). (2014). *Kompetentnisnyi pidkhid u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh psykholohiv: monohrafiia [Competence-based approach in the professional training of future psychologists: monograph]*. Vinnytsia: Vindruk (in Ukr.).

Інна Гуменюк

викладач ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
gumenyuk.inna2017@gmail.com

РЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ ДО ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЗА УМОВ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті розглянуто проблему реалізації особистісно-орієнтованого підходу до учнів з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Досліджуючи цей феномен, розкривається сутність особистісно-орієнтованого підходу.

Визначено його структурні елементи, а також окремі аспекти, що присвячені проблемі особистісно-орієнтованого підходу до дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі. Визначено, що особистісно-орієнтоване навчання в умовах інклюзії базується на принципах диференціації, індивідуалізації та реалізується за допомогою модифікації та адаптації змісту, процесу та продукту навчання. Доведено, що для того, щоб забезпечити особистісно-орієнтований підхід у навчанні учням інклюзивного класу, учитель має поєднувати на одному уроці різні види навчальної діяльності, що пристосовані до психофізіологічних особливостей учнів. Це сприяє створенню психологічно комфортного середовища організації ефективного індивідуалізованого навчання учнів через максимальну активізацію їх природних можливостей.

Ключові слова: особистісно-орієнтований підхід; диференціація; індивідуалізація; інклюзивна освіта; діти з особливими освітніми потребами.

Summary. In this article the author considers the problem of a personality-oriented approach implementation to pupils with special educational needs in the inclusive education context. Investigating this phenomenon, the essence of the personality-oriented approach is revealed, its structural elements are considered, as well as some aspects devoted to the problem of the personality-oriented approach to children with special educational needs in an inclusive class room. The author of the article determines that the practical personality-oriented learning implementation in an inclusive educational environment is possible under the conditions of flexible development space, where the selection of content, forms, methods, technologies, teaching aids depends on the needs of various children's teams. Inclusive development space is aimed at developing the intellectual, creative and spiritual potential of all students, their individuality, emotional and volitional qualities, general culture, and to promote the formation of independence, adaptive skills, socialization, activity, professional self-determination. It is determined that personality-oriented learning in the inclusion conditions is based on the principles of differentiation, individualization and is realized through modification and adaptation of the content, process and product of learning. The researcher interprets inclusive

education as a flexible, universal, accessible to all education system, which focuses on diversity, taking into account the individual characteristics of pupils, their development level, potential opportunities and more. It is proved that in order to provide a personality-oriented approach to teaching pupils in an inclusive class, the teacher must combine in one lesson different types of learning activities adapted to the pupils' psycho-physiological characteristics. In this way, the teacher contributes to the creation of a psychologically comfortable environment for the organization of effective individualized pupils' learning through the maximum activation of their natural capabilities.

Key words: *personality-oriented approach; differentiation; individualization; inclusive education; children with special educational needs*

Постановка проблеми. Важливими тенденціями сучасної освіти є її особистісно-орієнтована спрямованість, забезпечення новітніх технологій розвитку особистості, гуманізація освітнього процесу, дитино центризм. Такі тенденції виявляються в тому, що освітній процес у школі спрямований не лише на формування ключових і предметних компетентностей учня, а й на розкриття його особистісного потенціалу незалежно від рівня розвитку, психофізіологічних особливостей, здібностей; створення ситуації успіху та вибору, які дають учневі змогу знайти свій освітній маршрут. Гуманізація освіти передбачає визнання людської особистості найвищою цінністю, а ствердження блага людини – найважливішим критерієм суспільних відносин, орієнтування цілей освіти, її змісту, форм і методів на особистість учня, гармонізацію його розвитку, передбачає визнання унікальності дитини, її активності, внутрішньої свободи та духовності [1].

Сучасна педагогічна наука перебуває на стадії пошуку особистісно-орієнтованих шляхів, методів, форм і засобів організації освітнього процесу таким чином, щоб забезпечити умови гармонійного розвитку особистості відповідно до її індивідуальних відмінностей, здібностей, нахилів і запитів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки над проблемами особистісно-орієнтованого навчання працювали відомі психологи і педагоги, зокрема К. Абульханова-Славська, О. Асмолов, Г. Балл, І. Бех, Є. Бондаревська, В. Давидов, В. Моляко, А. Петровський, В. Рибалка, В. Столін, В. Татенко, Т. Титаренко, І. Якиманська, які досліджували психолого-педагогічні аспекти зазначеної технології. С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Киричук, В. Кремень, С. Подмазін, О. Савченко визначили філософсько-педагогічні основи особистісно-орієнтованого навчання.

Науковці вважають, що особистісно-орієнтоване навчання є основою для розв'язання ключових проблем гуманізації освіти, підвищення ролі освіти в суспільстві та сприяє морально - етичному становленню особистості, розвитку в неї мотивації до пізнання, навчання, формування компетентності вміння вчитися тощо.

У своїх працях дослідники звертали увагу на особистісно-орієнтований підхід у навчанні (І. Якиманська); особистісно-орієнтований підхід у вихованні (І. Бех, Є. Бондаревська); філософсько-психологічне обґрунтування особистісно-орієнтованого підходу (С. Подмазін, В. Рибалко). Проте особистісно-орієнтований підхід до дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання залишається поза увагою згаданих педагогів і психологів, але потребує ґрунтовного дослідження.

Метою роботи є дослідження теоретичних і методичних аспектів реалізації особистісно-орієнтованого підходу до дітей з особливими освітніми потребами за умов інклюзивного навчання, визначення його сутності та шляхів реалізації.

Особистісно-орієнтоване навчання спрямоване на те, щоб надати психолого-педагогічну допомогу дітям у ставленні до життя, навчання, адаптації в соціумі тощо. Розглядаємо особистісно-орієнтований підхід як єдиний процес допомоги, підтримки, соціально педагогічного захисту, розвитку, самовизначення, підготовки особистості до майбутнього життя діяльності.

Особистісно-орієнтований підхід до навчання загалом трактується в педагогічній науці як «орієнтація в конструюванні й реалізації педагогічного процесу на особистість як ціль, суб'єкт, результат і головний критерій його ефективності. Цей підхід наполегливо вимагає визнання унікальності особистості, її інтелектуального й морального потенціалу, права на повагу. Водно час припускає опору в освіті на природний процес саморозвитку задатків і творчого потенціалу особистості, створення для цього відповідних умов» [2, с. 37].

«Методологічною основою особистісно-орієнтованого підходу є положення про онтологічний розвиток, згідно з яким людина поступово рухається до розкриття всіх якостей, закла дених у ній природою». «Особистість постає як цілісність, будь-які прояви якої (стани, властивості, дії, вчинки) зумовлені внутрішньою її сутністю» [3]. Отже, особистісно-орієнтоване навчання потрібно

розуміти як організацію освітнього простору, в якому кожна особистість має змогу розвивати свої природні можливості.

Актуальною в цьому руслі постає інклюзивна освіта, яка трактується як «освіта для всіх» та, водночас, освіта, зорієнтована на особистість, і передбачає організацію сприятливого освітнього середовища для навчання всіх без винятку дітей, у тому числі дітей з особливими освітніми потребами.

Практична реалізація особистісно-орієнтованого навчання в інклюзивному освітньому середовищі можлива за умов організації гнучкого розвивального простору, де підбір змісту, форм, методів, технологій, засобів навчання залежить від потреб різноманітного дитячого колективу. Розвивальний інклюзивний простір має бути спрямований на розвиток інтелектуального, творчого та духовного потенціалу всіх без винятку учнів, їх індивідуальності, емоційно-вольових якостей, загальної культури, а також сприяти формуванню самостійності, адаптивних навичок, соціалізації, активної діяльності та професійного самовизначення.

Ефективними шляхами особистісно-орієнтованої гуманістичної освіти є диференціація та індивідуалізація навчання, які дають змогу врахувати індивідуальні особливості всіх учнів, створити інклюзивне освітнє середовище, що буде комфортним для будь-якої дитини.

Дослідники наголошують що в процесі індивідуалізації навчання реалізується принцип врахування індивідуальних особливостей окремих учнів в інтересах розвитку та формування особистості її нахилів і здібностей. Диференціацією передбачається групування учнів за певними ознаками для забезпечення оптимальної навчальної діяльності відповідно до рівня розвитку кожного [4, с. 3].

Починаючи з XIX ст., термін «диференціація» (лат. *Differentia* – різниця, відмінність) вперше було введено в науковий обіг англійським філософом Г. Спенсером (*Herbert Spencer*), він використовувався багатьма науками, зокрема педагогічною, і зазнав значних тлумачень і трансформацій. Диференційоване навчання, за визначенням П. Сікорського, – це спеціально організована навчально-пізнавальна діяльність (суб'єкт-суб'єктна педагогічна взаємодія), яка, враховуючи вікові, індивідуальні особливості суб'єктів учіння, їхній соціальний досвід і стартовий стан, нахили й інтереси, спрямована на оптимальний фізичний,

духовний і психічний розвиток учнів (студентів), засвоєння необхідної суми знань, практичних дій за різними навчальними планами та програмами [2].

Також у психолого-педагогічній літературі існують різні трактування терміна «індивідуалізація». У «Педагогічному словнику» (за ред. С. Гончаренка) індивідуалізація визначається «як система навчання, яка організує індивідуальний темп засвоєння навчального матеріалу спільної для даного контингенту учнів програми» [4, с. 142].

Розглядаючи індивідуальний підхід у особистісно-орієнтованому навчанні, ми беремо за основу сучасні трактування цього поняття, які визначають його як один із принципів педагогіки, що є необхідною умовою успішного педагогічного процесу, який ґрунтується на врахуванні особистих рис та якостей учня, його здібностей, нахилів, рівня, розвитку, психофізіологічних особливостей.

В інклюзивному класі врахування індивідуальних особливостей і відмінностей між дітьми є визначальним принципом під час організації освітнього процесу, адже педагогові доводиться працювати в різноманітному дитячому колективі, «де дискретність роботи мозку проявляється в дітей по-різному: в одного учня – ця праця дуже швидка, а в іншого – повільна. У результаті – кмітливість і некмітливість, тямущість і нетямущість, міцність і неміцність пам'яті, сильно і слабо виражена здатність до оволодіння знаннями».

Як індивідуальний підхід, так і диференціація в інклюзивному освітньому середовищі, має бути організована так, щоб діти з різним рівнем розвитку в межах теми чи окремого уроку змогли засвоїти відповідний навчальний матеріал. Причому сильніші учні мають працювати з програмовим матеріалом, який би стимулював їхній розвиток, а дітям з особливими освітніми потребами потрібно полегшити засвоєння програмового мінімуму. Учителі та асистенти вчителя мають приділити посилену увагу таким учням, надати їм необхідну допомогу та підтримку в такий спосіб, щоб вони змогли досягнути поставлених навчальних цілей. Перед педагогами інклюзивного класу постає нелегке завдання – створити такі умови, за яких максимально реалізувалися б фактичні та потенційні можливості кожної дитини, незалежно від рівня розвитку та психофізіологічних особливостей. Під час

диференційованого навчання учні інклюзивного класу досягають однакової мети, проте різними шляхами (враховуються неоднакові навчально-пізнавальні можливості учнів) [4, с. 8–9]. Учитель має планувати освітній процес, враховуючи неоднакові можливості дитячого колективу, а також підбирати для них різнорівневі завдання з використанням різноманітних методів навчання. Таким чином, диференціація в інклюзивному класі означає повну реорганізацію уроку так, щоб надати учням можливість у різний спосіб сприймати інформацію, осмислювати поняття та демонструвати набуті знання й уміння.

У такому визначенні поняття «диференціація» стає близьким до поняття «універсальний дизайн навчання», що означає організацію освітнього процесу так, щоб від був прийнятним для всіх учнів без необхідності їх адаптації або спеціального дизайну. Щоб процес навчання був універсальним педагог має дотримуватися таких принципів:

- забезпечити отримання інформації та знань різними способами;
- надати учням альтернативи для демонстрації набутих знань;
- сприяти якнайбільшому залученню всіх учнів класу, зокрема дітей з особливими освітніми потребами, у спільну діяльність.

Таким чином, для забезпечення універсального дизайну навчання вчителі в інклюзивному класі може диференціювати:

- зміст навчання;
- процес навчання;– продукт навчання та способи його представлення. Відповідно до:
- психофізіологічних особливостей учнів класу;
- рівня їх підготовленості – стилю навчальної діяльності тощо.

Диференціюючи зміст навчання для дитини з особливими освітніми потребами, учитель таким чином модифікує навчальну програму. Диференціація процесу навчання (методів, технологій, способів тощо) стає тотожною до поняття «адаптація». Диференціація продукту навчання означає і модифікацію, і адаптацію.

Дослідники визначають модифікацію навчальних програм для дітей з особливими освітніми потребами як трансформацію характеру представлення навчального матеріалу шляхом зміни освітніх цілей, змісту чи концептуальної складності навчального завдання для конкретної дитини (наприклад, шляхом використання

спеціальних підручників, виконання інших домашніх завдань тощо). Це зміна освітніх цілей, змісту, технологій оцінювання відповідно до потенціалу учня.

Адаптація навчальних програм – це зміна характеру представлення навчального матеріалу, причому зміст навчання не змінюється. Відбувається це через пристосування освітнього середовища, адаптацію навчальних підходів і матеріалів, стратегій, технологій навчання й оцінки, які відповідають індивідуальним особливостям, потенціалу учня для забезпечення його розвитку, кореляції кінцевих досягнень його навчання із загальноосвітньою програмою.

Диференціація навчання – це спосіб його індивідуалізації в умовах інклюзивного навчання. Педагог диференціює (змінює) зміст, процес і продукт навчання залежно від індивідуальних особливостей дитячого колективу інклюзивного класу.

Диференціація змісту навчального матеріалу реалізується на рівні навчального плану та на рівні навчального предмета та досягається шляхом спрощення, виключення, поєднання, ущільнення. Диференціюючи зміст навчання на рівні навчального плану, команда психолого-педагогічного супроводу розробляє індивідуальний навчальний план для дитини з особливими потребами, де, враховуючи особливості розвитку учня, визначає перелік предметів для вивчення. Отже, для дитини з особливими освітніми потребами проектується індивідуальний освітній маршрут. Але, попри індивідуалізацію навчання, потрібно враховувати, що інклюзивне навчання не означає індивідуальне навчання. Учень з особливостями розвитку має бути включений у спільну діяльність. Без необхідності не потрібно виключати з навчального плану предмети, якщо дитина з особливими освітніми потребами може їх опанувати навіть на базовому рівні.

Таким чином, оптимальним варіантом для дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти є навчання за типовим навчальними планами закладів освіти, але вивчення предметів можливе за загальноосвітньою програмою, яку адаптували чи модифікували. Індивідуальний навчальний план потрібно розробляти у випадку фізичної нездатності учня опанувати зміст певного предмета. Наприклад, для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату можливою є заміна уроків фізичного виховання корекційними заняттям з лікувальної фізкультури.

тури, виключення уроків інформатики для дітей з порушеннями зору, коли лікар не рекомендує їм працювати з комп'ютером та ін.

Зміст навчального предмета визначає Державний стандарт початкової освіти та базової середньої освіти. Він представлений в Типових освітніх програмах. Для дітей з особливими освітніми потребами, враховуючи особливості їхньої навчально-пізнавальної діяльності, здійснюється модифікація типових освітніх програм шляхом часткового зменшення складності, виключення або інтеграції цілей та/або змісту навчального предмета. Поєднання, ущільнення на рівні навчального плану досягається шляхом інтеграції двох або більше навчальних предметів (наприклад, географія, біологія, хімія та фізика інтегруються в природознавство, завдяки чому учень з особливими освітніми потребами вивчає ключові аспекти даних предметів у взаємодії та узагальнено). Хоча практика підтверджує, що здійснити інтеграцію предметів в умовах інклюзивного навчання досить складно, оскільки в такий спосіб для дитини з особливими освітніми потребами інтегрований предмет викладатиме інший учитель індивідуально, а з її навчального плану буде виключено предмети, які вивчають однокласники. Тоді учень з особливими освітніми потребами не буде залучений у спільну діяльність, що суперечить поняттю «інклюзія».

Використання спеціального обладнання (слухових апаратів, підручників, надрукованих шрифтом Брайля, трафаретів, технічних засобів, спеціальних парт тощо) надасть можливість дітям із тяжкими порушеннями психофізіологічного розвитку навчатися поряд зі здоровими однолітками і забезпечить особистісно-орієнтований підхід до них.

Висновки. Отже, особистісно-орієнтоване навчання в умовах інклюзії, що базується на принципах диференціації, індивідуалізації та реалізується за допомогою модифікації та адаптації змісту, процесу і продукту навчання означає створення гнучкої, універсальної, доступної для всіх системи освіти, що орієнтується на різноманіття, з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, рівня їх розвитку, потенційних можливостей тощо. Щоб забезпечити особистісно-орієнтований підхід у навчанні до учнів інклюзивного класу, учитель має поєднувати на одному уроці різні види навчальної діяльності, що пристосовані до психофізіологічних особливостей учнів. Це сприяє створенню

психологічно комфортного середовища організації, ефективного індивідуалізованого навчання учнів через максимальну активізацію їхніх природних можливостей.

Список використаних джерел:

1. Корсакова О., Трубацова С. Зміст сучасної шкільної освіти: дидактичний аспект. URL: [http:// ru.osvita.ua/school/method/787/](http://ru.osvita.ua/school/method/787/).
2. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 472 с.
3. Чепка О. Особистісно- орієнтований підхід у підготовці майбутнього вчителя. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://www.twirpx.com/file/702770/> (Серія: Педагогіка).
4. Суржук Т.Б. Індивідуально-диференційоване навчання читати молодших школярів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Рівне, 2015. 211 с.

References:

1. Korsakova, O., & Trubachova, S. Zmist suchasnoi shkilnoi osvity: dydaktychnyi aspekt. Kyiv: FADA, LTD, 2003. 56 p. [in Ukrainian].
2. Ortynskiy, V. L. Pedahohika vyshchoi shkoly: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2019. 472 p. [in Ukrainian].
3. Chepka, O. Osobystisno-oriientovanyi pidkhid u pidhotovtsi maibutnoho vchytelia. Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Pedahohika. Available at: <http://www.twirpx.com/file/702770/> [in Ukrainian].
4. Surzhuk, T. B. Indyvidualno-dyferentsiiovane navchannia chytaty molodshykh shkoliariv: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. Rivne, 2015. 211 p. [in Ukrainian].

Володимир Дудченко

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри кафедра професійної та спеціальної освіти
НРЗВО (Навчально-реабілітаційний Заклад Вищої Освіти)

«Кам'янець-Подільський державний інститут» ,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

ORSID:0000-0001-9710-2895

vds 190565@gmail.com

Олександр Поліщук

доктор філософських наук,

професор, проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницької
гуманітарно-педагогічної академії (м.Хмельницький)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Анотація. Проведено дослідження теоретико-методологічних та психолого-педагогічних категорій феномену соціальної педагогіки з урахуванням спеціальної педагогічної діяльності, під якою розуміємо соціокультурні процеси залучення всієї громади, осіб зі спеціальними освітніми потребами, людей з інвалідністю до духовно-політичного життя.

Ключові слова: філософсько-психологічні особливості, психолого-педагогічні аспекти; моральні цінності; особи з особливими потребами; гуманізація; інклюзивна педагогіка.

Summary. A study of the theoretical, methodological and psychological, and pedagogical categories of the phenomenon of social pedagogy was conducted, taking into account special pedagogical activity, by which we understand the socio-cultural processes of involving the entire community, people with special educational needs, and people with disabilities in spiritual and political life.

Key words: philosophical and psychological features, psychological and pedagogical aspects; moral values; persons with special needs; humanization; inclusive pedagogy.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Пріоритетними напрямками філософсько-психологічної, соціокультурної царини педагогічної науки, коли діє режим воєнного стану і мобілізації, а також в післявоєнний період, постають завдання формування патріотизму, гуманізму та емпатії. У суспільно-політичних реаліях це набуває першочергового значення в річизі формування інклюзивної педагогіки для студентів, здобувачів з особливими освітніми потребами. Актуалізація означеної проблематики обумовлена

перетворенням духовно-історичних цінностей на один з ключових культурних імперативів формування патріотизму в інклюзивній освіті, як процесу дієвого залучення людей з особливими потребами до активного політико-соціального життя країни у воєнний та поствоєнний періоди.

Аналіз останніх досліджень, з яких започатковано розв'язання означеної проблеми. Формуванню теоретико-методологічних досліджень української і світової педагогічної думки сучасної цивілізації, крізь методологію філософії освіти, як варіанту розвитку інформаційного суспільства, присвятили свої дослідження Базедов, Петер Дракер, Е. Тоффлер, Ф. Уебстер, П'єр Тейяр де Шарден, Альберт Швейцер, Макс Шеллер, Софія Русова тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження із зазначенням методів та повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

«Людина — це адаптивна істота, яка звикає до всього карколомного» (В.Франкл), але війна змінює саму механіку і динаміку цього звикання.

На нашу думку «філософсько-психологічний ракурс формування особистості, в умовах російсько-української війни, «лежить» в кількох пластах соціокультурної парадигми»[1, с. 167]. Це:

1. Філософсько-психологічний аспект: Екзистенційна трансформація Універсуму

«Закинутість в буття», гранична ситуація (М.Гайдеггер, Карл Ясперс): Війна — це момент, де звичні патерни життя руйнуються. Людина постає перед вибором: або духовний занепад, або «народження» справжнього, духовного «Я».

Переоцінка цінностей (Ф.Ніцше): Смерть стає не абстракцією, а сусідом. Це веде до радикального відсікання незначного. Матеріальне нівелюється як «Ніщо», сенсожиттєві орієнтири виходять на перший план.

Сенс у стражданні (Б.Паскаль, Віктор Франкл): Виживає той, хто бачить «навіщо», знайде сенс в буденному. Формування особистості йде через пошук нових сенсів навіть у руїнах душі і тіла.

2. Психосоматичний аспект: Механізми адаптації актора соціальної дії

Травматичне зростання: На противагу ПТСР, існує концепція посттравматичного зростання суб'єкта. Особистість стає

багатогранною, складнішою, витривалішою та емпатичнішою через пережитий досвід руїни.

Зміна соціокультурної ідентичності: Людина «мирного часу» помирає. Формується нова ідентичність — «воїн», патріот, «волонтер», «той, хто вижив». Це супроводжується внутрішнім конфліктом між «ким я був» і «хто я є зараз».

Психо-емоційне загартування

Оніміння: Психіка формує блоки, застороги. Формується або висока стресостійкість (резильєнтність), або емоційний розпад, деструкція.

3. Соціокультурний, соціально-психологічний пласт

Колективна суб'єктність: Особистість починає сильніше ідентифікувати себе з групою (нацією, громадою, Всесвітом). «Я» розчиняється в «Ми» заради порятунку і виживання.

Радикалізація світосприйняття і світоусвідомлення: Світ стає постає спрощеним, чорно-білим. Це полегшує вибір, але ускладнює подальшу адаптацію до складного поствоєнного, мирного життя.

Ми вважаємо, що війна — це жорстокий «прискорювач». «Вона або руйнує особистість, або гартує її, позбавляючи ілюзій і залишаючи голий фундамент людського буття» [2, с. 540].

В умовах російсько-української війни, військові дії адміністрації Д.Трампа в Перській затоці з 28.02. 2026р., покрита мороком переговорна позиція в Абу-Дабі, нерішуча політика європейських лідерів у 2026 році з підтримки нашої країни загострюють проблеми збереження державного суверенітету і територіальної цілісності нашої Батьківщини. Стратегія консолідації української нації, проблеми духовної єдності суспільства в умовах військової агресії рф належать до стратегічних як у плані «геополітичної політик, теоретико-пізнавальної рефлексії, так і щодо суспільно-політичної практики, політичних реалій дії воєнного стану і мобілізації сьогодення»[3, с. 107]..

Висновки і пропозиції у цьому напрямку. У 2026 році ключовим підходом є гуманістична парадигма, де філософсько-психологічне, політико-соціальне розуміння внутрішнього світу дитини, здобувача з особливими освітніми потребами є основою для вибору педагогічних методів навчання і виховання.

Актуально, що теоретико-методологічні та психолого-педагогічні аспекти гуманістичної педагогіки, в умовах російсько-української війни, повинні реформуватися як спадок

найкращого вітчизняного й зарубіжного освітнього надбання, трансформованого в глибинах філософії освіти і психології. Вона використовує креативний характер, базується на психолого-філософському розумінні духовності, як вищого Вселенського плану. Її визначальними категоріями є одвічні гуманістичні пріоритети: Добро, Справедливість, Честь, Гідність, провідні символи: Віра, Надія, Любов тощо.

Ми переконані, що зміст педагогіки духовності відповідно до останніх досягнень модерної науки (психолого-педагогічної, філософської, інформаційної); долучати до наповнення курсів духовно-містичні та духовно-етичні філософські скарби людства щодо змісту та методів духовного розвитку особистості з особливими освітніми потребами; включати нові поняття, які б відображали проблеми духовності в його еволюційному розвитку і послідовне висвітлення основних ідей формування духовності сучасної особистості крізь тло філософсько-психологічної освіти.

Беззаперечно, що визначальну роль у розв'язанні філософсько-психологічних, психолого-педагогічних проблем формування особистості в умовах спеціальної освітньої діяльності, відіграватиме педагогіка духовності, де учень, студент буде поставати як тілесно-духовно-душевна особистість. Педагогіка духовності формуватиметься в річищі синтезу наук про людину: педагогіки, психології, філософії, природничих наук, а також фундаментальних духовних пошуків нашої Вітчизни. Цей аспект залишається ключовим в умовах дії воєнного стану і мобілізації і повоєнних реаліях функціонування нашої Батьківщини.

Список використаних джерел:

1. Guzhva, A., Shevchenko, Z., Debych, M., Kudrina, T., Dudchenko, V. The Discourse of Ethical Principles of Interaction with Artificial Intelligence as a Condition for Sustainable Development of Society // AIP. – ISSN: 1551-7616. <https://www.scopus.com/sourceid/26916> Cite as: AIP Conference Proceedings 2656, 020028 (2022); <https://doi.org/10.1063/5.0106367> Published Online: 29 August 2022. Pp. 0200281-5.
2. Oleksandr Polishchuk, Zoreslav Samchuk, Volodymyr Dudchenko, Dmytro Shtanagei, Iryna Storozhuk, Oleksandr Zhabenko, Lesya Chervona. Digitization and globalization: navigating the impact on social capital, natural resources, and environmental sustainability. <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59203315400&origin=recordpage>

3. Полішук О., Полішук О., Дудченко В. Філософія штучного інтелекту в освітньому процесі // HUMANITIES STUDIES : збірник наукових праць / гол. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 13 (90). С.103-110.

References:

1. Guzhva, A., Shevchenko, Z., Debych, M., Kudrina, T., & Dudchenko, V. The discourse of ethical principles of interaction with artificial intelligence as a condition for sustainable development of society. AIP Conference Proceedings. 2022. Vol. 2656. Art. 020028. Pp. 020028-1–020028-5. DOI: 10.1063/5.0106367 [in English].
2. Polishchuk, O., Samchuk, Z., Dudchenko, V., Shtanagei, D., Storozhuk, I., Zhabenko, O., & Chervona, L. Digitization and globalization: navigating the impact on social capital, natural resources, and environmental sustainability. E3S Web of Conferences. 2024. Vol. 541. Art. 04007. DOI: 10.1051/e3sconf/202454104007 [in English].
3. Polishchuk, O. S., Polishchuk, O. V., & Dudchenko, V. S. Filosofia sztuchnoho intelektu v osvitnomu protsesi [The philosophy of artificial intelligence in the educational process]. Humanities Studies: Collection of Scientific Papers. 2022. No. 13(90). P. 103–109. DOI: 10.26661/hst-2022-13-90-12 [in Ukrainian].

Валентина Загалеви

викладач суспільних дисциплін

ВСП Кам'янець - Подільський фаховий коледж

НРЗВО «Кам'янець - Подільський державний інститут»

zagalevich.valya@i.ua

ЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Анотація. У статті розглядається значення проблемних методів навчання у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи. Проаналізовано сутність проблемного навчання, його основні принципи та педагогічні можливості у процесі професійної підготовки. Визначено, що використання проблемних методів сприяє розвитку критичного мислення, аналітичних здібностей, уміння приймати обґрунтовані рішення та ефективно діяти у складних соціальних ситуаціях. Особлива увага приділяється ролі проблемних ситуацій, кейс-методу, дискусій та проєктної діяльності у формуванні практичних навичок майбутніх соціальних працівників. Обґрунтовано, що впровадження проблемно орієнтованих

підходів у навчальний процес підвищує мотивацію студентів до навчання, сприяє інтеграції теоретичних знань із практичною діяльністю та забезпечує підготовку компетентних фахівців, здатних ефективно працювати у сфері соціальної роботи.

Ключові слова: проблемне навчання, проблемні методи, професійна компетентність, соціальна робота, підготовка фахівців, освітній процес, критичне мислення.

Abstract. *The article considers the importance of problem-based learning methods in the formation of professional competence of future social work specialists. The essence of problem-based learning, its basic principles and pedagogical possibilities in the process of professional training are analyzed. and attention is paid to the role of problem situations, case method, discussions and project activities in the formation of practical skills of future social workers. It is substantiated that the introduction of problem-oriented approaches into the educational process increases students' motivation to study, promotes the integration of theoretical knowledge with practical activities, and ensures the training of competent specialists capable of working effectively in the field of social work.*

Keywords: *problem-based learning, problem-based methods, professional competence, social work, training of specialists, educational process, critical thinking*

У сучасних умовах трансформації українського суспільства значно зростає роль соціальної роботи як професійної діяльності, спрямованої на підтримку різних категорій населення, подолання соціальних проблем та сприяння соціальній інтеграції особистості. Це, своєю чергою, зумовлює підвищені вимоги до підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи, які мають володіти не лише ґрунтовними теоретичними знаннями, а й розвиненими аналітичними, комунікативними та практичними компетентностями. У цьому контексті особливого значення набуває використання проблемних методів навчання, що сприяють формуванню професійного мислення та здатності до ефективного розв'язання складних соціальних ситуацій[1].

Для підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи застосування проблемних методів навчання має особливе значення, оскільки професійна діяльність соціального працівника безпосередньо пов'язана з аналізом складних життєвих ситуацій клієнтів, прийняттям рішень у нестандартних умовах та пошуком оптимальних шляхів соціальної допомоги. Використання проблемних ситуацій, кейс-методу, дискусій, аналізу практичних випадків дозволяє наблизити освітній процес до реальних умов професійної діяльності.

Проблемні методи навчання передбачають організацію освітнього процесу через постановку перед студентами проблемних завдань, ситуацій або питань, які потребують активного пошуку шляхів їх розв'язання. На відміну від традиційного репродуктивного навчання, де студент переважно відтворює отриману інформацію, проблемне навчання стимулює самостійну пізнавальну діяльність, критичне мислення та здатність аналізувати соціальні явища у їхній багатовимірності[1].

Професійна діяльність соціального працівника пов'язана з вирішенням складних життєвих ситуацій клієнтів, що часто мають міждисциплінарний характер і не передбачають однозначних рішень. Тому підготовка майбутніх фахівців має бути спрямована на формування в них умінь аналізувати соціальні проблеми, оцінювати різні варіанти дій, приймати обґрунтовані рішення та прогнозувати наслідки професійного втручання. Саме проблемні методи навчання створюють умови для моделювання реальних професійних ситуацій і формування відповідних практичних навичок[4, с. 498].

Так, на сьогодні проблемне навчання вивчається як технологія, що сприяє розвитку особистості, підтримує активний процес засвоєння знань, формує розумові навички та підходи до дослідницької роботи, а також стимулює творчий потенціал здобувачів освіти.

Доведено, що проблемне навчання базується на пізнавальній моделі організації освітнього процесу. Це означає, що студент виконує роль дослідника першовідкривача при засвоєнні нових знань. Виділяють чотири основні етапи проблемного навчання. На першому етапі відбувається усвідомлення загальної проблемної ситуації, на другому етапі – аналізується загальна проблема та формується конкретна проблема. Наступного етапу відбувається вирішення проблеми шляхом висунення гіпотез, версій стосовно певної проблеми та їх перевірка. На останньому етапі аналізуються результати розв'язання проблеми [2].

Метою проблемного навчання є сприяння активному власному засвоєнню знань та розвитку критичного мислення студентів шляхом вирішення реальних проблем або ситуацій. Цей підхід акцентується на самостійному пошуку інформації, аналізі та розв'язанні завдань, що можуть виникнути в реальному житті.

Основні принципи проблемного навчання включають:

- 1. Активна участь:** Студенти активно залучаються до вирішення проблем та пошуку рішень. Вони взаємодіють між собою та з викладачем для обговорення ідей та здобуття нових знань.
- 2. Зосередженість на проблемі:** Навчання організується навколо конкретних завдань або проблем, що потребують розгляду та розв'язання. Це може включати реальні сценарії, кейси або завдання.
- 3. Колективна робота:** Студенти можуть працювати у групах для обговорення проблеми та спільного знаходження рішень. Це сприяє розвитку навичок комунікації та співпраці.
- 4. Самостійний пошук інформації:** Студентам надається можливість самостійно досліджувати та збирати інформацію для розв'язання проблеми. Це розвиває навички самоорганізації та самостійності.
- 5. Розвиток критичного мислення:** Студенти навчаються аналізувати інформацію, виявляти альтернативні рішення та обирати оптимальний шлях дії. Це сприяє розвитку критичного мислення та прийняттю обґрунтованих рішень.

Мета проблемного навчання полягає в тому, щоб студенти не лише отримували знання, а й вміли застосовувати їх у реальних ситуаціях, розвивали творчий підхід до вирішення проблем та стає лідерами власного навчання [2].

Використання проблемних ситуацій, кейс-методу, дискусій, аналізу конкретних випадків із соціальної практики сприяє активізації пізнавальної діяльності студентів, формуванню їхньої професійної рефлексії та розвитку здатності до самостійного прийняття рішень. Такі методи дозволяють інтегрувати теоретичні знання з практичним досвідом, що є особливо важливим для соціальної роботи, де ефективність професійної діяльності значною мірою залежить від уміння застосовувати знання у конкретних соціальних умовах[3].

Крім того, проблемне навчання сприяє розвитку комунікативних навичок, здатності до командної роботи та професійної взаємодії з різними соціальними інституціями. У процесі обговорення проблемних ситуацій студенти вчаться аргументувати власну позицію, слухати інших, враховувати альтернативні точки зору та знаходити оптимальні рішення. Це відповідає сучасним вимогам до професійної компетентності соціального працівника, діяльність якого передбачає постійну взаємодію з клієнтами,

колегами та представниками різних установ[4, с. 499].

Важливим аспектом застосування проблемних методів навчання є також формування ціннісно-етичної складової професійної підготовки. Аналіз складних соціальних ситуацій, пов'язаних із моральним вибором, конфліктами інтересів або етичними дилемами, сприяє усвідомленню студентами гуманістичних принципів соціальної роботи, розвитку емпатії та відповідальності за прийняті рішення[4].

Отже, застосування проблемних методів навчання є важливим чинником підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи. Воно забезпечує розвиток критичного мислення, професійної самостійності, здатності до аналізу та вирішення складних соціальних проблем, що відповідає сучасним потребам суспільства та вимогам до професійної діяльності соціального працівника

Список використаних джерел:

1. Карпушина М. Г. Методи та форми проблемного навчання URL: <http://www.confcontact.com/2016-alyans-nauk/karpushina.htm>
2. Коваль Павло. Проблемне навчання як складова сучасних освітніх технологій в загальноосвітній школі URL: <https://surl.li/nnstkm>
3. Мельничук А., Мирончук Н.М. Технологія проблемного навчання у вищому навчальному закладі URL: <https://core.ac.uk/reader/42971250>
4. Солнишкіна Аліна. Методи та напрямки практичної підготовки соціальних працівників (на прикладі Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара) URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/28520>

References:

1. Karpushyna, M. H. Metody ta formy problemnoho navchannia. In: Alians nauk: vchenyi – vchenomu: materialy X Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. 2016. [in Ukrainian].
2. Koval, Pavlo. Problemne navchannia yak skladova suchasnykh osvitnikh tekhnolohii v zahalnoosvitnii shkoli. Naukovi zapysky. Seriia: Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity. 2016. Vol. 3, No. 9. [in Ukrainian].
3. Melnychuk, A., & Myronchuk, N. M. Tekhnolohiia problemnoho navchannia u vyshchomu navchalnomu zakladi. In: Modernizatsiia vyshchoi osvity v Ukraini ta za kordonom: zbirnyk naukovykh prats. 2014. Pp. 118–121. [in Ukrainian].

4. Solnyshkina, A. Metody ta napriamky praktychnoi pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv (na prykladi Dniprovskoho natsionalnoho universytetu imeni Olesia Honchara). Social Work and Education. 2022. Vol. 9, No. 4. Pp. 487–497. DOI: 10.25128/2520-6230.22.4.4 [in Ukrainian].

Марина Квітінська,

соціальний педагог НРЗВО КПДІ, викладач

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ІНВАЛІДНІСТЮ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ

Анотація: Інклюзивна освіта в закладах освіти є важливим аспектом сучасної освітньої системи, яка вимагає суттєвих змін у підходах до навчання та організації освітнього процесу. В умовах стрімкого розвитку інклюзивної освіти, заклади вищої освіти повинні адаптувати традиційні методи навчання, щоб забезпечити рівний доступ до освітніх послуг для всіх здобувачів освіти, включаючи тих, які мають особливі освітні потреби. Стрімке розповсюдження інклюзивної освіти та її поступове визнання суспільством вимагає від освітніх закладів суттєвого перегляду традиційних підходів до організації навчального процесу. Дослідження показують, що адаптація здобувачів освіти до нових умов навчання і роботи потребує особливого підходу та систематичної психологічної підтримки. Це дослідження спрямоване на вивчення особливостей соціально-психологічного супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах. Розглядаються основні аспекти психологічного підтримання, включаючи діагностику, підтримку батьків, роботу із студентським колективом та педагогами.

Ключові слова: інклюзивна освіта, професійна освіта, особливі освітні потреби, індивідуальний підхід, соціальна інтеграція, психолого-педагогічна підтримка, навчальний процес, адаптація методик.

Abstract. Inclusive education in educational institutions is an important aspect of the modern educational system that requires significant changes in teaching approaches and in the organization of the educational process. In the context of the rapid development of inclusive education, higher education institutions must adapt traditional teaching methods in order to ensure equal access to educational services for all learners, including those with special educational needs. The rapid spread of inclusive education and its gradual recognition by society require educational institutions to substantially revise traditional approaches to organizing the learning process. Research shows that the adaptation of learners to new conditions of study and work requires a special approach and systematic psychological support. This study is aimed at examining the specific features of social and psychological support for

learners with special educational needs in the context of inclusive education in higher education institutions. The main aspects of psychological support are considered, including assessment, parental support, and work with the student body and teaching staff.

Keywords: *inclusive education, professional education, special educational needs, individual approach, social integration, psychological and pedagogical support, educational process, adaptation of methods.*

Дослідження В.М. Доніна та інших у навчально-методичному посібнику «Психологія і педагогіка життєтворчості» (1996) акцентує увагу на значенні життєтворчості для особистісного розвитку здобувачі освіти. Посібник розглядає різні аспекти педагогічної роботи, включаючи методи і техніки, що сприяють розвитку життєвих навичок і адаптації студентів до соціальних умов. Важливою є роль педагогів у створенні підтримуючого середовища, яке забезпечує можливість для розвитку особистісних здібностей і адаптації.

Збірник наукових праць «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами» (2012) від Університету «Україна» містить статті, що досліджують інклюзивну освіту в Україні. У цьому виданні підкреслюється важливість впровадження інклюзивних практик для забезпечення рівного доступу до освіти для дітей з особливими потребами. Публікації зосереджені на проблемах адаптації навчального процесу, соціально-психологічного супроводу та формуванні позитивного середовища для всіх здобувачів освіти.

Аналіз зазначених джерел підтверджує, що успішна інклюзія вимагає комплексного підходу, який включає соціально-психологічну підтримку, адаптацію навчального процесу та правове регулювання. Ці аспекти є критичними для забезпечення рівного доступу до освіти та формування позитивного соціального середовища для всіх здобувачів освіти.

Стрімке розповсюдження інклюзивної освіти та її поступове визнання громадськістю вимагають від усіх учасників освітнього процесу суттєвого перегляду традиційних підходів до мети, функцій та організації роботи освітнього закладу нового типу. Інклюзивна освіта в закладах вищої освіти має специфічні особливості, що відрізняють її від шкільної освіти.

Основними завданнями інклюзивної освіти в закладі вищої освіти є:

1. Здобуття вищої освіти. Молоді люди з особливими освітніми

потребами мають отримати вищу освіту відповідного рівня в середовищі однолітків відповідно до державних стандартів[2].

2. Різнобічний розвиток. Забезпечення різнобічного розвитку здобувачів освіти, реалізація їх здібностей, створення позитивного мікроклімату та формування активного міжособистісного спілкування є критично важливими для успішної інтеграції студентів.

3. Психолого-педагогічний супровід. Забезпечення психолого-педагогічного супроводу, надання консультативної допомоги сім'ям, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, є основними елементами підтримки студентів[3].

Очікувані результати освіти для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами включають можливість активної участі у всіх заходах навчального та виховного процесу, ненав'язливу адаптацію, доступність заходів, індивідуальну допомогу, можливості для узагальнення і передачі навичок, а також створення ефективної процедури оцінювання освіти.

Індивідуальний підхід у поєднанні з диференційованим навчанням є набагато ефективнішим. Це дозволяє точніше підбирати індивідуальний вплив на студентів. Важливо враховувати такі показники, як темп праці здобувача освіти, розуміння і сприймання, самостійність, продуктивність праці, розумову працездатність, витривалість і наполегливість.

Педагогічні вимоги заняття мають включати чіткість навчальної мети, єдність освітніх, виховних та корекційних завдань, доцільний добір матеріалу та методів навчання, індивідуальний підхід і створення умов безпечної роботи[5].

Аналіз стану інклюзивної освіти в закладах вищої освіти показує, що, попри позитивні зміни в освітній політиці, інклюзивна освіта у ВНЗ все ще стикається з численними проблемами. Багато закладів не мають достатньо адаптованої інфраструктури, що ускладнює доступ до навчання для осіб з інвалідністю. Проблеми з доступністю також виникають через недостатню адаптацію освітніх програм, що не враховують специфічні потреби осіб з різними формами інвалідності[6].

Соціально-психологічний супровід є критично важливим аспектом інклюзивної освіти. В багатьох закладах вищої освіти є недостатня кількість фахівців, які могли б забезпечити регулярну психологічну підтримку для студентів з особливими потребами.

Важливо зазначити, що не тільки студенти, але й члени їхніх сімей потребують психологічної підтримки, особливо в умовах війни. Серед основних проблем, з якими стикаються заклади освіти при реалізації інклюзивних практик, є недостатність адаптованої інфраструктури, нестача спеціальних корекційних засобів, соціальне стигматизування осіб з інвалідністю та недостатній рівень підготовки педагогів. Багато закладів досі не мають належним чином адаптованих приміщень, що ускладнює доступ до освітніх ресурсів і навчального процесу [7].

Існує також нестача спеціальних корекційних засобів, що необхідні для навчання осіб з особливими потребами, що негативно впливає на якість їхнього навчання. Соціальне стигматизування осіб з інвалідністю, особливо в контексті ментальних розладів, залишається актуальною проблемою, що ускладнює їхню інтеграцію в навчальний процес [8].

Інклюзивна освіта в Україні швидко розвивається, що потребує кардинального перегляду традиційних підходів до навчання та організації освітнього процесу. В закладах вищої освіти, на відміну від шкільної освіти, важливо враховувати медичні норми і індивідуальні особливості здобувачів освіти.

Головною метою інклюзивної освіти є забезпечення рівного доступу до освіти, різнобічного розвитку та позитивного соціального клімату в освітньому середовищі. Важливо створити умови для активної участі студентів у всіх аспектах освітнього процесу, враховувати їхні індивідуальні потреби та надавати необхідний психолого-педагогічний супровід.

Для успішної реалізації інклюзивної освіти необхідно здійснювати індивідуальний підхід, враховувати особливості розвитку кожного здобувача освіти та забезпечувати ефективну педагогічну підтримку.

Педагогічні колективи повинні активно працювати над створенням умов для навчання і соціальної інтеграції здобувачів освіти з особливими потребами, що включає організацію індивідуальної роботи, адаптацію методик навчання і створення позитивного навчального середовища. Забезпечення інклюзивної освіти вимагає постійного вдосконалення підходів, методик і практик, що дозволить створити рівні можливості для всіх здобувачів освіти і забезпечити їх успішну інтеграцію в освітній процес та суспільство.

Список використаних джерел:

1. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: збірник наукових праць. Київ: Університет «Україна», 2012. № 9(11). 247 с.
2. Дослідження якості інклюзивного навчання для дітей з особливими освітніми потребами: грудень 2020 – січень 2021. URL: Microsoft Word - Дослідження якості інклюзивної освіти. docx (mon.gov.ua) (дата звернення: 14.05.2023).
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 зі змінами 2023 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 04.05.2023).
4. Концепція розвитку інклюзивної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України № 192 від 01.10.2010 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/
5. Пашенко О.В., Гриценко І.А., Софій Н.З. Інклюзивна освіта в умовах професійнотехнічного навчального закладу: навч.-метод. посіб. Київ: Арт Економі, 2012. 184 с.
6. Аргіропулос Д., Тарнавська Н. Інклюзивна педагогіка: навчальний посібник для науково-педагогічних працівників, студентів закладів вищої освіти. Житомир: Вид. О.О. Євенок, 2020. 248 с
7. Абдулліна М. Адаптація робочих місць для людей з інвалідністю. Українська правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/6/697696/> (дата звернення: 10.02.2023).
8. Медведенко Л. Роботодавців заохотять працевлаштовувати осіб з інвалідністю. АрміяInform. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/02/15/robotodavcziv-zaohotyatpraczevlashtovuvaty-osib-z-invalidnistyu/> (дата звернення: 17.02.2023).
9. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практичний посібник. Київ: Паливода А.В., 2012. 120 с.

References:

1. Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy: zbirnyk naukovykh prats. Kyiv: Universytet "Ukraine", 2012. No. 9(11). 247 p. [in Ukrainian].
2. State Service of Education Quality of Ukraine. Doslidzhennia yakosti inkliuzyvnoho navchannia dlia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy: hruden 2020 – sichen 2021. Kyiv, 2021. 79 p. [in Ukrainian].
3. On Education: Law of Ukraine of September 5, 2017 No. 2145-VIII. Database "Legislation of Ukraine". [in Ukrainian].

4. Ministry of Education and Science of Ukraine. Kontseptsiiia rozvytku inkluzyvnoi osvity: approved by Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 912 of October 1, 2010. [in Ukrainian].
5. Pashchenko, O. V., Hrytsenok, I. A., & Sofii, N. Z. Inkluzyvna osvita v umovakh profesiino-tekhnichnoho navchalnoho zakladu: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv: Art Ekonomi, 2012. 183 p. [in Ukrainian].
6. Argyropoulos, D., & Tarnavska, N. Inkluzyvna pedahohika: navchalnyi posibnyk dlia naukovy-pedahohichnykh pratsivnykiv, studentiv zakladiv vyshchoi osvity. Zhytomyr: Vydavets O. O. Yevenok, 2020. 248 p. [in Ukrainian].
7. Abdullina, M. Adaptatsiia robochykh mistiv dlia liudei z invalidnistiu. Ekonomichna Pravda. 2023, March 6. [in Ukrainian].
8. Medvedenko, L. Robotodavtsiv zaokhotiat pratsevlashtovuvaty osib z invalidnistiu. ArmiiaInform. 2023, February 15. [in Ukrainian].
9. Loreman, T., Deppeler, J., & Harvey, D. Inkluzyvna osvita. Pidtrymka rozmaittia u klasi: praktychnyi posibnyk. Kyiv: SPD-FO Parashyn I. S., 2010. 296 p. [in English].

Марина Колісник

доктор філософії PhD,

викладач кафедри психології, реабілітації та адаптації
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

marina04052016@ukr.net

ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ДОПОМОГИ

Анотація У тезах розглядається роль професійного спілкування у діяльності соціального працівника. Проаналізовано психологічні умови, що забезпечують ефективну взаємодію між соціальним працівником і клієнтом у процесі надання соціальної допомоги. Особливу увагу приділено таким чинникам, як емпатія, соціальний інтелект, емоційна стійкість та навички активного слухання. Встановлено, що професійна комунікація виступає важливим інструментом виявлення потреб клієнтів, формування довірливих відносин та підвищення ефективності соціальної роботи.

Ключові слова: соціальна робота, професійне спілкування, комунікація, соціальний працівник, емпатія.

Abstract. The thesis examines the role of professional communication in social work. It analyzes psychological conditions that ensure effective interaction between social workers and clients. Special attention is given to empathy, social intelligence, emotional stability and active listening skills.

Professional communication is considered an important factor in identifying client needs and providing effective social assistance.

Keywords: *social work, professional communication, social worker, empathy, interaction.*

Соціальна робота є важливою складовою системи соціальної підтримки населення. Її основна мета полягає у допомозі людям, які перебувають у складних життєвих обставинах, та сприянні їхній соціальній адаптації. У процесі своєї діяльності соціальні працівники взаємодіють із різними категоріями населення, серед яких люди похилого віку, особи з інвалідністю, безробітні, діти-сироти, внутрішньо переміщені особи та інші соціально вразливі групи.

Ефективність надання соціальної допомоги значною мірою залежить від якості комунікації між соціальним працівником і клієнтом. Професійне спілкування дозволяє встановити контакт, з'ясувати потреби людини, зрозуміти її емоційний стан та визначити можливі шляхи вирішення проблем. У зв'язку з цим важливим є дослідження психологічних умов, які забезпечують ефективну комунікативну взаємодію у соціальній роботі.

Проблематика професійної комунікації у соціальній роботі активно досліджується у сучасній науковій літературі. Дослідники наголошують, що ефективне спілкування є основою взаємодії між соціальним працівником і клієнтом та визначає успішність надання соціальної допомоги. Зокрема, E. Reith-Hall підкреслює важливість розвитку комунікативних навичок у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників [1].

Окрему увагу дослідники приділяють ролі емпатії у професійній діяльності фахівців соціальної сфери. На думку Л. Ю. Кримчак, емпатія є важливою професійною якістю соціального працівника, оскільки вона сприяє кращому розумінню клієнта та формуванню довірливих відносин у процесі взаємодії [2].

Міжнародні дослідження також підтверджують значення емпатії у діяльності фахівців соціальної та медичної сфери. Зокрема, Moudatsou та інші дослідники зазначають, що емпатія дозволяє покращити якість взаємодії між спеціалістом і клієнтом та підвищує ефективність допомоги [3].

Професійне спілкування у соціальній роботі є складним соціально-психологічним процесом, що передбачає встановлення контакту, обмін інформацією та взаєморозуміння між соціальним працівником і клієнтом. Успішність цього процесу залежить від низки психологічних умов.

Однією з ключових умов ефективного спілкування є емпатія. Вона передбачає здатність соціального працівника розуміти емоційний стан клієнта, співпереживати йому та демонструвати щире бажання допомогти. Емпатійне ставлення створює атмосферу довіри та сприяє більш відкритому спілкуванню.

Не менш важливою складовою професійного спілкування є соціальний інтелект. Він дозволяє фахівцю правильно інтерпретувати поведінку співрозмовника, розуміти його мотиви та прогнозувати розвиток комунікативної ситуації. Завдяки цьому соціальний працівник може обрати найбільш ефективну стратегію взаємодії.

Важливим елементом професійної комунікації є активне слухання. Воно передбачає уважне ставлення до висловлювань клієнта, уточнення інформації та підтримку діалогу. Активне слухання дозволяє соціальному працівнику отримати більш повну інформацію про проблему клієнта та знайти найбільш ефективні способи її вирішення.

Крім того, значну роль відіграє емоційна стійкість соціального працівника. Робота у соціальній сфері пов'язана з високим рівнем психологічного навантаження, тому фахівець повинен уміти контролювати власні емоції та зберігати професійний характер взаємодії.

Таким чином, професійне спілкування є одним із ключових чинників ефективності соціальної роботи. Психологічні якості соціального працівника, зокрема емпатія, соціальний інтелект, емоційна стійкість та навички активного слухання, сприяють формуванню довірливих відносин із клієнтами та підвищують результативність соціальної допомоги.

Перспективи подальших наукових досліджень пов'язані з розробленням методів формування комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників та удосконаленням професійної підготовки фахівців соціальної сфери.

Список використаних джерел:

1. Reith-Hall E., Montgomery P. The teaching and learning of communication skills in social work education. *Research on Social Work Practice*. 2022. Vol. 32, no. 7. P. 793–813. DOI: 10.1177/10497315221088285.
2. Кримчак Л. Ю. Емпатія як професійно важлива якість фахівця з соціальної роботи. *Grail of Science*. 2025. № 56. С. 217–224. DOI: 10.36074/grail-of-science.19.09.2025.025.

3. Moudatsou M., Stavropoulou A., Philalithis A., Koukouli S. The role of empathy in health and social care professionals. *Healthcare*. 2020. Vol. 8, no. 1. Art. 26. DOI: 10.3390/healthcare8010026.

References:

1. Reith-Hall, E., & Montgomery, P. The teaching and learning of communication skills in social work education. *Research on Social Work Practice*. 2022. Vol. 32, No. 7. Pp. 793–813. DOI: 10.1177/10497315221088285 [in English].
2. Krymchak, L. Yu. Empatiia yak profesiino vazhlyva yakist fakhivtsia z sotsialnoi roboty. *Grail of Science*. 2025. No. 56. Pp. 217–224. DOI: 10.36074/grail-of-science.19.09.2025.025 [in Ukrainian].
3. Moudatsou, M., Stavropoulou, A., Philalithis, A., & Koukouli, S. The role of empathy in health and social care professionals. *Healthcare*. 2020. Vol. 8, No. 1. Art. 26. DOI: 10.3390/healthcare8010026

Ніна Коляденко

доктор медичних наук, доцент,
професор кафедри практичної психології,
<https://orcid.org/0000-0003-2099-0163>,
Маріупольський державний університет,
м. Київ, Україна
<http://tu.edu.ua/>

ЗАВДАННЯ І ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ І СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анотація. Актуальність нашого дослідження обумовлена значенням вітчизняної освіти в контексті сучасних викликів та вимог глобального ринку праці. Зростання потреби в наданні психосоціальної підтримки значним верствам населення України з наслідками переживання травматичного досвіду обумовлює важливість місії закладів вищої освіти щодо підготовки висококваліфікованих психологів і соціальних працівників. При цьому трансформація освітнього середовища з урахуванням рекомендацій Всесвітнього економічного форуму в Давосі є запорукою професійної успішності випускників, здатних задовольнити потреби роботодавців і користувачів відповідних послуг у складних умовах сьогодення.

Ключові слова: психологія, соціальна робота, трансформація освітнього середовища, «давоські компетентності», конкурентоздатність випускників.

Abstract. The relevance of our study is due to the importance of domestic education in the context of modern challenges and requirements of the global

labor market. The growing need for psychosocial support to significant segments of the Ukrainian population with the consequences of traumatic experiences determines the importance of the mission of higher education institutions to train highly qualified psychologists and social workers. At the same time, the transformation of the educational environment, taking into account the recommendations of the World Economic Forum in Davos, is a guarantee of professional success of graduates who are able to meet the needs of employers and users of relevant services in today's difficult conditions.

Keywords: *psychology, social work, transformation of the educational environment, «Davos competencies», competitiveness of graduates.*

Problem statement. The relevance of our study is due to the importance of domestic education in the context of current challenges, tasks of national development and the complication of the competitive situation in both the domestic and global labor markets [1]. The conditions of the state of war and the prospects of post-war recovery indicate a growing need for qualified specialists capable of providing psychosocial support to significant segments of the population with the consequences of traumatic experiences. On the other hand, the intensification of migration processes has led to the emergence of a significant number of not only internally displaced persons, but also external migrants, including young people, whose successful adaptation abroad largely depends on their competitiveness in the global labor market.

Analysis of recent research and publications. Data from scientific literature sources emphasize the importance of developing cognitive, social, and communicative competencies in modern students within the framework of the “4C model,” which involves focusing on a combination of critical thinking, creativity, communication, and collaboration, taking into account international educational practice and modern pedagogical theories [2]. In accordance with current trends, according to researchers and analysts, Ukrainian universities should offer a new model: «simultaneously study + work + earn + constantly update skills».

Presentation of the main material. The definition of promising directions of modern education within the framework of the World Economic Forum in Davos has become a traditional definition of global vectors of transformation of the educational process in accordance with the requirements of the time. If in 2025 the top 10 priority skills necessary for professional activity in the current conditions were identified (Analytical thinking and innovation; ability to solve complex problems; active learning; critical thinking; creativity and initiative; leadership qualities and social impact; use of technology; programming;

endurance, stress resistance, flexibility; logical argumentation and idea generation), then the Davos Forum-2026 was marked by the adoption of the Learning-to-Earning Sandbox program, the main idea of which is to combine education and work [3]. In this context, the leading key competencies are: technological literacy, innovation and the ability to use generative artificial intelligence; adaptability and resilience, the development of critical thinking and the ability to make decisions and act responsibly in unpredictable and crisis conditions; orientation towards the development and improvement of professional skills through continuous lifelong learning; skills of constructive communication and partnership; environmental awareness and responsibility. Such an approach to the transformation of the educational environment, according to the developers of the idea, should ensure the development of human capital, resilience to today's geopolitical risks, inclusive growth, improved well-being and prosperity of the population on a planetary scale.

Conclusions and prospects for further scientific research.

Extrapolating the above global trends to the educational sphere of Ukraine, it is worth emphasizing the need to combine theory and practice, which is especially important in the context of the prevalence of online and blended learning. Solving this problem requires flexible innovative approaches, appropriate improvement of educational programs, overcoming established conservative stereotypes and prejudices. Psychology and social work are distinguished by their client-centeredness, so the development of these competencies is a guarantee of professional success of graduates who are able to meet the needs of employers and users of relevant services in today's difficult conditions.

References:

1. Batrak, O., & Tarasenko, O. (2023). Osoblyvosti formuvannya potentsialu zakladiv vyshchoyi osvity Ukrainy v umovakh viyny ta pislyavoyennomu periodi (Peculiarities of the formation of the potential of higher education institutions of Ukraine in the conditions of war and the post-war period), *Economy and Society*, (53), <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-1> (in Ukrainian)
2. Mashrabovich, J. M. (2026). Pedagogical Significance Of The 4C Model In Ensuring Continuity And Developing Competencies In The General Education System. *Latin American journal of education*, 6(1), 210-216. URL: <https://lajoe.org/index.php/LAJoe/article/view/532>
3. World Economic Forum (2026). Reskilling Revolution. Learning

to Earning. Connecting Universities and employers for the next generation of talent. URL: <https://initiatives.weforum.org/reskilling-revolution/learning-to-earning>

Ангеліна Литвинюк
фахівець із соціальної роботи

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ

Анотація. У тезах розглянуто підготовку майбутніх фахівців до інноваційної соціально-психологічної роботи в громаді. Обґрунтовано, що сучасні соціальні виклики потребують від соціальних працівників і психологів не лише ґрунтовних теоретичних знань, а й готовності діяти в умовах невизначеності, кризових станів, міжсекторальної взаємодії, цифровізації соціальних послуг і зростання потреб населення у психосоціальній підтримці. Підкреслено, що інноваційність професійної підготовки полягає у поєднанні академічного навчання з практичними кейсами, тренінговими технологіями, супервізійною культурою, цифровими інструментами, волонтерською діяльністю, соціальним проєктуванням і роботою в громаді. Окреслено ключові напрями формування професійної готовності: розвиток комунікативної компетентності, навичок кризового консультування, психоосвіти, кейс-менеджменту, етичної цифрової взаємодії, командної роботи, профілактики професійного вигорання та підтримки вразливих груп. Зроблено висновок, що підготовка майбутніх фахівців соціально-психологічної сфери має бути практико-орієнтованою, міждисциплінарною, етичною та спрямованою на формування здатності працювати з людиною, родиною й громадою в умовах сучасних суспільних змін.

Ключові слова: соціально-психологічна робота, професійна підготовка, соціальний працівник, психолог, інновації, громада, цифрові інструменти, кейс-менеджмент.

The paper examines the training of future professionals for innovative social and psychological work in the community. It is argued that modern social challenges require social workers and psychologists not only to have strong theoretical knowledge, but also to be ready to act in conditions of uncertainty, crisis situations, intersectoral cooperation, digitalization of social services and growing public needs for psychosocial support. The innovative nature of professional training lies in combining academic learning with practical cases, training technologies, supervision culture, digital tools, volunteering, social design and community-based practice. The key areas of professional readiness include the development of communicative competence, crisis counselling skills, psychoeducation, case management, ethical digital interaction, teamwork, prevention of professional burnout and support for vulnerable groups. The paper concludes that the training of future social and psychological professionals should be practice-oriented, interdisciplinary, ethical and aimed

at developing the ability to work with individuals, families and communities in the context of contemporary social change.

Key words: *social and psychological work, professional training, social worker, psychologist, innovations, community, digital tools, case management.*

Постановка проблеми. Сучасна соціально-психологічна робота дедалі більше виходить за межі традиційної моделі індивідуального консультування або надання окремої соціальної послуги. Фахівець має працювати з різними категоріями населення, реагувати на наслідки кризових подій, допомагати людині орієнтуватися в системі підтримки, координувати взаємодію з іншими установами, використовувати цифрові інструменти й водночас зберігати гуманістичний зміст професії. Глобальне визначення соціальної роботи підкреслює її спрямованість на соціальні зміни, розвиток, соціальну згуртованість, насаження людей і подолання життєвих викликів, що безпосередньо актуалізує питання якісної підготовки майбутніх фахівців до роботи в складних соціальних умовах.

Особливої ваги ця проблема набуває в умовах, коли соціальні працівники й психологи мають діяти на перетині кількох сфер: соціального захисту, освіти, охорони здоров'я, реабілітації, гуманітарної допомоги, волонтерства, цифрових сервісів і громадських ініціатив. Тому підготовка майбутніх фахівців не може обмежуватися засвоєнням теоретичних понять; вона має формувати здатність аналізувати реальні кейси, працювати в команді, дотримуватися етичних стандартів, комунікувати з вразливими групами, координувати допомогу та оцінювати її результативність. Міжнародні стандарти освіти й підготовки соціальних працівників наголошують на необхідності поєднання професійних цінностей, знань, практичних навичок і відповідальності перед людьми та громадами.

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні змісту підготовки майбутніх фахівців до інноваційної соціально-психологічної роботи в громаді та визначенні практичних напрямів формування їхньої професійної готовності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних міжнародних підходах до соціальної роботи наголошується на тому, що фахівець має бути готовим працювати не лише з індивідуальним запитом клієнта, а й із соціальними умовами, які впливають на якість життя людини. Це передбачає увагу до прав людини, соціальної справедливості, колективної відповідальності, різноманітності та взаємодії людини із соціальними структурами.

Такий підхід розширює зміст професійної підготовки, оскільки майбутній соціальний працівник або психолог має навчатися бачити людину в контексті родини, громади, соціальних інститутів, кризових обставин і доступу до ресурсів.

Важливим орієнтиром для підготовки фахівців є міжвідомчі підходи до психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайних ситуацій. Мінімальний пакет послуг IASC із психічного здоров'я та психосоціальної підтримки визначає міжсекторальні дії для планування, координації, реалізації та оцінювання підтримки в кризових умовах, що є корисним для освітньої підготовки майбутніх фахівців до роботи з населенням у складних обставинах.

Окрему увагу сучасна професійна підготовка має приділяти цифровим технологіям. Стандарти використання технологій у соціальній роботі, розроблені NASW, ASWB, CSWE та CSWA, акцентують на компетентному й етичному застосуванні цифрових інструментів, захисті конфіденційності, професійних межах і відповідальності фахівця в онлайн-взаємодії. У систематичному огляді технологічно опосередкованої соціальної роботи підкреслюється, що цифрові інструменти можуть розширювати доступ до послуг, але водночас потребують уважного ставлення до якості взаємодії, безпеки, професійних меж і цифрової нерівності.

Виклад основного матеріалу. Підготовка майбутніх фахівців до інноваційної соціально-психологічної роботи має ґрунтуватися на розумінні того, що сучасний клієнт часто приходять не з однією ізольованою проблемою, а з комплексом взаємопов'язаних труднощів. Наприклад, емоційне виснаження може поєднуватися з безробіттям, вимушеним переміщенням, втратою житла, труднощами виховання дітей, проблемами зі здоров'ям або нестачею соціальної підтримки. Тому майбутній фахівець має навчитися не лише слухати й консультивати, а й аналізувати ситуацію цілісно, визначати першочергові потреби, бачити ресурси людини та громади.

Одним із ключових напрямів підготовки є формування комунікативної компетентності. Соціальний працівник і психолог працюють через взаємодію, тому якість професійного спілкування безпосередньо впливає на довіру, готовність людини приймати допомогу та результативність супроводу. Майбутні фахівці мають опановувати активне слухання, емпатійне реагування,

формулювання відкритих запитань, ненасильницьке спілкування, підтримувальний діалог, уміння працювати з мовчанням, емоціями, спротивом і конфліктними ситуаціями.

Важливо, щоб комунікативна підготовка не обмежувалася лекційним викладом. Доцільними є рольові ігри, моделювання складних професійних розмов, аналіз помилок у комунікації, тренінги з кризового реагування, розбір етичних дилем і супервізійне обговорення навчальних кейсів. Саме в таких форматах здобувачі освіти вчать не лише знати, «як потрібно говорити», а й діяти в ситуаціях напруження, невизначеності, емоційної вразливості клієнта або обмеженого часу.

Другим напрямом є підготовка до кризового консультування. У сучасних умовах майбутній фахівець має бути готовим до контакту з людьми, які переживають втрату, переміщення, страх, гострий стрес, емоційне виснаження, сімейні конфлікти або соціальну ізоляцію. Це не означає, що кожен соціальний працівник має виконувати функції психотерапевта. Однак він повинен уміти надати первинну підтримку, стабілізувати контакт, не нашкодити людині, розпізнати ознаки високого ризику та своєчасно перенаправити до спеціалізованої допомоги.

Третім важливим компонентом є навчання психоосвітній роботі. Психоосвіта допомагає людям зрозуміти власні реакції на стрес, навчитися базових навичок самодопомоги, розпізнавати ознаки емоційного виснаження та знати, куди звертатися по підтримку. Майбутні фахівці мають уміти створювати прості, науково обґрунтовані й доступні інформаційні матеріали, проводити короткі заняття для різних груп населення, пояснювати складні психологічні теми зрозумілою мовою та не стигматизувати людей, які звертаються по допомогу.

Окреме місце посідає кейс-менеджмент. У підготовці соціальних працівників і психологів важливо формувати навички оцінювання потреб, складання індивідуального плану супроводу, визначення ресурсів, координації допомоги, взаємодії з іншими службами та моніторингу результатів. Кейс-менеджмент дає змогу перейти від одноразової консультації до системного супроводу людини або родини. У навчальному процесі це можна відпрацьовувати через практичні кейси, у яких здобувачі освіти аналізують життєву ситуацію клієнта, визначають проблему, ресурси, ризики та можливі маршрути допомоги.

Четвертим напрямом є формування цифрової компетентності. Майбутній фахівець має вміти користуватися електронними сервісами, онлайн-платформами, відеозв'язком, цифровими формами опитування, електронною документацією, інформаційними ресурсами громади та засобами онлайн-комунікації. Проте цифрова компетентність не зводиться до технічних навичок. Вона також охоплює розуміння конфіденційності, професійних меж, захисту персональних даних, етичної поведінки в соціальних мережах і ризиків цифрової нерівності.

П'ятим напрямом є розвиток здатності до міжсекторальної взаємодії. Соціально-психологічна робота часто передбачає співпрацю із закладами освіти, медицини, соціального захисту, реабілітації, центрами зайнятості, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та волонтерськими ініціативами. Майбутній фахівець має розуміти функції різних установ, уміти комунікувати з представниками інших професій, передавати інформацію етично й коректно, організовувати перенаправлення та діяти в інтересах клієнта.

Шостим компонентом є волонтерська практика. Вона може бути важливою частиною підготовки майбутніх соціальних працівників і психологів, якщо має чітку мету, супровід наставника та рефлексивне обговорення. Волонтерство дає змогу здобувачам освіти побачити реальні потреби людей, навчитися працювати в команді, краще зрозуміти вразливі групи, відчувати відповідальність за якість допомоги. Водночас волонтерська практика має бути етично організованою, щоб не перетворювати людей на «навчальний матеріал» і не порушувати їхню гідність.

Сьомим напрямом є соціальне проектування. Майбутні фахівці мають навчатися не лише реагувати на індивідуальні запити, а й розробляти соціально-психологічні ініціативи для громади: групи підтримки, інформаційні кампанії, тренінги для батьків, програми підтримки молоді, заходи з профілактики вигорання, цифрові карти ресурсів, волонтерські проекти, простори взаємодопомоги. Соціальне проектування формує здатність бачити проблему системно, планувати дії, залучати партнерів і оцінювати результат.

Восьмим важливим складником є підготовка до роботи з вразливими групами населення. Здобувачі освіти мають розуміти особливості підтримки дітей, молоді, людей старшого

віку, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, родин військовослужбовців, ветеранів, людей, які пережили втрату або тривалий стрес. Така підготовка має ґрунтуватися на принципах недискримінації, поваги до гідності, індивідуального підходу, безбар'єрності та врахування життєвого досвіду людини.

Дев'ятим напрямом є формування етичної компетентності. Інновації в соціально-психологічній роботі не можуть бути виправданням для порушення професійних меж, конфіденційності або права людини на добровільність. Майбутні фахівці мають навчатися аналізувати етичні ситуації: як діяти, коли клієнт не хоче приймати допомогу; як зберігати конфіденційність у цифровому середовищі; як говорити з людиною в кризі; як уникати стигматизувальних формулювань; як не перевищувати власну компетентність; коли потрібно перенаправити до іншого спеціаліста.

Десятим компонентом є профілактика професійного вигорання. Підготовка майбутніх фахівців має включати не лише знання про допомогу іншим, а й навички турботи про власний стан. Соціальні працівники й психологи працюють із болісними історіями, кризами, втратами, емоційною напругою та обмеженістю ресурсів. Тому ще під час навчання важливо формувати культуру супервізії, саморефлексії, емоційної саморегуляції, командної підтримки, здорових професійних меж і своєчасного звернення по допомогу.

Особливу роль у професійній підготовці відіграє практика в громаді. Саме вона дає змогу майбутньому фахівцеві побачити, як соціально-психологічна робота відбувається в реальному середовищі: у школі, центрі соціальних служб, громадській організації, реабілітаційному просторі, молодіжному центрі, волонтерській ініціативі або територіальній громаді. Практика має супроводжуватися рефлексією, аналізом труднощів, обговоренням професійних рішень і поступовим ускладненням завдань.

Доцільним є також використання міждисциплінарних навчальних форматів. Наприклад, здобувачі спеціальностей соціальної роботи, психології, педагогіки, реабілітації, права чи медицини можуть спільно аналізувати комплексні кейси. Це допомагає їм зрозуміти логіку інших професій, навчитися командній взаємодії й уникати вузького бачення проблеми. У реальному житті клієнт не ділить свої потреби за професійними кафедрами або відомствами, тому майбутній фахівець має бути готовим до співпраці з іншими.

Підсумовуючи, зазначимо, що підготовка майбутніх фахівців до інноваційної соціально-психологічної роботи має бути спрямована на формування не лише знань, а й професійної готовності діяти. Така готовність включає комунікативні, етичні, цифрові, організаційні, аналітичні та рефлексивні компетентності. Вона дає змогу фахівцеві працювати з людиною не формально, а цілісно — з урахуванням її потреб, ресурсів, середовища, прав і життєвого досвіду.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків.

Підготовка майбутніх фахівців до інноваційної соціально-психологічної роботи в громаді має бути практико-орієнтованою, міждисциплінарною, етичною та спрямованою на формування здатності діяти в умовах сучасних соціальних викликів. Її ключовими складовими є розвиток комунікативної компетентності, навичок кризового консультування, психоосвіти, кейс-менеджменту, цифрової грамотності, міжсекторальної взаємодії, соціального проектування, волонтерської участі, роботи з вразливими групами та профілактики професійного вигорання. Перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення моделей практико-орієнтованої підготовки соціальних працівників і психологів, оцінювання ефективності навчальних кейсів і тренінгових технологій, вивчення ролі волонтерської практики у формуванні професійної готовності, створення програм цифрової та етичної компетентності, а також підготовка методичних рекомендацій щодо впровадження інноваційних форм соціально-психологічної роботи в освітній процес.

Список використаних джерел:

1. International Federation of Social Workers. Global Definition of Social Work. 2014. Available at:
2. International Federation of Social Workers; International Association of Schools of Social Work. Global Standards for Social Work Education and Training. 2020. Available at:
3. Inter-Agency Standing Committee. IASC Minimum Service Package for Mental Health and Psychosocial Support. 2022. Available at:
4. National Association of Social Workers, Association of Social Work Boards, Council on Social Work Education, Clinical Social Work Association. Standards for Technology in Social Work Practice. 2017. Available at:

5. Afrouz R., Lucas J. A systematic review of technology-mediated social work practice: Benefits, uncertainties, and future directions. *Journal of Social Work*. 2023. Available at:
6. World Health Organization. Community mental health centres: promoting person-centred and rights-based approaches. Geneva : World Health Organization, 2021. Available at:

References:

1. International Federation of Social Workers. Global Definition of Social Work. 2014. Available at: [in English].
2. International Federation of Social Workers; International Association of Schools of Social Work. Global Standards for Social Work Education and Training. 2020. Available at: [in English].
3. Inter-Agency Standing Committee. IASC Minimum Service Package for Mental Health and Psychosocial Support. 2022. Available at: [in English].
4. National Association of Social Workers, Association of Social Work Boards, Council on Social Work Education, & Clinical Social Work Association. Standards for Technology in Social Work Practice. 2017. Available at: [in English].
5. Afrouz, R., & Lucas, J. A systematic review of technology-mediated social work practice: Benefits, uncertainties, and future directions. *Journal of Social Work*, 2023. Available at: [in English].
6. World Health Organization. Community mental health centres: promoting person-centred and rights-based approaches. Geneva: World Health Organization, 2021. Available at: [in English].

Владислав Моргун

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. У статті розглянуто проблему підготовки майбутніх фахівців соціально-психологічної та педагогічної сфер до формування соціально-громадянських цінностей у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзивного освітнього середовища. Обґрунтовано, що в сучасних умовах особливого значення набуває не лише засвоєння дитиною правил співжиття, норм взаємодії та базових моделей громадянської поведінки, а й професійна готовність фахівця організувати цей процес доступно, етично та практико-орієнтовано. Визначено, що результативність такої роботи забезпечується поєднанням ціннісної спрямованості підготовки, знань про особливості дітей з інтелектуальними порушеннями, умінь добирати адаптовані методики, а також здатності до міждисциплінарної взаємодії з педагогами, психологами, батьками та громадою. Окреслено провідні компоненти професійної підготовки майбутніх фахівців та визначено педагогічні умови, що сприяють формуванню в дітей поваги до інших, відповідальності, належності до спільноти, здатності дотримуватися правил і брати участь у простих формах суспільно корисної діяльності.

Ключові слова: соціально-громадянські цінності, молодші школярі, інтелектуальні порушення, інклюзивне освітнє середовище, майбутні фахівці, професійна підготовка, соціалізація, громадянська ідентичність.

The article deals with the training of future specialists in social, psychological and pedagogical fields for fostering social and civic values in primary school children with intellectual disabilities in an inclusive educational environment. It is argued that under current conditions it is important not only to teach a child the rules of coexistence, interaction norms and basic models of civic behaviour, but also to ensure that the specialist is professionally ready to organise this process in an accessible, ethical and practice-oriented way. The paper identifies the key components of professional training, including value orientation, knowledge of the developmental characteristics of children with intellectual disabilities, the ability to select adapted methods and the capacity for interdisciplinary cooperation with teachers, psychologists, parents and the community. The main pedagogical conditions that support the development of

respect, responsibility, sense of belonging and participation in simple socially useful activities are outlined.

Key words: *social and civic values, primary school children, intellectual disabilities, inclusive educational environment, future specialists, professional training, socialization, civic identity.*

Постановка проблеми. У період суспільних трансформацій, воєнних викликів і переосмислення ролі освіти питання формування соціально-громадянських цінностей у дітей набуває особливої ваги. Для молодших школярів з інтелектуальними порушеннями ця проблема є ще складнішою, адже засвоєння норм співжиття, правил взаємодії, моделей відповідальної поведінки та відчуття належності до спільноти потребує спеціально організованого, поетапного і доступного супроводу. Водночас успішність цього процесу значною мірою визначається тим, наскільки майбутні педагоги, психологи, соціальні працівники, асистенти вчителя та інші фахівці готові працювати з такими дітьми в інклюзивному середовищі, поєднуючи виховні, корекційні, комунікативні та соціалізаційні завдання. У сучасній школі вже недостатньо орієнтуватися тільки на передачу знань; фахівець має створювати умови для набуття дитиною практичного досвіду взаємодії, співпраці, поваги до інших, розуміння власних прав і обов'язків.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні змісту та педагогічних умов підготовки майбутніх фахівців до формування соціально-громадянських цінностей у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та в окресленні методичних підходів, придатних для інклюзивного освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових працях громадянська ідентичність і громадянські цінності розглядаються як поєднання поваги до людської гідності, почуття належності до спільноти, готовності до взаємодії, відповідальності, участі та дотримання суспільно значущих норм. У колективній монографії за редакцією К. Журби та О. Рейпольської наголошено, що формування національної та громадянської ідентичності дітей і молоді має спиратися на моральні цінності, психолого-педагогічні особливості розвитку та практики виховання, адаптовані до віку й освітніх потреб дитини [1]. Праці з інклюзивної педагогіки підкреслюють, що робота з дітьми з інтелектуальними порушеннями потребує доступності змісту, поетапності навчання, наочності, повторюваності та емоційної безпечності освітнього

процесу [2]. Дослідження і методичні розробки, присвячені соціалізації осіб з особливими освітніми потребами, фокусують увагу на ролі міжвідомчої та міжпрофесійної взаємодії, підтримки сім'ї та включення дитини у реальні соціальні практики [3]. Актуальний міжнародний контекст також засвідчує потребу в розвитку інклюзивної освіти, підготовці педагогічних кадрів і посиленні участі дітей та молоді у громадському житті, особливо в умовах воєнних ризиків і соціальної нестабільності [4].

Виклад основного матеріалу. Під соціально-громадянськими цінностями молодших школярів з інтелектуальними порушеннями доцільно розуміти доступний для їхнього віку та можливостей комплекс уявлень, ставлень і моделей поведінки, що виявляються у повазі до інших людей, дотриманні правил співжиття, відповідальному ставленні до спільної справи, готовності просити про допомогу і надавати посильну підтримку, участі у житті класу, школи та найближчої громади. Йдеться не про формальне засвоєння складних суспільствознавчих понять, а про опанування базових практик безпечної і соціально прийнятної поведінки у реальних життєвих ситуаціях.

Для дітей з інтелектуальними порушеннями характерною є потреба у конкретизації навчального матеріалу, опорі на наочність, чітких алгоритмах дій, повторенні та емоційно підтримувальному стилі взаємодії. Тому формування соціально-громадянських цінностей у них найкраще здійснюється через доступні повсякденні ситуації: дотримання черги, виконання спільних правил, турботу про власний і спільний простір, участь у класних дорученнях, прості волонтерські та добровільні ініціативи, моделювання вибору між правильною і неправильною поведінкою. Якщо майбутній фахівець не володіє методикою адаптації змісту, не розуміє психологічних особливостей такої дитини і не вміє організовувати командну взаємодію з родиною, корекційно-розвитковий та виховний ефект істотно знижується.

На нашу думку, професійна підготовка майбутніх фахівців до цієї діяльності має містити чотири взаємопов'язані компоненти. Перший - ціннісно-мотиваційний, що передбачає прийняття ідей інклюзії, повага до прав дитини, орієнтацію на людську гідність, недискримінацію та партнерську взаємодію. Другий - когнітивний, пов'язаний із засвоєнням знань про особливості психофізичного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями,

механізми соціалізації, закономірності формування громадянської ідентичності, а також про сучасні підходи до інклюзивного навчання. Третій - операційно-методичний, який охоплює вміння добирати адаптовані вправи, створювати безпечні комунікативні ситуації, розробляти соціальні історії, використовувати рольові ігри, візуальні підказки, алгоритми, спільні проекти та навчальні кейси. Четвертий - рефлексивно-комунікативний, що виявляється у здатності співпрацювати з батьками, педагогічною командою, фахівцями інклюзивно-ресурсного центру, а також оцінювати власні дії та коригувати стратегії підтримки.

Підготовка майбутнього фахівця буде результативною за наявності певних педагогічних умов. Насамперед йдеться про інтеграцію тематики соціально-громадянського виховання у зміст професійної підготовки, коли відповідні питання розглядаються не епізодично, а послідовно в курсах з інклюзивної освіти, психології розвитку, методик виховання, соціальної роботи, комунікації та педагогічної практики. Важливо, щоб здобувачі освіти не лише засвоювали поняття, а й аналізували конкретні ситуації з інклюзивної шкільної практики: конфлікти між дітьми, труднощі включення дитини в групу, формування навичок взаємодопомоги, участь у шкільних справах, співпрацю з батьками щодо єдиних правил поведінки.

Другою умовою є практико-орієнтований характер підготовки. Майбутні фахівці мають моделювати заняття і виховні ситуації, у яких соціально-громадянські цінності розкриваються через дію. Наприклад, теми «Я і мої правила безпеки», «Ми працюємо разом», «Як допомогти іншому», «Що означає бути відповідальним у класі», «Моя школа і моя громада» можуть реалізовуватися через рольові вправи, картки-послідовності, короткі соціальні історії, дидактичні ігри, спільне виконання доручень, мініпроекти на користь класу або школи. У таких вправах дитина вчиться не декларативно, а на рівні досвіду, що особливо важливо для молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Третьою умовою виступає міждисциплінарна взаємодія. Формування соціально-громадянських цінностей у дітей з інтелектуальними порушеннями не може бути справою лише одного вчителя або лише психолога. Потрібна узгоджена позиція всієї команди: учителя початкових класів, асистента вчителя, практичного психолога, соціального педагога, корекційного

педагога, батьків. Саме тому у підготовці майбутніх фахівців доцільно використовувати спільні міжкафедральні завдання, командні кейси, моделювання професійних консультацій, супервізійні обговорення і практику міжпрофесійної комунікації. Такий підхід відповідає сучасним тенденціям інклюзивної освіти і сприяє виробленню у здобувачів освіти навички бачити дитину цілісно, а не лише крізь призму окремого фахового запиту.

Четвертою педагогічною умовою є створення емоційно безпечного та соціально підтримувального освітнього середовища. Якщо дитина регулярно стикається з осудом, порівнянням, ізоляцією або незрозумілими для неї вимогами, громадянські цінності не стають внутрішнім надбанням, а залишаються зовнішнім правилом. Натомість атмосфера прийняття, чіткі та стабільні правила, позитивне підкріплення, ритуали співпраці, спільне обговорення простих моральних ситуацій, доступне пояснення прав і обов'язків створюють умови, за яких дитина починає ототожнювати себе зі спільнотою. Підготовка майбутніх фахівців має включати вивчення технологій підтримувальної комунікації, ненасильницької взаємодії, профілактики стигматизації та формування дружнього до різноманіття класного мікроклімату.

П'ятою умовою є опора на співпрацю з родиною та громадою. Соціально-громадянські цінності не можуть формуватися лише у межах уроку; вони зміцнюються тоді, коли дитина бачить узгоджені моделі поведінки у школі, вдома та в мікросоціумі. Майбутній фахівець має бути готовим до просвітницької роботи з батьками, до спільного визначення посильних завдань для дитини, до залучення школяра у доступні заходи громади, благодійні ініціативи, шкільні свята, акції турботи про довкілля або допомоги іншим. Саме така участь робить громадянські цінності змістовними й життєво значущими.

Окремої уваги потребує оцінювання сформованості відповідних ціннісних орієнтацій і поведінкових проявів. У роботі з молодшими школярами з інтелектуальними порушеннями доцільно спиратися не лише на словесні відповіді, а й на спостереження за реальними діями дитини: чи дотримується вона правил, чи вміє звернутися по допомогу, чи бере участь у спільній діяльності, чи виявляє елементарну турботу про інших, чи розуміє доступні інструкції щодо безпечної та відповідальної поведінки. Відтак у

професійній підготовці майбутніх фахівців важливо формувати навички педагогічного спостереження, ведення карт досягнень, аналізу поведінкових індикаторів та коригування індивідуальної траєкторії підтримки.

Отже, підготовка майбутніх фахівців до формування соціально-громадянських цінностей у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями має бути цілісною, міждисциплінарною та зорієнтованою на реальні практики інклюзивної освіти. Її ефективність визначається не кількістю засвоєних визначень, а готовністю майбутнього спеціаліста перетворювати цінності на щоденний педагогічний досвід дитини - через співпрацю, наочність, доступне пояснення, включення у спільноту та системну підтримку успішної соціалізації.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків.

Проблема підготовки майбутніх фахівців до формування соціально-громадянських цінностей у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями є міждисциплінарною і безпосередньо пов'язана з якістю інклюзивного освітнього середовища. Результативність такої підготовки забезпечується єдністю ціннісної орієнтації, знань про особливості розвитку дітей, методичної готовності до адаптації змісту, міжпрофесійної взаємодії та співпраці з родиною. Перспективними напрямками подальших пошуків є розроблення діагностичного інструментарію для оцінювання готовності майбутніх фахівців до цієї діяльності, удосконалення програм практичної підготовки та емпірична перевірка ефективності адаптованих виховних технологій у різних моделях інклюзивної школи.

Список використаних джерел:

1. Журба К. О., Рейпольська О. Д. (ред.). Утвердження української національної та громадянської ідентичності дітей та молоді в умовах воєнного стану. Київ : Компрінт, 2024. 232 с.
2. Стеблюк С. В. Методика інклюзивного навчання за Концепцією «Нова українська школа» (для здобувачів вищої освіти спеціальності 016 «Спеціальна освіта»). Ужгород, 2023. 113 с.
3. Базиленко А., Таланчук І., Давиденко Г. та ін. Соціалізація молоді з особливими освітніми потребами: кращі практики. Київ : Талком, 2020. 128 с.
4. UNICEF Ukraine. Situation Analysis of Children in Ukraine 2024. Kyiv : UNICEF Ukraine, 2024.

References:

1. Zhurba, K. O., Reipolska, O. D. (eds.). Utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti ditei ta molodi v umovakh voiennoho stanu [Affirmation of Ukrainian national and civic identity of children and youth under martial law]. Kyiv: Komprint, 2024. 232 p. [in Ukrainian].
2. Stebliuk, S. V. Metodyka inkluzyvnoho navchannia za Kontseptsieiu «Nova ukrainska shkola» [Methods of inclusive teaching under the New Ukrainian School Concept]. Uzhhorod, 2023. 113 p. [in Ukrainian].
3. Bazylenko, A., Talanchuk, I., Davydenko, H. et al. Sotsializatsiia molodi z osoblyvymy osvitnimy potrebamy: krashchi praktyky [Socialization of youth with special educational needs: best practices]. Kyiv: Talkom, 2020. 128 p. [in Ukrainian].
4. UNICEF Ukraine. Situation Analysis of Children in Ukraine 2024. Kyiv: UNICEF Ukraine, 2024. [in English].

Анатолій Скрипник

доктор історичних наук, професор
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
skranat@ukr.net

СОЦІАЛЬНА СКЛАДОВА В СИСТЕМІ ОСВІТНЬОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ-ІСТОРИКІВ

Анотація. У статті розглянуто роль соціальної складової у системі підготовки майбутніх магістрів-істориків у закладах вищої освіти. Проаналізовано значення соціальних компетентностей, громадянської відповідальності, комунікативних навичок та здатності до соціальної взаємодії як важливих елементів професійного становлення історика. Підкреслено, що сучасна історична освіта повинна поєднувати академічну підготовку з формуванням соціальної активності, критичного мислення та відповідального ставлення до історичної спадщини й суспільних процесів. Особливу увагу приділено впливу освітнього середовища, позааудиторної діяльності та науково-дослідної роботи на формування соціальних компетентностей магістрантів.

Ключові слова: магістри-історики, історична освіта, соціальна компетентність, професійна підготовка, освітній процес, громадянська відповідальність, соціалізація.

Abstract. The article examines the role of the social component in the system of training future Master's students in History at higher education institutions. It analyzes the importance of social competencies, civic responsibility, communication skills, and the ability for social interaction as significant

elements of the professional development of a historian. It is emphasized that modern historical education should combine academic training with the development of social activity, critical thinking, and a responsible attitude toward historical heritage and social processes. Particular attention is paid to the influence of the educational environment, extracurricular activities, and research work on the formation of social competencies of Master's students.

Keywords: Master's students in History, historical education, social competence, professional training, educational process, civic responsibility, socialization.

Постановка проблеми. Сучасна система вищої освіти орієнтується не лише на передачу знань, але й на формування особистості фахівця, здатного ефективно функціонувати у складному соціальному середовищі. Підготовка магістрів історії передбачає не тільки глибоке опанування історичних знань, методів дослідження та історіографії, але й формування соціально значущих компетентностей. Історик у сучасному суспільстві виконує роль дослідника, педагога, популяризатора історичних знань і водночас активного учасника суспільного життя.

У цьому контексті особливого значення набуває соціальна складова освітнього процесу, яка сприяє формуванню громадянської свідомості, комунікативної культури, навичок співпраці та відповідальності перед суспільством. Саме тому актуальним є дослідження ролі соціальних компонентів у підготовці майбутніх магістрів-істориків.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми професійної підготовки істориків та формування соціальних компетентностей у системі вищої освіти розглядалися у працях багатьох українських дослідників. Зокрема, питання модернізації історичної освіти висвітлювали О. Пометун [1], Д. Вербівський [2, с. 30-33], С. Терно [3] які підкреслювали необхідність розвитку критичного мислення, соціальної активності та громадянської позиції майбутніх фахівців

Важливі аспекти формування соціальних компетентностей студентів у процесі професійної підготовки розглядають І. Зязюн [4], В. Кремень [5], наголошуючи на інтеграції гуманістичних цінностей у систему освіти. Дослідники підкреслюють, що освітній процес має сприяти не лише накопиченню знань, а й формуванню соціальної відповідальності та здатності до взаємодії в професійному середовищі [6].

Разом з тим питання соціальної складової саме у підготовці магістрів-істориків потребує подальшого осмислення, особливо

з урахуванням сучасних суспільних викликів та трансформацій у сфері освіти.

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка магістрів історії є багатокомпонентним процесом, який включає академічну, науково-дослідну, педагогічну та соціальну складові. Соціальна складова спрямована на формування здатності майбутнього фахівця ефективно взаємодіяти з різними соціальними групами, брати участь у громадському житті та усвідомлювати свою відповідальність за збереження історичної пам'яті [7].

Історик за своєю професійною сутністю працює з суспільними процесами, колективною пам'яттю та культурною спадщиною. Тому соціальна компетентність стає важливою умовою його професійної діяльності де необхідно враховувати і дотримуватися громадянської відповідальності, комунікативної культури, здатності до міжкультурного діалогу, навичок роботи в колективі та толерантності до різних історичних інтерпретацій і точок зору. Формування цих якостей є важливим завданням освітнього процесу у закладах вищої освіти.

Важливу роль у розвитку соціальної складової відіграє освітнє середовище ЗВО. Воно охоплює не лише навчальні дисципліни, але й позааудиторну діяльність, студентське самоврядування, наукові товариства та громадські ініціативи (організації).

Участь магістрантів у наукових конференціях, семінарах, дискусійних клубах сприяє розвитку комунікативних навичок та здатності аргументовано відстоювати власну позицію. Крім того, взаємодія з викладачами та колегами формує культуру академічного діалогу [8].

Особливе значення має діяльність студентських наукових товариств, які сприяють інтеграції майбутніх істориків у наукову спільноту. Участь у науково-дослідних проектах дозволяє магістрантам не лише здобувати дослідницький досвід, але й розвивати навички колективної роботи та соціальної відповідальності.

Варто зауважити що процес соціалізації магістрантів-істориків відбувається через різні форми освітньої діяльності. Однією з них є педагогічна практика, під час якої студенти отримують можливість застосовувати набуті знання на практиці та взаємодіяти з різними соціальними групами.

Педагогічна діяльність сприяє розвитку емпатії, відповідальності

та комунікативних навичок. Майбутній історик-педагог повинен уміти пояснювати складні історичні процеси, враховуючи вікові та соціальні особливості аудиторії.

Одним із ключових аспектів соціальної складової підготовки істориків є формування громадянської свідомості. Історична освіта відіграє важливу роль у становленні національної ідентичності та розумінні суспільних процесів.

У сучасних умовах, коли суспільство стикається з численними політичними та соціальними викликами, історики мають сприяти формуванню об'єктивного та критичного погляду на минуле. Це передбачає розвиток навичок критичного аналізу джерел, здатності відрізняти наукові інтерпретації від ідеологічних маніпуляцій. Формування громадянської позиції магістрантів відбувається через вивчення історії державотворення, політичних процесів та соціальних трансформацій. Водночас важливим є розвиток толерантності до різних точок зору та поваги до культурного різноманіття.

Науково-дослідна діяльність є важливим елементом підготовки магістрів-істориків і водночас важливим засобом формування соціальної компетентності. Участь у дослідницьких проектах сприяє розвитку навичок співпраці, відповідальності за результати роботи та здатності до наукової комунікації [9].

Особливе значення має робота з архівними матеріалами та історичними джерелами. Така діяльність формує відповідальне ставлення до історичної інформації та сприяє розвитку аналітичного мислення.

Крім того, публікація результатів досліджень у наукових виданнях та виступи на конференціях дозволяють магістрантам інтегруватися у професійне середовище істориків та розвивати навички академічної комунікації.

Висновки. Соціальна складова є важливим елементом системи підготовки майбутніх магістрів-істориків. Вона сприяє формуванню громадянської свідомості, комунікативної культури та здатності до ефективної соціальної взаємодії. Освітнє середовище ЗВО відіграє важливу роль у формуванні соціально активної особистості майбутнього історика.

Подальше вдосконалення системи підготовки магістрів-істориків має передбачати інтеграцію соціальних компетентностей у зміст навчальних програм, розширення можливостей для

практичної діяльності та активної участі студентів у громадському житті.

Список використаних джерел:

1. Пометун О. І. Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті. Київ: Педагогічна думка, 2015.
2. Вербівський Д. Інноваційні технології в закладі вищої освіти. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2 (53). 2023. С. 30-33.
3. Терно С. О. Методика навчання історії у школі. Київ: Генеза, 2012.; Терно С. О., Інструменти коучингу в професійному розвитку вчителя історії. Історія в рідній школі. 2022.
4. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Карамушка, І. Ф. Кривonos та ін.; за ред. І. А. Зязюна. 2-ге вид., доп. і перер. Київ: Вища школа, 2004. 422 с.
5. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексеєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл [та ін.]; заг. ред. В. Г. Кременя; НАПН України. Київ : Інформ. системи, 2010. 342 с.
6. Драч І. І. Управління професійною підготовкою майбутніх фахівців на засадах компетентнісного підходу : навч. мет. пос.. для студ. освітньо-кваліфікац. Рівня «Магістр» з напрямів підготовки «Управління навчальним закладом» та «Педагогіка вищої школи» : у 2-х ч. НАПН України, ДВНЗ «Університет менеджменту освіти». Київ : 2013. Ч. 1. 72 с.
7. Ничкало Н. Г. Професійна освіта в контексті розвитку особистості. Київ: НПУ ім. М. Драгоманова, 2010.
8. Скрипник А. Ю. Методика наукових досліджень історії та археології. Методичні рекомендації з нормативного курсу для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти освіти зі спеціальності 032 «Історія та археологія». [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський : НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», 2024. 21 с.
9. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ: А.П.Н., 2003.

References:

1. Pometun O. I. (2015) *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasniy istorichnii osviti*. Kyiv: Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].
2. Verbivskiy D. Innovatsiini tekhnolohii v zakladi vyshchoi osvity. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: «Pedahohika. Sotsialna robota»*. 2 (53). 2023. 30-33. [in Ukrainian].

3. Terno S. O. (2012) *Metodyka navchannia istorii u shkoli*. Kyiv: Heneza, [in Ukrainian].
4. Terno S. O., Instrumenty kouchynhu v profesiinomu rozvytku vchytelia istorii. *Istoriia v ridnii shkoli*. 2022. [in Ukrainian].
5. Ziaziun I. A., Karamushka L. V., Kryvonos I. F. (2004) *Pedahohichna maisternist : pidruchnyk*. 2-he vyd., dop. i perer. Kyiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian].
6. Kremin V. H., Aleksieienko T. F., Anishchenko V. M., Ball H. O. (2010) *Bila knyha natsionalnoi osvity Ukrainy*. NAPN Ukrainy. Kyiv : Inform. systemy, [in Ukrainian].
7. Drach I. I. (2013) *Upravlinnia profesiinoiu pidhotovkoiu maibutnikh fakhivtsiv na zasadakh kompetentnisnoho pidkhodu*. [navch. met. pos.. dlia stud. osvitno-kvalifikats. Rivnia «Mahistr» z napriamiv pidhotovky «Upravlinnia navchalnym zakladom» ta «Pedahohika vyshchoi shkoly»] u 2-h ch. NAPN Ukrainy, DVNZ «Universytet menedzhmentu osvity». Kyiv. [in Ukrainian].
8. Nychkalo N. H. (2010) *Profesiina osvita v konteksti rozvytku osobystosti*. Kyiv: NPU im. M. Drahomanova, [in Ukrainian].
9. Skrypnyk A. Yu. (2024) *Metodyka naukovykh doslidzhen istorii ta arkheolohii. Metodychni rekomendatsii z normatyvnoho kursu dlia zdobuvachiv druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity osvity zi spetsialnosti 032 «Istoriia ta arkheolohiia»*. [Elektronnyi resurs]. Kamianets-Podilskyi : NRZVO «Kamianets-Podilskyi derzhavnyi instytut». [in Ukrainian].
10. Sukhomlynska O. V. (2003) *Istoryko-pedahohichni protses: novi pidkhody do zahalnykh problem*. Kyiv: A.P.N., [in Ukrainian].

Ольга Столяренко

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
stolyarenko.ob@gmail.com

Олена Криворучко

магістрантка факультету соціо-психологічної
діяльності, реабілітації та професійної освіти
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
stolyarenko.ob@gmail.com

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СКЛАДОВА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті емоційний інтелект розглядається як складова готовності особистості до професійної діяльності, аналізуються різні підходи до трактування сутності професійної діяльності, місця і цінності в ній емоційного інтелекту.

Ключові слова: емоції, емоційний інтелект, готовність особистості до професійної діяльності.

Abstract. The article explains the emotional intelligence as a component of readiness of the person to the professional activities: it is analyzed different approaches to the definition of professional activities, places and values in his emotional intelligence.

Key words: emotions, emotional intelligence, readiness of the individual to the profession.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування освіти та зростання суспільного запиту на висококваліфікованих фахівців особливого значення набуває проблема професійного самовизначення майбутніх працівників соціальної сфери. Емоційний інтелект у даному контексті виступає важливим чинником, який сприяє формуванню зрілої професійної ідентичності, підвищенню рівня емоційної стійкості, рефлексивності, умінню приймати виважені рішення в умовах невизначеності.

Дослідження рівня розвитку емоційного інтелекту як значимої складової готовності майбутнього психолога до професійної діяльності набуває особливої наукової та практичної значущості, оскільки дозволяє виявити психологічні механізми становлення

особистості майбутнього фахівця та визначити шляхи оптимізації його професійної підготовки.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень з проблеми емоційного інтелекту засвідчує їх інтенсивність, різноплановість, але водночас і певну фрагментарність. У межах теоретичних та емпіричних напрацювань можна виокремити декілька ключових напрямів: з'ясування сутності та структури емоційного інтелекту (І. Андреева, Х. Вайсбах, В. Зарицька, Д. Карузо, Дж. Майєр, Е. Носенко); визначення можливостей і шляхів розвитку емоційного інтелекту (Г. Березюк, Г. Гарскова, М. Манойлова, М. Нгуєн, А. Ольшаннікова, О. Чебикін); установлення взаємозв'язку емоційного інтелекту з професійним успіхом (Д. Гоулмен, А. Мітлош, А. Петрівська).

Мета статті – проаналізувати різні підходи до трактування сутності професійної діяльності, місця і цінності в ній емоційного інтелекту.

Виклад основного матеріалу. Науковці стверджують, що у наш час професійне самовизначення набуває особливої ваги, адже визначення власного професійного шляху є не лише соціальною потребою, а ще й важливим чинником особистісного зростання молодшої людини. Для здобувачів вищої освіти психологічних спеціальностей цей процес має особливе значення, оскільки їхня майбутня діяльність безпосередньо пов'язана з людьми, і для них особливо важливими є розумінням емоцій, переживань, мотивацій та внутрішніх конфліктів інших [3; 7].

С. Марчук стверджує, що оволодіння вмінням співпереживати та є однією з найважливіших складових емоційного інтелекту фахівця в умовах сучасного професійного середовища. Здатність відчувати й розуміти емоційний стан іншої людини створює підґрунтя для емоційної підтримки, що сприяє налагодженню ефективної комунікації та формуванню довірливих взаємин. У таких сферах діяльності, як психотерапія, освіта чи медицина, де на перший план виходить робота з особистістю, емпатія є необхідним інструментом досягнення позитивних результатів [5].

Н. Буркало стверджує, що фахівці у галузі психології безпосередньо впливають на емоційне та психічне благополуччя інших, тому вміння ефективно управляти стресом є для них надзвичайно важливим. Високий рівень емоційного інтелекту є фундаментом цього процесу, адже передбачає здатність

розпізнавати, усвідомлювати та адекватно реагувати на власні емоції, викликані стресовими ситуаціями [1].

На думку О. Ічанської та А. Закревської, успішне управління стресом потребує високого рівня саморегуляції: уміння контролювати власні емоції, зберігати професійну витримку, не переносити напругу на інших та підтримувати внутрішню рівновагу навіть у складних обставинах [5].

Г. Дьоміна, досліджуючи психологічні особливості емпатії студентів – майбутніх соціально-психологічних працівників, доводить, що розвиток емоційного інтелекту відіграє ключову роль у формуванні ефективних і гармонійних міжособистісних взаємин. Високий рівень емоційної компетентності сприяє розвитку емпатії та здатності розуміти емоційні стани інших людей. Завдяки цьому майбутні професіонали можуть краще враховувати почуття співрозмовників, що є основою для досягнення взаєморозуміння і побудови довірливих стосунків [4].

Емоційний інтелект дозволяє майбутнім фахівцям адекватно оцінювати власні можливості, ефективно справлятися зі стресами, конфліктами й невизначеністю, які супроводжують процес професійного становлення. Крім того, здатність до емпатії та налагодження міжособистісних взаємодій є необхідною умовою успішної діяльності психолога [2, с. 62].

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Розвиток емоційного інтелекту в юнацькому віці створює сприятливі умови для глибшого розуміння власних потреб, інтересів, життєвих пріоритетів, що значною мірою підвищує якість професійного вибору. З огляду на це, емоційний інтелект може розглядатися не лише як складова, а як важливий психологічний ресурс розвитку професійної зрілості, відповідального ставлення до майбутнього, а також внутрішньої готовності майбутніх психологів до професійної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Буркало Н. І. Психологічні особливості емоційного інтелекту. *Психологічний журнал*, 2019. Т.5. Вип.7. С. 34–49.
2. Вілкінсон Р. Розвиток емоційного інтелекту в професійному самовизначенні. Львів : Літературна агенція Палітра, 2013. 304 с.
3. Головаха Є. І., Змієвська Т. В. Емоційний інтелект і його роль у професійному розвитку психолога. Київ : Наукова думка, 2016. 240 с.

4. Дьоміна Г. А. Психологічні особливості емпатії студентів – майбутніх соціально-психологічних працівників. Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2013. Т. 7. Вип. 32. С. 73–79.
5. Ічанська О. М., Закревська А. І. Емоційний інтелект та емпатія як ресурси професійної підготовки студентів-психологів. *Молодий вчений*, 2019. № 9(2). С. 272–276.
6. Марчук С. В. Теоретичний аналіз поняття емоційного інтелекту в психології. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*, 2022. № 3. С. 20–23.

References:

1. Burkalo, N. I. Psykholohichni osoblyvosti emotsiinoho intelektu. *Psychological Journal*. 2019. Vol. 5, No. 7. Pp. 34–49. DOI: 10.31108/1.2019.5.7.3 [in Ukrainian].
2. Vilkinson, R. Rozvytok emotsiinoho intelektu v profesiinomu samovyznachenni. Lviv: Literaturna ahentsiia Palitra, 2013. 304 p. [in Ukrainian].
3. Holovakha, Ye. I., & Zmiiivska, T. V. Emotsiinyi intelekt i yoho rol u profesiinomu rozvytku psykholoha. Kyiv: Naukova dumka, 2016. 240 p. [in Ukrainian].
4. Domina, H. A. Psykholohichni osoblyvosti empatii studentiv – maibutnikh sotsialno-psykholohichnykh pratsivnykiv. Aktualni problemy psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. 2013. Vol. VII. Issue 32. Pp. 73–79. [in Ukrainian].
5. Ichanska, O. M., & Zakrevska, A. I. Emotsiinyi intelekt ta empatiia yak resursy profesiinoi pidhotovky studentiv-psykholohiv. *Molodyi vchenyi*. 2019. No. 9(2). Pp. 272–276. [in Ukrainian].
6. Marchuk, S. V. Teoretychnyi analiz poniattia emotsiinoho intelektu v psykholohii. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Psykholohiia*. 2022. No. 3. Pp. 20–23. DOI: 10.32782/psy-visnyk/2021.3.4 [in Ukrainian].

Zoia Sharlovych

*PhD in Pedagogy, adjunct of International academy of applied sciences in
Lomza (Poland)*

Maryna Voloshchuk

*Lecturer at the Department of the social work and socio-cultural
activity named after T.Sosnovska, Head of the international relations,
communication and innovative scientific work,
ERIHE "Kamianets-Podilskyi state institute"*

FEATURES OF THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCES OF SOCIAL WORKERS DURING THE WAR IN UKRAINE

Introduction. The full-scale war in Ukraine has radically altered the landscape of social work. Today, a social worker is not merely a specialist providing services, but a vital link between a traumatized individual and the resources necessary for their survival. Under these conditions, communicative competence becomes not only a professional tool but also a means of safety and psychological support. In wartime, social workers constantly encounter individuals who have experienced loss, occupation, or violence.

Purpose. To study features of the communication competences of future social workers during the wartime in Ukraine.

Recent research. A specific feature of competence formation is the development of «**rational empathy**». Any extraordinary events have the potential to strengthen community communication and unite people around collective activities aimed at Victory. A lack of information can lead to panic and helplessness, as was the case during the invasion of the Kherson region and other areas of the country when the authorities failed to ensure proper coordination, resulting in tragic consequences. At the same time, given that messages regarding safety, protection, and urgent issues currently take precedence over other news, it is crucial to handle topics that could polarize society with extreme caution. People must not forget for a single second that Russia, in addition to the physical front, invests enormous resources into information warfare, organizing large-scale disinformation campaigns and involving well-known figures to spread false data and manipulate the consciousness of Ukrainians.

The results of the research. The communication competences are meaningful for future social workers, especially, during the wartime in Ukraine.

Researchers E.Reith-Hall and P. Montgomery, emphasize on the problem of communication skills development: “Good communication is central to effective social work practice, helping to develop constructive working relationships and improve the outcomes of people in receipt of social work services. There is strong consensus that the teaching and learning of communication skills for social work students is an essential component of social work qualifying courses” [1].

Social workers have a risk to feel and be in such a state as compassion fatigue. So, by means of communication and communication competences development it is important to form and develop the ability to empathize with a client without dissolving into their trauma, allowing the professional to maintain objectivity and the capacity to act.

War triggers high levels of aggression, fear, and distrust. Communicative competence now must include methods for handling acute stress reactions, namely, mastering active listening methods under time constraints and utilizing «grounding» techniques during conversation, with the aim to reduce the client’s anxiety level starting from the very first point of contact.

Building competence requires a fundamental knowledge of the trauma-informed approach. The social worker must understand that certain client behaviors (forgetfulness, irritability, apathy) are consequences of trauma rather than a personal attitude. Avoiding re-traumatization through the careful selection of questions and the creation of a safe space for communication. Due to mass internal displacement (IDPs), social workers interact with people from various regions, cultural backgrounds, and social environments. So, the most important for future social worker is the ability to adapt communication styles to meet the needs of people with disabilities, veterans, the elderly, and children affected by the war.

In combat zones or during evacuation, physical contact is often impossible. Using messengers and hotlines as primary communication channels. It is crucial to convey support and professionalism solely through voice or text while maintaining strict client confidentiality. In the context of the war in Ukraine, Digital Communicative Competence for social workers has evolved from a «technical skill» to a «lifeline.» With millions of IDPs (Internally Displaced Persons) and people in occupied territories or active combat zones, digital platforms are often the only way to provide life-saving information and psychological support.

Social workers act as «information filters» for traumatized people who are often overwhelmed by «doomscrolling» or fake news. The most valuable digital competences for social workers are fact-checking and disseminating verified information regarding green corridors, humanitarian aid, and legal rights.

Digital Tools Currently in Use by Ukrainian Social Workers

Category	Tools	Specific War-time Use
Instant Messaging	Telegram, Signal, WhatsApp	Rapid alerts, coordination of evacuations, and «bot» support for basic FAQs.
Tele-consultation	Zoom, Google Meet	Support groups for mothers, veterans, and children.
Data Gathering	Google Forms	Rapid needs assessments in de-occupied territories.

As a **conclusion** we can underline the thesis - for a social worker in Ukraine today, being digitally competent means being **agile**. It is the ability to maintain the «human touch» through a cold interface, ensuring that technology serves as a bridge to safety rather than a barrier to connection.

The formation of communicative competences during wartime represents a shift from general psychological techniques to **highly specialized crisis intervention skills**. Today, a Ukrainian social worker must be more than just a communicator; they must be a specialist in Psychological First Aid (PFA).

Literature:

1. Reith-Hall, E., & Montgomery, P. (2023). Communication skills training for improving the communicative abilities of student social workers: A systematic review. *Campbell Systematic Reviews: Better Evidence for a Better World*, 19(1).
2. Yoder W. R., Karyotaki E., Cristea I.-A., van Duin D., Cuijpers P. (2019). Researcher allegiance in research on psychosocial interventions: Meta-research study protocol and pilot study. *BMJ Open*, 9(2), e024622.
3. Yu J., Kirk M. (2009). Evaluation of empathy measurement tools in nursing: Systematic review. *Journal of Advanced Nursing*, 65(9), 1790–1806.

РЕАБІЛІТАЦІЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ (СОЦІАЛЬНА, ПСИХОЛОГІЧНА, ФІЗИЧНА) – ПОТРЕБИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Олена Воробйова

здобувачка вищої освіти

*Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»*

*Науковий керівник: **Оксана Палилюк***

кандидат історичних наук, доцент

доцент кафедри інклюзивної освіти,

реабілітації та гуманітарних наук

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут»

САМОРЕГУЛЯЦІЯ ТА КОМАНДНА ПІДТРИМКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВО- БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ

Анотація. У тезах розглянуто саморегуляцію та командну підтримку військовослужбовців як важливі психологічні ресурси збереження працездатності, професійної готовності та адаптації до умов тривалого стресового навантаження. Обґрунтовано, що ефективне виконання службово-бойових завдань залежить не лише від фахової підготовки, фізичної витривалості й дисципліни, а й від здатності військовослужбовця усвідомлювати власний психоемоційний стан, контролювати реакції на стрес, підтримувати концентрацію уваги, взаємодіяти з побратимами та своєчасно приймати допомогу. Підкреслено, що командна згуртованість, довіра до командира, підтримувальна комунікація в підрозділі та доступ до психологічного супроводу знижують ризики емоційного виснаження, дезадаптації й порушення професійної взаємодії. Окреслено практичні напрями розвитку саморегуляції: психоосвітня підготовка, тренування навичок дихальної стабілізації, короткі техніки відновлення уваги, післядійове обговорення складних ситуацій, раннє виявлення ознак виснаження та поєднання психологічної підтримки з реабілітаційними заходами. Зроблено висновок, що саморегуляція й командна підтримка мають розглядатися як складові сучасної системи психологічного забезпечення військовослужбовців.

Ключові слова: військовослужбовці, саморегуляція, командна підтримка, професійна готовність, стрес, психологічна допомога, реабілітація, відновлення.

The paper examines self-regulation and team support among military personnel as important psychological resources for maintaining work capacity, professional readiness and adaptation to prolonged stress. It is argued that the effective performance of military duties depends not only on professional

training, physical endurance and discipline, but also on the ability of a service member to recognize their emotional state, regulate stress reactions, maintain attention, interact with comrades and accept timely assistance. The paper emphasizes the importance of cohesion, trust in leadership, supportive communication within the unit and access to psychological support. Practical areas for developing self-regulation include psychoeducation, breathing stabilization techniques, short attention-restoration practices, structured discussion of difficult experiences, early detection of exhaustion and the combination of psychological support with rehabilitation measures. The conclusion states that self-regulation and team support should be considered essential components of modern psychological support for military personnel.

Key words: *military personnel, self-regulation, team support, professional readiness, stress, psychological assistance, rehabilitation, recovery.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах професійна діяльність військовослужбовців пов'язана з високою інтенсивністю психоемоційних навантажень, необхідністю швидкого реагування, прийняття рішень в умовах невизначеності та збереження ефективної взаємодії в підрозділі. Тривале перебування в напружених умовах може призводити до виснаження, зниження концентрації уваги, порушення сну, емоційної нестабільності та ускладнення комунікації. Тому важливим завданням сучасної психології є не лише вивчення стійкості військовослужбовців, а й визначення конкретних механізмів її підтримання через саморегуляцію, командну взаємодію та своєчасний психологічний супровід [1; 2].

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення саморегуляції та командної підтримки військовослужбовців у процесі виконання службово-бойових завдань, а також у визначенні практичних напрямів їх розвитку в системі психологічної підтримки, реабілітації та професійного відновлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних працях із військової психології наголошується, що психологічна готовність військовослужбовця формується не одноразово, а підтримується через системну підготовку, досвід подолання складних ситуацій, командну згуртованість і доступність професійної допомоги. У дослідженні I. Frankova, V. Klochkov, M. Ryvovarenko та ін. акцентовано увагу на потребі адаптованих моделей підтримки військовослужбовців, які враховують тривалий стрес, моральні переживання, особливості сучасних бойових умов, цифрові інструменти, підтримання рутин, згуртованості та відчуття мети [1]. У роботі С. Shykovets і Т. Karamushka розглянуто проблему

удосконалення психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах тривалого перебування в зоні бойового навантаження та підкреслено значення програм підтримки, спрямованих на зниження проявів дистресу й покращення активності особового складу [2]. Українські дослідники А. Shvets, О. Horishna, А. Kikh та ін. звертають увагу на досвід організації психомедичної реабілітації, необхідність сучасних скринінгових інструментів, тренувальних програм і зв'язку між психологічною підтримкою, медичною допомогою та реабілітацією [3].

Виклад основного матеріалу. Саморегуляцію військовослужбовця доцільно розглядати як здатність керувати власним психоемоційним станом, поведінковими реакціями, увагою та рівнем внутрішнього напруження в умовах професійного ризику. Вона не зводиться лише до «витримки» чи вміння приховувати переживання. Йдеться про більш складний процес, який включає усвідомлення власного стану, розпізнавання ознак перевтоми, використання прийомів стабілізації, здатність звертатися по допомогу та підтримувати ефективний контакт із підрозділом. Саме тому розвиток саморегуляції має бути частиною не лише індивідуальної психологічної роботи, а й загальної системи підготовки військовослужбовців [1; 4].

Важливе місце у збереженні професійної готовності посідає командна підтримка. У підрозділі військовослужбовець рідко діє ізольовано, тому його психологічний стан значною мірою залежить від якості взаємодії, довіри, взаємодопомоги, зрозумілості командирських рішень і культури спілкування. Підтримувальна комунікація дає змогу швидше помічати ознаки виснаження, знижувати напругу після складних подій, попереджати ізоляцію окремих військовослужбовців і формувати відчуття спільної відповідальності. Командна підтримка не замінює професійної психологічної допомоги, однак часто є першим рівнем реагування, оскільки саме побратими й командири найшвидше помічають зміни в поведінці, настрої чи працездатності людини [2; 3].

Практичний розвиток саморегуляції може здійснюватися через короткі й зрозумілі інструменти, які військовослужбовець здатен використовувати безпосередньо в повсякденній діяльності. До таких інструментів належать дихальні вправи для зниження фізіологічного напруження, техніки повернення уваги до поточного завдання, короткі вправи м'язового розслаблення,

психоосвітні бесіди щодо нормальних реакцій на стрес, а також алгоритми самостереження за ознаками виснаження. Особливе значення має простота цих технік: у складних умовах надто складні психологічні інструкції можуть бути малоефективними, тоді як короткі й багаторазово відпрацьовані дії легше інтегруються у професійну поведінку [1; 4].

Окремим напрямом є післядійове обговорення складних ситуацій у підрозділі. Таке обговорення не повинно перетворюватися на формальну звітність або пошук винних. Його цінність полягає в тому, щоб допомогти учасникам події впорядкувати досвід, зняти частину емоційної напруги, визначити сильні сторони дій групи, помітити ризики й сформувати більш ефективні моделі реагування в майбутньому. За наявності підготовленого фахівця або командира, який володіє базовими навичками підтримувальної комунікації, такі обговорення можуть стати важливим інструментом профілактики накопиченого стресу [2; 5].

У системі реабілітації та відновлення саморегуляція має поєднуватися з ширшим підходом до фізичного, психологічного й соціального відновлення. Військовослужбовець, який повертається після тривалого навантаження, поранення, втрати побратимів або інших складних подій, потребує не лише медичної допомоги, а й підтримки у відновленні сну, соціальних контактів, мотивації, довіри до себе та поступового повернення до діяльності. Тому ефективна модель допомоги має бути міждисциплінарною: психолог, лікар, реабілітолог, соціальний працівник і командування повинні діяти узгоджено, не перекладаючи відповідальність лише на самого військовослужбовця [3; 5].

Важливо підкреслити, що розвиток саморегуляції не означає вимоги до військовослужбовця постійно залишатися «незламним». Навпаки, сучасний психологічний підхід має виходити з того, що реакції на тривалий стрес є природними, а своєчасне звернення по допомогу є проявом відповідальності, а не слабкості. Така зміна акцентів особливо важлива для подолання стигматизації психологічної допомоги. Якщо у військовому середовищі формується культура, де допустимо говорити про втому, потребу у відновленні та необхідність фахової підтримки, це підвищує шанси на збереження професійної ефективності й попередження глибших порушень адаптації [1; 2].

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків.

Саморегуляція та командна підтримка є важливими складовими психологічного забезпечення військовослужбовців, оскільки допомагають підтримувати професійну готовність, знижувати ризики виснаження, покращувати взаємодію в підрозділі та своєчасно виявляти потребу в допомозі. Їх розвиток має здійснюватися не епізодично, а системно: через психологічну підготовку, тренування практичних технік стабілізації, формування підтримувальної комунікації, післядійове обговорення складних ситуацій і поєднання психологічної підтримки з реабілітаційними заходами. Перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення програм короткотренінгової підготовки з саморегуляції, вивчення ролі командної згуртованості у профілактиці емоційного виснаження, оцінювання ефективності міждисциплінарних моделей відновлення військовослужбовців, а також створення практичних рекомендацій для психологів, соціальних працівників і командирів щодо підтримки особового складу в умовах тривалого стресового навантаження.

Список використаних джерел:

1. Frankova I., Klochkov V., Pyvovarenko M., Hukovsky O., Zohar J., Vermetten E. Psychological resilience in trench warfare: Leveraging mental health frameworks for Ukrainian soldiers. *Neuroscience Applied*. 2025. Vol. 4. Article 105528. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.nsa.2025.105528>.
2. Shykovets S., Karamushka T. Mental health support of personnel in the Armed Forces of Ukraine: characteristics of the current situation and prospects for improvement. *Kyiv Journal of Modern Psychology and Psychotherapy*. 2024. Vol. 7. DOI: <https://doi.org/10.48020/mppj.2024.01.07>.
3. Shvets A. V., Horishna O. V., Kikh A. Yu., Ivantzova G. V., Gorshkov O. O., Richka O. V. Peculiarities of the organization of psycho-medical rehabilitation of servicemen in NATO member countries and partnership for peace countries. *Ukrainian Journal of Military Medicine*. 2021. Vol. 2, no. 4. P. 26–39. DOI: [https://doi.org/10.46847/ujmm.2021.4\(2\)-026](https://doi.org/10.46847/ujmm.2021.4(2)-026).
4. Peterson A. L., Fina B. A., Mintz J. et al. Enhancing resiliency and optimizing readiness in military personnel through psychological flexibility training. *Contemporary Clinical Trials Communications*. 2024. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10797054/>.

5. Tornero-Aguilera J. F., Robles-Pérez J. J., Clemente-Suárez V. J. Optimising Combat Readiness: Practical Strategies for Integrating Physical and Cognitive Demands in Military Training. *Healthcare*. 2024. Vol. 12, no. 12. Article 1160. DOI: <https://doi.org/10.3390/healthcare12121160>

References:

1. Frankova, I., Klochkov, V., Pyvovarenko, M., Hukovskyy, O., Zohar, J., & Vermetten, E. Psychological resilience in trench warfare: Leveraging mental health frameworks for Ukrainian soldiers. *Neuroscience Applied*, 4, 2025. Article 105528. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.nsa.2025.105528> [in English].
2. Shykovets, S., & Karamushka, T. Mental health support of personnel in the Armed Forces of Ukraine: characteristics of the current situation and prospects for improvement. *Kyiv Journal of Modern Psychology and Psychotherapy*, 7, 2024. P. 102–116. DOI: <https://doi.org/10.48020/mppj.2024.01.07> [in English].
3. Shvets, A. V., Horishna, O. V., Kikh, A. Yu., Ivantzova, G. V., Gorshkov, O. O., & Richka, O. V. Peculiarities of the organization of psycho-medical rehabilitation of servicemen in NATO member countries and partnership for peace countries. *Ukrainian Journal of Military Medicine*, 2(4), 2021. P. 26–39. DOI: [https://doi.org/10.46847/ujmm.2021.4\(2\)-026](https://doi.org/10.46847/ujmm.2021.4(2)-026) [in English].
4. Peterson, A. L., Moore, B. A., Evans, W. R., Young-McCaughan, S., Blankenship, A. E., Straud, C. L., McLean, C. S., Miller, T. L., & Meyer, E. C. Enhancing resiliency and optimizing readiness in military personnel through psychological flexibility training: design and methodology of a randomized controlled trial. *Frontiers in Psychiatry*, 14, 2024. Article 1299532. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsy.2023.1299532> [in English].
5. Tornero-Aguilera, J. F., Stergiou, M., Rubio-Zarapuz, A., Martín-Rodríguez, A., Massuça, L. M., & Clemente-Suárez, V. J. Optimising Combat Readiness: Practical Strategies for Integrating Physical and Cognitive Demands in Military Training. *Healthcare*, 12(12), 2024. Article 1160. DOI: <https://doi.org/10.3390/healthcare12121160>

Альона Годованюк

викладач вищої категорії, керівник оздоровчо-реабілітаційного та
фізкультурного центру НРЗВО «КПДІ»,
провідний фахівець з фізичної реабілітації
ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
alyona.god2017@gmail.com

Тамара Герасимова

викладач вищої категорії
ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
tamarakp59@ukr.net

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ – КОМПЛЕКС МЕТОДІВ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ВЕТЕРАНІВ

Анотація. Стаття присвячена фізичній реабілітації ветеранів, учасників бойових дій та військовослужбовців як ефективній системі методів відновлення фізичного стану, сили, витривалості та рухових функцій. Розглядаються сучасні підходи до фізичної реабілітації, включаючи лікувальну фізкультуру, механотерапію, кінезіотерапію, стретчинг, гімнастику, силові тренування, дихальну та артикуляційну гімнастику. Підкреслюється значення індивідуального та комплексного підходу для підвищення якості життя та психологічного стану ветеранів.

Ключові слова: фізична реабілітація, ветерани, учасники бойових дій, військовослужбовці, лікувальна фізкультура, механотерапія, кінезіотерапія, стретчинг, гімнастика, силові тренування, дихальна гімнастика, артикуляційна гімнастика, відновлення

Summary: The article focuses on physical rehabilitation for veterans of hostilities and military personnel as an effective system of methods for restoring physical condition, strength, endurance, and motor functions. Modern approaches to physical rehabilitation are considered, including therapeutic exercise, mechanotherapy, kinesiotherapy, stretching, gymnastics, strength training, breathing exercises, and articulation exercises. The importance of an individualized and comprehensive approach for improving quality of life and psychological well-being of veterans is emphasized.

Keywords: physical rehabilitation, veterans of hostilities, therapeutic exercise, mechanotherapy, kinesiotherapy, stretching, gymnastics, strength training, breathing exercises, articulation exercises, recovery

Фізична реабілітація є важливою складовою процесу відновлення здоров'я ветеранів, учасників бойових дій та військовослужбовців, які боронять нашу Батьківщину. Повернення до цивільного життя

після участі у військових операціях супроводжується численними фізичними та психологічними проблемами. Ветерани стикаються з травмами опорно-рухової системи, контузіями, переломами, порушенням координації рухів, зниженням витривалості, а також із хронічними захворюваннями серцево-судинної та дихальної систем. Ці проблеми значно впливають на загальну якість життя та працездатність ветеранів, тому питання фізичної реабілітації набуває особливої актуальності.

Фізична реабілітація – це комплекс організованих фізичних методів і процедур, спрямованих на відновлення фізичних функцій організму, підвищення рухових можливостей та зміцнення здоров'я. Вона включає різноманітні фізичні засоби впливу, які дозволяють відновлювати силу, витривалість, рухливість та координацію, а також підвищувати загальний фізичний потенціал пацієнтів. Основною метою фізичної реабілітації є не лише відновлення фізичних можливостей, а й підтримка психологічного стану ветеранів, допомога у адаптації до цивільного життя та забезпечення максимальної самостійності у повсякденній діяльності [1, с. 12].

Ветерани, учасники бойових дій та військовослужбовці потребують спеціалізованого підходу до фізичної реабілітації через особливі умови отриманих травм і характер служби. Їхня фізична підготовка до моменту поранень та бойових дій, а також наслідки контузій, поранень або стресових ситуацій впливають на можливості відновлення. Тому програми фізичної реабілітації для цієї категорії пацієнтів повинні бути індивідуалізованими і враховувати специфіку фізичного стану кожного учасника. Важливим є постійний контроль фізіологічних показників під час реабілітаційних занять, корекція навантажень відповідно до прогресу та забезпечення безпеки пацієнта.

Фізична реабілітація включає широкий спектр методів, що взаємодоповнюють один одного. Одним із основних методів є лікувальна фізкультура, яка спрямована на відновлення рухливості суглобів, зміцнення м'язів та підвищення координації. Вона поєднується з механотерапією та кінезіотерапією, що дозволяє поступово відновлювати фізичну активність пацієнта і підвищувати ефективність тренувального процесу. Стретчинг та спеціальна гімнастика допомагають збільшити гнучкість, відновити амплітуду рухів та поліпшити тонус м'язів. Силові

тренування спрямовані на зміцнення м'язового корсету та підвищення загальної витривалості, а дихальна та артикуляційна гімнастика сприяють відновленню дихальної функції, поліпшенню вентиляції легень та підтримці голосової координації [2, с. 218].

Особливої уваги потребує психологічний аспект реабілітації. Ветерани часто відчувають стрес, тривожність та знижену мотивацію до занять через травматичні переживання та фізичні обмеження. Успішність фізичної реабілітації значною мірою залежить від включення психологічної підтримки, мотиваційних технік та створення позитивного емоційного середовища під час занять. Групові реабілітаційні заняття допомагають ветеранам відновлювати соціальні зв'язки, обмінюватися досвідом та підтримувати один одного, що сприяє підвищенню ефективності реабілітаційних програм [3, С. 28].

Ефективність фізичної реабілітації підтверджується дослідженнями, які показують значне покращення фізичного стану ветеранів, учасників бойових дій після комплексних програм. Пацієнти демонструють збільшення м'язової сили та витривалості, покращення рухливості суглобів, зниження ризику повторних травм та хронічних ускладнень. Крім того, спостерігається покращення психологічного стану, підвищення життєвої активності та мотивації до ведення здорового способу життя. Системний і індивідуальний підхід до фізичної реабілітації є ключовим для досягнення максимального ефекту. Регулярні та структуровані заняття з урахуванням фізичних обмежень кожного ветерана дозволяють досягти стійких результатів у короткі терміни.

Для оптимізації процесу фізичної реабілітації важливо розробляти індивідуальні плани занять, враховуючи попереднє обстеження та особливості фізичного стану пацієнта. Використання різних фізичних методів, таких як лікувальна фізкультура, механотерапія, кінезіотерапія, стретчинг, гімнастика, силові тренування, дихальна та артикуляційна гімнастика, дозволяє створити комплексну систему, яка ефективно відновлює фізичне здоров'я ветеранів. Регулярна оцінка прогресу та корекція програм займає ключове місце у досягненні стабільного результату [2, с. 297].

Таким чином, фізична реабілітація є ефективною системою фізичних методів, що сприяє відновленню фізичного стану

ветеранів, учасників бойових дій та військовослужбовців, покращує їх рухові функції, загальну витривалість та психологічну стійкість. Вона дозволяє не лише відновити здоров'я, а й підтримувати його на високому рівні, сприяє адаптації до цивільного життя та покращенню якості життя ветеранів. Інтеграція сучасних фізичних методів і технологій у реабілітаційні програми забезпечує комплексний підхід і максимальну ефективність відновлювальних заходів.

Список використаних джерел:

1. Богдановська Н.В., Кальонова І.В. *Фізична реабілітація засобами фізіотерапії*: підручник. Суми: Університетська книга, 2020. 328 с.
2. Сокрут В. М., Синяченко О. В., Сокрут О. П. *Фізична, реабілітаційна та спортивна медицина*: підручник для студентів і лікарів / за ред. В. М. Сокрута. Краматорськ: Каштан, 2019. 480 с.
3. Тюріна Д.М. *Сучасні підходи до реабілітації та реадптації військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей: збірник матеріалів Першої міжнародної науковопрактичної конференції* / за заг. ред. Бринзи М.С. Харків: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2024, С. 27 - 29

References:

1. Bohdanovska, N. V., & Kalonova, I. V. *Fizychna rehabilitatsiia zasobamy fizioterapii: pidruchnyk*. Sumy: Universytetska knyha, 2020. 328 p. [in Ukrainian].
2. Sokrut, V. M., Syniachenko, O. V., Sokrut, O. P., et al. *Fizychna, rehabilitatsiina ta sportyvna medytsyna: pidruchnyk dlia studentiv i likariv* / ed. by V. M. Sokrut. Kramatorsk: Kashtan, 2019. Vol. 1. 478 p. [in Ukrainian].
3. Tiurina, D. M. *Henderno-chutlyvyi pidkhid u rehabilitatsii ta readaptatsii viiskovosluzhbovtsiv, veteraniv ta chleniv yikh simei*. In: *Suchasni pidkhody do rehabilitatsii ta readaptatsii viiskovosluzhbovtsiv, veteraniv ta chleniv yikh simei: zbirnyk materialiv Pershoi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University, 2024. Pp. 27–29. [in Ukrainian].

Ірина Завадська

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

irynazavadska80@gmail.com

Віктор Клевчук

студента IV курсу

спеціальності І10 Соціальна робота та консультування

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ПРАВА ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

У статті розглянуто питання прав здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в сучасній українській освіті. Проаналізовано міжнародні стандарти та національне законодавство щодо забезпечення рівного доступу до освіти. Розкрито ключові принципи інклюзивної освіти, включаючи доступність, соціальну інтеграцію, індивідуалізацію навчання та психолого-педагогічний супровід. Наведено практичні аспекти реалізації прав у закладах фахової передвищої освіти та визначено шляхи підвищення ефективності соціальної підтримки студентів.

Ключові слова: особливі освітні потреби, інклюзивна освіта, права здобувачів освіти, соціальна інтеграція, індивідуальна програма розвитку, доступність освіти.

Abstract. The article examines the rights of students with special educational needs in the context of modern education in Ukraine. International standards and national legislation ensuring equal access to education are analyzed. The key principles of inclusive education, including accessibility, social integration, individualized learning, and psycho-pedagogical support, are discussed. Practical aspects of implementing rights in colleges and higher education institutions are highlighted, as well as ways to enhance the effectiveness of social support for students.

Keywords: special educational needs, inclusive education, students' rights, social integration, individual development program, accessibility of education.

Реалізація прав здобувачів освіти з особливими освітніми потребами (ООП) є важливим показником соціальної справедливості та демократичного розвитку освітньої системи. Особи з ООП потребують додаткових освітніх, психолого-педагогічних та соціальних умов для повноцінного засвоєння навчальних програм та інтеграції в освітнє середовище [1].

В Україні питання інклюзивної освіти регламентується Конституцією України, Законом України «Про освіту», Законом

«Про загальну середню освіту», а також міжнародними документами, серед яких Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю та Декларація прав людини [2; 3]. Інклюзивна освіта передбачає забезпечення рівного доступу до навчання, створення безбар'єрного середовища та індивідуальної підтримки здобувачів освіти.

Метою дослідження є аналіз прав здобувачів освіти з ООП, виявлення основних проблем та перспектив їх реалізації у закладах фахової передвищої освіти.

Термін «особливі освітні потреби» використовується для осіб, які потребують додаткових умов навчання, зокрема через фізичні, сенсорні, когнітивні або соціальні обмеження. Такі потреби можуть включати спеціальні методики, адаптовані навчальні матеріали, підтримку психолого-педагогів і соціальних працівників [4].

Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю визначає право на освіту та соціальну інтеграцію без дискримінації [2]. Закон України «Про освіту» гарантує рівний доступ до освіти для всіх громадян та створення умов для здобуття освіти особами з ООП [1]. Реалізація прав передбачає інклюзивні класи, адаптовані освітні програми, спеціальні засоби навчання та підтримку педагогів і психологів.

До ключових принципів інклюзивної освіти належать:

- доступність освіти для всіх;
- рівність можливостей навчання;
- індивідуалізація навчальних програм;
- соціальна інтеграція;
- психолого-педагогічна підтримка [5].

Дотримання цих принципів забезпечує соціальну та академічну інтеграцію здобувачів освіти з ООП, зменшує дискримінаційні ризики та підвищує ефективність навчання.

Особи з ООП мають право на навчання у закладах, що забезпечують фізичну, інформаційну та освітню доступність. Важливим є усунення бар'єрів у навчальних приміщеннях, створення доступних навчальних матеріалів та ресурсів [3; 4].

Інклюзивне навчання передбачає спільне навчання студентів з ООП та їхніх однолітків без спеціальної ізоляції, із застосуванням адаптованих програм та методик [4; 5]. Це сприяє розвитку соціальних навичок та самостійності.

Психолого-педагогічний супровід включає індивідуальні консультації, корекційно-розвивальні заняття та соціальну

адаптацію. Підтримка спрямована на розвиток потенціалу здобувача освіти та підвищення його академічної успішності [5; 6].

Індивідуальна програма розвитку (ІПР) розробляється з урахуванням особливостей здобувача освіти та забезпечує адаптацію навчальних матеріалів і темпів навчання [5].

Особи з ООП мають право на рівність у доступі до освіти та участі у суспільному житті, без обмежень за станом здоров'я або особливостями розвитку [2].

Створення безбар'єрного освітнього середовища включає доступ до аудиторій, бібліотек, навчальних матеріалів та електронних ресурсів. Педагоги повинні володіти компетенціями з інклюзії та адаптації програм [5; 6].

Команда супроводу включає педагогів, психологів, соціальних працівників та медичних фахівців, що забезпечує комплексний підхід до навчання та соціальної адаптації [6].

Активна взаємодія з родинами та громадськими організаціями сприяє ефективній підтримці студентів і створенню додаткових ресурсів для їхнього навчання [6].

Систематичний моніторинг результатів навчання, соціальної інтеграції та задоволеності студентів освітнім процесом дозволяє коригувати освітні програми та удосконалювати методики [6].

Реалізація прав здобувачів освіти з ООП є важливою складовою сучасної системи освіти. Основні права включають доступність освіти, інклюзивне навчання, психолого-педагогічний супровід, індивідуальні програми розвитку та недискримінацію.

Ефективна реалізація цих прав забезпечується через створення інклюзивного середовища, міждисциплінарну взаємодію педагогів і фахівців та активну співпрацю з родинами. Це сприяє академічному успіху та соціальній інтеграції студентів з ООП.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 15.03.2026).
2. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. United Nations. URL: <https://www.un.org/disabilities> (accessed: 15.03.2026).
3. Нормативноправова база з питань інклюзивної освіти. URL: <https://bilopillya-osvita.gov.ua/normativnopravova-baza> (дата звернення: 15.03.2026).
4. Florian L. The SAGE Handbook of Special Education. London: SAGE Publications, 2014.

5. Інклюзивна освіта: методичні рекомендації для закладів фахової передвищої освіти / Міністерство освіти і науки України, 2021.
6. Ensuring the right to education for persons with disabilities and special educational needs. Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights. URL: <https://ombudsman.gov.ua> (accessed: 15.03.2026).

References:

1. Law of Ukraine "On Education" dated 05.09.2017 No. 2145 VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (accessed: 15.03.2026).
2. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. United Nations. URL: <https://www.un.org/disabilities> (accessed: 15.03.2026).
3. Regulatory framework on inclusive education. URL: <https://bilopillya-osvita.gov.ua/normativnopravova-baza> (accessed: 15.03.2026).
4. Florian, L. *The SAGE Handbook of Special Education*. London: SAGE Publications, 2014.
5. Inclusive Education: Methodological Recommendations for Institutions of Pre-Higher Education / Ministry of Education and Science of Ukraine, 2021.
6. Ensuring the Right to Education for Persons with Disabilities and Special Educational Needs. Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights. URL: <https://ombudsman.gov.ua> (accessed: 15.03.2026).

Ірина Завадська

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук*

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

irynazavadska80@gmail.com

Ірина Королішин

студентка IV курсу спеціальності С4 Психологія

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ СТРЕСОСТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті розглядається проблема формування стресостійкості студентів у процесі навчання у закладах вищої освіти. Проаналізовано основні соціально-психологічні фактори, що впливають на здатність студентів ефективно долати стресові ситуації. Визначено, що важливими чинниками розвитку стресостійкості є індивідуально-

психологічні ресурси особистості, соціальна підтримка, особливості освітнього середовища, а також сформованість навичок саморегуляції та копінг-стратегій. Зазначено, що високий рівень стресостійкості сприяє збереженню психічного здоров'я студентів, підвищенню їхньої академічної успішності та соціальної адаптації.

Ключові слова: стрес, стресостійкість, студенти, соціально-психологічні фактори, адаптація, соціальна підтримка, копінг-стратегії.

The article examines the problem of developing students' stress resilience during their studies in higher education institutions. The main socio-psychological factors influencing students' ability to effectively cope with stressful situations are analyzed. It is determined that important factors in the development of stress resilience include individual psychological resources of the personality, social support, characteristics of the educational environment, as well as the formation of self-regulation skills and coping strategies. It is noted that a high level of stress resilience contributes to maintaining students' mental health, increasing their academic performance, and improving their social adaptation.

Keywords: stress, stress resistance, students, socio-psychological factors, adaptation, social support, coping strategies.

У сучасних умовах розвитку суспільства проблема психічного здоров'я молоді набуває особливої актуальності. Навчання у закладах вищої освіти супроводжується значним інтелектуальним та емоційним навантаженням, що може призводити до виникнення стресових станів. Студенти стикаються з необхідністю адаптації до нових умов навчання, соціального середовища, підвищених вимог до самостійної роботи та відповідальності за власні результати навчання. У зв'язку з цим важливим стає формування стресостійкості як психологічної здатності ефективно долати труднощі та зберігати емоційну рівновагу.

Стресостійкість розглядається як інтегративна властивість особистості, що забезпечує здатність людини адаптуватися до складних життєвих ситуацій, протистояти негативному впливу стресових факторів та відновлювати психологічну рівновагу після пережитих труднощів. Дослідники визначають її як динамічну здатність людини долати життєві виклики завдяки взаємодії особистісних та соціальних ресурсів [10].

Проблема стресостійкості студентів активно досліджується у психологічній науці. Особливу увагу приділяють вивченню факторів, що впливають на формування цієї якості. Дослідження свідчать, що на рівень стресостійкості впливають як внутрішні психологічні ресурси особистості, так і соціальні умови її розвитку.

До таких факторів належать самооцінка, впевненість у власних можливостях, особистісні риси, соціальна підтримка, характер міжособистісних взаємин та особливості освітнього середовища [5].

Студентський вік є важливим етапом становлення особистості, формування життєвих цінностей, професійної ідентичності та психологічної стійкості. У цей період молодь переживає значні психоемоційні навантаження, пов'язані з навчальною діяльністю, соціальними змінами та процесом самореалізації. Дослідження показують, що студенти часто стикаються зі стресом під час адаптації до навчання у закладі вищої освіти, особливо на першому курсі [7].

Одним із ключових соціально-психологічних факторів стресостійкості є соціальна підтримка. Вона включає підтримку з боку родини, друзів, однокурсників та викладачів. Наявність позитивних соціальних взаємин сприяє зниженню рівня тривожності та підвищенню психологічної стабільності студентів. Дослідження показують, що соціальна підтримка та позитивна самооцінка є важливими предикторами психологічної стійкості студентів, оскільки сприяють формуванню відчуття безпеки та впевненості у власних силах [5].

Не менш важливим фактором є індивідуально-психологічні особливості особистості. До них належать рівень самооцінки, саморегуляції, емоційної стабільності, мотивації до навчання та здатності до самоконтролю. Дослідження свідчать, що такі характеристики, як самоповага, впевненість у власних можливостях та внутрішня мотивація, сприяють формуванню психологічної стійкості та здатності ефективно долати стресові ситуації [0].

Крім того, важливу роль відіграють копінг-стратегії – способи подолання стресу, які використовує людина. Конструктивні копінг-стратегії, такі як активне вирішення проблем, пошук соціальної підтримки, позитивне мислення та саморегуляція емоцій, сприяють підвищенню рівня стресостійкості. Натомість уникнення проблем або пасивні форми реагування можуть призводити до погіршення психоемоційного стану.

Дослідники також підкреслюють важливість особистісних ресурсів, які забезпечують психологічну стійкість. До таких ресурсів належать життєстійкість, оптимізм, гнучкість

мислення та здатність адаптуватися до змін. Внутрішні фактори стресостійкості включають конструктивні поведінкові стратегії подолання стресу, механізми психологічного захисту та здатність особистості зберігати емоційну рівновагу у складних ситуаціях [4].

Важливим чинником формування стресостійкості студентів є також освітнє середовище. Організація навчального процесу, стиль взаємодії викладачів зі студентами, психологічний клімат у студентській групі можуть значно впливати на психоемоційний стан молоді. Позитивна атмосфера взаємопідтримки у студентському колективі сприяє розвитку почуття приналежності до групи, що, у свою чергу, підвищує рівень психологічної стабільності.

Фізична активність та позанавчальна діяльність також можуть відігравати важливу роль у формуванні стресостійкості. Дослідження свідчать, що зацікавленість спортом та сприятливе спортивне середовище позитивно впливають на психологічну стійкість студентів і допомагають зменшувати рівень академічного стресу [11].

У сучасних умовах особливої актуальності набуває проблема стресостійкості української молоді. Соціально-економічні зміни, воєнні події та нестабільність у суспільстві створюють додаткові психологічні навантаження. Дослідження свідчать, що високий рівень психологічної стійкості допомагає молоді зменшувати прояви тривожності та депресії, а також сприяє підвищенню якості життя [2].

Таким чином, стресостійкість студентів формується під впливом комплексу соціально-психологічних факторів. До них належать особистісні характеристики, соціальна підтримка, копінг-стратегії, особливості освітнього середовища та рівень соціальної адаптації. Формування цієї якості є важливим завданням психологічного супроводу освітнього процесу, оскільки вона сприяє збереженню психічного здоров'я студентів та підвищенню ефективності їхньої навчальної діяльності.

Отже, розвиток стресостійкості студентів потребує комплексного підходу, що включає психологічну підтримку, створення сприятливого освітнього середовища, розвиток навичок саморегуляції та формування позитивних соціальних взаємин. Реалізація таких заходів сприятиме підвищенню психологічного благополуччя студентської молоді та успішності їхньої професійної підготовки.

Список використаних джерел:

1. Купреєва О. Психологічні фактори життєстійкості студентів з інвалідністю. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. 2020. С. 36–42.
2. Sodolevska V. Psychological maladaptation and resilience: the experience of Ukrainian youth during the war. *Psychosomatic Medicine and General Practice*. 2025.
3. Kosyanova O., Karpych I. Personality characteristics and stress resilience of students: psychological counseling as a means of enhancing stress tolerance. *Bulletin of the Academy of Labor, Social Relations and Tourism*. 2025.
4. Mazai L. The internal factors of stress resistance as elements of future psychologists' professional resourcefulness. *Personality and Environmental Issues*. 2023.
5. Investigating the predictability of social support and self-esteem on student resilience. *Journal of Education and Health Promotion*. 2023.
6. Pukhno S. Stress resilience of students of higher education institutions as a psychological problem. *Slobozhanskyi Scientific Bulletin. Psychology*. 2023.
7. Журавльов С., Михайленко В., Лускань О. Стресостійкість та психологічні особливості студентів першого курсу під час екзаменаційної сесії. Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова. 2023.
8. Zhang Y., et al. How and when resilience can boost student academic performance. *Journal of Happiness Studies*. 2024.
9. BMC Medical Education. The relationships between resilience and student personal factors in an undergraduate medical program. 2021.
10. BMC Psychology. The influence mechanism of sports interest and sports atmosphere on students' resilience. 2024.

References:

1. Kuprieieva, O. Psychological Factors of Resilience in Students with Disabilities. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Psychology*. 2020. pp. 36–42.
2. Sodolevska, V. Psychological Maladaptation and Resilience: The Experience of Ukrainian Youth During the War. *Psychosomatic Medicine and General Practice*. 2025.
3. Kosyanova, O., Karpych, I. Personality Characteristics and Stress Resilience of Students: Psychological Counseling as a Means of Enhancing Stress Tolerance. *Bulletin of the Academy of Labor, Social Relations and Tourism*. 2025.

4. Mazai, L. The Internal Factors of Stress Resistance as Elements of Future Psychologists' Professional Resourcefulness. *Personality and Environmental Issues*. 2023.
5. Investigating the Predictability of Social Support and Self-Esteem on Student Resilience. *Journal of Education and Health Promotion*. 2023.
6. Pukhno, S. Stress Resilience of Students of Higher Education Institutions as a Psychological Problem. *Slobozhanskyi Scientific Bulletin. Psychology*. 2023.
7. Zhuravliov, S., Mykhailenko, V., Luskan, O. Stress Resilience and Psychological Characteristics of First-Year Students During the Examination Session. *Scientific Journal of M. P. Drahomanov National Pedagogical University*. 2023.
8. Zhang, Y., et al. How and When Resilience Can Boost Student Academic Performance. *Journal of Happiness Studies*. 2024.
9. The Relationships Between Resilience and Student Personal Factors in an Undergraduate Medical Program. *BMC Medical Education*. 2021.
10. The Influence Mechanism of Sports Interest and Sports Atmosphere on Students' Resilience. *BMC Psychology*. 2024.

Людмила Комарніцька

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ludmulka0@gmail.com

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ЯК ЧИННИК ВІДНОВЛЕННЯ ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті розглянуто роль психосоціальної допомоги як важливого чинника відновлення вразливих верств населення в умовах війни. Проаналізовано основні психологічні наслідки воєнних подій для населення, зокрема підвищення рівня тривожності, депресивних станів, посттравматичного стресу та порушення соціальних зв'язків. Визначено основні групи населення, які потребують особливої підтримки: дітей, внутрішньо переміщених осіб, людей похилого віку, осіб з інвалідністю, ветеранів війни та членів їхніх сімей. Розкрито сутність психосоціальної допомоги як комплексної системи психологічних і соціальних заходів, спрямованих на покращення психоемоційного стану людини, розвиток резильєнтності та відновлення соціального функціонування. Охарактеризовано основні форми психосоціальної підтримки, серед яких індивідуальне консультування, групова підтримка, соціальний супровід, а також терапевтичні та творчі методи роботи. Наведено приклади практичної реалізації програм

психосоціальної допомоги для внутрішньо переміщених осіб, дітей та інших вразливих категорій населення. Підкреслено значення міждисциплінарної взаємодії психологів, соціальних працівників і волонтерів у процесі надання допомоги. Зроблено висновок, що розвиток системи психосоціальної підтримки є важливим чинником подолання наслідків війни, підвищення психологічної стійкості населення та відновлення соціальної стабільності суспільства.

Ключові слова: психосоціальна допомога, війна, психічне здоров'я, вразливі верстви населення, внутрішньо переміщені особи, резильєнтність, психологічна підтримка, соціальна адаптація.

The article examines psychosocial assistance as an important factor in the recovery of vulnerable population groups in wartime conditions. The main psychological consequences of war for the population are analyzed, including increased anxiety, depressive states, post-traumatic stress, and the disruption of social ties. The study identifies the groups most vulnerable to the negative psychological effects of war, such as children, internally displaced persons, the elderly, people with disabilities, war veterans, and their family members. The essence of psychosocial assistance is revealed as a comprehensive system of psychological and social measures aimed at improving emotional well-being, strengthening resilience, and restoring social functioning. The main forms of psychosocial support are characterized, including individual counseling, group support, social support services, and therapeutic and creative methods. Examples of practical implementation of psychosocial assistance programs for internally displaced persons, children, and other vulnerable groups are presented. The importance of interdisciplinary cooperation between psychologists, social workers, and volunteers in providing effective assistance is emphasized. It is concluded that the development of psychosocial support systems is a key factor in overcoming the consequences of war, strengthening psychological resilience, and restoring social stability in society.

Key words: psychosocial assistance, war, mental health, vulnerable populations, internally displaced persons, resilience, psychological support, social adaptation.

Війна є одним із найбільш травматичних соціальних явищ, що суттєво впливає на психічне здоров'я людини та суспільства загалом. Воєнні події супроводжуються загрозою життю, вимушеним переміщенням населення, руйнуванням соціальних зв'язків, втратою близьких людей і матеріальних ресурсів. У таких умовах особливої актуальності набуває психосоціальна допомога, яка спрямована на підтримку психологічного благополуччя людини та відновлення її соціального функціонування [5, с. 56].

Дослідження свідчать, що війна може викликати у людей тривожні розлади, депресію, посттравматичний стресовий розлад, а також інші психологічні проблеми, пов'язані з пережитим травматичним досвідом. За оцінками фахівців, значна частина

населення, що постраждала від війни, потребує психологічної підтримки та реабілітації [4]. Психосоціальна допомога в таких умовах стає важливим інструментом відновлення психологічної рівноваги, підвищення стійкості особистості та зміцнення соціальної згуртованості.

Наприклад, у 2022-2023 роках численні українські громади організували мобільні психологічні бригади для підтримки внутрішньо переміщених осіб. У таких бригадах працюють соціальні працівники, психологи та волонтери, які надають консультації, проводять групові тренінги та навчання з подолання стресу. Один із випадків описує сім'ю, яка була змушена залишити Харків і знайти притулок у західних областях України. Психолог допоміг батькам організувати повсякденний розпорядок дітей, використовуючи ігрові методики та творчі заняття, що дозволило родині відчувати певну стабільність навіть у новому середовищі [3].

Психосоціальна допомога є комплексною системою підтримки, яка поєднує психологічні та соціальні заходи, спрямовані на покращення психоемоційного стану людини та відновлення її здатності функціонувати в суспільстві. Вона включає індивідуальне та групове консультування, психоосвітні програми, соціальну підтримку, а також різноманітні форми терапевтичної діяльності [1, с. 94].

Основними цілями психосоціальної допомоги є зниження рівня стресу та тривоги, підвищення психологічної стійкості (резильєнтності), відновлення соціальних зв'язків і розвиток адаптивних стратегій поведінки в умовах кризи.

Наприклад, в одному із центрів підтримки внутрішньо переміщених осіб у Львові організовували тижневі групові тренінги для молоді, які включали навчання технік релаксації, вправи на розвиток емоційної саморегуляції та рольові ігри для формування навичок взаємодії з іншими членами громади. Учасники зазначали, що після занять вони відчували себе більш упевнено, а рівень їхньої тривожності зменшувався [2, с. 143].

Найбільш уразливими до негативних психологічних наслідків війни є такі категорії населення: діти, люди похилого віку, внутрішньо переміщені особи, особи з інвалідністю, ветерани війни та члени їхніх сімей.

Діти особливо гостро реагують на події війни, оскільки їхня психіка перебуває у процесі формування. Вони можуть переживати

страх, тривогу, порушення сну та труднощі у навчанні. У таких випадках психологічна допомога часто включає ігрову терапію, творчі заняття та інші методи, що допомагають дітям виразити свої емоції й подолати пережитий стрес [3].

Наприклад, у дитячому центрі психології в Києві проводилися заняття, під час яких діти малювали свої страхи та обговорювали їх у групі. Одна дитина зобразила на малюнку вибухи та руйнування будинку. Психолог разом із учасниками групи допоміг дитині осмислити власні емоції, що сприяло зниженню рівня тривожності та формуванню відчуття безпеки.

Категорія внутрішньо переміщених осіб часто стикається з проблемами адаптації до нового місця проживання, пошуку роботи та інтеграції у нову спільноту. Психосоціальна допомога в таких випадках включає психологічну підтримку та соціальний супровід. Наприклад, родина, яка була змушена залишити Маріуполь, отримала консультації психолога щодо організації повсякденного життя, а соціальний працівник допоміг їм зареєструвати дітей до нової школи та знайти житло. Завдяки цьому сім'я змогла швидше адаптуватися до нових умов [5, с. 73].

Люди похилого віку та особи з інвалідністю мають підвищену вразливість до соціальної ізоляції та психоемоційного стресу. У будинках для людей похилого віку організовуються групові заняття з психологом, творчі активності та фізичні вправи, що допомагає мешканцям зберігати активність, підтримувати соціальні контакти та зменшувати відчуття тривоги [4].

Психосоціальна допомога в умовах війни реалізується через різноманітні форми та методи підтримки, спрямовані на відновлення психологічної рівноваги людини, зменшення рівня стресу та покращення її соціальної адаптації. Вибір конкретної форми допомоги залежить від потреб людини, її психоемоційного стану та життєвих обставин. Найбільш поширеними формами психосоціальної допомоги є індивідуальне консультування, групова підтримка, соціальний супровід, а також використання терапевтичних і творчих методів.

Індивідуальне консультування передбачає роботу психолога з окремою людиною з метою оцінки її психологічного стану та розроблення індивідуального плану допомоги. Наприклад, молода жінка, яка втратила дім унаслідок обстрілів, отримала

індивідуальні консультації, спрямовані на подолання тривожних переживань та формування нових соціальних контактів. Групова підтримка є важливою формою психосоціальної допомоги, оскільки групові зустрічі дають можливість учасникам ділитися власним досвідом, обговорювати емоції та знаходити підтримку серед людей із подібними життєвими обставинами. Наприклад, група підтримки для матерів із дітьми, які переїхали із зон активних бойових дій, допомогла учасницям виробити ефективні стратегії організації навчання дітей та подолання стресу.

Важливим напрямом психосоціальної допомоги є соціальний супровід, у межах якого соціальні працівники допомагають вирішувати повсякденні проблеми, сприяють отриманню доступу до освіти, медичних послуг і працевлаштування. Наприклад, психолог і соціальний працівник спільно допомагають родині знайти нову квартиру, школу для дітей та необхідні медичні послуги, що значно знижує рівень психологічного напруження. Крім того, у роботі з постраждалими активно використовуються терапевтичні та творчі методи. Арт-терапія, музична терапія та ігрові методики допомагають людині виразити власні емоції, знизити психологічне напруження та поступово подолати травматичний досвід. Наприклад, під час арт-терапевтичних занять учасники групи зображують свої емоції за допомогою кольору й форми, що дозволяє психологу оцінити рівень стресу та допомогти знайти ефективні шляхи подолання травматичних переживань [2, с.142].

Таким чином, психосоціальна допомога є ключовим чинником відновлення вразливих верств населення в умовах війни. Вона сприяє подоланню психологічних наслідків травматичних подій, формуванню психологічної стійкості та відновленню соціальних зв'язків.

Ефективна система психосоціальної підтримки повинна поєднувати індивідуальне консультування, групову підтримку, соціальний супровід та творчі методи терапії. Особливу увагу слід приділяти роботі з дітьми, внутрішньо переміщеними особами та іншими вразливими групами населення. Розвиток програм психосоціальної допомоги є важливим напрямом підтримки населення у період війни та післявоєнного відновлення суспільства.

Список використаних джерел:

1. Максименко С. Д. Психологія особистості : підручник. Київ : КММ, 2013. 296 с.
2. Ночовна Н. В., Коваль А. А., Шевчук В. В. Психологічна підтримка резильєнтності соціально вразливих груп населення засобами віршотерапії. *Ментальне здоров'я*. 2025. №4. С. 141-144.
3. Психічне здоров'я та психосоціальна підтримка населення. Товариство Червоного Хреста України. URL: redcross.org.ua (дата звернення: 10.03.2026).
4. Психосоціальна підтримка в Україні: програми допомоги постраждалим від війни. URL: solidarityfund.org.ua (дата звернення: 10.03.2026).
5. Соціальноправовий захист та психологічна допомога у кризових ситуаціях : рекомендації та поради в умовах війни. Київ : НБУВ, 2022. 84 с.

References:

1. Maksymenko S. D. *Psykhohihiia osobystosti* [Personality psychology]: pidruchnyk. Kyiv: KMM, 2013. 296 s.
2. Nochovna, N. V., Koval, A. A., Shevchuk, V. V. (2025). *Psykhohichna pidtrymka rezylientnosti sotsialno vrazlyvykh hrup naseleennia zasobamy virshoterapii* [Psychological support for the resilience of socially vulnerable groups of the population through poetry therapy]. *Mentalne zdorovia*, 4, 141-144.
3. *Psykhichne zdorovia ta psykhosotsialna pidtrymka naseleennia. Tovarystvo Chervonoho Khresta Ukrainy* [Mental health and psychosocial support of the population. Ukrainian Red Cross Society]. URL: redcross.org.ua (data zvernennia: 10.03.2026).
4. *Psykhosotsialna pidtrymka v Ukraini: prohramy dopomohy postrazhdalym vid viiny* [Psychosocial support in Ukraine: programs to assist war victims]. URL: solidarityfund.org.ua (data zvernennia: 10.03.2026).
5. *Sotsialno pravovyi zakhyst ta psykhohichna dopomoha u kryzovykh sytuatsiiakh: rekomendatsii ta porady v umovakh viiny* [Socio-legal protection and psychological assistance in crisis situations: recommendations and advice in wartime]. Kyiv: NBUV, 2022.

Сергій Кулібаба

здобувач I курсу спеціальності С4 «Психологія»

(ОПП «Реабілітаційна психологія»)

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

kulibabas@gmail.com

Науковий керівник: **Анатолій Михальський,**

кандидат медичних наук, доцент

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

mavanat@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ПРОЦЕСІ ЇХ ВІДНОВЛЕННЯ

Анотація. У статті розглянуто особливості психологічного консультування сімей військовослужбовців у процесі їх відновлення. Визначено основні труднощі, пов'язані з адаптацією до змін у сімейних відносинах, емоційними станами та наслідками травматичного досвіду. Окреслено ключові напрями допомоги, зокрема психоосвіту, розвиток комунікативних навичок, емоційну підтримку та сімейне консультування. Підкреслено важливість комплексного підходу для покращення психологічного клімату в родині та успішної адаптації.

Ключові слова: психологічне консультування, сім'ї військовослужбовців, відновлення, адаптація, сімейні відносини, психоосвіта, емоційна підтримка, комунікація.

Summary: The article examines the features of psychological counseling for families of military personnel during their recovery process. The main challenges related to adaptation to changes in family relationships, emotional states, and consequences of traumatic experience are identified. Key areas of support are outlined, including psychoeducation, communication skills development, emotional support, and family counseling. The importance of a comprehensive approach to improving the psychological climate in the family and ensuring successful adaptation is emphasized.

Keywords: psychological counseling, families of military personnel, recovery, adaptation, family relationships, psychoeducation, emotional support, communication.

Психологічне консультування сімей військовослужбовців у процесі їх відновлення є важливим складником комплексної реабілітації, оскільки саме родина виступає основним ресурсом підтримки для військового після повернення з бойових дій. Водночас і самі члени сім'ї зазнають значного психологічного навантаження, що обумовлює необхідність надання їм професійної допомоги. Від ефективності взаємодії в родині значною мірою залежить успішність адаптації військовослужбовця до мирного життя.

Сім'ї військових стикаються з низкою психологічних труднощів, пов'язаних із тривалою розлукою, невизначеністю, страхом за життя близької людини та змінами у звичних ролях. Після повернення військовослужбовця додому родина часто переживає складний період перебудови взаємин. Очікування, які формувалися під час розлуки, не завжди відповідають реальності. Це може спричиняти розчарування, конфлікти та емоційне віддалення між членами сім'ї [1, с. 83].

Особливу складність становить той факт, що військовослужбовець може повертатися з психологічними травмами, зокрема з проявами посттравматичного стресового розладу. Це проявляється у підвищеній тривожності, дратівливості, агресивності, замкнутості, порушеннях сну. Такі зміни поведінки часто стають незрозумілими для членів родини, що ускладнює взаєморозуміння та може призводити до загострення сімейних конфліктів [2, с. 48].

У цьому контексті психологічне консультування спрямоване не лише на підтримку військовослужбовця, але й на допомогу його родині. Основною метою є відновлення гармонійних взаємин, покращення комунікації та формування взаємної підтримки. Важливим завданням є створення безпечного простору, де кожен член сім'ї може висловити свої почуття, переживання та очікування.

Одним із ключових напрямів роботи є психоосвіта. Членам родини пояснюють особливості психологічних реакцій військового після повернення з війни, природу травматичного досвіду та можливі прояви стресу. Це дозволяє знизити рівень тривоги, уникнути неправильних інтерпретацій поведінки та сформувати більш толерантне і підтримуюче ставлення до військовослужбовця.

Важливою складовою консультування є розвиток ефективних навичок комунікації. Члени сім'ї навчаються відкрито і конструктивно висловлювати свої думки та почуття, слухати один одного, уникати звинувачень і агресії. Формування навичок емпатії сприяє кращому розумінню внутрішнього стану кожного та зменшенню напруження у взаєминах [3, с. 205].

Окрему увагу приділяють роботі з емоційними станами членів сім'ї. Часто вони можуть відчувати страх, втому, роздратування, провину або безсилля. Психолог допомагає усвідомити ці емоції, прийняти їх та знайти конструктивні способи їх вираження. Це

сприяє зниженню внутрішнього напруження та покращенню загального психологічного клімату в родині.

У процесі консультування також важливо працювати з рольовими змінами, які відбулися під час відсутності військовослужбовця. Наприклад, один із членів сім'ї міг взяти на себе додаткові обов'язки, і після повернення виникає необхідність перерозподілу ролей. Це може супроводжуватися труднощами, тому психолог допомагає родині знайти новий баланс, що задовольняє всіх її членів [1, с. 114].

Не менш важливим є розвиток навичок підтримки військовослужбовця. Родина навчається розпізнавати ознаки психологічного напруження, правильно реагувати на них та надавати емоційну підтримку. Водночас підкреслюється необхідність збереження власних ресурсів і турботи про власне психічне здоров'я, адже виснажений член сім'ї не може ефективно підтримувати інших.

Групові форми роботи, зокрема сімейні консультації або групи підтримки для родин військових, також є ефективними. Вони дозволяють обмінюватися досвідом, отримувати підтримку від людей, які перебувають у подібній ситуації, та зменшують відчуття ізольованості. Учасники таких груп можуть знайти нові способи вирішення проблем і відчуття, що вони не самі у своїх труднощах.

Особливу роль відіграє формування позитивних стратегій подолання стресу. До них належать фізична активність, спільне проведення часу, розвиток хобі, дотримання режиму дня. Такі практики допомагають зміцнювати сімейні зв'язки та створювати відчуття стабільності і безпеки [3, с. 161].

Психологічне консультування також спрямоване на профілактику кризових ситуацій у родині. Своєчасне виявлення проблем і робота з ними дозволяють запобігти їх загостренню. У разі необхідності психолог може рекомендувати додаткову допомогу, зокрема індивідуальну терапію або медичне втручання.

Важливо підкреслити, що процес відновлення є тривалим і потребує часу. Родина має пройти етапи адаптації, навчитися жити в нових умовах та приймати зміни, які відбулися. Психологічна підтримка на цьому шляху допомагає зменшити напруження, зміцнити взаємини та сприяти формуванню стійкості до стресу.

Таким чином, психологічне консультування сімей військовослужбовців є важливим інструментом у процесі їх

відновлення. Воно сприяє покращенню взаєморозуміння, розвитку ефективної комунікації, стабілізації емоційного стану та зміцненню сімейних зв'язків. Комплексний підхід до роботи з родиною забезпечує більш успішну адаптацію військовослужбовця до мирного життя та підвищує якість життя всіх членів сім'ї.

Список використаних джерел:

1. Борисова О. О. Психологічна допомога військовослужбовцям та їхнім сім'ям: навчальний посібник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2021. 256 с.
2. Кокур О. М. Психологія професійної діяльності військовослужбовців: навчальний посібник. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2019. 312 с.
3. Цимбалюк В. І., Марута Н. О., Кожина Г. М. Охорона ментального здоров'я та медико-психологічна реабілітація військовослужбовців в умовах гібридної війни: теорія і практика: навчальний посібник. Київ: Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Медицина», 2019. 312 с.

References:

1. Borysova, O. O. Psykholohichna dopomoha viiskovosluzhbovtciam ta yikhnim simiam: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Vydavnychiy dim "Slovo", 2021. 256 p. [in Ukrainian].
2. Kokun, O. M. Psykholohiia profesiinoi diialnosti viiskovosluzhbovtziv: navchalnyi posibnyk. Kyiv: NDTs HP ZSU, 2019. 312 p. [in Ukrainian].
3. Tsymbaliuk, V. I., Maruta, N. O., Kozhyna, H. M. Okhorona mentalnoho zdorovia ta medyko-psykholohichna reabilitatsiia viiskovosluzhbovtziv v umovakh hibrydnoi viiny: teoriia i praktyka. Kyiv: Vseukrainske spetsializovane vydavnytstvo "Medytsyna", 2021. 256 p. [in Ukrainian].

Ольга Левченко

здобувачка вищої освіти

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

Науковий керівник: **Оксана Палилюк**

кандидат історичних наук, доцент

доцент кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

ТВОРЧІ ПРАКТИКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ТРАВМАТИЧНІ ПОДІЇ

Анотація. У тезах розглянуто творчі практики як один із ресурсів психологічного відновлення осіб, які пережили травматичні події в умовах війни. Обґрунтовано, що досвід втрати, вимушеного переміщення, небезпеки, руйнування звичного життєвого простору та тривалого стресу може ускладнювати вербалізацію переживань, знижувати відчуття контролю над власним життям і посилювати потребу в м'яких, безпечних формах підтримки. Підкреслено, що творчі практики не варто розглядати як універсальний або самодостатній метод допомоги, однак у системі реабілітації вони можуть сприяти емоційному розвантаженню, символічному вираженню складного досвіду, відновленню саморегуляції, активізації особистісних ресурсів і поступовому поверненню до соціальної взаємодії. Окреслено практичні напрями застосування творчих методів: малювання, ліплення, робота з образами, колаж, музичні та тілесно-орієнтовані елементи, групові творчі заняття, ведення візуального щоденника, створення історій відновлення. Зроблено висновок, що творчі практики мають бути інтегровані в комплексну систему психологічної, соціальної та реабілітаційної підтримки з дотриманням принципів безпеки, добровільності, етичності й фахового супроводу.

Ключові слова: творчі практики, психологічне відновлення, травматичний досвід, реабілітація, арттерапія, саморегуляція, соціальна підтримка, війна.

The paper examines creative practices as a resource for psychological recovery of people who have experienced traumatic events during wartime. It is argued that experiences of loss, forced displacement, danger, destruction of the usual living environment and prolonged stress may complicate verbal expression, reduce a sense of control and increase the need for gentle and safe forms of support. Creative practices should not be considered a universal or self-sufficient method of assistance; however, within rehabilitation they may contribute to emotional relief, symbolic expression of difficult experiences, restoration of self-regulation, activation of personal resources and gradual return to social interaction. Practical areas of application include drawing,

modelling, image-based work, collage, music and body-oriented elements, group creative sessions, visual journaling and creating recovery stories. The paper concludes that creative practices should be integrated into a comprehensive system of psychological, social and rehabilitation support based on safety, voluntariness, ethics and professional guidance.

Key words: *creative practices, psychological recovery, traumatic experience, rehabilitation, art therapy, self-regulation, social support, war.*

Постановка проблеми. В умовах війни значна кількість людей стикається з подіями, що мають високий травматичний потенціал: загрозою життю, втратою близьких, вимушеним переміщенням, руйнуванням житла, розривом соціальних зв'язків, тривалим перебуванням у стані невизначеності. Такі переживання можуть ускладнювати здатність людини відкрито говорити про власний стан, довіряти іншим, зберігати емоційну рівновагу та брати участь у звичних соціальних практиках. У цьому контексті актуалізується потреба в реабілітаційних підходах, які не обмежуються лише вербальним консультуванням, а дають можливість безпечно виражати складний досвід через образ, колір, рух, звук, символ або творчу дію. Сучасні огляди підкреслюють, що мистецькі та експресивні методи можуть використовуватися як допоміжний напрям у роботі з травматичними переживаннями, зокрема завдяки можливості невербального вираження досвіду й поступового відновлення контакту з власними емоціями.

Мета тез полягає у теоретичному обґрунтуванні значення творчих практик у психологічному відновленні осіб, які пережили травматичні події, та у визначенні практичних умов їх безпечного застосування в системі реабілітації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових працях творчі методи розглядаються як складова ширшого поля психосоціальної підтримки та реабілітації. Систематичні огляди засвідчують, що арттерапія, музикотерапія, драматерапія, танцювально-рухова терапія та інші види творчих втручань можуть зменшувати вираженість окремих симптомів, пов'язаних із травматичним досвідом, однак їх доцільно застосовувати в поєднанні з іншими формами психологічної допомоги й фаховим супроводом [1; 2]. У працях, присвячених реабілітації військовослужбовців і ветеранів, наголошується на потенціалі мистецької діяльності для емоційного вираження, відновлення відчуття суб'єктності та соціального включення [3]. В українському контексті арттерапевтичні й творчі підходи дедалі частіше

розглядаються як частина підтримки людей, які переживають наслідки війни, а в цільовій моделі системи психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні серед напрямів підтримки згадуються творчі майстерні, програми арттерапії та ініціативи експресивних мистецтв [4]. Практичний український досвід також демонструє застосування малювання, гончарства, ткацтва та інших творчих форматів у центрах психосоціальної реабілітації.

Виклад основного матеріалу. Творчі практики в реабілітаційному процесі доцільно розглядати як м'який інструмент психологічного відновлення, який дає змогу людині працювати з переживаннями не лише через слово, а й через символічну дію. Для осіб із травматичним досвідом це має особливе значення, оскільки складні події не завжди можуть бути одразу проговорені або впорядковані у зв'язну розповідь. Образ, колір, форма, музика чи рух створюють проміжний простір між внутрішнім переживанням і його усвідомленням. У такому просторі людина може поступово наближатися до складного досвіду, не відчуваючи прямого тиску говорити про травматичну подію.

Одним із важливих завдань творчих практик є відновлення відчуття контролю. Травматичний досвід часто пов'язаний із переживанням безсилля, небезпеки й втрати передбачуваності. У процесі творчої діяльності людина самостійно обирає матеріали, кольори, форму, темп роботи, спосіб завершення або незавершення творчого продукту. Такі, на перший погляд, прості дії мають реабілітаційне значення, оскільки допомагають повернути людині досвід вибору, впливу й особистої межі. Особливо важливо, щоб фахівець не оцінював естетичну якість роботи, а підтримував сам процес вираження, адже метою є не художній результат, а психологічне відновлення.

Творчі практики можуть виконувати функцію емоційного розвантаження. Малювання, ліплення, робота з глиною, створення колажу, музичні вправи або робота з природними матеріалами дають можливість перенести внутрішнє напруження у зовнішню форму. Це може допомогти людині краще усвідомити власний стан, побачити його ніби збоку, зменшити інтенсивність переживань і перейти від хаотичного емоційного реагування до більш упорядкованого сприйняття себе. Водночас такі практики мають застосовуватися обережно, без примусу до відтворення травматичних подій і без інтерпретацій, які можуть бути

нав'язаними з боку фахівця.

Окреме значення мають групові творчі заняття. Для людей, які пережили травматичні події, важливо не лише працювати з власними емоціями, а й поступово відновлювати довіру до інших. Групова творча діяльність може створювати безпечне середовище, у якому учасники взаємодіють не через пряме обговорення болісного досвіду, а через спільну дію: створення колективного панно, символічної мапи ресурсів, дерева підтримки, колажу майбутнього, візуального щоденника відновлення. Такі формати сприяють соціальному включенню, зниженню відчуття ізоляції та формуванню досвіду прийняття в групі.

У процесі реабілітації творчі практики можуть поєднуватися з психоосвітою. Наприклад, після короткого пояснення про реакції організму на стрес фахівець може запропонувати учасникам створити образ власного ресурсу, безпечного місця, підтримувальної людини або дії, яка допомагає відновлювати рівновагу. Такий підхід робить психоосвітню інформацію не абстрактною, а особистісно значущою. Людина не лише чує про способи самодопомоги, а й створює власний візуальний або символічний орієнтир, до якого може повертатися в моменти напруження.

Практично значущим є використання творчих щоденників. Візуальний щоденник може містити малюнки, короткі записи, кольорові позначки настрою, символи дня, колажі, фрази підтримки, образи змін. Такий інструмент допомагає відстежувати динаміку стану, помічати ресурси, фіксувати маленькі кроки відновлення. Для осіб, яким складно вести традиційний письмовий щоденник, візуальна форма може бути доступнішою та менш напруженою. Водночас фахівець має пояснити, що щоденник є особистим простором людини, а його зміст не обов'язково демонструвати іншим.

Творчі практики мають особливу цінність у роботі з різними групами осіб, які пережили травматичні події: військовослужбовцями, ветеранами, внутрішньо переміщеними особами, дітьми, підлітками, жінками, родинами загиблих, людьми з інвалідністю. Для кожної групи необхідно добирати відповідні форми роботи. Наприклад, у роботі з дітьми доцільними можуть бути казкотерапевтичні й ігрові елементи, у роботі з дорослими — колаж, метафоричні образи, робота з глиною, музичні або тілесно-

орієнтовані практики. У роботі з військовими та ветеранами важливо уникати надмірного тиску на розкриття бойового досвіду й натомість зосереджуватися на темах ресурсу, ідентичності, відновлення, зв'язку з майбутнім і соціальної інтеграції.

Ефективність творчих практик значною мірою залежить від професійної підготовки фахівця. Соціальний працівник, психолог або реабілітолог має розуміти межі власної компетентності, дотримуватися принципів конфіденційності, добровільності, інформованої згоди, безпечної дистанції та недопущення повторної травматизації. Якщо під час творчої роботи в людини виникають інтенсивні реакції, фахівець повинен уміти стабілізувати стан, надати первинну підтримку й за потреби перенаправити до спеціалізованої допомоги. Отже, творчі практики не можуть використовуватися формально або лише як «заняття для дозвілля»; вони потребують чіткого розуміння мети, структури та безпечних меж.

У системі реабілітації творчі практики найкраще працюють тоді, коли вони є частиною комплексної допомоги. Їх доцільно поєднувати з психологічним консультуванням, соціальним супроводом, групами підтримки, фізичною реабілітацією, сімейною роботою, професійною адаптацією та громадськими ініціативами. Такий підхід відповідає сучасному розумінню відновлення як багатовимірного процесу, у якому людина потребує не лише зменшення симптомів, а й повернення до соціальних ролей, відновлення довіри, активності, самоповаги та відчуття життєвої перспективи.

Підсумовуючи, зазначимо, що творчі практики мають значний потенціал у роботі з особами, які пережили травматичні події, оскільки створюють безпечний простір для вираження, осмислення й поступового відновлення. Їхня сила полягає не в заміні традиційної психологічної допомоги, а в розширенні можливостей реабілітаційного процесу. Через творчість людина може повернути контакт із власними емоціями, відновити відчуття дії, побачити власні ресурси та поступово включитися в підтримувальну соціальну взаємодію.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Творчі практики є важливим допоміжним ресурсом психологічного відновлення осіб, які пережили травматичні події. Вони сприяють емоційному розвантаженню, символічному вираженню

складного досвіду, розвитку саморегуляції, відновленню відчуття контролю та поступовому поверненню до соціальної взаємодії. Їх застосування в реабілітаційному процесі має ґрунтуватися на принципах добровільності, безпеки, конфіденційності, недопущення повторної травматизації та фахового супроводу. Перспективними напрямками подальших досліджень є вивчення ефективності різних видів творчих практик у роботі з окремими групами осіб із травматичним досвідом, розроблення програм підготовки соціальних працівників і психологів до використання експресивних методів, а також створення міждисциплінарних моделей реабілітації, у яких творчість поєднується з психологічною, соціальною, фізичною та професійною підтримкою.

Список використаних джерел:

1. Baker F. A., Metcalf O., Varker T., O'Donnell M. A systematic review of the efficacy of creative arts therapies in the treatment of adults with PTSD. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*. 2018. Vol. 10, no. 6. P. 643–651. DOI: <https://doi.org/10.1037/tra0000353>.
2. Li Z., Tang Y., Gao Q., et al. Systematic review of the effectiveness of arts therapy for post-traumatic stress disorder. *Frontiers in Psychiatry*. 2025. Article 1716481. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsy.2025.1716481>.
3. Kudar K., Nsingi N., Seager M. J., Weavers M. Therapeutic use of art with active duty military members and Veterans with PTSD: A scoping review. *Journal of Military, Veteran and Family Health*. 2025. Vol. 11, no. 4. P. 72–86. DOI: <https://doi.org/10.3138/jmvfh-2024-0063>.
4. Mental Health Coordination Center of the Cabinet of Ministers of Ukraine. *Target Model for the System of Mental Health and Psychosocial Support in Ukraine*. Kyiv, 2024. Available at: .
5. Karpenko O. The role of art therapy in the comprehensive rehabilitation of military personnel with post-traumatic stress disorder. *Collection of Scientific Papers «Λ'ΟΓΟΣ»*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-22.11.2024.072>.

References:

1. Baker, F. A., Metcalf, O., Varker, T., & O'Donnell, M. A systematic review of the efficacy of creative arts therapies in the treatment of adults with PTSD. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 10(6), 2018. P. 643–651. DOI: <https://doi.org/10.1037/tra0000353> [in English].

2. Li, Z., Tang, Y., Gao, Q., et al. Systematic review of the effectiveness of arts therapy for post-traumatic stress disorder. *Frontiers in Psychiatry*, 2025. Article 1716481. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsy.2025.1716481> [in English].
3. Kudar, K., Nsingi, N., Seager, M. J., & Weavers, M. Therapeutic use of art with active duty military members and Veterans with PTSD: A scoping review. *Journal of Military, Veteran and Family Health*, 11(4), 2025. P. 72–86. DOI: <https://doi.org/10.3138/jmvfh-2024-0063> [in English].
4. Mental Health Coordination Center of the Cabinet of Ministers of Ukraine. *Target Model for the System of Mental Health and Psychosocial Support in Ukraine*. Kyiv, 2024. Available at: [in English].
5. Karpenko, O. The role of art therapy in the comprehensive rehabilitation of military personnel with post-traumatic stress disorder. *Collection of Scientific Papers «Л'ОГОС»*, 2024. DOI: <https://doi.org/10.36074/logs-22.11.2024.072> [in English].

Віталій Литвінчук

здобувач освіти Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільського державного інституту»

м. Кам'янець-Подільський, Україна

Науковий керівник: **Райса Козак**,

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів,
обліку та оподаткування імені С. Юрія

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ГРОМАДЯНАМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У статті розглянуто актуальність використання сучасних технологій соціальної роботи з громадянами похилого віку в умовах трансформаційних процесів в Україні. Визначено роль інноваційних підходів як інструменту підвищення якості життя, соціальної адаптації та підтримки психоемоційного стану людей старшого віку.

Ключові слова: соціальна робота, громадяни похилого віку, інноваційні технології, соціальна адаптація, якість життя, соціальні послуги.

The article considers the relevance of using modern technologies of social work with elderly citizens in the context of transformational processes in Ukraine. The role of innovative approaches as a tool for improving quality of life, social adaptation and supporting the psycho-emotional state of older people is determined.

Key words: social work, elderly citizens, innovative technologies, social adaptation, quality of life, social services.

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні зміни в Україні, зокрема демографічне старіння населення, зростання рівня самотності серед людей похилого віку та наслідки воєнних подій, актуалізують потребу у вдосконаленні системи соціальної роботи. Громадяни похилого віку часто стикаються з труднощами соціальної ізоляції, погіршенням стану здоров'я та обмеженим доступом до соціальних послуг. Традиційні підходи до соціальної підтримки не завжди відповідають сучасним викликам, що зумовлює необхідність впровадження інноваційних технологій у практику соціальної роботи.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та розкритті практичного потенціалу сучасних технологій соціальної роботи як ефективного інструменту підтримки, адаптації та підвищення якості життя громадян похилого віку в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціальної роботи з людьми похилого віку досліджується як українськими, так і зарубіжними науковцями. Зокрема, питання організації соціального обслуговування літніх людей висвітлено у працях Н. Коляди та І. Зверевої; аспекти активного старіння та соціальної інтеграції розкрито у дослідженнях О. Безпалько. Інноваційні підходи до соціальної підтримки населення аналізуються у роботах Л. Ключко та С. Харченка. Серед зарубіжних дослідників вагомий внесок у розвиток концепції активного довголіття зробили Р. Батлер та А. Волкер.

Виклад основного матеріалу. Інноваційність сучасних технологій соціальної роботи з громадянами похилого віку полягає у поєднанні традиційних форм допомоги з новітніми цифровими, соціально-психологічними та медико-соціальними підходами. Як зазначають дослідники, використання інформаційно-комунікаційних технологій відкриває нові можливості для соціальної інтеграції літніх людей, зокрема через онлайн-консультування, дистанційне навчання та цифрові платформи соціальної підтримки [3, с. 45].

Важливе місце займають технології активного старіння, що передбачають залучення людей похилого віку до громадської діяльності, волонтерства та освітніх програм. Це сприяє збереженню їхньої соціальної активності, формуванню відчуття значущості та підвищенню рівня психологічного благополуччя [4, с. 78].

Особливо ефективною є технологія соціального супроводу, яка базується на індивідуальному підході до кожного клієнта. Вона включає оцінку потреб, планування допомоги та постійний моніторинг стану людини. Такий підхід дозволяє забезпечити комплексну підтримку та своєчасно реагувати на зміни у житті літньої людини [1, с. 112].

Для громадян похилого віку значну роль відіграють також технології соціальної реабілітації та арт-терапевтичні практики. Залучення до творчої діяльності, груп взаємопідтримки та культурних заходів сприяє зниженню рівня тривожності, подоланню самотності та формуванню позитивного емоційного стану [2, с. 156].

Практичне впровадження зазначених технологій у діяльність територіальних центрів соціального обслуговування, громадських організацій та закладів соціального захисту забезпечує ефективний механізм підтримки громадян похилого віку. Це сприяє їхній адаптації до сучасних умов життя, підвищенню рівня самостійності та якості життя загалом [3, с. 98].

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Використання сучасних технологій соціальної роботи дозволяє значно підвищити ефективність підтримки громадян похилого віку, сприяє їхній соціальній інтеграції та покращенню психоемоційного стану. Інноваційні підходи створюють умови для активного довголіття та збереження соціальної ролі літньої людини в суспільстві. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці комплексних програм соціальної підтримки, адаптованих до потреб різних категорій громадян похилого віку, а також у впровадженні цифрових технологій у сферу соціального обслуговування.

Список використаних джерел:

1. Коляда Н. М. Соціальна робота з людьми похилого віку в Україні : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 200 с.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : теорія і практика. Київ : Академвидав, 2020. 312 с.
3. Соціальна робота в Україні: теорія і практика : навч. посіб. / за ред. І. Д. Зверевої. Київ, 2022. 256 с.
4. Walker A. Active Ageing and Quality of Life. London : Open University Press, 2019. 280 p.

References:

1. Koliada, N. M. Sotsialna robota z liudmy pokhyloho viku v Ukraini: navch. posib. [Social work with elderly people in Ukraine: textbook]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2021. 200 p. [in Ukrainian].
2. Bezpalko, O. V. Sotsialna pedahohika: teoriia i praktyka [Social pedagogy: theory and practice]. Kyiv: Akademydav, 2020. 312 p. [in Ukrainian].
3. Zvierieva, I. D. (Ed.). Sotsialna robota v Ukraini: teoriia i praktyka [Social work in Ukraine: theory and practice]. Kyiv, 2022. 256 p. [in Ukrainian].
4. Walker, A. Active Ageing and Quality of Life. London: Open University Press, 2019. 280 p. [in English].

Василина Мазурчак

здобувачка вищої освіти

*Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»*

*Науковий керівник: **Оксана Палилюк***

*кандидат історичних наук, доцент
доцент кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук*

*Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»*

СІМЕЙНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ З БОЙОВОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК СКЛАДОВА РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Анотація. У тезах розглянуто сімейну адаптацію військовослужбовців після повернення з бойового середовища як важливу складову психологічної та соціальної реабілітації. Обґрунтовано, що повернення до сімейного життя не є автоматичним процесом, оскільки бойовий досвід, тривала розлука, зміна життєвих ролей, емоційне напруження та різні очікування членів родини можуть ускладнювати відновлення близьких взаємин. Підкреслено, що сім'я може бути потужним ресурсом підтримки військовослужбовця, однак водночас сама потребує фахового супроводу, психоосвіти, комунікативної підтримки та допомоги в адаптації до нових умов спільного життя. Окреслено практичні напрями роботи: сімейне консультування, психоосвіта для членів родини, формування навичок безпечної комунікації, поступове відновлення довіри, підтримка партнерських і батьківсько-дитячих взаємин, перенаправлення до спеціалізованих служб у разі потреби. Зроблено висновок, що сімейна адаптація

має розглядатися як невід'ємна частина комплексної реабілітації військовослужбовців із бойовим досвідом.

Ключові слова: військовослужбовці, сімейна адаптація, бойовий досвід, реабілітація, психологічна підтримка, сімейні взаємини, комунікація, відновлення.

The paper examines family adaptation of service members after returning from the combat environment as an important component of psychological and social rehabilitation. It is argued that returning to family life is not an automatic process, since combat experience, prolonged separation, changes in family roles, emotional tension and different expectations of family members may complicate the restoration of close relationships. The family may become a powerful source of support for a service member; however, it also needs professional guidance, psychoeducation, communicative support and assistance in adapting to new conditions of living together. Practical areas of work include family counselling, psychoeducation for family members, development of safe communication skills, gradual restoration of trust, support for partner and parent-child relationships, and referral to specialized services when necessary. The paper concludes that family adaptation should be considered an integral part of comprehensive rehabilitation of service members with combat experience.

Key words: service members, family adaptation, combat experience, rehabilitation, psychological support, family relationships, communication, recovery.

Постановка проблеми. Повернення військовослужбовця з бойового середовища до сімейного життя є складним етапом, який передбачає не лише фізичне перебування вдома, а й поступове психологічне, емоційне та соціальне включення в родинну систему. За час служби змінюється сам військовослужбовець, змінюються його близькі, перерозподіляються сімейні ролі, накопичуються очікування, тривога, втома й нерідко невисловлені образи. Тому сімейна адаптація має розглядатися не як приватна справа родини, а як важливий напрям реабілітаційної роботи, що потребує участі психологів, соціальних працівників, медичних фахівців, громадських організацій і ветеранських сервісів. У дослідженні IREX щодо реінтеграції ветеранів в Україні окремо наголошено на потребі сімейного консультування, підтримки родин і допомоги у відновленні комунікації та стосунків після повернення до цивільного життя [1].

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення сімейної адаптації військовослужбовців після повернення з бойового середовища та визначенні практичних напрямів соціально-психологічної підтримки родини в процесі реабілітації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних

дослідженнях реінтеграції військовослужбовців підкреслюється, що повернення до цивільного життя не обмежується працевлаштуванням, фінансовою стабільністю чи медичним відновленням. Воно охоплює відновлення ідентичності, соціальних зв'язків, життєвих орієнтирів, емоційної рівноваги та здатності до близької взаємодії [2]. У публікації О. Ihnatovych зазначено, що ефективна підтримка ветеранів має поєднувати психологічний супровід, кар'єрне консультування, групову взаємодію, наставництво та міждисциплінарну співпрацю фахівців [2]. У міжнародних дослідженнях також акцентується, що бойовий досвід і посттравматичні прояви можуть впливати на партнерські взаємини, батьківсько-дитячу комунікацію, емоційну близькість і психологічне самопочуття членів родини [3; 4]. Матеріали National Center for PTSD підкреслюють, що симптоми посттравматичного стресу можуть позначатися на близьких стосунках, а залучення родини до психоосвіти й підтримки може бути важливим елементом допомоги [5].

Виклад основного матеріалу. Сімейна адаптація військовослужбовця після повернення з бойового середовища є процесом поступового відновлення взаєморозуміння, довіри, емоційної близькості та спільного життєвого ритму. Важливо розуміти, що родина не повертається до того самого стану, у якому вона перебувала до мобілізації, служби або тривалої розлуки. Усі її члени мають власний досвід війни: військовослужбовець — досвід бойового середовища, а члени родини — досвід очікування, тривоги, самостійного розв'язання побутових питань, виховання дітей, економічної нестабільності, інформаційного напруження та страху за близьку людину.

Однією з типових складностей є розбіжність очікувань. Родина може очікувати швидкого повернення до «нормального» життя, тоді як військовослужбовець потребує часу для адаптації, відновлення сну, зниження внутрішнього напруження, переосмислення досвіду та поступового включення в сімейні ролі. Водночас сам військовослужбовець може очікувати, що вдома все залишилося незмінним, однак за час його відсутності близькі набули нової самостійності, змінили побутові звички, ролі та способи прийняття рішень. Саме ця невідповідність очікувань часто стає джерелом напруження, непорозумінь і взаємного розчарування.

Особливе значення має комунікація в родині. Після повернення з бойового середовища військовослужбовець не завжди готовий говорити про пережите, а близькі не завжди розуміють, як ставити запитання, не тиснути й водночас не залишати людину наодинці. У такій ситуації важливо формувати навички безпечної комунікації: говорити про власні почуття без звинувачень, узгоджувати особисті межі, не вимагати негайної відвертості, не знецінювати мовчання, але й не уникати важливих тем. Родині потрібне розуміння, що відновлення близькості відбувається поступово, через уважність, терпіння, повагу до темпу іншої людини та готовність звернутися по допомогу.

Сім'я може бути потужним ресурсом реабілітації, оскільки саме в родинному середовищі людина часто відновлює відчуття прийняття, належності, значущості та життєвої перспективи. Однак родина не повинна залишатися єдиним «психологічним ресурсом» для військовослужбовця. Надмірне покладання відповідальності на дружину, чоловіка, батьків або дітей може призводити до емоційного виснаження членів сім'ї. Тому фахова підтримка має бути спрямована не лише на військовослужбовця, а й на його близьких, які також переживають наслідки війни, тривалої невизначеності та хронічного стресу.

Практичним напрямом роботи є сімейна психоосвіта. Її зміст може охоплювати пояснення типових реакцій після тривалого стресу, особливостей адаптації до мирного побуту, причин емоційної відстороненості, дратівливості, втоми, труднощів зі сном, потреби в особистому просторі. Важливо, щоб психоосвіта не створювала стигми й не «приклеювала» до військовослужбовця образ людини, яка обов'язково має психологічні порушення. Її завдання — допомогти родині краще розуміти стан одне одного, зменшити страх перед незрозумілими реакціями та сформувати готовність до конструктивної взаємодії.

Окремої уваги потребують партнерські взаємини. Тривала розлука, бойовий досвід, зміна ролей і накопичена втома можуть впливати на емоційну близькість, довіру, побутову взаємодію, розподіл відповідальності та спільне планування майбутнього. У роботі з подружжям або партнерами важливо не зводити проблему лише до стану військовослужбовця. Партнер або партнерка також може переживати виснаження, страх, образу, самотність, тривогу за дітей, фінансові труднощі. Тому сімейне консультування має

створювати простір, у якому обидві сторони можуть бути почутими без звинувачення й конкуренції за право на біль.

Не менш важливим є відновлення батьківсько-дитячих взаємин. Діти можуть по-різному реагувати на повернення батька або матері з війська: радістю, настороженістю, страхом, образою, прагненням постійної уваги або, навпаки, дистанціюванням. Військовослужбовець, який тривалий час був відсутній, також може відчувати складність у поверненні до батьківської ролі, особливо якщо дитина подорослішала або звикла до іншого розподілу відповідальності в сім'ї. Фахова допомога може полягати в поступовому відновленні спільних ритуалів, безпечних розмов, спільної діяльності, поясненні дитині змін у поведінці дорослого відповідно до її віку та недопущенні перекладання на дитину емоційної відповідальності за стан батьків.

У роботі з родинами військовослужбовців доцільно застосовувати міждисциплінарний підхід. Психолог може працювати з емоційним станом і комунікацією, соціальний працівник — із доступом до послуг, пільг, соціальної підтримки й ресурсів громади, медичний фахівець — із питаннями фізичного та психічного здоров'я, представники ветеранських просторів — із групами підтримки, наставництвом і соціальною інтеграцією. Така взаємодія важлива тому, що сімейні труднощі часто мають не лише психологічну, а й побутову, правову, економічну та соціальну природу.

Важливою умовою підтримки є раннє звернення по допомогу. Часто родини намагаються самостійно долати напруження до моменту, коли конфлікти стають гострими, а емоційне виснаження — значним. Саме тому соціальні служби, ветеранські центри, громади й громадські організації мають поширювати інформацію про доступні консультації, групи підтримки, кризові служби, програми для родин військовослужбовців. Допомога має бути не лише реакцією на кризу, а й профілактичним ресурсом, який підтримує родину на різних етапах повернення та адаптації.

Підсумовуючи, зазначимо, що сімейна адаптація військовослужбовців після повернення з бойового середовища є тривалим і багатовимірним процесом. Вона потребує часу, взаємної поваги, фахового супроводу, відкритої комунікації та визнання досвіду всіх членів родини. Сім'я може стати простором відновлення, однак для цього вона сама має отримувати підтримку,

знання й доступ до ресурсів. Саме тому реабілітаційна робота з військовослужбовцями має обов'язково включати сімейний вимір.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків.

Сімейна адаптація військовослужбовців після повернення з бойового середовища є важливою складовою психологічної та соціальної реабілітації. Вона охоплює відновлення довіри, партнерської взаємодії, батьківсько-дитячих стосунків, комунікативної відкритості, емоційної близькості та спільного життєвого планування. Ефективна підтримка родини має базуватися на психоосвіті, сімейному консультуванні, навичках безпечної комунікації, міждисциплінарній взаємодії та доступності соціальних сервісів. Перспективними напрямками подальших досліджень є вивчення потреб родин військовослужбовців на різних етапах повернення, розроблення програм сімейної психоосвіти, оцінювання ефективності груп підтримки для партнерів і дітей військовослужбовців, а також створення моделей комплексного супроводу родин у системі ветеранської політики, соціальної роботи й психологічної реабілітації.

Список використаних джерел:

1. IREX. *Study on Veterans' Reintegration: Key Needs and Challenges in Accessing Basic Services and Rights*. 2024.
2. Ihnatovych O. Veterans' psychological support during reintegration into civilian life. *Psychology and Personality*. 2025. Vol. 15, no. 1. P. 54–64. DOI: 10.33989/2226-4078.2025.1.54.
3. Creech S. K., Hadley W., Borsari B. The impact of military deployment and reintegration on children and parenting: A systematic review. *Professional Psychology: Research and Practice*. 2014. Vol. 45, no. 6. P. 452–464. DOI: 10.1037/a0035055.
4. Galovski T., Lyons J. A. Psychological sequelae of combat violence: A review of the impact of PTSD on the veteran's family and possible interventions. *Aggression and Violent Behavior*. 2004. Vol. 9, no. 5. P. 477–501. DOI: 10.1016/S1359-1789(03)00045-4.
5. Larsen S. E. PTSD and the Family. *National Center for PTSD*. U.S. Department of Veterans Affairs.
6. Monson C. M., Fredman S. J., Macdonald A., Pukay-Martin N. D., Resick P. A., Schnurr P. P. Effect of cognitive-behavioral couple therapy for PTSD: A randomized controlled trial. *JAMA*. 2012. Vol. 308, no. 7. P. 700–709. DOI: 10.1001/jama.2012.9307.

References:

1. IREX. *Study on Veterans' Reintegration: Key Needs and Challenges in Accessing Basic Services and Rights*. 2024 [in English].
2. Ihnatovych, O. Veterans' psychological support during reintegration into civilian life. *Psychology and Personality*, 15(1), 2025. P. 54–64. DOI: 10.33989/2226-4078.2025.1.54 [in English].
3. Creech, S. K., Hadley, W., & Borsari, B. The impact of military deployment and reintegration on children and parenting: A systematic review. *Professional Psychology: Research and Practice*, 45(6), 2014. P. 452–464. DOI: 10.1037/a0035055 [in English].
4. Galovski, T., & Lyons, J. A. Psychological sequelae of combat violence: A review of the impact of PTSD on the veteran's family and possible interventions. *Aggression and Violent Behavior*, 9(5), 2004. P. 477–501. DOI: 10.1016/S1359-1789(03)00045-4 [in English].
5. Larsen, S. E. PTSD and the Family. *National Center for PTSD*. U.S. Department of Veterans Affairs [in English].
6. Monson, C. M., Fredman, S. J., Macdonald, A., Pukay-Martin, N. D., Resick, P. A., & Schnurr, P. P. Effect of cognitive-behavioral couple therapy for PTSD: A randomized controlled trial. *JAMA*, 308(7), 2012. P. 700–709. DOI: 10.1001/jama.2012.9307 [in English].

Валентина Пасека

вчитель інформатики та технологій,

Комунальний заклад загальної середньої освіти

“Гімназія №25 імені Вадима Ангела Хмельницької міської ради”

м.Хмельницький

ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Проектна діяльність на уроках технологій є одним із найефективніших інструментів соціалізації та навчання в інклюзивному класі, яка дозволяє кожній дитині, незалежно від її нозології, відчувати себе успішною через створення реального продукту.

Проектна діяльність є справжнім «містком» між теорією та реальним життям, особливо коли маємо на меті створювати інклюзивне середовище для усіх учасників освітнього процесу. Організація проектної діяльності дозволяє відійти від сухого викладання до формату, де кожен знаходить своє місце, адже традиційний урок часто вимагає від усіх однакового результату.

Проектний метод та його застосування у школі є актуальною проблемою дослідження. У працях І. Литвин, Т. Зорочкіної та Н. Байдюк [3] ґрунтовно проаналізовано психолого-педагогічні технології інклюзивної освіти в початковій освіті. Авторки акцентують на значущість цих технологій як ключового інструменту індивідуалізації освітньої траєкторії кожного учня. На думку дослідниці О.В.Юдіної, саме проектний метод є універсальним інструментом у викладанні мистецтва, оскільки може бути інтегрований практично у кожен тему програми. Впровадження цієї технології дозволяє трансформувати пасивне споглядання у активну пізнавальну діяльність. Це суттєво стимулює внутрішню мотивацію учнів, забезпечує стабільну ситуацію успіху та формує стійкий інтерес до вивчення мистецьких дисциплін [5, с. 297]. На уроках дизайну і технологій, на думку дослідниці, «учням з ТПМ пропонуються задачі, які пов'язані з конструюванням виробу і потребують творчого підходу та винахідливості: завершити роботу, яка запропонована, відповідно плану або ескізу, потім виконати аналогічний проект» [5, с. 297-298].

Проектна діяльність передбачає те, що результат може бути варіативним. Якщо дитина з порушенням моторики не може ідеально виготовити деталь, вона може стати «головним дизайнером» або «аналітиком матеріалів», використовуючи цифрові інструменти. Для здобувачів освіти з особливими потребами соціалізація часто важливіша за саму технологію виготовлення виробу. У групі вони вчаться: домовлятися та розподіляти ролі, просити про допомогу та надавати її, справлятися з невдачами в процесі роботи.

Коли дитина бачить продукт, створений за її участі (від ідеї до втілення), вона перестає бути «об'єктом допомоги» і стає автором. Це найкраща терапія для підвищення самооцінки. Проектний підхід є моделлю, у якій учні здобувають знання та навички, працюючи протягом тривалого часу над дослідженням та розв'язанням складної, автентичної та актуальної проблеми. На відміну від традиційного уроку, де вчитель дає готову інформацію, у проектному підході центр уваги зміщується на самостійну діяльність учня.

Серед переваг проектного підходу слід виділити комфортний простір для розвитку критичного мислення, креативності,

розвитку комунікативних компетентностей здобувачів освіти, командної роботи; знання, здобуті під час розв'язання проблеми, запам'ятовуються краще, ніж зазубрені параграфи. Крім того, завдяки проектному підходу учні вчаться керувати часом, брати відповідальність на себе та доводити справу до кінця.

Ефективність проектної діяльності молодших школярів із особливими освітніми потребами (зокрема, з мовленнєвими порушеннями) залежить від ґрунтовної підготовчої роботи педагога. Вона передбачає детальний аналіз психофізичних можливостей дітей та чітке окреслення цілей і напрямів роботи. Ключовими умовами успішної реалізації проекту є раціональний розподіл обов'язків між фахівцями, визначення конкретної ролі для дитини з ООП та супровідний контроль усіх етапів. При цьому критично важливо забезпечити баланс між підтримкою дорослого та стимулюванням самостійної рефлексії учня щодо власних досягнень. Отже, проектний успіх тримається на трьох «китах»: чітко визначеній структурі взаємодії дорослих, адаптованій ролі для дитини з особливими потребами та ретельному моніторингу процесу. Водночас важливо уникати надмірної опіки: учень повинен мати простір для самостійного застосування знань та об'єктивного оцінювання власної діяльності

Проектна діяльність дозволяє не «підтягувати» дитину до загального стандарту, а створювати середовище, де стандарт адаптується під дитину та включає наступні передумови:

- Гнучкість ролей як шлях до успіху. Замість того, щоб змушувати кожного учня виконувати ідентичний набір дій, ми пропонуємо функціональний розподіл. Це дозволяє компенсувати певні дефіцити через сильні сторони:

- Для дітей з порушеннями моторики: Роль «Креативного директора» або «Аналітика» (робота з інформацією, пошук ідей, координація).
- Для дітей з розладами аутичного спектра: Роль «Технічного виконавця» або «Контролера якості» (чітке дотримання алгоритмів, деталізація, структурування даних).
- Для дітей з порушеннями мовлення: Роль «Дизайнера» або «Оформлювача» (візуалізація ідей через графіку, схеми, моделювання).
- Для дітей з лідерськими якостями: Роль «Спікера» або

«Менеджера проекту» (презентація результату, комунікація в групі).

- **Диференціація продукту**, а не лише процесу. Проект дозволяє учням продемонструвати свої знання різними способами. Результатом одного і того ж проекту може бути: фізична модель, цифрова презентація або відеоролик, інфографіка чи серія малюнків, аудіоподкаст або усне пояснення.

Це знімає стрес у дітей, яким важко дається традиційне письмове тестування.

- **Психологічний аспект: від «об'єкта» до «суб'єкта»**. В інклюзивному класі діти з ООП часто звикають до того, що їм постійно допомагають. Проектна діяльність змінює цю парадигму:

- Дитина стає необхідною частиною команди. Якщо «Дизайнер» не підготує ескіз, «Майстер» не зможе розпочати роботу.
- Це формує відчуття приналежності та відповідальності за спільний результат.

- **Роль вчителя та асистента**. Вчитель у цьому процесі стає фасилітатором. Його завдання — не контролювати кожен крок, а допомогти групі правильно розподілити ролі (враховуючи потенціал кожного); підготувати адаптивні інструменти (інструкції в картинках, спеціальне програмне забезпечення); забезпечити позитивну комунікацію всередині команди.

В інклюзивному класі проектний підхід працює як найкращий інструмент диференціації. Оскільки проект має багато ролей (дизайнер, аналітик, технічний виконавець, спікер), кожна дитина, незалежно від її освітніх потреб чи нозологій, може обрати ту роль, у якій вона буде найбільш ефективною та успішною. Проектне навчання — це дієвий спосіб подолання учнівської інертності. Завдяки реалізації проектів учні стають суб'єктами освітнього процесу, що підвищує їхню зацікавленість предметом. Метод дозволяє кожній дитині відчути результативність своєї праці, створюючи сприятливу психолого-емоційне середовище та умови для самореалізації.

Список використаної літератури:

1. Забродська Л.М, Онопрієнко О.В, Цимбалару А.Д., Хоружа Л.Л. Інформаційно-методичне забезпечення проектно-технологічної діяльності вчителя: Науково-методичний посібник / За ред. А.Д. Цимбалару, О.В. Онопрієнко. Х.: Вид. група «Основа», 2007.

2. Інноваційні технології в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посібник / за заг. ред. Л. Галенко. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 110 с.
3. Литвин І., Зорочкіна Т., Байдюк Н. Психолого-педагогічні технології інклюзивного навчання в початковій школі. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2024. No1–2. С.496–505. URI: <https://eprints.cdu.edu.ua/id/eprint/6814>
4. Ревуцька О. В. Інноваційні технології в навчанні осіб з особливими потребами. Управління в освіті : збірник матеріалів V Міжнародної науковопрактичної конференції, 14–16 квітня 2011 року / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти [та інші]. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. 300 с
5. Юдіна О.В. Проектна діяльність як засіб індивідуалізації навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії. Інтеграція науки і практики в умовах модернізації спеціальної освіти України: збірка матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції 23-24 березня 2023 року / за заг. ред. С.Д.Яковлевої, Н.В.Кабельнікової. Івано-Франківськ, 2023. С.294-301.

Дмитро Побігуця

здобувач I курсу спеціальності С4 «Психологія»

(ОПП «Реабілітаційна психологія»)

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

robiguscadmitro@gmail.com

Науковий керівник: Ганна Рідкодубська,

доктор педагогічних наук, професор

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ ПІД ЧАС ЇХ ПОВЕРНЕННЯ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Анотація. У статті розглянуто особливості надання психологічної підтримки учасникам бойових дій у процесі їх повернення до цивільного життя. Окреслено основні психологічні труднощі, зокрема тривожність, емоційну нестабільність, соціальну дезадаптацію та прояви посттравматичного стресового розладу. Визначено ключові напрями допомоги: психоосвіта, індивідуальне і групове консультування, сімейна підтримка та розвиток саморегуляції. Наголошено на важливості комплексного підходу для ефективної

адаптації та інтеграції ветеранів у мирне життя.

Ключові слова: психологічна підтримка, учасники бойових дій, адаптація, цивільне життя, посттравматичний стресовий розлад, психоосвіта, реабілітація, соціальна інтеграція, емоційний стан, саморегуляція.

Summary. The article outlines the features of psychological support for combatants during their transition to civilian life. It highlights key psychological challenges, including anxiety, emotional instability, social maladjustment, and symptoms of post-traumatic stress disorder. Main areas of support are identified: psychoeducation, individual and group counseling, family support, and self-regulation development. The importance of a comprehensive approach to successful adaptation and reintegration is emphasized.

Keywords: psychological support, combatants, adaptation, civilian life, post-traumatic stress disorder, psychoeducation, rehabilitation, social integration, emotional state, self-regulation.

Надання психологічної підтримки учасникам бойових дій під час їх повернення до цивільного життя є надзвичайно важливим і складним процесом, що потребує комплексного підходу, системності та врахування індивідуальних особливостей кожної людини. Повернення з війни до мирного середовища супроводжується не лише фізичними, а й глибокими психологічними змінами, які можуть впливати на всі сфери життя особистості – емоційну, когнітивну, поведінкову та соціальну.

Учасники бойових дій часто стикаються з труднощами адаптації, які зумовлені пережитими травматичними подіями. Досвід війни включає постійну загрозу життю, втрату побратимів, моральні дилеми та високий рівень стресу. У мирному житті ці фактори можуть проявлятися у вигляді тривожності, підвищеної дратівливості, агресивності, відчуження, проблем зі сном та концентрацією уваги. Одним із найпоширеніших наслідків є посттравматичний стресовий розлад, який характеризується нав'язливими спогадами, флешбеками, униканням ситуацій, що нагадують про травму, та емоційною нестабільністю.

Психологічна підтримка у цьому контексті спрямована на відновлення внутрішньої рівноваги особистості, формування навичок саморегуляції та допомогу в інтеграції травматичного досвіду у життєву історію людини. Важливою складовою є створення безпечного середовища, де військовий може відкрито говорити про свої переживання без страху осуду чи нерозуміння. Довіра між психологом і клієнтом є ключовим фактором ефективності допомоги.

Одним із основних напрямів роботи є психоосвіта. Вона передбачає інформування учасників бойових дій та їхніх родин про можливі психологічні реакції після повернення з війни. Розуміння того, що їхні переживання є нормальною реакцією на ненормальні обставини, зменшує рівень тривоги та сприяє прийняттю власного стану. Психоосвіта також допомагає родичам краще підтримувати військового, уникати конфліктів і створювати сприятливу атмосферу вдома [1, с. 57].

Наступним важливим компонентом є індивідуальне психологічне консультування. У процесі індивідуальної роботи психолог допомагає клієнту усвідомити свої емоції, пропрацювати травматичні спогади та знайти ефективні способи подолання стресу. Використовуються різні методи, зокрема когнітивно-поведінкова терапія, яка спрямована на зміну деструктивних думок і поведінкових моделей, а також методи тілесно-орієнтованої терапії, що допомагають знизити фізичне напруження та відновити контакт із власним тілом.

Групова терапія також відіграє важливу роль у процесі адаптації. Спілкування з людьми, які мають схожий досвід, сприяє відчуттю приналежності, зменшує почуття ізоляції та самотності. У групі учасники можуть ділитися своїми переживаннями, отримувати підтримку та вчитися новим способам взаємодії. Така форма роботи допомагає формувати довіру до інших і відновлювати соціальні зв'язки [2, с. 38].

Окрему увагу слід приділяти роботі з родинами військових. Повернення до сім'ї часто супроводжується труднощами у спілкуванні, непорозуміннями та зміною ролей. Члени родини можуть не до кінця розуміти стан військового, що призводить до конфліктів і напруження. Психологічна підтримка родини включає сімейне консультування, навчання ефективній комунікації та розвиток емпатії. Це сприяє створенню підтримуючого середовища, яке є важливим ресурсом для відновлення [1, с. 62].

Крім того, важливим аспектом є соціальна адаптація. Повернення до цивільного життя передбачає необхідність відновлення або здобуття нових соціальних ролей, пошук роботи, налагодження побуту. Психологічна підтримка в цьому напрямі включає розвиток навичок планування, прийняття рішень, управління емоціями та стресом. Важливо допомогти людині знайти нові сенси та цілі в житті, що сприятиме її самореалізації.

Не менш важливою є профілактика деструктивних форм поведінки, таких як зловживання алкоголем чи іншими психоактивними речовинами. Часто вони використовуються як спосіб уникнення болісних переживань, але в довгостроковій перспективі лише погіршують стан. Психологічна робота спрямована на формування здорових стратегій подолання стресу, таких як фізична активність, творчість, соціальна взаємодія.

Особливу роль у процесі адаптації відіграє відновлення почуття контролю над власним життям. У бойових умовах багато рішень приймаються в умовах жорсткої ієрархії та необхідності швидкого реагування. У мирному житті важливо навчитися знову самостійно визначати свої цілі, приймати рішення та відповідати за них. Це сприяє підвищенню самооцінки та відчуття власної ефективності [3, с. 121].

Психологічна підтримка також включає розвиток навичок саморегуляції. До них належать техніки релаксації, дихальні вправи, медитація, майндфулнес-практики. Вони допомагають знижувати рівень тривоги, покращувати сон та загальний емоційний стан. Регулярне використання таких технік сприяє стабілізації психічного стану та підвищенню якості життя.

Важливо зазначити, що процес адаптації є індивідуальним і може тривати різний час. Для одних людей він проходить відносно швидко, тоді як інші потребують тривалої підтримки. Тому психологічна допомога має бути гнучкою та орієнтованою на потреби конкретної людини. Необхідно враховувати її життєвий досвід, особистісні особливості, рівень соціальної підтримки та інші фактори.

На рівні суспільства важливо формувати позитивне ставлення до ветеранів та створювати умови для їхньої інтеграції. Стигматизація та нерозуміння можуть значно ускладнювати процес адаптації. Інформаційні кампанії, освітні програми та розвиток ветеранських спільнот сприяють підвищенню обізнаності та формуванню культури підтримки.

Узагальнюючи, можна сказати, що надання психологічної підтримки учасникам бойових дій під час їх повернення до цивільного життя є багатограним процесом, який включає індивідуальну та групову роботу, підтримку родини, розвиток навичок саморегуляції та соціальної адаптації. Ефективність цієї підтримки залежить від комплексності підходу, професіоналізму

фахівців та активної участі самого ветерана у процесі відновлення. Забезпечення належної психологічної допомоги є не лише питанням здоров'я окремої людини, а й важливим чинником стабільності та розвитку всього суспільства.

Список використаних джерел:

1. Борисова О. О. Психологічна допомога військовослужбовцям та їхнім сім'ям: навчальний посібник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2021. 256 с.
2. Савицький В. Л., Гур'єв С. О., Тодуров І. М. та ін. Питання психологічної реабілітації ветеранів учасників антитерористичної операції та військовослужбовців операції об'єднаних сил в Україні: методичні рекомендації. Київ: Чалчинська Н. В., 2020. 90 с.
3. Цимбалюк В. І., Марута Н. О., Кожина Г. М. Охорона ментального здоров'я та медико-психологічна реабілітація військовослужбовців в умовах гібридної війни: теорія і практика: навчальний посібник. Київ: Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Медицина». 2021. 256 с.

References:

1. Borysova, O. O. Psykholohichna dopomoha viiskovosluzhbovtciam ta yikhnim simiam: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Vydavnychiy dim "Slovo", 2021. 256 p. [in Ukrainian].
2. Savytskyi, V. L., Huriev, S. O., Todurov, I. M., et al. Pytannia psykholohichnoireabilitatsiiveteranivuchasnykivantyterorystychnoi operatsii ta viiskovosluzhbovtziv operatsii obiednanykh syl v Ukraini: metodychni rekomendatsii. Kyiv: Chalchynska N. V., 2020. 90 p. [in Ukrainian].
3. Tsymbaliuk, V. I., Maruta, N. O., Kozhyna, H. M., et al. Okhorona mentalnoho zdorovia ta medyko-psykholohichna reabilitatsiia viiskovosluzhbovtziv v umovakh hibrydnoi viiny: teoriia i praktyka: monohrafiia. Kyiv: Vseukrainske spetsializovane vydavnytstvo "Medytsyna", 2021. 256 p. [in Ukrainian].

Аліна Роїк

ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж
НРЗВО «КПДІ», викладач

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ТРАВМАТИЧНІ ПОДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Анотація. У статті розглянуто особливості психологічної підтримки осіб, які пережили травматичні події в умовах воєнного часу. Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості людей, які зазнали психологічної травматизації внаслідок воєнних дій, вимушеного переміщення, втрати близьких та інших кризових ситуацій. Проаналізовано основні психологічні наслідки травматичного досвіду, серед яких підвищена тривожність, емоційна нестабільність, депресивні стани, порушення сну та прояви посттравматичного стресового розладу.

Визначено ключові напрями психологічної підтримки постраждалих, зокрема стабілізацію емоційного стану, відновлення почуття безпеки, застосування методів психологічної першої допомоги та ресурсно орієнтованого підходу. Особливу увагу приділено ролі соціальної підтримки, психоосвітніх програм та розвитку психологічної стійкості особистості в умовах тривалого стресу. Розглянуто специфіку надання психологічної допомоги різним віковим групам, зокрема дітям та підліткам, які пережили травматичні події під час війни.

Ключові слова: психологічна підтримка, психічна травма, воєнний час, психологічна допомога, посттравматичний стресовий розлад, психологічна стійкість.

Annotation. The article examines the features of psychological support for people who have experienced traumatic events in wartime. The relevance of the study is due to the increasing number of people who have experienced psychological trauma as a result of military operations, forced displacement, loss of loved ones and other crisis situations. The main psychological consequences of traumatic experiences are analyzed, including increased anxiety, emotional instability, depressive states, sleep disorders and manifestations of post-traumatic stress disorder.

Key areas of psychological support for victims are identified, including stabilization of emotional state, restoration of a sense of security, application of psychological first aid methods and resource-oriented approach. Particular attention is paid to the role of social support, psychoeducational programs and development of psychological resilience of the individual in conditions of prolonged stress. The specifics of providing psychological assistance to different age groups, including children and adolescents who experienced traumatic events during the war, are considered.

Keywords: psychological support, mental trauma, wartime, psychological assistance, post-traumatic stress disorder, psychological resilience.

Сучасні воєнні конфлікти є потужним психотравмуючим фактором, який суттєво впливає на психічне здоров'я населення. Повномасштабна війна в Україні спричинила значні соціальні та психологічні наслідки для різних категорій громадян: цивільного населення, військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб, дітей та підлітків. Люди зустрічаються з небезпекою для життя, вимушеним переміщенням, втратою близьких, руйнуванням житла та постійним інформаційним напруженням. Такі обставини формують високий рівень стресу та створюють передумови для розвитку психологічної травматизації.

Наукові дослідження свідчать, що війна спричиняє широкий спектр психоемоційних реакцій, серед яких найпоширенішими є підвищена тривожність, депресивні стани, емоційне виснаження, порушення сну, труднощі концентрації уваги та посттравматичні розлади [2; 6]. Психологічна підтримка в умовах війни охоплює комплекс заходів, спрямованих на збереження психічного благополуччя, стабілізацію емоційного стану та відновлення адаптаційних ресурсів людини.

Особливої актуальності набуває проблема організації ефективної системи психологічної допомоги, здатної забезпечити своєчасну підтримку особам, які пережили травматичні події. У цьому контексті важливим завданням психологічної науки є дослідження особливостей психологічної підтримки в умовах воєнного часу та визначення ефективних підходів до подолання наслідків травматичного досвіду.

Воєнні події створюють складні психотравмуючі умови, які можуть призводити до розвитку гострих стресових реакцій та довготривалих психологічних порушень. Особливістю травматичного досвіду в умовах війни є його тривалість і повторюваність, що значно ускладнює процес психологічної адаптації [2]. На відміну від короткочасних кризових ситуацій, війна створює стан постійної загрози, який виснажує адаптаційні ресурси людини.

Психологічна травма може проявлятися на різних рівнях функціонування особистості — емоційному, когнітивному, поведінковому та фізіологічному. До поширених симптомів належать страх, тривожність, дратівливість, почуття безпорадності, труднощі у прийнятті рішень, зниження життєвої активності та соціальна ізоляція [3]. У деяких випадках пережиті травматичні події

можуть призводити до розвитку посттравматичного стресового розладу, який характеризується повторним переживанням травматичної події, уникненням ситуацій, що нагадують про неї, та підвищеним рівнем психофізіологічної напруги [6].

У наукових дослідженнях наголошується, що психологічна підтримка в умовах війни повинна мати комплексний характер і включати кризову інтервенцію, психоосвіту, психотерапевтичну допомогу, соціальну підтримку та профілактику психічних розладів.

Одним із базових принципів психологічної допомоги є забезпечення відчуття безпеки. Людина, яка пережила травматичну подію, часто відчуває втрату контролю над власним життям, що посилює переживання тривоги та безпорадності [1]. Тому одним із першочергових завдань психолога є створення безпечного психологічного середовища, у якому людина може вільно виражати свої переживання та поступово відновлювати емоційну стабільність.

Важливим напрямом психологічної підтримки є застосування підходів психологічної першої допомоги. Цей підхід передбачає надання негайної підтримки після пережитої травматичної події або в період гострої кризи. Основними компонентами психологічної першої допомоги є емпатійне вислуховування, стабілізація емоційного стану, надання достовірної інформації та сприяння відновленню соціальних контактів [5].

Особливе значення в системі психологічної допомоги має ресурсно орієнтований підхід. Він передбачає актуалізацію внутрішніх і зовнішніх ресурсів особистості, таких як соціальна підтримка, сімейні зв'язки, життєві цінності, духовні переконання та індивідуальні психологічні можливості. Активізація цих ресурсів сприяє формуванню психологічної стійкості (резиліентності) та підвищує здатність людини адаптуватися до складних життєвих умов [4].

Важливу роль у забезпеченні психологічної підтримки населення відіграють освітні установи. Дослідження українських науковців підкреслюють, що психологічна служба закладів освіти є важливим елементом підтримки ментального здоров'я студентів та інших учасників освітнього процесу, особливо в умовах воєнного стресу [4; 5].

Окрему увагу необхідно приділяти професійній підготовці фахівців, які працюють з травмою. Дослідження показують, що психологічний супровід в умовах війни повинен включати розвиток емоційного інтелекту, навичок стресостійкості та професійної рефлексії, що дозволяє підвищити ефективність допомоги постраждалим.

Таким чином, психологічна підтримка осіб, які пережили травматичні події під час війни, повинна бути системною, комплексною та спрямованою на відновлення психічного благополуччя особистості.

Отже, з вище зазначеного можна зробити висновки, що воєнні події створюють значні психотравмуючі умови, які негативно впливають на психічне здоров'я людини. Пережиті травматичні події можуть спричиняти широкий спектр емоційних і поведінкових реакцій, що потребують своєчасної психологічної допомоги.

Ефективна психологічна підтримка осіб, які пережили травматичні події в умовах воєнного часу, повинна ґрунтуватися на принципах безпеки, стабілізації емоційного стану, активізації ресурсів особистості та розвитку адаптивних стратегій подолання стресу. Важливу роль у цьому процесі відіграє застосування кризових інтервенцій, психоосвітніх програм, психотерапевтичних методів та соціальної підтримки.

Комплексний підхід до надання психологічної допомоги дозволяє зменшити негативні наслідки травматичного досвіду, сприяє відновленню психологічної рівноваги та формуванню психологічної стійкості особистості в умовах тривалих соціальних криз.

Список використаних джерел:

1. Нянько Л. Ю., Нянько В. В. Психологічна підтримка в умовах війни // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. 2024. № 1. DOI: 10.32782/2311-8458/2024-1-6.
2. Панок В. Г. Актуальні проблеми охорони психічного здоров'я українського народу в часи війни: питання теорії і методології // Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2023. Т. 5, № 2. С. 1–9. DOI: 10.37472/v.naes.2023.5218.
3. Ляска О. П., Медведкіна А. О. Психологічна підтримка дорослих в умовах війни // Забезпечення психологічної допомоги в

секторі безпеки та оборони України: зб. тез доп. III Всеукр. міжвід. психол. форуму (м. Київ, 30 трав. 2024 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2024. С. 174–176.

4. Литвиненко О. Психологічна служба закладу освіти як ключовий компонент підтримки ментального здоров'я студента в умовах війни // Наукові записки. Серія: Психологія. 2024. № 4. С. 72–77. DOI: 10.32782/cusu-psy-2024-4-10.
5. Дяченко В. В. Психологічний супровід суб'єктів загальної освіти в умовах війни : кваліфікаційна робота. Кривий Ріг, 2024. 65 с.
6. Herman J. L. Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence—From Domestic Abuse to Political Terror. Rev. ed. New York : Basic Books, 2015. 336 p.

References:

1. Nianko, L. Yu., & Nianko, V. V. Psykholohichna pidtrymka v umovakh viiny. Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia psykholohichna. 2024. No. 1. DOI: 10.32782/2311-8458/2024-1-6 [in Ukrainian].
2. Panok, V. H. Aktualni problemy okhorony psykhichnoho zdorovia ukrainskoho narodu v chasy viiny: pytannia teorii i metodolohii. Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy. 2023. Vol. 5, No. 2. Pp. 1–9. DOI: 10.37472/v.naes.2023.5218 [in Ukrainian].
3. Liaska, O. P., & Medvedkina, A. O. Psykholohichna pidtrymka doroslykh v umovakh viiny. In: Zabezpechennia psykholohichnoi dopomohy v sektori bezpeky ta oborony Ukrainy: zb. tez dop. III Vseukr. mizhvid. psykhol. forumu (Kyiv, May 30, 2024). Kyiv: DNDI MVS Ukrainy, 2024. Pp. 174–176. [in Ukrainian].
4. Lytvynenko, O. Psykholohichna sluzhba zakladu osvity yak kliuchovyi komponent pidtrymky mentalnoho zdorovia studenta v umovakh viiny. Naukovi zapysky. Seriiia: Psykholohiia. 2024. No. 4. Pp. 72–77. DOI: 10.32782/cusu-psy-2024-4-10 [in Ukrainian].
5. Diachenko, V. V. Psykholohichniy suprovod subiektiv zahalnoi osvity v umovakh viiny: kvalifikatsiina robota. Kryvyi Rih, 2024. 65 p. [in Ukrainian].
6. Herman, J. L. Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence—From Domestic Abuse to Political Terror. Rev. ed. New York: Basic Books, 2015. 336 p. [in English].

Ольга Столяренко

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
stolyarenko.ob@gmail.com

Ольга Погорецька

викладач фізичної культури
ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
olgapogor123@ukr.net

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО СУПРОВОДУ СПОРТСМЕНІВ ПАРАЛІМПІЙЦІВ

Анотація. У статті обґрунтовано психологічні аспекти комплексного сприяння самореалізації паролімпійців. Показано, що створення та підтримка емоційно комфортного, психологічно безпечного, розвиваючого простору, сприяє актуалізації потреб в самопізнанні, самоприйнятті, пізнанні інших та самореалізації в цілому.

Ключові слова: Ключові слова: особистісне зростання, самореалізація, психологічне благополуччя, самоорганізація, самодетермінація, психологічний супровід, особистісно-орієнтований тренінг.

Abstract. The psychological aspects promoting Paralympic athletes' personal growth and self-realization are substantiated in the article. It is shown that the creation and maintenance of an emotionally comfortable, psychologically safe, developing space contributes to actualization of the needs for self-knowledge, self-acceptance, cognition of others and self-realization as a whole.

Key words: personal growth, self-realization, self-organization, well-being, self-determination, psychological support, person-oriented training

Постановка проблеми. Сучасні дослідження, що стосуються різних аспектів психічного стану людини з інвалідністю, свідчать про необхідність врахування таких їх психологічних особливостей, як зниження адаптивного потенціалу, низький рівень самоприйняття, самоставлення та саморозуміння за рахунок вираженої залежності від інших, високий рівень тривожності, соціальної фрустрації [1].

Зазначені психологічні особливості спортсменів з інвалідністю вказують на важливість їх психологічного супроводу як у професійній самореалізації під час спортивної діяльності, так і в особистісному житті. Психологічний супровід спортсменів з інвалідністю має базуватися на особистісно-орієнтованій гуманістичній парадигмі, основою якої є спрямованість на особистісне зростання, соціальний розвиток та самореалізацію особистості.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Сучасні дослідження в психології спорту переконливо свідчать про те, що інваспорт вищих досягнень розвивається у відповідності до спорту вищих досягнень здорових спортсменів [1; 2; 5]. Спортивним психологам слід звернути увагу на положення гуманістичного підходу (А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт); концептуальні положення позитивного підходу (М. Селігман, Н. Пезешкіан); клієнт-центрований підхід (К. Роджерс); теорії особистості щодо особистісної та діяльнісної самоорганізації (О. Осницький, О. Мандрікова).

Мета статті – обґрунтувати психологічні аспекти комплексного сприяння самореалізації паралімпіців у спортивній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Потрібно враховувати, що психічний стан спортсменів може значно впливати на фізичні результати в спорті, і, навпаки, досягнені результати можуть позитивно чи негативно впливати на психічний стан людини. Проаналізуємо деякі з найважливіших проявів впливу психологічного стану на успішність у спортивних досягненнях:

1. Вплив стресу на фізичне здоров'я. Стрес викликає такі фізіологічні реакції, як підвищений рівень кортизону, що призводить до, збільшення артеріального тиску, прискорення серцевого ритму та інших негативних фізіологічних змін.
2. Вплив психічного стану на харчування й активність. Емоції можуть впливати на процес харчування та фізичну активність. Стрес може спричинити надмірне або недостатнє споживання їжі, зменшити фізичну активність, що може вплинути на загальний стан здоров'я спортсменів.
3. Вплив психічного стану на сон. Депресія та тривожність можуть сприяти безсонню або неспокійному сну, що негативно вплине на ефективність занять спортом та загалом на фізичне здоров'я.

4. Психосоматичні захворювання. Основною причиною багатьох захворювань, таких як гастрит, виразкова хвороба, астма чи мігрень, є негативний психологічний стан людини.
5. Позитивний вплив психічного стану. З іншого боку, позитивний психічний стан, особливо такий як радість від отриманого успіху в професійній (у нашому випадку спортивній) діяльності, підвищує мотивацію до здорового способу життя і включає правильне харчування та регулярну фізичну активність.
6. Психологічні фактори й реабілітація. Психологічний підхід може суттєво вплинути на процес одужання при фізичних захворюваннях і травмах. Позитивний настрій, підтримка і психологічна реабілітація сприятимуть швидкому одужанню та покращенню якості життя [4].

Психологи, які працюють зі спортсменами, тренерами та іншими учасниками спортивного середовища, застосовують різноманітні техніки, такі як бесіди, тренінги, вправи й медитацію, щоб підтримати спортсменів у досягненні їхніх цілей. Такі фахівці можуть значно покращити результати спортсменів з інвалідністю, забезпечити їхнє психічне та фізичне благополуччя, сприяти збереженню справжньої сутності спорту як засобу досягнення високих результатів та особистого розвитку [2].

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Дбайливий підхід до психічного здоров'я, врахування різних аспектів психічного стану та ефективна психологічна допомога спортсменам паралімпійцям, сприятиме також і досягненню оптимальних результатів як у спортивній діяльності так і в особистісному розвитку та професійній самореалізації. Перспектива подальших досліджень полягає у подальшій розробці рекомендацій для психологів та тренерів, що працюють із спортсменами-паралімпійцями, щодо індивідуальної та групової роботи.

Список використаних джерел:

1. Бойко Г. М. Самоорганізація спортсменів високої кваліфікації як суб'єктів діяльності в паралімпійському спорті. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт, 2014. Вип. 118(1). С. 28-31.

2. Височіна Н. Л. Психологічне забезпечення у системі підготовки спортсменів в олімпійському спорті: монографія. Київ : Центр учбової літератури; 2017. 384 с.
3. Купреева О. І. Ставлення до свого «фізичного Я» інвалідів з ампутацією кінцівок. Проблеми загальної та педагогічної психології : збірн. наук. праць Ін-т. психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2000. Т.2, част.5. С.55-62.
4. Петровська Т. В, Воронова В. І та ін. Технології психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності: монографія. Петровська ТВ, редактор. Київ : Видавець Позднішев, 2021.165 с.
5. Федорець А. Зв'язок самоставлення та індивідуально-психологічних особливостей спортсмена з його спортивною майстерністю. УДК: 796:159.923. URL https://soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/aktprob14_159.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

References:

1. Boiko, H. M. Samoorhanizatsiia sportsmeniv vysokoi kvalifikatsii yak subiektiv diialnosti v paralimpiiskomu sporti. Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky. Fyzychne vykhovannia ta sport. 2014. Issue 118(1). Pp. 28–31. [in Ukrainian].
2. Vysochina, N. L. Psykholohichne zabezpechennia u systemi pidhotovky sportsmeniv v olimpiiskomu sporti: monohrafiia. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2017. 384 p. [in Ukrainian].
3. Kuprieieva, O. I. Stavlennia do svoho “fyzichnoho Ya” invalidiv z amputatsiiei kintsivok. In: Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuksa APN Ukrainy / ed. by S. D. Maksymenko. Kyiv, 2000. Vol. 2, Pt. 5. Pp. 55–61. [in Ukrainian].
4. Petrovska, T. V., Voronova, V. I., Hryn, O. R., et al. Tekhnolohii psykholoho-pedahohichnoho suprovodu ta rozvytku subiektiv sportyvnoi diialnosti: kolektyvna monohrafiia / ed. by T. V. Petrovska. Kyiv: Vydavets Pozdnyshchev, 2021. 166 p. [in Ukrainian].
5. Fedorets, A. V. Zv'iazok samostavlennia ta indyvidualno-psykholohichnykh osoblyvostei osobystosti sportsmena z yoho sportyvnoi maisternistiu. Aktualni problemy sotsiolohii, psykholohii, pedahohiky. 2012. Issue 14. Pp. 159–166. [in Ukrainian].

Марія Шкіринець
здобувачка вищої освіти
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
Науковий керівник: **Оксана Палилюк**
кандидат історичних наук, доцент
доцент кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

СІМЕЙНО-ЦЕНТРОВАНИЙ ПІДХІД У РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Анотація. У тезах розглянуто сімейно-центрований підхід у реабілітації дітей з розладами аутистичного спектра. Обґрунтовано, що ефективна допомога дитині з аутизмом не може обмежуватися лише корекційно-розвитковими заняттями з фахівцями, оскільки значна частина її щоденного розвитку, соціальної адаптації, комунікації та формування побутових навичок відбувається в сімейному середовищі. Підкреслено, що батьки потребують не лише інформації про особливості розвитку дитини, а й психологічної підтримки, зниження емоційного виснаження, допомоги у прийнятті діагнозу, формуванні реалістичних очікувань, організації щоденних рутин і взаємодії з освітніми, соціальними та реабілітаційними службами. Окреслено практичні напрями сімейно-центрованої реабілітації: психоосвіта, консультування батьків, навчання навичок підтримувальної комунікації, залучення родини до індивідуальної програми розвитку, групи взаємодопомоги, міждисциплінарна взаємодія фахівців і створення зрозумілих маршрутів отримання послуг. Зроблено висновок, що підтримка батьків є важливою умовою сталості реабілітаційного процесу та підвищення якості життя всієї сім'ї.

Ключові слова: діти з аутизмом, сімейно-центрований підхід, реабілітація, батьки, психологічна підтримка, соціальна адаптація, психоосвіта, міждисциплінарна взаємодія.

The paper examines the family-centered approach in the rehabilitation of children with autism spectrum disorders. It is argued that effective support for a child with autism cannot be limited only to correctional and developmental sessions with specialists, since a significant part of the child's daily development, social adaptation, communication and acquisition of everyday skills takes place within the family environment. Parents need not only information about the child's developmental characteristics, but also psychological support, reduction of emotional exhaustion, assistance in accepting the diagnosis, developing realistic expectations, organizing daily routines and interacting with educational, social and rehabilitation services. Practical areas of family-

centered rehabilitation include psychoeducation, parent counselling, training in supportive communication skills, family involvement in the child's individual development programme, peer-support groups, interdisciplinary cooperation and clear service referral pathways. The paper concludes that parental support is an important condition for the continuity of rehabilitation and improving the quality of life of the whole family.

Key words: children with autism, family-centered approach, rehabilitation, parents, psychological support, social adaptation, psychoeducation, interdisciplinary cooperation.

Постановка проблеми. Реабілітація дітей з розладами аутистичного спектра є тривалим і багатовимірним процесом, який охоплює розвиток комунікації, соціальної взаємодії, емоційної регуляції, адаптивної поведінки, побутових навичок і поступове включення дитини в освітнє та соціальне середовище. Водночас ефективність цього процесу значною мірою залежить від того, наскільки батьки розуміють особливості розвитку дитини, мають доступ до фахової інформації, отримують емоційну підтримку та можуть співпрацювати з командою спеціалістів. Українське дослідження сімей, які виховують дітей з аутизмом у Львові, засвідчило проблеми недостатньої доступності сімейно-орієнтованих послуг, інформаційного вакууму, стигматизації, емоційного вигорання батьків і браку фахової підтримки [1]. Отже, актуальним є перехід від моделі, у якій батьки виступають лише «супроводжувачами» дитини, до моделі, де вони є повноправними учасниками реабілітаційного процесу.

Мета тез полягає у теоретичному обґрунтуванні значення сімейно-центрованого підходу в реабілітації дітей з розладами аутистичного спектра та визначенні практичних напрямів психологічної підтримки батьків як учасників реабілітаційного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях і практичних програмах дедалі більше уваги приділяється не лише роботі з дитиною, а й підтримці її найближчого соціального середовища. За даними WHO, програми навчання батьків дітей із порушеннями розвитку можуть підвищувати впевненість і батьківські навички, а також сприяти добробуту як доглядальників, так і дітей [2]. Метааналіз parent-mediated telehealth interventions засвідчив, що дистанційні втручання за участю батьків дітей з аутизмом можуть підвищувати точність виконання рекомендацій, батьківську самоефективність

і знижувати рівень стресу [3]. Українські дослідження соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю та їхніх родин підкреслюють потребу в міждисциплінарній взаємодії, доступності послуг, сімейно-центрованих і травмоінформованих підходах, а також у підвищенні компетентності батьків і фахівців [4]. Методичні рекомендації щодо психологічної підтримки сімей дітей з аутизмом у стресових умовах також акцентують на тому, що допомога родині має сприяти здатності батьків керувати власними психоемоційними станами й вибудовувати життєві сценарії для дитини, себе та сім'ї загалом [5].

Виклад основного матеріалу. Сімейно-центрований підхід у реабілітації дітей з аутизмом передбачає, що дитина розглядається не ізольовано, а в контексті родини, щоденного життя, освітнього середовища та соціальних взаємодій. Такий підхід не перекладає відповідальність за реабілітацію лише на батьків, але визнає їхню ключову роль у підтриманні сталості корекційно-розвиткової роботи. Фахівець може провести заняття один чи кілька разів на тиждень, однак саме родина щодня допомагає дитині закріплювати навички комунікації, самообслуговування, емоційної регуляції та взаємодії з іншими людьми.

Першою умовою ефективної підтримки батьків є психоосвіта. Батьки мають отримувати зрозумілу, науково обґрунтовану та практично корисну інформацію про особливості аутизму, сильні сторони дитини, можливі труднощі сенсорної обробки, поведінкові реакції, комунікативні потреби, способи організації середовища та значення передбачуваності. Психоосвіта допомагає зменшити страх перед діагнозом, уникнути хибних очікувань, відмовитися від сумнівних практик і зосередитися на реальних кроках підтримки дитини. Вона також сприяє формуванню партнерських стосунків між батьками й фахівцями.

Важливим напрямом є психологічне консультування батьків. Народження або виховання дитини з особливими освітніми та реабілітаційними потребами може супроводжуватися тривогою, почуттям провини, виснаженням, соціальною ізоляцією, конфліктами в родині та страхом перед майбутнім. У таких умовах батьки потребують простору, де вони можуть без осуду говорити про втому, сумніви, роздратування, розгубленість або розчарування. Психологічна підтримка не повинна зводитися до загальних порад; вона має допомагати батькам відновлювати власні ресурси,

бачити поступ дитини, розподіляти відповідальність і не втрачати відчуття власної життєвої цінності.

Особливої уваги потребує формування реалістичних очікувань щодо реабілітації. Часто батьки можуть очікувати швидких результатів або повного усунення всіх труднощів, що зумовлює розчарування й недовіру до фахівців. Завдання команди супроводу полягає в тому, щоб пояснити: реабілітаційний процес має поступовий характер, а важливими є не лише великі досягнення, а й маленькі зміни — новий спосіб звернення, коротший епізод напруження, краща реакція на зміну діяльності, поява нової побутової навички або спроба взаємодії з іншою дитиною. Такий підхід зменшує напругу в родині й допомагає батькам бачити розвиток дитини більш об'єктивно.

Суттєвим елементом сімейно-центрованої реабілітації є навчання батьків підтримувальної комунікації. Йдеться про вміння помічати сигнали дитини, використовувати прості й зрозумілі інструкції, підтримувати візуальні підказки, надавати час на відповідь, уникати надмірного мовного навантаження, підкріплювати бажану поведінку та створювати передбачувані ситуації взаємодії. Для дитини з аутизмом важливо, щоб стратегії, які використовуються на заняттях, переносилися в повсякденне життя: під час одягання, прийому їжі, гри, навчання, прогулянки, спілкування з родичами.

Окремим напрямом є підтримка батьків у створенні структурованого домашнього середовища. Для багатьох дітей з аутизмом значущими є стабільність, зрозумілий порядок дій, візуальний розклад, передбачуваний перехід між заняттями, адаптований сенсорний простір і чіткі правила. Батьки можуть навчатися організовувати день так, щоб зменшити кількість стресових ситуацій, підтримати самостійність дитини й водночас не перевантажувати її. Така робота допомагає не лише дитині, а й усій родині, оскільки зменшує хаотичність побуту та напруження між членами сім'ї.

Важливою формою допомоги є групи підтримки для батьків. У таких групах батьки можуть обмінюватися досвідом, отримувати емоційну підтримку, дізнаватися про доступні послуги, обговорювати труднощі взаємодії з освітніми й соціальними установами. Групова підтримка знижує відчуття самотності, яке часто переживають родини дітей з аутизмом, і допомагає

формувати спільноту взаємодопомоги. Водночас такі групи мають модеруватися фахівцем, щоб уникати поширення неперевіреної інформації, стигматизувальних висловлювань або взаємного тиску між учасниками.

Сімейно-центрований підхід передбачає активну участь батьків у розробленні та реалізації індивідуальної програми розвитку або реабілітаційного маршруту дитини. Батьки мають розуміти цілі занять, очікувані результати, методи роботи, критерії оцінювання поступу та власну роль у закріпленні навичок. Якщо родина не залучена до планування, реабілітаційні заходи можуть залишатися фрагментарними й не переноситися в реальне життя дитини. Натомість партнерська взаємодія між фахівцями й батьками дає змогу будувати підтримку навколо конкретних потреб дитини та можливостей сім'ї.

Не менш важливою є міждисциплінарна взаємодія. Дитина з аутизмом і її родина можуть одночасно взаємодіяти з психологом, логопедом, спеціальним педагогом, ерготерапевтом, соціальним працівником, лікарем, педагогами закладу освіти та інклюзивно-ресурсним центром. Якщо ці фахівці працюють ізольовано, батьки отримують суперечливі рекомендації, що посилює розгубленість і втому. Саме тому потрібна узгоджена командна робота, у якій визначено спільні цілі, зрозумілий розподіл відповідальності та регулярний обмін інформацією з родиною.

В умовах війни підтримка батьків дітей з аутизмом набуває додаткового значення. Вимушене переміщення, руйнування звичних маршрутів допомоги, переривання занять, нестабільність навчання, тривожність дорослих і сенсорне перевантаження дитини можуть ускладнювати реабілітаційний процес. У такій ситуації батьки потребують не лише спеціалізованих рекомендацій щодо розвитку дитини, а й допомоги в адаптації до нових умов: пошуку послуг у громаді, налагодженні навчання, відновленні режиму дня, зменшенні стресу та підтриманні власного психологічного стану.

Практично значущим є створення зрозумілих соціальних маршрутів для родин. Батьки мають знати, куди звертатися після встановлення діагнозу, які послуги доступні в громаді, як отримати консультацію, які документи потрібні, де знайти перевірену інформацію, які організації можуть допомогти. Відсутність такої навігації часто призводить до втрати часу, фінансового

виснаження, звернення до неефективних або сумнівних практик і посилення психологічного напруження в родині. Тому соціальний працівник може відігравати ключову роль у супроводі родини між різними сервісами.

Підсумовуючи, зазначимо, що підтримка батьків у реабілітації дітей з аутизмом є не другорядним, а центральним компонентом допомоги. Саме батьки забезпечують сталість щоденного середовища, підтримують дитину між заняттями, помічають зміни в її поведінці, допомагають переносити навички в реальне життя й водночас самі потребують фахового супроводу. Тому реабілітаційна система має бути орієнтована не лише на дитину, а й на всю родину як активного учасника процесу відновлення, розвитку й соціальної інтеграції.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків.

Сімейно-центрований підхід є важливою умовою ефективної реабілітації дітей з розладами аутистичного спектра, оскільки поєднує професійну допомогу дитині з психологічною, інформаційною та соціальною підтримкою батьків. Найбільш значущими напрямками такої підтримки є психоосвіта, консультування, навчання навичок підтримувальної комунікації, формування реалістичних очікувань, залучення родини до індивідуальної програми розвитку, групи взаємодопомоги, міждисциплінарна співпраця та створення зрозумілих маршрутів доступу до послуг. Перспективними напрямками подальших досліджень є оцінювання ефективності програм підтримки батьків дітей з аутизмом, вивчення впливу сімейного середовища на сталість реабілітаційних результатів, розроблення моделей супроводу родин у громадах, а також створення практичних рекомендацій для соціальних працівників, психологів і педагогів щодо партнерської взаємодії з батьками.

Список використаних джерел:

1. Semigina T., Stoliaryk O. "It was a Shock to the Whole Family": Challenges of Ukrainian Families Raising a Child with Autism. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*. 2022. Vol. 24. P. 8–25.
2. World Health Organization. *Caregiver Skills Training for Families of Children with Developmental Delays or Disabilities*. 2022.
3. Pan C. Y., Lee Y. C., Chen C. L., et al. Meta-analysis of effectiveness of parent-mediated telehealth interventions in children with autism spectrum disorder. *Research in Developmental Disabilities*. 2023. Vol. 139. Article 104547. DOI: 10.1016/j.ridd.2023.104547.

4. Slozanska A., Petrochko Zh., Horishna N., Stolyaryk O., Krynytska I. Transforming Care: Social Rehabilitation Services for Children with Disabilities in Ukraine. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*. 2025. Vol. 30. P. 79–95.
5. Dushka A. L. Psychological support of families of children with autism spectrum disorders in stressful conditions: methodological recommendations. Kyiv, 2022.
6. Althoff C. E., Dammann C. P., Hope S. J., Ausderau K. K. Parent-mediated interventions for children with autism spectrum disorder: A systematic review. *American Journal of Occupational Therapy*. 2019. Vol. 73, no. 3. Article 7303205010. DOI: 10.5014/ajot.2019.030015.

References:

1. Semigina, T., & Stoliaryk, O. “It was a Shock to the Whole Family”: Challenges of Ukrainian Families Raising a Child with Autism. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 24, 2022. P. 8–25 [in English].
2. World Health Organization. *Caregiver Skills Training for Families of Children with Developmental Delays or Disabilities*. 2022 [in English].
3. Pan, C. Y., Lee, Y. C., Chen, C. L., et al. Meta-analysis of effectiveness of parent-mediated telehealth interventions in children with autism spectrum disorder. *Research in Developmental Disabilities*, 139, 2023. Article 104547. DOI: 10.1016/j.ridd.2023.104547 [in English].
4. Slozanska, A., Petrochko, Zh., Horishna, N., Stolyaryk, O., & Krynytska, I. Transforming Care: Social Rehabilitation Services for Children with Disabilities in Ukraine. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 30, 2025. P. 79–95 [in English].
5. Dushka, A. L. Psychological support of families of children with autism spectrum disorders in stressful conditions: methodological recommendations. Kyiv, 2022 [in English].
6. Althoff, C. E., Dammann, C. P., Hope, S. J., & Ausderau, K. K. Parent-mediated interventions for children with autism spectrum disorder: A systematic review. *American Journal of Occupational Therapy*, 73(3), 2019. Article 7303205010. DOI: 10.5014/ajot.2019.030015 [in English].

Ірина Яковишена
здобувачка вищої освіти
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
Науковий керівник: **Тетяна Марчак**
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

ПЕРЕХІДНА ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ ВИКОНАННЯ БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ

Анотація. У тезах розглянуто перехідну психологічну підтримку військовослужбовців після виконання бойових завдань як важливу складову реабілітаційного процесу. Обґрунтовано, що повернення військовослужбовця з бойового середовища до умов відпочинку, лікування, служби або цивільного життя не є миттєвим психологічним переходом, оскільки організм і психіка певний час зберігають стан мобілізації, напруження, підвищеної пильності та готовності до небезпеки. Підкреслено, що первинна підтримка має бути спрямована не на примусове обговорення травматичного досвіду, а на стабілізацію, відновлення базового відчуття безпеки, психоосвіту, оцінювання потреб, зниження емоційного напруження, налагодження сну, відпочинку й поступове повернення до соціальної взаємодії. Окреслено практичні напрями такої роботи: первинна психологічна оцінка, короткі стабілізаційні техніки, індивідуальні бесіди, групові зустрічі без тиску на розкриття досвіду, командна підтримка, інформування про нормальні реакції на стрес, маршрути перенаправлення до спеціалізованої допомоги. Зроблено висновок, що перехідна психологічна підтримка є необхідною ланкою між бойовим навантаженням і подальшою реабілітацією.

Ключові слова: військовослужбовці, перехідна підтримка, бойовий досвід, реабілітація, психологічна стабілізація, психоосвіта, відновлення, стрес.

The paper examines transitional psychological support for service members after combat tasks as an important component of the rehabilitation process. It is argued that the return of a service member from the combat environment to rest, treatment, continued service or civilian life is not an immediate psychological transition, since the body and psyche may continue to maintain mobilization, tension, heightened vigilance and readiness for danger. Primary support should not be aimed at forcing a discussion of traumatic experience, but at stabilization, restoration of a basic sense of safety, psychoeducation, needs assessment, reduction of emotional tension, sleep and rest recovery,

and gradual return to social interaction. Practical areas of such work include initial psychological assessment, short stabilization techniques, individual conversations, group meetings without pressure to disclose experiences, team support, information about normal stress reactions and referral pathways to specialized care. The paper concludes that transitional psychological support is a necessary link between combat stress and further rehabilitation.

Key words: service members, transitional support, combat experience, rehabilitation, psychological stabilization, psychoeducation, recovery, stress.

Постановка проблеми. Участь військовослужбовців у виконанні бойових завдань пов'язана з тривалим перебуванням у середовищі підвищеної небезпеки, невизначеності, фізичного й емоційного виснаження, постійної готовності до швидкого реагування. Після виходу з такого середовища людина не завжди може одразу перейти до стану спокою, відпочинку або відкритої соціальної взаємодії. У цьому контексті особливого значення набуває перехідна психологічна підтримка, яка допомагає знизити інтенсивність напруження, відновити базове відчуття безпеки, виявити актуальні потреби й підготувати військовослужбовця до подальшого етапу реабілітації. У практиці допомоги військовим декомпресія розглядається як початковий етап комплексної психологічної реабілітації після перебування в бойових умовах, що включає діагностику, фізіологічне й емоційне розвантаження та поступову реадaptaцію до соціальних норм мирнішого середовища.

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення перехідної психологічної підтримки військовослужбовців після виконання бойових завдань та у визначенні практичних напрямів її застосування як первинної ланки реабілітаційного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях підтримки військовослужбовців після виконання завдань наголошується на важливості організованого переходу між бойовим середовищем і подальшим поверненням до служби, родини або цивільного життя. У міжнародній практиці для цього використовується поняття *postdeployment decompression* або *third location decompression*, що передбачає короткий перехідний період між операційним середовищем і домом, спрямований на психосоціальну підтримку та полегшення адаптації. Дослідження М. Kennis та співавторів підкреслює, що підтримка після розгортання може включати психологічний дебрифінг, психоосвіту, скринінг і перехідні практики, однак такі заходи мають бути організовані обережно, без примусу до інтенсивного

обговорення травматичних подій. У порівняльному огляді E. Vermetten та співавторів показано, що країни застосовують різні моделі ментальної підтримки військових після місій, зокрема індивідуальні інтерв'ю, групові форми підтримки, психоосвіту та скринінг. В українському контексті дослідження S. Shykovets і T. Karamushka акцентує на потребі вдосконалення системи психологічної допомоги особовому складу Збройних Сил України та розвитку дієвих моделей підтримки в екстремальних умовах.

Виклад основного матеріалу. Перехідна психологічна підтримка військовослужбовців після виконання бойових завдань має розглядатися як організований, короткостроковий і водночас змістовний етап відновлення. Її головна мета полягає не в глибокій психотерапевтичній роботі, а в первинній стабілізації стану, зниженні психофізіологічного напруження, оцінюванні потреб і підготовці людини до подальшого відпочинку, лікування, реабілітації або повернення до службових обов'язків. У цьому сенсі вона виконує функцію «психологічного мосту» між середовищем бойової готовності та середовищем відновлення.

Однією з ключових особливостей такого етапу є визнання того, що реакції військовослужбовця після бойового навантаження можуть бути природними відповідями на екстремальні умови. Підвищена пильність, дратівливість, емоційна закритість, складність із розслабленням, порушення сну, потреба в тиші або тимчасовому дистанціюванні не завжди свідчать про глибокі порушення. Вони можуть бути проявами інерції бойової мобілізації. Тому завдання фахівця полягає в тому, щоб не патологізувати ці стани, а допомогти військовослужбовцю зрозуміти їх, стабілізуватися й отримати зрозумілі орієнтири подальших дій.

Першим практичним напрямом є первинна психологічна оцінка. Вона має бути короткою, етичною й ненав'язливою. Її завдання — виявити актуальний рівень виснаження, наявність гострих реакцій на стрес, потребу в медичній або психологічній допомозі, ризики дезадаптації, проблеми зі сном, соматичні скарги, труднощі в комунікації, а також ресурсні чинники: підтримку побратимів, сім'ї, командира, мотивацію, здатність до саморегуляції. Така оцінка не повинна сприйматися військовослужбовцем як контроль або формальна перевірка, адже її сенс — не покарання, а допомога.

Другим напрямом є відновлення базового відчуття безпеки. Після перебування в бойових умовах людина може ще певний

час реагувати на звуки, рух, скупчення людей або несподівані події як на потенційну небезпеку. Тому простір перехідної підтримки має бути передбачуваним, спокійним, організованим і позбавленим зайвого інформаційного шуму. Важливими є базові речі: можливість відпочити, поїсти, помитися, поспати, отримати медичний огляд, зв'язатися з близькими, не відчуючи тиску чи необхідності одразу «бути в нормі».

Третім напрямом є психоосвіта. Військовослужбовцям варто коротко й зрозуміло пояснювати, які реакції можуть виникати після інтенсивного стресу, чому організм не завжди швидко переходить у режим відпочинку, як розпізнати ознаки перевтоми, коли варто звертатися по допомогу та які способи саморегуляції можуть бути корисними. Психоосвіта зменшує тривогу перед власними реакціями й допомагає людині краще розуміти себе. Вона також сприяє подоланню стигматизації психологічної допомоги, оскільки показує: звернення по підтримку є проявом відповідальності, а не слабкості.

Четвертим напрямом є використання коротких стабілізаційних технік. Йдеться про прості вправи на дихання, заземлення, м'язове розслаблення, повернення уваги до теперішнього моменту, зниження тілесного напруження. Такі техніки мають бути короткими, практичними і багаторазово відпрацьованими, адже в стані виснаження людина не завжди готова засвоювати складні психологічні інструкції. Доцільно подавати їх як інструменти відновлення працездатності, а не як «лікування», що може зменшити опір і підвищити готовність військовослужбовців ними користуватися.

П'ятим напрямом є індивідуальна підтримувальна бесіда. Вона не повинна перетворюватися на примусове детальне обговорення бойових подій. Деякі військовослужбовці можуть бути готовими говорити, інші — ні. Фахівець має поважати темп людини, її межі та право мовчати. Підтримувальна бесіда може стосуватися актуального стану, потреб, сну, втоми, контактів із родиною, найближчих планів, можливості отримати допомогу. Головним є створення атмосфери довіри й безпеки, а не збір травматичних подробиць.

Шостим напрямом є групова підтримка. У підрозділі важливу роль відіграє відчуття спільності, взаємного розуміння та командної опори. Групові зустрічі можуть допомогти військовослужбовцям упорядкувати досвід, отримати загальну інформацію про

відновлення, почути, що певні реакції є поширеними, і не відчувати себе ізольованими. Водночас такі зустрічі мають проводитися без примусу до особистих зізнань і без тиску на емоційне розкриття. Їхня функція — стабілізаційна, інформаційна та підтримувальна.

Сьомим напрямом є робота з командирами. Командир часто є першою людиною, яка помічає зміни в поведінці військовослужбовця: втому, роздратування, замкненість, порушення дисципліни, зниження концентрації або ризиковану поведінку. Тому важливо, щоб командири мали базові знання про ознаки виснаження, алгоритми первинного реагування, можливості перенаправлення до фахівців і принципи підтримувальної комунікації. НАТОвський посібник із психологічного управління наслідками стресу для військових лідерів підкреслює значення підтримки командирів, подолання розриву між підготовкою та реальністю операційного стресу, а також управління станом після критичних подій.

Восьмим напрямом є маршрутизація допомоги. Перехідна підтримка має завершуватися не формальним висновком, а зрозумілим планом подальших дій. Одному військовослужбовцю може бути достатньо відпочинку, сну, короткої психоосвіти й повернення до звичної активності; іншому потрібні консультації психолога; ще іншому — медична допомога, спеціалізована психотерапія, робота з родиною або триваліша реабілітація. Саме тому важливо, щоб первинний етап був пов'язаний із ширшою системою медичної, психологічної, соціальної та ветеранської підтримки.

В українських умовах значення перехідної психологічної підтримки посилюється тривалістю війни, інтенсивністю бойових навантажень, повторюваністю ротацій, високим рівнем втрат і потребою зберігати боєздатність особового складу. Міністерство оборони України повідомляло, що у 2024 році реабілітаційними заходами, організованими за його сприяння, було охоплено майже 600 військовослужбовців і членів їхніх родин, що свідчить про поступовий розвиток реабілітаційної інфраструктури та потребу її подальшого розширення.

Водночас перехідна підтримка не повинна зводитися лише до короткого відпочинку або формального інструктажу. Її ефективність залежить від системності, фаховості, добровільності, конфіденційності й довіри. Якщо військовослужбовець сприймає психологічний супровід як примус, контроль або ризик для

своєї репутації, він може уникати звернення по допомогу. Тому важливо формувати культуру, у якій психологічне відновлення розглядається як нормальна частина професійної готовності та турботи про особовий склад.

Підсумовуючи, зазначимо, що перехідна психологічна підтримка після виконання бойових завдань є необхідною ланкою між гострим стресовим навантаженням і подальшою реабілітацією. Її завдання полягає в тому, щоб допомогти військовослужбовцю поступово вийти зі стану бойової мобілізації, відновити базове відчуття безпеки, отримати первинну інформаційну й емоційну підтримку, зрозуміти власні реакції та за потреби бути перенаправленим до відповідних фахівців.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків.

Перехідна психологічна підтримка військовослужбовців після виконання бойових завдань є важливим первинним етапом реабілітаційного процесу, оскільки забезпечує поступовий перехід від стану бойової мобілізації до стану відновлення, відпочинку, подальшої служби або реінтеграції в цивільне середовище. Її зміст має включати первинну психологічну оцінку, відновлення відчуття безпеки, психоосвіту, короткі стабілізаційні техніки, підтримувальні індивідуальні й групові форми роботи, участь командирів і чіткі маршрути перенаправлення до спеціалізованої допомоги. Перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення української моделі перехідної психологічної підтримки військовослужбовців, оцінювання ефективності коротких стабілізаційних програм, вивчення ролі командирів у ранньому виявленні ознак виснаження, а також створення практичних рекомендацій для психологів, соціальних працівників і фахівців реабілітаційних центрів щодо організації первинного етапу відновлення військових після бойового навантаження.

Список використаних джерел:

1. De Soir E. Psychological Adjustment After Military Operations: The Utility of Postdeployment Decompression for Supporting Health Readjustment. In: *Psychological Adjustment After Military Operations*. 2017.
2. Kennis M., Duivis H. E., van Rooij S. J. H., Kahn R. S., Geuze E. Facilitating the transition home after military deployment: A systematic review of post-deployment support interventions. *European Journal of Psychotraumatology*. 2022.
3. Vermetten E., Greenberg N., Boeschoten M. A., et al. Deployment-

related mental health support: comparative analysis of NATO and allied ISAF partners. *European Journal of Psychotraumatology*. 2014.

4. Shykovets S., Karamushka T. Mental health support of personnel in the Armed Forces of Ukraine: characteristics of the current situation and prospects for improvement. *Kyiv Journal of Modern Psychology and Psychotherapy*. 2024. Vol. 7. P. 102–116. DOI: 10.48020/mppj.2024.01.07.
5. Association of Rehabilitation Psychologists and Psychotherapists in Ukraine. Decompression of military personnel. 2023.
6. NATO Standard AMedP-8.10. *A Psychological Guide for Leaders Across the Deployment Cycle*. 2019.
7. Ministry of Defence of Ukraine. In 2024, nearly 600 service members and their families underwent rehabilitation. 2025.

References:

1. De Soir, E. Psychological Adjustment After Military Operations: The Utility of Postdeployment Decompression for Supporting Health Readjustment. In: *Psychological Adjustment After Military Operations*, 2017 [in English].
2. Kennis, M., Duivis, H. E., van Rooij, S. J. H., Kahn, R. S., & Geuze, E. Facilitating the transition home after military deployment: A systematic review of post-deployment support interventions. *European Journal of Psychotraumatology*, 2022 [in English].
3. Vermetten, E., Greenberg, N., Boeschoten, M. A., et al. Deployment-related mental health support: comparative analysis of NATO and allied ISAF partners. *European Journal of Psychotraumatology*, 2014 [in English].
4. Shykovets, S., & Karamushka, T. Mental health support of personnel in the Armed Forces of Ukraine: characteristics of the current situation and prospects for improvement. *Kyiv Journal of Modern Psychology and Psychotherapy*, 7, 2024. P. 102–116. DOI: 10.48020/mppj.2024.01.07 [in English].
5. Association of Rehabilitation Psychologists and Psychotherapists in Ukraine. Decompression of military personnel, 2023 [in English].
6. NATO Standard AMedP-8.10. *A Psychological Guide for Leaders Across the Deployment Cycle*, 2019 [in English].
7. Ministry of Defence of Ukraine. In 2024, nearly 600 service members and their families underwent rehabilitation, 2025 [in English].

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА ПСИХОЛОГІВ

Людмила Комарніцька

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ludmulka0@gmail.com

Софія Мостова

студентка I курсу спеціальності С4 Психологія

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

РОЛЬ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ТА ЕМПАТІЇ В РОБОТІ ПСИХОЛОГА

У статті розглядається значення комунікативних навичок та емпатії у професійній діяльності психолога. Проаналізовано сутність комунікативної компетентності як важливої складової професійної підготовки фахівця, що забезпечує ефективну взаємодію з клієнтом, встановлення довірливого контакту та створення сприятливої атмосфери для психологічного консультування. Розкрито роль емпатії як здатності розуміти емоційний стан іншої людини, співпереживати їй та глибше усвідомлювати її внутрішній світ. Підкреслено взаємозв'язок комунікативних навичок і емпатії у процесі психологічної допомоги, а також їх значення для формування довірливих відносин між психологом і клієнтом. Окрема увага приділяється важливості розвитку цих якостей у процесі професійної підготовки майбутніх психологів. Зазначено, що поєднання комунікативної компетентності та емпатійного розуміння сприяє підвищенню ефективності психологічного консультування та професійної майстерності психолога.

Ключові слова: комунікативні навички, емпатія, психологічне консультування, комунікативна компетентність, професійна діяльність психолога, міжособистісна взаємодія, психологічна допомога.

The article examines the importance of communication skills and empathy in the professional activity of a psychologist. The essence of communicative competence as an important component of professional training that ensures effective interaction with clients, establishment of trustful relationships, and creation of a favorable atmosphere for psychological counseling is analyzed. The role of empathy as the ability to understand another person's emotional state, empathize with their experiences, and comprehend their inner world is revealed. The interrelation between communication skills and empathy in the process of psychological assistance is emphasized, as well as their significance for building trust between a psychologist and a client. Special attention is paid to the importance of developing these qualities during the professional training

of future psychologists. It is noted that the combination of communicative competence and empathic understanding contributes to increasing the effectiveness of psychological counseling and the professional mastery of psychologists.

Key words: *communication skills, empathy, psychological counseling, communicative competence, professional activity of a psychologist, interpersonal interaction, psychological assistance.*

У сучасному суспільстві зростає потреба у кваліфікованій психологічній допомозі, що зумовлює підвищення вимог до професійної підготовки психологів. Окрім глибоких теоретичних знань, важливу роль у професійній діяльності психолога відіграють комунікативні навички та здатність до емпатії. Саме вони забезпечують ефективну взаємодію з клієнтом, сприяють встановленню довірливих стосунків і створюють умови для продуктивної психологічної роботи.

Комунікація є основним інструментом професійної діяльності психолога, оскільки більшість методів психологічної допомоги реалізуються через спілкування. У процесі міжособистісної взаємодії відбувається не лише передача інформації, а й формування емоційного контакту, що дозволяє глибше зрозуміти переживання та потреби клієнта. У цьому контексті особливого значення набуває емпатія – здатність відчувати та розуміти емоційний стан іншої людини.

Важливою складовою професійної компетентності психолога є комунікативні навички. Вони передбачають здатність ефективно встановлювати контакт із клієнтом, підтримувати діалог, правильно інтерпретувати вербальні та невербальні сигнали, а також створювати атмосферу довіри та психологічної безпеки.

У науковій літературі комунікативна компетентність розглядається як сукупність знань, умінь і навичок, які забезпечують ефективну взаємодію між людьми. Вона включає уміння слухати, ставити запитання, аргументувати власну позицію, а також адекватно реагувати на емоційні прояви співрозмовника. У процесі спілкування реалізуються комунікативна, інтерактивна та перцептивна функції, що забезпечують обмін інформацією, організацію взаємодії та взаємне розуміння партнерів по спілкуванню [2].

Для психолога комунікація виступає не лише засобом передавання інформації, а й інструментом психологічного впливу та підтримки клієнта. Важливою складовою комунікативної

компетентності є активне слухання, яке передбачає уважне сприйняття повідомлень клієнта, уточнення змісту сказаного, використання перефразування та емоційної підтримки.

Дослідники підкреслюють, що комунікабельність допомагає клієнтові почуватися комфортно та відкрито під час психологічної консультації, що є основою формування довірливих відносин між психологом і клієнтом [5, с. 37]. Такі відносини сприяють більш ефективному розкриттю внутрішніх переживань людини та пошуку шляхів вирішення її психологічних проблем.

Таким чином, комунікативні навички виступають необхідною умовою професійної діяльності психолога, оскільки забезпечують ефективну взаємодію з клієнтом і створюють передумови для успішного психологічного консультування.

Однією з найважливіших професійних якостей психолога є емпатія. У психологічній науці емпатія визначається як здатність людини розуміти емоційний стан іншого, співпереживати йому та усвідомлювати його внутрішній світ.

Емпатія виступає важливим психологічним механізмом, що забезпечує розуміння почуттів та переживань інших людей і сприяє встановленню ефективної міжособистісної взаємодії [1, с. 86]. Вона дозволяє психологу не лише сприймати інформацію, яку повідомляє клієнт, але й відчувати емоційний контекст цієї інформації.

У процесі психологічного консультування емпатія проявляється через уважне ставлення до переживань клієнта, прийняття його почуттів без осуду та прагнення зрозуміти його життєву ситуацію. Завдяки цьому клієнт відчуває підтримку, що сприяє формуванню довіри та відкритості у взаємодії з психологом.

Наукові дослідження показують, що здатність до емпатії є важливою професійною характеристикою психолога, оскільки вона дозволяє проникнути у внутрішній світ іншої людини та глибше зрозуміти її переживання [4, с. 91]. Це, у свою чергу, сприяє більш точному визначенню психологічної проблеми та вибору ефективних методів психологічної допомоги.

Водночас важливою є здатність психолога зберігати професійну дистанцію. Надмірне емоційне залучення може призвести до емоційного вигорання або втрати об'єктивності під час аналізу проблем клієнта. Тому ефективна професійна діяльність передбачає поєднання емпатійного розуміння з професійною рефлексією та самоконтролем.

Варто зазначити, що комунікативні навички та емпатія тісно пов'язані між собою і взаємодоповнюють одна одну у професійній діяльності психолога. Емпатія сприяє глибшому розумінню емоційного стану клієнта, тоді як комунікативні навички дозволяють правильно передати це розуміння та підтримку у процесі взаємодії.

Наприклад, психолог може відчувати переживання клієнта завдяки емпатії, але для ефективної допомоги необхідно вміти правильно сформулювати свої думки, поставити уточнювальні запитання та надати підтримку через слова і невербальні сигнали. Саме поєднання цих умінь створює умови для конструктивного діалогу та спільного пошуку шляхів вирішення проблеми.

Крім того, розвиток комунікативних та емпатійних здібностей є важливим компонентом професійної підготовки майбутніх психологів. У процесі навчання застосовуються тренінгові методики, рольові ігри, групові дискусії та практичні заняття, які сприяють формуванню навичок міжособистісної взаємодії та емоційного розуміння інших людей [3, с. 67].

Отже, комунікативні навички та емпатія є фундаментальними складовими професійної діяльності психолога. Вони забезпечують ефективну взаємодію з клієнтом, сприяють встановленню довірливих відносин і створюють умови для результативного психологічного консультування.

Комунікативна компетентність дозволяє психологу правильно організувати процес спілкування, інтерпретувати інформацію та підтримувати конструктивний діалог. Емпатія, у свою чергу, допомагає глибше зрозуміти внутрішній світ клієнта, його переживання та потреби.

Поєднання цих якостей сприяє підвищенню ефективності психологічної допомоги та формуванню професійної майстерності психолога. Тому розвиток комунікативних навичок і емпатії повинен бути одним із ключових завдань професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі психології.

Список використаних джерел:

1. Кулешова О. В., Росолович О. В. Особливості прояву емпатії в учителів в умовах війни. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2024. №1. С. 84-90.
2. Феномен емпатії у спілкуванні. Освіта.ua. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/10108/> (дата звернення: 09.03.2026).

3. Чорненко А. Розвиток емпатії та комунікативних навичок у майбутніх фахівців як ключовий елемент психолого-педагогічної підготовки. *Наукові записки ВДПУ. Серія: Педагогіка і психологія*. 2024. №79. С. 64-69.
4. Котлова Л. О., Шикирава Н. М. Емпатія як професійна якість практичного психолога. *Наукові психологічні дослідження і розробки молодих вчених : матеріали конференції*. Умань, 2020. С. 89-91.
5. Репетій С., Калюжна Н., Миколенко Н. Комунікабельність як складова професійної підготовки майбутнього психолога. *Фахова передвища освіта*. 2024. №2. С. 34-39.

References:

1. Kuleshova, O. V., Rosolovych, O. V. (2024). Osoblyvosti proiavu empatii v uchyteliv v umovakh viiny [Peculiarities of empathy manifestation in teachers in wartime]. *Naukovi zapysky. Serii: Psykholohiia*, 1, 84-90.
2. Fenomen empatii u spilkuvanni [The phenomenon of empathy in communication]. *Osvita.ua*. Retrieved from <https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/10108/> (accessed: 09.03.2026).
3. Chornenko, A. (2024). Rozvytok empatii ta komunikatyvnykh navychok u maibutnikh fakhivtsiv yak kliuchovy element psykholoho-pedahohichnoi pidhotovky [Development of empathy and communication skills in future specialists as a key element of psychological and pedagogical training]. *Naukovi zapysky VDP. Serii: Pedahohika i psykholohiia*, 79, 64-69.
4. Kotlova, L. O., Shykyrava, N. M. (2020). Empatiia yak profesiina yakist praktychnoho psykholoha [Empathy as a professional quality of a practical psychologist]. In: *Naukovi psykholohichni doslidzhennia i rozrobky molodykh vchenykh: materialy konferentsii*. Uman, 89-91.
5. Repetii, S., Kaliuzhna, N., Mykolenko, N. (2024). Komunikabelnist yak skladova profesiinoi pidhotovky maibutnoho psykholoha [Communicativeness as a component of professional training of a future psychologist]. *Fakhova peredvyshcha osvita*, 2, 34-39.

Людмила Комарніцька

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
ludmulka0@gmail.com

Діана Нестерович

студентка I курсу спеціальності С4 Психологія
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ЦИФРОВИЙ ЕТИКЕТ ТА МІЖСОБИСТІСНІ КОРДОНИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ СПІЛКУВАННЯ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ РОБОТИ

У статті розглядається вплив цифрових технологій на трансформацію професійної комунікації в умовах гібридної роботи. Проаналізовано роль цифрового етикету як системи правил поведінки у цифровому середовищі, що регулює взаємодію між учасниками професійного спілкування. Особливу увагу приділено змінам у характері міжособистісної комунікації, пов'язаним із використанням електронної пошти, месенджерів, відеоконференцій та корпоративних платформ для співпраці. Розкрито психологічні та організаційні особливості онлайн-взаємодії, зокрема проблеми відсутності невербальних сигналів, можливість неправильного тлумачення повідомлень та формування культури постійної онлайн-доступності. Окремо висвітлено питання збереження міжособистісних кордонів у цифровому середовищі та їх значення для підтримання балансу між професійним і особистим життям. Зазначено, що дотримання норм цифрового етикету сприяє формуванню культури відповідального спілкування, підвищує ефективність комунікації та запобігає виникненню конфліктів у професійному середовищі.

Ключові слова: цифровий етикет, гібридна робота, професійна комунікація, міжособистісні кордони, онлайн-комунікація, цифрове середовище, корпоративна комунікація.

The article examines the impact of digital technologies on the transformation of professional communication in the context of hybrid work. The role of digital etiquette as a system of behavioral rules in the digital environment that regulates interaction between participants of professional communication is analyzed. Particular attention is paid to changes in interpersonal communication associated with the use of email, messengers, video conferencing, and corporate collaboration platforms. The psychological and organizational features of online interaction are highlighted, including the absence of nonverbal cues, the risk of misinterpretation of messages, and the formation of a culture of constant online availability. Special attention is also given to the issue of maintaining interpersonal boundaries in the digital environment and their importance for preserving a balance between professional and personal life. It is emphasized that adherence to digital etiquette contributes to the development of responsible

communication culture, increases the effectiveness of interaction, and helps prevent conflicts in the professional environment.

Key words: *digital etiquette, hybrid work, professional communication, interpersonal boundaries, online communication, digital environment, corporate communication.*

Стрімкий розвиток цифрових технологій суттєво змінив характер професійної комунікації. Якщо раніше більшість робочих взаємодій відбувалася під час особистих зустрічей, то сьогодні значна частина професійного спілкування здійснюється за допомогою електронної пошти, месенджерів, відеоконференцій та корпоративних платформ для спільної роботи. У таких умовах особливого значення набуває цифровий етикет, який визначає правила поведінки людини у цифровому середовищі та сприяє формуванню ефективної комунікації між учасниками взаємодії [2, с. 238].

Гібридна модель роботи, що поєднує дистанційний і офлайн-формати діяльності, значною мірою трансформує традиційні норми професійного спілкування. Працівники взаємодіють один з одним через різні цифрові канали, що змінює не лише інструменти комунікації, але й її культурні та психологічні особливості. У таких умовах виникає необхідність формування нових правил взаємодії, які б забезпечували ефективність комунікації та водночас сприяли збереженню міжособистісних кордонів.

Цифровий етикет є складовою сучасної комунікативної культури та передбачає дотримання певних норм поведінки під час онлайн-взаємодії. Він охоплює правила електронного листування, участі у відеоконференціях, використання месенджерів та інших цифрових засобів комунікації.

У наукових дослідженнях підкреслюється, що цифровий етикет сприяє формуванню відповідальної поведінки користувачів у мережевому середовищі та забезпечує ефективну взаємодію між учасниками комунікації [1, с. 109]. Водночас специфіка онлайн-спілкування створює нові виклики, пов'язані з відсутністю невербальних сигналів, асинхронністю комунікації та високою швидкістю обміну інформацією.

У сучасних організаціях цифрові технології значною мірою змінюють характер робочих взаємодій. Наприклад, у традиційному офісному середовищі працівник може швидко уточнити певне питання у колеги, просто підійшовши до його робочого місця. У гібридному форматі для цього необхідно написати повідомлення

в корпоративному чаті або організувати коротку відеозустріч, що потребує додаткового часу і певної організації комунікації.

Поширення цифрових технологій призводить до зміни традиційних норм професійної комунікації. Однією з характерних особливостей сучасного онлайн-спілкування є поєднання формального та неформального стилів взаємодії. Якщо у традиційному діловому листуванні прийнято використовувати офіційні форми звернення та чітку структуру повідомлення, то у корпоративних месенджерах комунікація часто набуває більш короткого та неформального характеру. Як приклад, повідомлення про заплановану зустріч у традиційному листі може містити розгорнуте звернення та пояснення, тоді як у робочому чаті таке повідомлення часто виглядає як коротке нагадування про час і місце зустрічі. З одного боку, це сприяє оперативності комунікації, але з іншого – може створювати ризик неправильного тлумачення змісту повідомлення через відсутність інтонаційних та невербальних сигналів.

Крім того, цифрове середовище змінює структуру робочих взаємодій у колективі. Якщо раніше багато робочих питань вирішувалися під час коротких неформальних розмов у коридорі або під час перерви, то у гібридному форматі такі спонтанні взаємодії майже зникають [3, с. 38]. Наприклад, у дистанційній команді для обговорення навіть невеликого питання може знадобитися організація окремої онлайн-зустрічі або обговорення у груповому чаті.

Однією з важливих проблем гібридної роботи є збереження міжособистісних кордонів. У традиційній організації праці робочий день має чіткі часові межі, після завершення яких працівник залишає робоче місце і переходить до особистого життя. У цифровому середовищі ці межі стають менш визначеними. Так, працівник може отримати робоче повідомлення від колеги або керівника пізно ввечері або навіть у вихідний день. Формально відповідь на таке повідомлення може бути надана наступного робочого дня, проте багато працівників відчують психологічний тиск і відповідають одразу, щоб продемонструвати свою відповідальність та залученість до роботи. У результаті формується культура постійної онлайн-доступності, яка може негативно впливати на психологічний стан людини.

Подібні ситуації також можуть виникати під час дистанційних

нарад. Наприклад, у міжнародних командах співробітники можуть працювати у різних часових зонах, тому час проведення онлайн-зустрічей іноді припадає на ранній ранок або пізній вечір для окремих учасників команди. Якщо такі зустрічі відбуваються регулярно, це може створювати додаткове навантаження та порушувати баланс між роботою і особистим життям.

Цифрове спілкування має також певні психологічні особливості. Відсутність безпосереднього контакту між співрозмовниками може знижувати рівень емоційного взаєморозуміння та емпатії [4, с. 45]. Крім того, онлайн-комунікація часто створює ситуації, коли поведінка співрозмовника може бути неправильно інтерпретована. Якщо співробітник не відповідає на повідомлення протягом певного часу, інші учасники команди можуть сприймати це як прояв байдужості або небажання співпрацювати. Насправді ж така ситуація може бути пов'язана з тим, що людина виконує інші робочі завдання або бере участь в іншій онлайн-зустрічі.

Такі приклади свідчать про те, що ефективна комунікація у цифровому середовищі значною мірою залежить від дотримання правил цифрового етикету та взаємної поваги між учасниками взаємодії.

Отже, розвиток гібридних моделей роботи суттєво трансформував міжособистісну комунікацію у професійному середовищі. Цифрові технології відкривають нові можливості для співпраці, проте водночас створюють нові виклики, пов'язані з дотриманням етичних норм спілкування та збереженням міжособистісних кордонів.

Цифровий етикет виступає важливим механізмом регулювання взаємодії у цифровому середовищі, оскільки він сприяє формуванню культури відповідального спілкування, запобігає конфліктам і підтримує ефективну комунікацію між учасниками професійної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ: Академія, 2004. 344 с.
2. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник : у 2 кн. Київ: Либідь, 2004. 576 с.
3. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2015. 308 с.
4. Кулик О. М. Ділова комунікація в інформаційному суспільстві. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 224 с.

References:

1. Batsevych, F. S. (2004). *Osnovy komunikativnoi lingvistyky* [Fundamentals of communicative linguistics]: pidruchnyk. Kyiv: Akademiia, 344 s.
2. Orban-Lembryk, L. E. (2004). *Sotsialna psykholohiia* [Social psychology]: pidruchnyk: u 2 kn. Kyiv: Lybid, 576 s.
3. Pocheptsov, H. H. (2015). *Teoriia komunikatsii* [Theory of communication]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 308 s.
4. Kulyk, O. M. (2019). *Dilova komunikatsiia v informatsiinomu suspilstvi* [Business communication in the information society]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 224 s.

Людмила Комарніцька

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ludmulka0@gmail.com

Оксана Шаповалова

студентка I курсу спеціальності С4 Психологія

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ОСОБЛИВОСТІ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПІД ЧАС ВІДЕОДЗВІНКІВ: ЯК ЖЕСТИ ТА МІМІКА СПРИЙМАЮТЬСЯ ЧЕРЕЗ ЕКРАН

У статті досліджуються особливості невербальної комунікації під час відеодзвінків та вплив цифрового середовища на сприйняття жестів і міміки. Розглянуто основні канали передачі невербальної інформації, включаючи кінесіку, проксемику, окулесіку та паралінгвістичні характеристики. Проаналізовано, як обмежене поле зору камери, псевдозоровий контакт, технічні затримки та асинхронність відео та аудіо впливають на інтерпретацію емоційних сигналів співрозмовника. Висвітлено роль міміки обличчя та рухів голови як основних каналів передачі емоцій у цифровому спілкуванні, а також проблеми втрати жестів і просторових сигналів. Наведені приклади впливу невербальної поведінки на ефективність онлайн-навчання, дистанційної роботи та психологічного консультування. Результати дослідження підкреслюють важливість розуміння специфіки цифрової невербальної комунікації для підвищення ефективності взаємодії у відеосередовищі.

Ключові слова: невербальна комунікація, відеодзвінки, міміка, жести, онлайн-спілкування, цифрове середовище, псевдозоровий контакт.

The article examines the features of nonverbal communication during video calls and the impact of the digital environment on the perception of gestures and facial expressions. Key channels of nonverbal information transmission, including kinesics, proxemics, oculusics, and paralinguistic features, are analyzed. The study highlights how limited camera view, pseudo-eye contact, technical delays, and asynchrony between video and audio affect the interpretation of emotional signals. The role of facial expressions and head movements as primary channels of emotional communication in digital interaction is emphasized, along with challenges related to the loss of gestures and spatial signals. Examples are provided regarding the influence of nonverbal behavior on the effectiveness of online learning, remote work, and psychological counseling. The findings underscore the importance of understanding the specifics of digital nonverbal communication to enhance interaction effectiveness in video environments.

Key words: nonverbal communication, video calls, facial expressions, gestures, online communication, digital environment, pseudo-eye contact.

Сучасні цифрові технології суттєво трансформували форми міжособистісної взаємодії. Значна частина професійного, освітнього та особистого спілкування відбувається через платформи відеозв'язку. У таких умовах особливого значення набуває проблема сприйняття невербальних сигналів через екран.

Невербальна комунікація охоплює систему знаків і сигналів, що передають емоції, ставлення та наміри людини без використання слів. До неї належать міміка, жести, поза тіла, зоровий контакт, інтонація та інші прояви поведінки [1, с. 51]. Дослідження показують, що вираз обличчя та мова тіла часто передають емоційний зміст повідомлення навіть точніше, ніж слова [3].

Однак у відеодзвінках багато невербальних сигналів сприймаються інакше або взагалі втрачаються. Камера фіксує лише частину тіла, а технічні особливості зв'язку можуть змінювати інтерпретацію жестів та емоцій.

Невербальна комунікація є невід'ємною складовою міжособистісної взаємодії. Вона охоплює різні канали передавання інформації: кінесіку (жести, міміку, рухи тіла), проксемику (просторову дистанцію), окулесіку (зоровий контакт) та паралінгвістичні характеристики мовлення [2, с. 63].

Жести та міміка виконують кілька важливих функцій: підсилюють або уточнюють зміст висловлювання; передають емоційний стан співрозмовника; допомагають регулювати процес спілкування.

Наприклад, легке підняття брів може сигналізувати про здивування або зацікавлення, тоді як нахил голови часто

сприймається як прояв уваги та емпатії.

Невербальні сигнали також відіграють важливу роль у формуванні довіри між співрозмовниками. У педагогічній та професійній комунікації вони сприяють встановленню позитивної взаємодії та поліпшенню взаєморозуміння.

Цифрове середовище суттєво змінює характер невербальної взаємодії. Під час відеозв'язку співрозмовник зазвичай бачить лише верхню частину тіла людини, що обмежує сприйняття багатьох жестів та рухів.

Дослідження показують, що під час відеоспілкування користувачі отримують значно менше невербальних сигналів, ніж у безпосередній міжособистісній взаємодії, що може ускладнювати процес взаєморозуміння між співрозмовниками [4]. Однією з основних причин цього є обмежене поле зору камери. Камера комп'ютера або смартфона, як правило, фіксує лише обличчя та верхню частину тулуба людини, тому значна частина жестів, які активно використовуються у звичайному спілкуванні, просто не потрапляє в кадр. Наприклад, під час онлайн-лекції викладач може активно жестикулювати руками, пояснюючи складну тему або підкреслюючи важливі моменти матеріалу. Проте студент, який дивиться на екран, бачить лише рухи голови та міміку викладача, оскільки жести руками залишаються поза межами кадру. Унаслідок цього пояснення може здаватися менш емоційним, менш виразним або навіть складнішим для сприйняття.

Ще однією особливістю відеокommунікації є спотворення зорового контакту. У традиційному спілкуванні погляд відіграє важливу роль у формуванні довіри, уваги та взаєморозуміння між співрозмовниками. Проте під час відеодзвінків виникає так званий ефект псевдозорового контакту. Коли людина дивиться на обличчя співрозмовника на екрані, камера зазвичай розташована трохи вище або збоку, тому фактично вона фіксує погляд людини не прямо в об'єктив, а трохи нижче або вбік. У результаті співрозмовник може сприймати це як уникання погляду або ознаку неувважності. Наприклад, під час онлайн-співбесіди кандидат може уважно дивитися на зображення рекрутера на екрані, демонструючи зацікавленість і повагу до співрозмовника. Однак рекрутер, спостерігаючи за кандидатом через камеру, може помилково сприйняти його погляд як відсутність прямого зорового контакту. Дослідження відеоконференцій також свідчать, що відсутність

точних сигналів погляду та просторової орієнтації ускладнює координáciu розмови між учасниками та може призводити до непорозуміннь під час діалогу [5].

Важливим фактором, що впливає на сприйняття невербальної поведінки, є також затримка сигналу та порушення синхронності між відео й аудіо. Навіть незначна технічна затримка може змінювати інтерпретацію емоцій співрозмовника. Якщо міміка та слова передаються із різною швидкістю, виникає ефект несинхронності, коли емоційна реакція здається запізнілою або неприродною. Наприклад, під час групової онлайн-дискусії один із учасників може усміхнутися у відповідь на жарт колеги, проте через затримку відео ця реакція з'являється на екрані із запізненням. Інші учасники розмови можуть сприйняти таку реакцію як нерозуміння жарту або навіть як байдужість до розмови, хоча насправді вона була цілком природною.

Водночас у цифровому спілкуванні значно посилюється роль міміки. Оскільки камера здебільшого фокусується саме на обличчі людини, мімічні прояви стають основним каналом передавання емоційної інформації. Вираз обличчя, посмішка, рухи брів або зміна погляду можуть передавати важливі сигнали щодо ставлення людини до розмови чи її емоційного стану. Експериментальні дослідження показують, що наявність виразної міміки та природної невербальної поведінки на відео робить спікера більш «живим» і привабливим для аудиторії, а також сприяє кращому засвоєнню інформації [6]. Наприклад, під час онлайн-презентації два доповідачі можуть демонструвати різну поведінку. Перший виступає монотонно, майже не змінюючи виразу обличчя, тоді як другий активно використовує міміку, посміхається та виражає емоції. У більшості випадків учасники зустрічі сприймають другого доповідача як більш харизматичного, переконливого та зацікавленого у взаємодії з аудиторією. Це свідчить про те, що в умовах онлайн-комунікації міміка може частково компенсувати обмеження інших невербальних каналів.

Варто наголосити, що цифрова комунікація впливає не лише на передачу, а й на психологічне сприйняття невербальних сигналів.

По-перше, люди часто концентруються на власному зображенні на екрані. Це може викликати підвищену самоконтрольованість та зменшувати природність жестів і міміки.

По-друге, відсутність повного спектра невербальних сигналів може призводити до неправильних інтерпретацій емоцій співрозмовника. Наприклад, коротка пауза у відповіді може сприйматися як незгода або невпевненість, хоча насправді вона пов'язана з технічними затримками або особливостями інтернет-з'єднання.

Як висновок, варто зазначити, що невербальна комунікація під час відеодзвінків має низку специфічних особливостей. Через обмежене поле зору камери, відсутність точного зорового контакту та технічні затримки частина невербальних сигналів сприймається інакше, ніж у безпосередньому спілкуванні.

Найбільш значущими невербальними елементами онлайн-комунікації стають міміка обличчя, рухи голови та інтонаційні характеристики мовлення. У той же час жести та просторові сигнали значною мірою втрачають свою комунікативну функцію.

Розуміння цих особливостей є важливим для ефективної організації онлайн-навчання, дистанційної роботи та психологічного консультування. Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом впливу нових технологій (зокрема віртуальної реальності та систем відстеження погляду) на передачу невербальних сигналів у цифровому середовищі.

Список використаних джерел:

1. Арабаджи В. І. Невербальна комунікація як засіб подолання мовного бар'єра при навчанні англійської мови в полікультурному середовищі : магістерська робота. Одеса : НУ «ОЮА», 2025. 73 с.
2. Барліт Л. М., Остапенко С. А., Удовіченко Г. М. Англійська та українська невербальна комунікація: порівняльний аспект. Інтелект. Особистість. Цивілізація. 2024. №1. С. 58-70.
3. Кульчицька В., Денисюк С. Невербальна комунікація в політиці. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/45133/10304.pdf?sequence=3&isAllowed=y/> (дата звернення: 10.03.2026)
4. Armstrong M., Yang C., Skiers K. SealMates: Supporting communication in video conferencing using a collective behavior-driven avatar. URL: <https://arxiv.org/abs/2404.07403> (дата звернення: 09.03.2026)
5. He Z., Du R., Perlin K. LookAtChat: Visualizing gaze awareness for remote small-group conversations. URL: <https://arxiv.org/abs/2107.06265> (дата звернення: 09.03.2026)

6. Krämer N., Bente G. The impact of video lecturers' nonverbal communication on learning. URL: <https://www.zora.uzh.ch/entities/publication/b5289905-ec32-40b7-a341-98ae49cfe371> (дата звернення: 08.03.2026)

References:

1. Arabadzhi, V. I. (2025). *Neverbalna komunikatsiya yak zasib podolannya movnoho bar'era pry navchanni anhliyskoyi movy v polikulturnomu seredovyshchi* [Nonverbal communication as a tool to overcome language barrier in English learning in multicultural environment]: magistrska robota. Odesa: NU «OYuA», 73 s.
2. Barlit, L. M., Ostapenko, S. A., Udovichenko, H. M. (2024). *Anhliyska ta ukrayinska neverbalna komunikatsiya: porivnyalni aspekt* [English and Ukrainian nonverbal communication: comparative aspect]. *Intelekt. Osobystist. Tsyvilizatsiya*, 1, 58-70.
3. Kulchytska, V., Denysiuk, S. (2020). *Neverbalna komunikatsiya v politytsi* [Nonverbal communication in politics]. Retrieved from <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/45133/10304.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (accessed 10.03.2026)
4. Armstrong, M., Yang, C., Skiers, K. (2024). *SealMates: Supporting communication in video conferencing using a collective behavior-driven avatar*. Retrieved from <https://arxiv.org/abs/2404.07403> (accessed 09.03.2026)
5. He, Z., Du, R., Perlin, K. (2021). *LookAtChat: Visualizing gaze awareness for remote small-group conversations*. Retrieved from <https://arxiv.org/abs/2107.06265> (accessed 09.03.2026)
6. Krämer, N., Bente, G. (2022). *The impact of video lecturers' nonverbal communication on learning*. Retrieved from <https://www.zora.uzh.ch/entities/publication/b5289905-ec32-40b7-a341-98ae49cfe371> (accessed 08.03.2026)

Марія Петрук

здобувачка вищої освіти

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

Науковий керівник: **Оксана Палилюк**

кандидат історичних наук, доцент

доцент кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

КОМУНІКАТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК РЕСУРС СОЦІАЛЬНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У тезах розглянуто комунікативну взаємодію як важливий ресурс соціального становлення особистості. Обґрунтовано, що спілкування не обмежується обміном інформацією, а виступає складним соціально-психологічним процесом, у межах якого людина засвоює соціальні норми, цінності, моделі поведінки, способи самовираження, навички співпраці та досвід належності до спільноти. Підкреслено, що саме через взаємодію з родиною, однолітками, педагогами, соціальними працівниками, психологами та ширшим соціальним середовищем формується уявлення особистості про себе, інших людей і власне місце в суспільстві. Акцентовано увагу на значенні комунікативної компетентності фахівців соціально-психологічної сфери, оскільки якість професійного спілкування впливає на довіру, підтримку, соціальну адаптацію та розвиток клієнта. Окреслено практичні напрями формування конструктивної комунікативної взаємодії: розвиток емпатії, активного слухання, діалогічності, ненасильницького спілкування, рефлексії, уміння працювати з конфліктами та підтримувати безпечний психологічний простір. Зроблено висновок, що комунікація є одним із ключових чинників соціалізації, а її якість значною мірою визначає успішність особистісного розвитку й соціальної інтеграції людини.

Ключові слова: комунікативна взаємодія, соціалізація, особистість, соціальне становлення, комунікативна компетентність, соціальний працівник, психолог, діалог.

The paper examines communicative interaction as an important resource for the social development of personality. It is argued that communication is not limited to the exchange of information, but functions as a complex socio-psychological process through which a person internalizes social norms, values, behavioural models, forms of self-expression, cooperation skills and a sense of belonging to a community. Interaction with family, peers, teachers, social workers, psychologists and the wider social environment shapes a person's understanding of themselves, other people and their place in society. The importance of communicative competence of social and psychological

professionals is emphasized, since the quality of professional communication influences trust, support, social adaptation and personal development. Practical areas of constructive communication include empathy, active listening, dialogue, non-violent communication, reflection, conflict management and the creation of a safe psychological space. The paper concludes that communication is one of the key factors of socialization, and its quality significantly determines the success of personal development and social integration.

Key words: *communicative interaction, socialization, personality, social development, communicative competence, social worker, psychologist, dialogue.*

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві процес соціалізації особистості відбувається в умовах інтенсивних соціальних змін, цифровізації, трансформації сімейних і освітніх практик, посилення соціальної напруги та зростання потреби в якісній міжособистісній взаємодії. Людина формується не ізольовано, а в системі постійних контактів, у яких засвоює способи поведінки, мову, емоційні реакції, соціальні ролі, моральні орієнтири й моделі взаємодії з іншими. Саме тому комунікативна взаємодія має розглядатися як важливий ресурс соціального становлення особистості, що впливає на її самооцінку, ідентичність, здатність до співпраці, відповідальність і готовність до участі в житті спільноти [1; 2].

Особливої актуальності ця проблема набуває для соціальної роботи та психології, оскільки фахівці цих сфер працюють із людьми, які часто перебувають у складних життєвих обставинах, переживають кризу, втрату соціальних зв'язків, труднощі адаптації або дефіцит підтримки. У таких умовах професійне спілкування стає не лише засобом передавання інформації, а й інструментом довіри, прийняття, мотивації, емоційної стабілізації та відновлення соціальної активності людини. Отже, комунікативна компетентність соціального працівника й психолога є важливою умовою результативної професійної допомоги [6; 7].

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення комунікативної взаємодії як ресурсу соціального становлення особистості та визначенні практичних напрямів розвитку комунікативної компетентності соціальних працівників і психологів у процесі професійної підготовки та діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У соціально-психологічній науці комунікація традиційно розглядається як один із провідних механізмів формування особистості. У концепції символічного інтеракціонізму Дж. Міда наголошується,

що становлення «Я» відбувається через взаємодію з іншими людьми, засвоєння соціальних ролей і здатність бачити себе очима соціального оточення [3]. Ч. Кулі у своїй ідеї «дзеркального Я» підкреслював, що уявлення людини про себе формується через сприйняття того, як її оцінюють інші [4]. У працях П. Бергера і Т. Лукмана соціальна реальність розглядається як така, що конструюється у процесі повсякденної взаємодії, мовлення, інституційних практик і засвоєння соціального досвіду [5]. Екологічний підхід У. Бронфенбреннера дає змогу розуміти соціалізацію як процес, що відбувається в різних системах — родині, школі, групі однолітків, громаді, культурному середовищі [2]. У вітчизняній психологічній думці також наголошується на значенні спілкування для розвитку самосвідомості, мотиваційної сфери, соціальної поведінки та емоційного досвіду особистості [1; 6].

Виклад основного матеріалу. Комунікативна взаємодія є одним із базових механізмів соціального становлення особистості, оскільки саме через неї людина входить у світ соціальних норм, цінностей, очікувань і ролей. У процесі спілкування дитина, підліток або доросла людина не лише отримує інформацію, а й навчається розуміти інших, виражати власні потреби, регулювати поведінку, приймати правила групи, співпрацювати, домовлятися та вирішувати конфлікти. Тому комунікація є не зовнішнім супроводом соціалізації, а її внутрішньою умовою.

На ранніх етапах розвитку особистості провідне значення має сімейне спілкування. Саме в родині людина вперше засвоює моделі емоційного реагування, підтримки, довіри, прийняття або, навпаки, відчуження й напруження. Якщо дитина має досвід уважного слухання, поваги до її почуттів і зрозумілих правил взаємодії, це сприяє формуванню базової довіри, упевненості та здатності будувати стосунки з іншими. Якщо ж комунікація в родині є нестабільною, агресивною або байдужою, це може ускладнювати розвиток самооцінки, емоційної регуляції та соціальної адаптації.

В освітньому середовищі комунікативна взаємодія набуває нового змісту, оскільки особистість починає активно співвідносити себе з групою однолітків, учителями, нормами навчальної спільноти та вимогами соціальної поведінки. Спілкування в школі чи закладі вищої освіти впливає не лише на навчальні досягнення, а й на формування відповідальності, самостійності, уміння аргументувати позицію, приймати іншу думку, працювати

в команді. У цьому контексті особливо важливо, щоб освітня комунікація не зводилася до контролю й оцінювання, а створювала простір діалогу, підтримки та розвитку суб'єктності здобувача освіти.

У підлітковому та юнацькому віці особливого значення набуває спілкування з однолітками. Через групу ровесників особистість перевіряє власні межі, соціальні ролі, цінності, способи самопрезентації та належність до певної спільноти. Водночас саме в цьому середовищі можуть виникати ризики відторгнення, булінгу, соціального порівняння, конформізму або емоційної залежності від групової оцінки. Тому завданням педагогів, психологів і соціальних працівників є формування культури безпечної взаємодії, у якій особистість може розвиватися без страху приниження, стигматизації чи ізоляції.

Комунікативна взаємодія виконує важливу функцію формування ідентичності. Людина починає краще розуміти себе тоді, коли має можливість говорити про власний досвід, отримувати зворотний зв'язок, порівнювати різні погляди, осмислювати свої вчинки й бачити реакції інших. Через діалог особистість не лише повідомляє щось про себе, а й уточнює власне «Я»: хто я, до якої спільноти належу, які цінності поділяю, яку роль виконую, яким хочу бути в майбутньому. Саме тому якість комунікації безпосередньо пов'язана з розвитком самосвідомості.

Окремої уваги потребує професійна комунікація соціального працівника та психолога. У роботі з клієнтами фахівець часто стикається з людьми, які мають досвід кризи, втрати, самотності, соціальної вразливості або недовіри до інституцій. У такій ситуації перша розмова може визначити подальшу готовність людини приймати допомогу. Якщо фахівець демонструє уважність, повагу, конфіденційність, доброзичливість і здатність слухати без осуду, формується основа для співпраці. Якщо ж комунікація є формальною, зверхньою або надмірно директивною, людина може відмовитися від підтримки навіть тоді, коли об'єктивно її потребує.

Комунікативна компетентність фахівця включає не лише вміння говорити, а й уміння слухати. Активне слухання передбачає зосередженість на співрозмовнику, уточнення змісту, відображення емоцій, паузи, відкриті запитання, повагу до темпу розмови та здатність не перебивати людину власними оцінками. Для соціального працівника й психолога це особливо важливо,

адже клієнт часто приходить не лише за інформацією, а й за визнанням власного досвіду. Уміння почути людину може стати першим кроком до відновлення її довіри до себе й до соціального середовища.

Важливою складовою є емпатія. Вона не означає повного ототожнення з переживаннями іншої людини, а передбачає здатність зрозуміти її стан, не знецінювати його й водночас зберігати професійну позицію. Емпатійне спілкування допомагає людині відчувати, що її переживання мають значення, а її голос почутий. У процесі соціалізації це особливо важливо для дітей, підлітків, людей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, людей старшого віку, сімей у складних життєвих обставинах, тобто тих груп, які можуть переживати дефіцит прийняття та підтримки.

Не менш важливою є діалогічність комунікації. У соціальній роботі й психології фахівець не повинен виступати лише як носій готових рішень. Ефективна взаємодія передбачає визнання активної позиції клієнта, його права на вибір, участь у прийнятті рішень, власне бачення проблеми та ресурсів. Такий підхід підтримує суб'єктність людини й сприяє її соціальному становленню, адже особистість розвивається не тоді, коли за неї все вирішують, а тоді, коли вона має можливість брати участь у визначенні власного життєвого шляху.

Комунікація також є важливим інструментом профілактики конфліктів і соціальної ізоляції. Багато труднощів у родинях, освітніх колективах, громадах або професійних групах виникає не лише через об'єктивні суперечності, а й через невміння говорити про потреби, межі, очікування й відповідальність. Фахівці соціально-психологічної сфери можуть допомагати людям опановувати навички конструктивного діалогу, ненасильницького спілкування, медіації, пошуку компромісу та відновлення довіри. Такі навички мають велике значення для соціалізації, оскільки дозволяють особистості не уникати складних взаємодій, а брати в них участь без руйнування стосунків.

У сучасних умовах важливо враховувати і цифрову комунікацію. Соціалізація значної частини дітей, молоді та дорослих відбувається не лише в безпосередньому спілкуванні, а й у соціальних мережах, месенджерах, онлайн-спільнотах, дистанційному навчанні та цифрових сервісах допомоги. Цифрове середовище може розширювати можливості взаємодії,

підтримки й самовираження, але водночас створює ризики поверхневого спілкування, кібербулінгу, соціального порівняння, інформаційного перевантаження та емоційної залежності від онлайн-оцінки. Тому комунікативна компетентність сучасного фахівця має включати і цифрову етику, культуру онлайн-взаємодії та вміння підтримувати безпечний комунікативний простір.

Формування комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників і психологів має бути практико-орієнтованим. Недостатньо лише знати теорії комунікації; необхідно відпрацьовувати навички ведення бесіди, активного слухання, роботи з емоціями, реагування на агресію, підтримки людини в кризі, формулювання запитань, надання зворотного зв'язку, фасилітації групи та саморефлексії. Доцільними є тренінги, рольові ігри, аналіз кейсів, супервізійні обговорення, моделювання професійних ситуацій і практична робота в громаді.

Підсумовуючи, зазначимо, що комунікативна взаємодія є не лише засобом соціального контакту, а й умовою формування особистості. Через спілкування людина навчається бути частиною спільноти, розуміти себе й інших, брати відповідальність, співпрацювати, долати конфлікти та будувати соціальні зв'язки. Для соціального працівника й психолога якісна комунікація є основою професійної діяльності, оскільки саме через неї створюється простір підтримки, довіри та розвитку.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Комунікативна взаємодія є одним із ключових ресурсів соціального становлення особистості, оскільки забезпечує засвоєння соціальних норм, розвиток самосвідомості, формування ідентичності, соціальних ролей, емоційної регуляції та здатності до співпраці. Її якість значною мірою визначає успішність соціалізації людини в родині, освітньому середовищі, групі однолітків, громаді та професійному просторі. Для соціальних працівників і психологів комунікативна компетентність є базовою професійною якістю, що охоплює активне слухання, емпатію, діалогічність, рефлексію, ненасильницьке спілкування, уміння працювати з конфліктами та підтримувати безпечний простір взаємодії. Перспективними напрямками подальших досліджень є вивчення впливу різних моделей комунікації на соціальну адаптацію особистості, розроблення тренінгових програм для майбутніх соціальних працівників і психологів, аналіз цифрової комунікації як середовища соціалізації, а також створення

практичних рекомендацій щодо формування комунікативної культури в освітніх, соціальних і реабілітаційних установах.

Список використаних джерел:

1. Максименко С. Д. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 272 с.
2. Bronfenbrenner U. *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge : Harvard University Press, 1979. 330 p.
3. Mead G. H. *Mind, Self, and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago : University of Chicago Press, 1934. 401 p.
4. Cooley C. H. *Human Nature and the Social Order*. New York : Charles Scribner's Sons, 1902. 413 p.
5. Berger P. L., Luckmann T. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York : Anchor Books, 1966. 219 p.
6. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник. Київ : Академвидав, 2005. 448 с.
7. Hargie O. *Skilled Interpersonal Communication: Research, Theory and Practice*. 6th ed. London ; New York : Routledge, 2017. 659 p.

References:

1. Maksymenko, S. D. *Zahalna psykhohohiia: navchalnyi posibnyk* [General psychology: textbook]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2008. 272 p. [in Ukrainian].
2. Bronfenbrenner, U. *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge: Harvard University Press, 1979. 330 p. [in English].
3. Mead, G. H. *Mind, Self, and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press, 1934. 401 p. [in English].
4. Cooley, C. H. *Human Nature and the Social Order*. New York: Charles Scribner's Sons, 1902. 413 p. [in English].
5. Berger, P. L., & Luckmann, T. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Anchor Books, 1966. 219 p. [in English].
6. Orban-Lembryk, L. E. *Sotsialna psykhohohiia: pidruchnyk* [Social psychology: textbook]. Kyiv: Akademvydav, 2005. 448 p. [in Ukrainian].
7. Hargie, O. *Skilled Interpersonal Communication: Research, Theory and Practice*. 6th ed. London; New York: Routledge, 2017. 659 p. [in English].

Олег Складанівський

спеціаліст вищої категорії, викладач
циклової комісії фундаментальних дисциплін
Відокремленого структурного підрозділу
Кам'янець-Подільський фаховий коледж
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський, Україна
oleg_skladanowski@ukr.net

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглянуто удосконалення комунікативної діяльності психолога в умовах воєнного стану як не просто професійне зростання, а критична адаптація до екстремальних умов. Вплив війни на зміну структури спілкування, інтенсивність, емоційне насичення та крихкість.

Ключові слова: комунікативна діяльність, емпатійне спілкування, психоемоційні розлади, хронічний стрес, когнітивні функції, онтогенез.

The article examines the improvement of a psychologist's communicative activity in martial law as not just professional growth, but a critical adaptation to extreme conditions. The impact of war on changing the structure of communication, intensity, emotional saturation, and fragility.

Key words: communicative activity, empathic communication, psychoemotional disorders, chronic stress, cognitive functions, ontogenesis.

Постановка проблеми. Основна суперечність полягає в тому, що традиційні моделі терапевтичного спілкування, розроблені для мирного часу, часто виявляються недостатньо ефективними або навіть ретравматизуючими в умовах постійної небезпеки. Психолог сьогодні стикається з низкою специфічних викликів: фахівець сам є включеним у воєнний контекст, що впливає на його комунікативну стійкість; необхідність швидкого встановлення діагнозу в екстремальних умовах при збереженні професійних навиків; перехід у digital-формат (консультування в месенджерах, при повітряних тривогах тощо), де втрачається значна частина невербальної інформації.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні психологічних особливостей комунікативної діяльності психолога в умовах воєнного стану, а також визначення шляхів її вдосконалення для підвищення ефективності надання психологічної допомоги постраждалим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Удосконалення комунікативної діяльності психолога в умовах воєнного стану є однією з найбільш актуальних тем сучасної української психологічної науки. Війна змінила не лише запити клієнтів, а й саму структуру професійної взаємодії, вимагаючи від фахівця екстремальної адаптивності.

Останні праці українських вчених (О. Блінов, К. Онищук, І. Опіцька та ін.) фокусуються на таких напрямках: комунікативна компетентність військових психологів; подолання «втоми від співчуття» (Compassion Fatigue); специфіка цифрової комунікації; вдосконалення комунікативної діяльності тощо.

Дослідження К. І. Онищук (2024–2026) підкреслюють, що професійна комунікація військових психологів має багаторівневу структуру. Основний акцент робиться на подоланні комунікативних бар'єрів, що виникають через професійну деформацію (ригідність, афективна редукція). Ефективність комунікації безпосередньо корелює з рівнем емоційної саморегуляції фахівця.

Публікації 2025 року акцентують увагу на тому, що вдосконалення комунікації неможливе без профілактики вигорання. Дослідники зазначають, що психологи, які працюють із внутрішньо переміщеними особами та військовими, часто стикаються з «вторинною травматизацією», яка проявляється у відстороненості або надмірній емоційності під час діалогу.

З огляду на безпекові обмеження, значна частина досліджень присвячена онлайн-консультуванню. Встановлено, що відсутність повного фізичного контакту вимагає від психолога гіпертрофованої уваги до вербальних маркерів стану клієнта.

Виклад основного матеріалу. У контексті повномасштабної війни система освіти та суспільна практика потребують поглибленого психолого-педагогічного супроводу. Ключовим завданням стає підготовка фахівців, здатних ефективно працювати як у стабільних, так і в екстремальних умовах. Сучасний психолог повинен володіти інструментами купірування гострих стресових станів у критичних ситуаціях, а також забезпечувати тривалу реабілітаційну підтримку особам, чий світогляд, спосіб життя та адаптивні механізми були деформовані внаслідок психотравматичного впливу війни.

Серед пріоритетних викликів, що стоять перед сучасними фахівцями психологічної сфери, є діагностика та корекція

психоемоційних розладів і реактивних станів у цивільного населення, що зазнало впливу воєнних дій та демобілізованих військових. Важливим аспектом професійної діяльності також стає аналіз трансформацій у поведінковій сфері представників усіх вікових груп – від дітей до дорослих – з урахуванням їхніх особистісних характеристик та ступеня безпосередньої залученості до травматичного досвіду [1, с. 37].

Наслідки воєнних дій для психіки цивільного населення та демобілізованих військових охоплюють глибокі когнітивні та ціннісні трансформації. По-перше, хронічний стрес дестабілізує когнітивні функції: пам'ять, увагу та здатність до об'єктивного аналізу подій, що заважає ефективній діяльності. По-друге, спостерігається криза цілепокладання, коли невизначеність сьогодення ставить під сумнів попередні життєві орієнтири та ускладнює планування майбутнього.

В умовах воєнного стану хронічний стрес стає ключовим деструктивним чинником, що провокує емоційне вигорання, тривожність та психологічне напруження. Спостерігаються значні деформації в онтогенезі: раннє дорослішання дітей, передчасне психологічне «старіння» молоді та дорослих, а також порушення нормативного вікового розвитку особистості. Ці виклики актуалізують потребу в системній діагностиці, глибокому аналізі психоемоційного стану населення та впровадженні ефективних програм профілактики й корекції.

Ефективність роботи психолога з клієнтами безпосередньо залежить як від рівня його фахової підготовки, так і від індивідуально-психологічних рис, що є ключовими для професійної діяльності.

Вимоги до професійної діяльності психологів, сформованості їх професійно значущих якостей, вмінь, компетентності в складних умовах життя, під впливом екстремальних подій, під час війни розглядаються успішні шляхи вирішення професійно значущих проблем в умовах мінливого життя, наголошують на важливості стресостійкості фахівця-психолога.

Важливою складовою професійної діяльності психолога є комунікація, здатність до якої виступає однією з найголовніших рис особистості фахівця, що сприяє успішності його взаємодії з клієнтами. Психолог має досконало володіти знаннями і вміннями професійної комунікації, вдало застосовувати вміння адекватної комунікації з іншими людьми у відповідній сфері і ситуації.

Таким чином, комунікативна компетентність та комунікативні навички психолога відносяться до ключових компетенцій, якими він повинен володіти, а професійна діяльність психолога включає взаємини з різноманітними людьми, і успішність його спілкування з клієнтами.

Сучасний психолог має знати основні закони людського сприйняття, розуміти очікувані наміри людей у взаємодії, розпізнавати емоції оточуючих та їх потреби, вміло слухати і відповідно реагувати, певним чином впливати на інших, допомагати вирішувати конфлікти. Все це вимагає від психолога комунікативних навичок і вмінь, якостей особистості, необхідних для встановлення оптимальної взаємодії з іншими. Тому психолог має володіти виразним інтонаційним, чітким та правильним мовленням, чистим від засмічення сленгом, іншомовними словами [4, с. 19]. Мовлення психолога немає бути обтяженим термінологією чи незрозумілими іншим словами, водночас воно може доповнюватися доречними невербальними засобами спілкування (виразними поглядами, мімікою, жестами), що доповнюють професійну компетентність і перелік навичок фахівця.

Зважаючи на вищевказане, тематика формування комунікативних навичок і вмінь, розвитку комунікативної компетентності психологів в умовах сучасного життя є актуальною.

Комунікативна компетентність психолога під час воєнного стану є ключовим чинником професійної стійкості, забезпечуючи ефективну взаємодію, швидке встановлення контакту та емпатійне спілкування. Вона дозволяє адаптувати методи роботи до кризових умов, зберігати професійну позицію та запобігати професійному вигоранню через ефективне регулювання емоційної напруги.

Для формування комунікативних якостей та вмінь майбутніх психологів доцільно застосовувати різні методи і засоби організації освітнього процесу у закладі освіти. Корисними є застосування на лекціях і семінарах бесід викладачів і здобувачів освіти, проведення спеціальних вправ для підвищення комунікативної активності, використання ділових і рольових ігор на практичних заняттях, де здобувачі освіти самостійно працюють над вдосконаленням своєї комунікації, інтелекту, морально-культурного рівня. Водночас здійснюється професійне становлення, закріплюються і вдосконалюються наявні позитивні вміння і якості, особистісні

характеристики майбутніх психологів у змодельованих, уявних умовах професійної діяльності. Під час такої діяльності здобувачі освіти покращують свої комунікативні здібності, вдосконалюють навички підтримання комунікації, вчаться працювати в команді, запобігати загостренню стосунків та вирішувати конфлікти [2, с. 52].

Ефективними формами роботи із майбутніми психологами у напрямку розвитку їх професійної компетентності та набуття досвіду успішної комунікативної взаємодії з іншими є соціально-психологічні тренінги.

При цьому, психологічний тренінг розуміється як «форма активного формування корисних навичок поведінки». Учаснику тренінгу пропонується виконати різні вправи, орієнтовані на розвиток або демонстрування психологічних якостей, набуття цінних навичок. Для відпрацювання отриманих навичок використовуються рольові ігри та інші методи [3, с. 134].

Групова форма роботи допомагає відпрацювати комунікативні вміння і навички, встановлювати взаємодію з іншими, вчитися застосовувати техніки активного слухання, доведення своєї думки, аргументувати погляди тощо. Розглядаючи різні стратегії поведінки в конфлікті, можна змодельовати і відразу оцінити ефективність тієї чи іншої стратегії, зрозуміти її вплив на опонентів, поставити себе на місце іншого і відчувати його емоції і думки.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Процес розвитку професійних комунікативних компетенцій у студентів-психологів передбачає цілеспрямоване впровадження активних методів навчання у закладах освіти. Формування таких якостей, як емпатія, доброзичливість та товариськість, відбувається завдяки моделюванню професійних ситуацій, рольовим іграм та інтерактивним форматам занять. Перспективи досліджень полягають у розробці стандартизованих програм для підготовки психологів з урахуванням воєнних дій та надзвичайних ситуацій.

Список використаних джерел:

1. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати : Метод. рекомендації. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 52 с.

2. Курочка А. О., Солодовник Т. О. Формування комунікативних умінь у майбутніх психологів. Психологічний інструментарій розвитку 115 лідерського потенціалу сучасної молоді: теорія і практика : матеріали 5-ї Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених, 17 жовтня 2019 р. / заг. ред. О. Г. Романовський. Харків : НТУ «ХПІ», 2019. С. 51-53.
3. Лигун Н. В., Літовка А. А. Психологічні чинники розвитку комунікативної компетенції працівників підрозділів кадрового забезпечення ОВС. Юридична психологія. 2015. № 2. С. 128-138.
4. Організація самовдосконалення майбутніх педагогів на основі діагностики схильності до професійної діяльності : метод. реком. / уклад. Б. Кіндратюк, С. Литвин-Кіндратюк. Вид. 2-ге, випр. і доп. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2023. 53 с.

References:

1. Karamushka L. M. Psykhichne zdorov'ya osobystosti pid chas viyny: yak yoho zberehty ta pidtrymaty : Metod. rekomendatsiyi. Kyiv: Instytut psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny, 2022. 52 s.
2. Kurochka A. O., Solodovnyk T. O. Formuvannya komunikatyvnykh umin' u maybutnikh psykholohiv. Psykholohichnyy instrumentariy rozvytku 115 lider'skoho potentsialu suchasnoyi molodi: teoriya i praktyka : materialy 5-yi Mizhnar. nauk.-prakt. konf. studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh, 17 zhovtnya 2019 r. / zah. red. O. H. Romanov's'kyy. Kharkiv : NTU «KHPI», 2019. S. 51-53.
3. Lyhun N. V., Litovka A. A. Psykholohichni chynnyky rozvytku komunikatyvnoyi kompetentsiyi pratsivnykiv pidrozdiliv kadrovoho zabezpechennya OVS. Yurydychna psykholohiya. 2015. № 2. S. 128-138.
4. Orhanizatsiya samovdoskonalennya maybutnikh pedahohiv na osnovi diahnostyky skhyl'nosti do profesiynoyi diyal'nosti : metod. rekom. / uklad. B. Kindratyuk, S. Lytvyn-Kindratyuk. Vyd. 2-he, vypr. i dop. Ivano-Frankivs'k : Prykarp. nats. un-t im. V. Stefanyka, 2023. 53 s.

Тетяна Хамелюк

Практичний психолог ліцею №9 ім. А.М. Трояна

ГІБРИДНА КОМУНІКАЦІЯ В СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ РОБОТІ ЯК ВІДПОВІДЬ НА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДОПОМОГИ

Анотація. У тезах розглянуто гібридну комунікацію в соціально-психологічній роботі як сучасний формат професійної взаємодії соціальних працівників і психологів з отримувачами допомоги. Обґрунтовано, що в умовах війни, вимушеного переміщення, цифровізації соціальних послуг, зростання психологічних потреб населення та обмеженого доступу частини людей до очних сервісів особливого значення набуває поєднання традиційного безпосереднього спілкування з онлайн-консультуванням, телефонною підтримкою, цифровим інформуванням і дистанційною соціальною навігацією. Підкреслено, що гібридна комунікація не повинна зводитися лише до технічного використання цифрових платформ, адже її ефективність залежить від етичності, конфіденційності, емпатії, професійних меж, зрозумілості повідомлень і здатності фахівця підтримувати довіру в різних форматах взаємодії. Окреслено практичні напрями розвитку гібридної комунікації: онлайн-прийом звернень, відеоконсультування, телефонні розмови підтримки, цифрові маршрути допомоги, психоосвітні матеріали, безпечна комунікація в месенджерах і соціальних мережах, а також поєднання дистанційної та очної роботи. Зроблено висновок, що гібридна комунікація є важливим ресурсом підвищення доступності соціально-психологічної допомоги, але потребує професійної підготовки, етичного регулювання й урахування цифрової нерівності.

Ключові слова: гібридна комунікація, соціально-психологічна робота, соціальний працівник, психолог, онлайн-консультування, цифрова етика, комунікативна компетентність, підтримка.

The paper examines hybrid communication in social and psychological work as a modern format of professional interaction between social workers, psychologists and recipients of support. It is argued that during war, forced displacement, digitalization of social services, increasing psychological needs and limited access to face-to-face services, the combination of traditional direct communication with online counselling, telephone support, digital information and remote social navigation becomes especially important. Hybrid communication should not be reduced to the technical use of digital platforms, since its effectiveness depends on ethics, confidentiality, empathy, professional boundaries, clarity of messages and the specialist's ability to maintain trust in different formats of interaction. Practical areas of hybrid communication include online intake, video counselling, telephone support, digital referral pathways, psychoeducational materials, safe communication in messengers and social networks, and combining remote and face-to-face work. The paper concludes that hybrid communication is an important resource for increasing access to social and psychological support, but it requires professional training, ethical regulation and consideration of digital inequality.

Key words: *hybrid communication, social and psychological work, social worker, psychologist, online counselling, digital ethics, communicative competence, support.*

Постановка проблеми. Сучасна соціально-психологічна робота дедалі частіше відбувається не лише в кабінеті фахівця чи в соціальній установі, а й у цифровому середовищі: через телефонні дзвінки, відеозустрічі, месенджери, онлайн-форми звернення, соціальні мережі та електронні інформаційні платформи. Така зміна форматів взаємодії є відповіддю на нові умови життя населення, зокрема на війну, вимушене переміщення, обмежену мобільність частини людей, потребу в швидкому інформуванні та доступі до допомоги незалежно від місця перебування. Водночас цифровий або дистанційний формат не скасовує потреби в людській, етичній і професійній комунікації.

Проблема полягає в тому, що використання цифрових каналів у соціально-психологічній роботі не завжди супроводжується достатнім рівнем комунікативної та етичної підготовки фахівців. Онлайн-розмова, повідомлення в месенджері або телефонна консультація мають свої особливості: обмежені невербальні сигнали, вищі ризики непорозуміння, питання конфіденційності, складність утримання професійних меж, можливість технічних перешкод і нерівний доступ клієнтів до цифрових інструментів. Отже, актуальним є осмислення гібридної комунікації як окремого напрямку професійної компетентності соціальних працівників і психологів.

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення гібридної комунікації в соціально-психологічній роботі та визначенні практичних умов її етичного, безпечного й результативного застосування в діяльності соціальних працівників і психологів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних підходах до соціальної роботи комунікація розглядається не лише як технічний обмін інформацією, а як основа професійної взаємодії, довіри, підтримки й наснаження людини. Глобальне визначення соціальної роботи підкреслює її спрямованість на соціальні зміни, розвиток, згуртованість і підтримку людей у подоланні життєвих труднощів, що неможливо без якісної комунікативної взаємодії [1]. У міжнародних стандартах використання технологій у соціальній роботі наголошується, що цифрові

інструменти можуть застосовуватися для консультування, інформування, документування та супроводу клієнтів, однак мають використовуватися з дотриманням конфіденційності, професійної компетентності та етичних меж [2]. У працях, присвячених технологічно опосередкованій соціальній роботі, підкреслюється, що онлайн-формати розширюють доступ до допомоги, але водночас створюють нові виклики щодо приватності, якості контакту, безпеки даних і цифрової нерівності [3]. У сфері психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в кризових ситуаціях також акцентується на необхідності доступної, скоординованої й безпечної допомоги, що може поєднувати різні канали взаємодії [4; 5].

Виклад основного матеріалу. Гібридну комунікацію в соціально-психологічній роботі доцільно розглядати як поєднання очної, дистанційної та цифрової взаємодії, спрямованої на підтримку людини, родини або групи. Її сутність полягає не в механічному перенесенні традиційної консультації в онлайн-простір, а в гнучкому доборі формату відповідно до потреб клієнта, характеру проблеми, рівня безпеки, доступності технічних засобів і професійних можливостей фахівця.

Першим важливим напрямом гібридної комунікації є онлайн-прийом звернень. Електронні форми, повідомлення через офіційні сторінки соціальних служб, електронна пошта або спеціальні цифрові платформи можуть полегшити перший контакт людини з фахівцем. Для багатьох отримувачів допомоги це менш тривожний спосіб звернення, ніж особистий візит. Водночас така форма потребує чітких правил: хто опрацьовує звернення, у які строки, як зберігаються персональні дані, як клієнт отримує відповідь і що робити у випадку кризового повідомлення.

Другим напрямом є телефонна підтримка. Вона залишається важливою навіть в умовах цифровізації, оскільки не всі люди мають стабільний інтернет, смартфон або достатні навички користування онлайн-сервісами. Телефонна розмова може бути доступним каналом для людей старшого віку, внутрішньо переміщених осіб, людей із віддалених населених пунктів, родин у складних життєвих обставинах. Її перевага полягає у швидкості контакту, однак фахівець має вміти працювати без візуальної інформації, уважно слухати інтонації, паузи, темп мовлення й водночас чітко пояснювати подальші дії.

Третім напрямом є відеоконсультування. Воно наближає дистанційний формат до очної зустрічі, оскільки дає змогу бачити співрозмовника, підтримувати зоровий контакт, краще помічати емоційні реакції. Водночас відеозустрічі потребують приватного простору, технічної стабільності та попереднього узгодження правил. Важливо пояснювати клієнту, де краще перебувати під час розмови, чи можна записувати зустріч, хто може бути присутнім поруч, як діяти в разі переривання зв'язку.

Четвертим напрямом є комунікація через месенджери. Вона є зручною для коротких уточнень, нагадувань, надсилання інформаційних матеріалів, контактів служб, посилянь на ресурси або домовленостей про зустріч. Проте месенджери не завжди придатні для глибокого консультування, особливо коли йдеться про складні емоційні стани. Крім того, у письмовій комунікації високий ризик неправильного тлумачення повідомлень, тому фахівець має формулювати думки чітко, доброзичливо, без двозначності та надмірної офіційності.

П'ятим напрямом є цифрове інформування. Соціальні служби, психологи, громадські організації та волонтерські ініціативи можуть використовувати сайти, соціальні мережі, онлайн-буклети, відео, інфографіку, чат-боти й цифрові карти послуг для поширення інформації про допомогу. Ефективне цифрове інформування має бути зрозумілим, актуальним, коротким, візуально доступним і не перевантаженим професійною термінологією. Людина в кризовому стані часто не здатна опрацьовувати великі масиви інформації, тому повідомлення мають відповідати на практичні запитання: куди звернутися, що зробити, які документи потрібні, хто може допомогти.

Шостим напрямом є соціальна навігація в гібридному форматі. Соціальний працівник може поєднувати очне консультування з дистанційним супроводом: пояснювати алгоритм дій під час зустрічі, а потім надсилати контакти служб, нагадування, посилення на електронні сервіси або допомагати клієнту зорієнтуватися в наступних кроках. Такий формат особливо корисний для людей, які губляться у складній системі послуг або не можуть часто відвідувати установу особисто.

Важливою умовою гібридної комунікації є конфіденційність. У цифровому просторі зростає ризик несанкціонованого доступу до особистої інформації, випадкового пересилання повідомлень,

збереження даних на незахищених пристроях або обговорення чутливих питань у неприватному середовищі. Тому фахівець має пояснювати клієнту межі конфіденційності, використовувати безпечні канали зв'язку, не надсилати зайвої персональної інформації та не обговорювати складні випадки в неофіційних чатах без належного захисту даних.

Не менш важливими є професійні межі. У цифровому середовищі може виникати очікування постійної доступності фахівця. Клієнти можуть писати у вечірній час, у вихідні, надсилати багато повідомлень або очікувати негайної відповіді. Тому соціальний працівник чи психолог має заздалегідь визначати правила комунікації: години відповіді, формат екстреного звернення, межі консультацій у месенджері, порядок запису на зустріч. Це захищає як клієнта, так і самого фахівця від хаотичної та виснажливої взаємодії.

Гібридна комунікація також потребує високого рівня емпатії. Дистанційний формат не повинен бути холодним або формальним. Навіть коротке повідомлення може бути підтримувальним, якщо воно сформульоване з повагою, без знецінення, із чітким поясненням наступних кроків. Наприклад, замість сухого «зверніться в іншу службу» фахівець може написати: «Ваш запит важливий. У цій ситуації найкраще звернутися до спеціаліста за таким контактом. Я можу допомогти зорієнтуватися, який крок зробити першим». Така комунікація підтримує довіру й зменшує відчуття покинутості.

Окремої уваги потребує цифрова нерівність. Частина людей не має доступу до інтернету, сучасних пристроїв, приватного простору для онлайн-розмови або достатніх цифрових навичок. Це стосується людей старшого віку, осіб з інвалідністю, мешканців віддалених територій, малозабезпечених сімей, людей у кризових ситуаціях. Тому гібридна модель має передбачати вибір: онлайн, телефон, очна зустріч, мобільна команда, друковані матеріали. Інноваційність не повинна створювати нові бар'єри для тих, хто вже перебуває у вразливому становищі.

У роботі з дітьми та молоддю гібридна комунікація має свої особливості. Молоді люди часто активніше користуються цифровими каналами, однак це не означає, що будь-яка онлайн-взаємодія є безпечною. Потрібно враховувати вік, згоду батьків або законних представників, правила конфіденційності, ризики

онлайн-булінгу, захист персональних даних і коректність психоосвітнього контенту. Для підлітків цифрове інформування може бути ефективним, але складні випадки потребують уважного супроводу й залучення відповідних фахівців.

У роботі з людьми старшого віку гібридна комунікація має бути максимально простою. Необхідно уникати складних платформ, надмірної кількості посилань, незрозумілих інструкцій. Доцільно поєднувати телефонні консультації, друковані пам'ятки, очні зустрічі, допомогу в користуванні електронними сервісами та підтримку родичів або соціальних працівників. У цьому випадку важливо не лише надати інформацію, а й переконатися, що людина її зрозуміла та може використати.

Гібридна комунікація має значення і для роботи з внутрішньо переміщеними особами. Люди, які змінили місце проживання, часто потребують швидкої інформації про соціальні виплати, житло, медичні послуги, освіту для дітей, психологічну підтримку, роботу та гуманітарну допомогу. Поєднання цифрових каналів, телефонних консультацій і очних зустрічей дозволяє супроводжувати людину в процесі адаптації до нової громади та зменшувати інформаційну розгубленість.

Для фахівців соціально-психологічної сфери важливо розвивати навички саморефлексії щодо власної цифрової комунікації. Потрібно аналізувати, чи не стає спілкування надто формальним, чи зрозумілі повідомлення клієнту, чи не порушуються межі, чи не виникає емоційне виснаження через постійну онлайн-доступність, чи є достатньо чіткими алгоритми дій у складних випадках. Така рефлексія має бути частиною професійного розвитку.

Підготовка майбутніх соціальних працівників і психологів до гібридної комунікації має включати практичні завдання: написання відповідей на онлайн-звернення, моделювання телефонної консультації, проведення відеобесіди, створення психоосвітнього повідомлення, аналіз етичних ризиків у месенджерах, розроблення цифрової карти послуг, обговорення випадків порушення конфіденційності. Такі завдання допомагають сформуванню не лише технічні вміння, а й професійну відповідальність.

Підсумовуючи, зазначимо, що гібридна комунікація є важливим ресурсом сучасної соціально-психологічної роботи. Вона дає змогу розширити доступ до допомоги, підтримувати контакт із людьми в різних життєвих обставинах, швидше інформувати населення

й поєднувати різні формати супроводу. Водночас її ефективність залежить не від кількості цифрових інструментів, а від якості професійної взаємодії, етичності, безпеки, емпатії та здатності фахівця обирати формат, який справді відповідає потребам людини.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Гібридна комунікація в соціально-психологічній роботі є актуальним напрямом розвитку професійної взаємодії соціальних працівників і психологів. Вона поєднує очне спілкування, телефонну підтримку, відеоконсультування, комунікацію в месенджерах, цифрове інформування, онлайн-прийом звернень і соціальну навігацію. Її перевагами є підвищення доступності допомоги, гнучкість, швидкість інформування та можливість підтримувати контакт із людьми, які не завжди можуть звернутися очно. Водночас гібридна комунікація потребує дотримання конфіденційності, професійних меж, цифрової етики, урахування цифрової нерівності та розвитку комунікативної компетентності фахівців. Перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення стандартів гібридної комунікації в соціально-психологічній роботі, оцінювання ефективності онлайн- і телефонних консультацій, вивчення цифрових бар'єрів для вразливих груп, підготовка фахівців до етичної онлайн-взаємодії та створення практичних рекомендацій щодо поєднання очної й дистанційної допомоги.

Список використаних джерел:

1. International Federation of Social Workers. *Global Definition of Social Work*. 2014. URL: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
2. National Association of Social Workers, Association of Social Work Boards, Council on Social Work Education, Clinical Social Work Association. *Standards for Technology in Social Work Practice*. 2017. URL: <https://www.socialworkers.org/Practice/NASW-Practice-Standards-Guidelines/Standards-for-Technology-in-Social-Work-Practice>
3. Afrouz R., Lucas J. A systematic review of technology-mediated social work practice: Benefits, uncertainties, and future directions. *Journal of Social Work*. 2023. Vol. 23, no. 5. P. 953–974. DOI: 10.1177/14680173231165926.
4. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Minimum Service Package for Mental Health and Psychosocial Support*. 2022. URL: <https://>

- interagencystandingcommittee.org/iasc-reference-group-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-minimum-service-package-mental-health-and-psychosocial-support
5. World Health Organization. *Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches*. Geneva : World Health Organization, 2021. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240025707>
 6. Reamer F. G. Ethical Standards for Social Workers' Use of Technology: Emerging Consensus. *Journal of Social Work Values and Ethics*. 2018. Vol. 15, no. 2. P. 71–80.

References:

1. International Federation of Social Workers. *Global Definition of Social Work*. 2014. Available at: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> [in English].
2. National Association of Social Workers, Association of Social Work Boards, Council on Social Work Education, & Clinical Social Work Association. *Standards for Technology in Social Work Practice*. 2017. Available at: <https://www.socialworkers.org/Practice/NASW-Practice-Standards-Guidelines/Standards-for-Technology-in-Social-Work-Practice> [in English].
3. Afrouz, R., & Lucas, J. A systematic review of technology-mediated social work practice: Benefits, uncertainties, and future directions. *Journal of Social Work*, 23(5), 2023. P. 953–974. DOI: 10.1177/14680173231165926 [in English].
4. Inter-Agency Standing Committee. *IASC Minimum Service Package for Mental Health and Psychosocial Support*. 2022. Available at: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-reference-group-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/iasc-minimum-service-package-mental-health-and-psychosocial-support> [in English].
5. World Health Organization. *Guidance on community mental health services: promoting person-centred and rights-based approaches*. Geneva: World Health Organization, 2021. Available at: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240025707> [in English].
6. Reamer, F. G. Ethical Standards for Social Workers' Use of Technology: Emerging Consensus. *Journal of Social Work Values and Ethics*, 15(2), 2018. P. 71–80 [in English].

Юлія Христовор,
здобувачка освіти
Кам'янець-Подільського
медичного фахового коледжу
Науковий керівник: **Анна Якубовська,**
викладач української мови та української мови
за професійним спрямуванням
Україна, м. Кам'янець-Подільський

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ЗАСІБ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПІДТРИМЦІ НАСЕЛЕННЯ

Анотація. У тезах розглянуто українську мову як важливий засіб професійної комунікації у соціально-психологічній підтримці населення. Обґрунтовано, що в діяльності соціального працівника й психолога мова виконує не лише інформаційну, а й підтримувальну, етичну, ідентифікаційну та соціально-інтеграційну функції. Підкреслено, що якісне професійне мовлення сприяє встановленню довіри, зниженню напруження, формуванню безпечного комунікативного простору, коректному поясненню соціальних послуг, психологічних станів і маршрутів допомоги. Особливої ваги українська мова набуває в умовах війни, коли зростає потреба в чіткій, емпатійній, доступній і недискримінаційній комунікації з різними групами населення: внутрішньо переміщеними особами, родинами військовослужбовців, дітьми, молоддю, людьми старшого віку, особами з інвалідністю та сім'ями у складних життєвих обставинах. Окреслено практичні напрями розвитку мовної компетентності фахівців: удосконалення культури усного й писемного мовлення, використання зрозумілої термінології, уникнення стигматизувальних висловів, розвиток навичок активного слухання, підтримувального діалогу, кризової комунікації та створення доступних інформаційних матеріалів. Зроблено висновок, що українська мова є важливим ресурсом професійної взаємодії, соціальної згуртованості та якісної соціально-психологічної допомоги.

Ключові слова: українська мова, професійна комунікація, соціально-психологічна підтримка, мовна компетентність, соціальний працівник, психолог, комунікативна культура, довіра.

The paper examines the Ukrainian language as an important means of professional communication in social and psychological support. It is argued that in the work of social workers and psychologists language performs not only an informational function, but also supportive, ethical, identity-related and socially integrative functions. High-quality professional speech contributes to building trust, reducing tension, creating a safe communicative space and clearly explaining social services, psychological states and pathways to assistance. The Ukrainian language becomes especially significant during wartime, when there is a growing need for clear, empathic, accessible and non-discriminatory

communication with different groups of the population: internally displaced persons, families of service members, children, youth, older people, persons with disabilities and families in difficult life circumstances. Practical areas for developing language competence include improving oral and written communication, using clear terminology, avoiding stigmatizing expressions, developing active listening, supportive dialogue, crisis communication and preparing accessible information materials. The paper concludes that the Ukrainian language is an important resource for professional interaction, social cohesion and quality social and psychological assistance.

Key words: *Ukrainian language, professional communication, social and psychological support, language competence, social worker, psychologist, communication culture, trust.*

Постановка проблеми. Соціально-психологічна робота значною мірою ґрунтується на комунікації. Саме через слово фахівець встановлює контакт із людиною, пояснює можливості допомоги, уточнює запит, підтримує емоційно, допомагає впорядкувати складну життєву ситуацію та вибудовує маршрут подальшого супроводу. У цьому контексті українська мова виступає не лише засобом передавання інформації, а й інструментом професійної присутності, поваги, довіри та соціального включення. Від того, наскільки зрозуміло, коректно й етично фахівець говорить із людиною, залежить її готовність прийняти підтримку, поставити запитання, поділитися переживаннями або звернутися до відповідної служби.

Актуальність теми посилюється в умовах війни, коли значна кількість людей перебуває у стані тривалого стресу, невизначеності, втрати звичного середовища, вимушеного переміщення або соціальної ізоляції. У таких ситуаціях мова фахівця має бути не формальною, а підтримувальною, чіткою, людиною та доступною. Надмірно складна термінологія, канцеляризми, оцінні судження або нечіткі формулювання можуть посилювати тривогу й недовіру. Натомість професійно організоване українське мовлення допомагає людині краще зрозуміти власну ситуацію, відчувати повагу до себе та побачити реальні шляхи отримання допомоги.

Мета тез полягає в теоретичному обґрунтуванні значення української мови як засобу професійної комунікації у соціально-психологічній підтримці населення та визначенні практичних напрямів розвитку мовної компетентності соціальних працівників і психологів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях професійної комунікації мова розглядається як важливий чинник

соціальної взаємодії, формування довіри, передавання цінностей і регулювання міжособистісних стосунків. У працях Ф. Бацевича комунікативна компетентність пов'язується зі здатністю мовця доцільно використовувати мовні засоби відповідно до ситуації, адресата, мети й соціального контексту [1]. У працях Л. Мацько та Л. Кравець культура української фахової мови розглядається як складова професійної підготовки, що охоплює нормативність, точність, логічність, доречність і виразність мовлення [2]. У дослідженнях О. Семенового наголошується на значенні мовної особистості фахівця, його здатності до професійного самовираження, етичної взаємодії та відповідального використання слова в освітньому й соціальному середовищі [3]. Міжнародні підходи до соціальної роботи також підкреслюють значення поваги до гідності людини, прав людини, соціальної справедливості та підтримувальної взаємодії, що неможливо без якісної професійної комунікації [4]. У сфері психологічної першої допомоги окремо акцентується на важливості уважного слухання, зрозумілого інформування, заспокоєння та поєднання людини з доступними ресурсами підтримки [5].

Виклад основного матеріалу. Українська мова в соціально-психологічній роботі виконує кілька важливих функцій. Передусім це інформаційна функція, оскільки через мову фахівець пояснює права людини, можливості отримання соціальних послуг, умови звернення, алгоритми дій, особливості психологічної підтримки, правила участі в групах або програмах допомоги. Інформація має бути не лише правильною, а й зрозумілою для конкретної людини. Якщо фахівець говорить надто складно, людина може формально почути інформацію, але не зможе нею скористатися.

Другою є підтримувальна функція мови. У складних життєвих обставинах людина часто потребує не тільки фактичної відповіді, а й відчуття, що її стан помічено й не знецінено. Слова фахівця можуть знижувати напруження, допомагати впорядкувати переживання, підтримувати надію та створювати відчуття безпеки. Наприклад, фрази «Ваш стан є зрозумілою реакцією на складні обставини», «Ми можемо разом визначити перший крок», «Ви маєте право отримати підтримку» є значно ефективнішими, ніж формальні або оцінні висловлювання.

Третьою є етична функція мови. Професійне мовлення соціального працівника й психолога має бути позбавлене стигматизації, приниження, звинувачення або навішування ярликів. Особливо це

важливо в роботі з вразливими групами населення. Некоректне слово може посилити сором, страх, недовіру або небажання звертатися по допомогу. Тому фахівець має уважно добирати формулювання, говорити про людину з повагою, уникати узагальнень і не зводить особистість до її проблеми, статусу чи життєвої обставини.

Четвертою є соціально-інтеграційна функція. Українська мова може бути засобом включення людини в спільноту, освітній простір, професійну взаємодію, громадське життя та систему соціальних послуг. Для людей, які змінили місце проживання, пережили втрату соціальних зв'язків або опинилися в новій громаді, зрозуміла й доброзичлива комунікація українською мовою може допомогти краще орієнтуватися в середовищі, відчувати належність і подолати бар'єри звернення по підтримку.

П'ятою є ідентифікаційна функція. Українська мова в умовах сучасних суспільних викликів виступає важливим чинником культурної цілісності, громадянської належності й спільного символічного простору. У соціально-психологічній роботі це не означає формального мовного контролю, а передбачає усвідомлення того, що мова допомоги має бути пов'язана з повагою до людини, її досвіду, гідності й права бути почутою.

Особливе значення має усне професійне мовлення. Соціальний працівник або психолог має вміти говорити чітко, спокійно, послідовно й доброзичливо. Темп мовлення, інтонація, паузи, уміння не перебивати, здатність пояснити складне простою мовою є важливими складниками професійної комунікативної компетентності. У кризовій ситуації людина може не сприймати довгі інструкції, тому фахівець має вміти виділити головне, повторити важливу інформацію та переконатися, що співрозмовник її зрозумів.

Не менш важливим є писемне професійне мовлення. Соціальні працівники й психологи готують інформаційні пам'ятки, повідомлення, запрошення на консультації, описи послуг, інструкції, соціальні пости, анкети, звіти, індивідуальні плани супроводу. Такі тексти мають бути грамотними, логічними, доступними й етично коректними. Надмірна офіційність або заплутаність писемного тексту може створити для людини додатковий бар'єр.

Важливим напрямом є створення зрозумілих інформаційних матеріалів українською мовою. Йдеться про буклети, пам'ятки, інструкції, цифрові повідомлення, соціальні пости, презентації, відеосценарії, алгоритми звернення по допомогу. Такі матеріали

мають відповідати принципу доступності: короткі речення, чітка структура, зрозумілі заголовки, конкретні кроки, відсутність зайвої термінології, контакти служб і пояснення, у яких випадках варто звертатися по підтримку.

Окреме значення має термінологічна точність. У соціально-психологічній роботі використовуються поняття «кризовий стан», «психосоціальна підтримка», «соціальний супровід», «реабілітація», «емоційне виснаження», «адаптація», «вразливі групи», «перенаправлення», «кейс-менеджмент». Фахівець має розуміти ці терміни, але в комунікації з клієнтом пояснювати їх доступно. Професійна мова не повинна віддаляти фахівця від людини; навпаки, вона має допомагати зробити складну систему допомоги зрозумілою.

У роботі з дітьми та молоддю українське мовлення фахівця має бути вікововідповідним. Дітям потрібні простіші пояснення, приклади, образні формулювання, підтримувальні запитання. Молодь краще реагує на діалогічний стиль, повагу до власної позиції, відсутність моралізаторства та зрозумілу мову без надмірної офіційності. Тому мовна компетентність фахівця передбачає вміння адаптувати комунікацію до віку, досвіду й емоційного стану співрозмовника.

У роботі з людьми старшого віку важливими є повільніший темп мовлення, чіткість пояснень, повторення ключової інформації, уникнення цифрових або професійних термінів без пояснення. Фахівець має переконатися, що людина зрозуміла, куди звертатися, які документи потрібні, хто може допомогти й що робити далі. Тут українська мова виконує функцію не лише комунікації, а й соціальної навігації.

У роботі з людьми з інвалідністю та їхніми родинами важливо використовувати коректні, недискримінаційні й людиноцентричні формулювання. Мова має підтримувати гідність людини, не зводити її до діагнозу чи порушення, не створювати образ безпорадності. Соціальний працівник і психолог мають говорити не лише про обмеження, а й про права, ресурси, можливості, доступність послуг і участь людини в прийнятті рішень.

У кризовій комунікації особливо важливо уникати фраз, які знецінюють переживання. Недоречними є вислови, що наказують людині швидко заспокоїтися, порівнюють її біль з іншими ситуаціями або перекладають на неї провину за емоційний стан. Натомість професійне українське мовлення має бути підтримувальним, стабілізувальним і конкретним. Фахівець може визнати складність

ситуації, допомогти людині назвати першочергову потребу й запропонувати найближчий реалістичний крок.

Важливою складовою мовної компетентності є активне слухання. Воно проявляється не лише в мовчанні, а й у коротких уточненнях, перефразуванні, відображенні емоцій, відкритих запитаннях і повазі до пауз. Українська мова в такому випадку стає інструментом не монологу фахівця, а діалогу, у якому людина відчуває, що її чують. Саме це часто є першим кроком до формування довіри.

Окремої уваги потребує цифрова комунікація українською мовою. Соціальні працівники й психологи дедалі частіше спілкуються з отримувачами допомоги через електронну пошту, месенджери, онлайн-форми, соціальні мережі, відеозустрічі. У таких форматах особливо важливо писати чітко, доброзичливо, без двозначності й надмірної офіційності. Повідомлення має містити конкретну відповідь або зрозумілий наступний крок. Нечітке цифрове повідомлення може посилити розгубленість людини.

Мовна компетентність також важлива для міжпрофесійної взаємодії. Соціальні працівники, психологи, педагоги, медики, юристи, представники громадських організацій і волонтери мають узгоджувати дії, передавати інформацію, складати документи й обговорювати випадки. У такій взаємодії українська мова має забезпечувати точність, професійність, етичність і недопущення розголошення чутливої інформації.

Підготовка майбутніх соціальних працівників і психологів має включати розвиток української професійної мовної культури. Це можуть бути практичні завдання зі складання пам'яток для різних груп населення, моделювання підтримувальних бесід, аналіз некоректних формулювань, тренування кризової комунікації, написання відповідей на звернення, підготовка психоосвітніх матеріалів і редагування текстів соціального спрямування. Така підготовка має поєднувати мовну правильність із етикою допомоги.

Підсумовуючи, зазначимо, що українська мова в соціально-психологічній роботі є не лише засобом професійного спілкування, а й ресурсом довіри, підтримки, соціальної згуртованості та якісної допомоги. Вона допомагає фахівцеві бути зрозумілим, етичним, уважним до потреб людини й здатним створювати безпечний комунікативний простір. Саме тому розвиток мовної компетентності має бути невід'ємною частиною професійної підготовки й практики соціальних працівників та психологів.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків.

Українська мова є важливим засобом професійної комунікації у соціально-психологічній підтримці населення. Вона виконує інформаційну, підтримувальну, етичну, соціально-інтеграційну та ідентифікаційну функції. Якісне українське професійне мовлення сприяє встановленню довіри, доступному поясненню послуг, зниженню тривоги, формуванню безпечного простору взаємодії та підтримці гідності людини. Найбільш значущими напрямками розвитку мовної компетентності соціальних працівників і психологів є вдосконалення усного й писемного мовлення, використання зрозумілої термінології, уникнення стигматизувальних формулювань, розвиток активного слухання, кризової комунікації, цифрового етикету та навичок створення доступних інформаційних матеріалів. Перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення методичних рекомендацій із професійної українськомовної комунікації в соціально-психологічній роботі, вивчення впливу мовної культури фахівця на довіру отримувачів допомоги, створення тренінгових програм із підтримувального мовлення та аналіз комунікативних потреб різних вразливих груп населення.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
2. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навчальний посібник. Київ : Академія, 2007. 360 с.
3. Семенов О. М. Культура наукової української мови : навчальний посібник. Київ : Академія, 2010. 216 с.
4. International Federation of Social Workers. *Global Definition of Social Work*. 2014. URL: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
5. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. *A Guide to Psychological First Aid*. Copenhagen : IFRC Reference Centre for Psychosocial Support, 2018. URL: <https://pscentre.org/resource/a-guide-to-psychological-first-aid-for-red-cross-red-crescent-societies/>
6. Hargie O. *Skilled Interpersonal Communication: Research, Theory and Practice*. 6th ed. London ; New York : Routledge, 2017. 659 p.

References:

1. Batsevych, F. S. *Osnovy komunikativnoi linhvistyky* [Fundamentals of communicative linguistics]. Kyiv: Akademiia, 2004. 344 p. [in Ukrainian].

2. Matsko, L. I., & Kravets, L. V. *Kultura ukrainskoi fakhovoi movy* [Culture of Ukrainian professional language]. Kyiv: Akademiia, 2007. 360 p. [in Ukrainian].
3. Semenoh, O. M. *Kultura naukovoï ukrainskoi movy* [Culture of scientific Ukrainian language]. Kyiv: Akademiia, 2010. 216 p. [in Ukrainian].
4. International Federation of Social Workers. *Global Definition of Social Work*. 2014. Available at: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> [in English].
5. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. *A Guide to Psychological First Aid*. Copenhagen: IFRC Reference Centre for Psychosocial Support, 2018. Available at: <https://pscentre.org/resource/a-guide-to-psychological-first-aid-for-red-cross-red-crescent-societies/> [in English].
6. Hargie, O. *Skilled Interpersonal Communication: Research, Theory and Practice*. 6th ed. London; New York: Routledge, 2017. 659 p. [in English].

Анна Шевченко

здобувачка вищої освіти

Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільського державного інституту»

м. Кам'янець-Подільський, Україна

Науковий керівник: **Людмила Романовська**

доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, професор,
професор кафедри психології, реабілітації та адаптації

ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ КОЛЕКТИВУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ

У статті розглянуто актуальність впливу психологічного клімату колективу на ефективність професійної діяльності працівників. Визначено роль сприятливого соціально-психологічного середовища як чинника підвищення продуктивності праці, мотивації та задоволеності професійною діяльністю.

Ключові слова: психологічний клімат, колектив, ефективність діяльності, працівники, мотивація, соціально-психологічні чинники.

The article considers the relevance of the influence of the psychological climate of the team on the effectiveness of employees' professional activity. The role of a favorable socio-psychological environment as a factor in increasing productivity, motivation and job satisfaction is determined.

Key words: psychological climate, team, work efficiency, employees, motivation, socio-psychological factors.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку організацій особливого значення набуває проблема формування сприятливого психологічного клімату в колективі. Соціально-економічні зміни, високий рівень конкуренції та зростання професійних вимог до працівників зумовлюють необхідність забезпечення ефективної взаємодії в трудових колективах. Негативний психологічний клімат може призводити до зниження продуктивності праці, конфліктів та професійного вигорання, що актуалізує потребу у вивченні його впливу на ефективність професійної діяльності.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні впливу психологічного клімату колективу на ефективність професійної діяльності працівників та визначенні шляхів його оптимізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема психологічного клімату колективу досліджувалася як українськими, так і зарубіжними науковцями. Зокрема, питання соціально-психологічних аспектів діяльності колективу висвітлено у працях Л. Орбан-Лембрик; проблеми організаційної поведінки та міжособистісних відносин розкрито у дослідженнях С. Максименка. Питання мотивації праці та психологічних чинників ефективності діяльності аналізуються у роботах О. Кокун. Серед зарубіжних дослідників значний внесок у вивчення організаційної поведінки зробили С. Роббінс та Т. Джадж.

Виклад основного матеріалу. Психологічний клімат колективу є важливим чинником, що визначає ефективність професійної діяльності працівників. Він формується під впливом міжособистісних відносин, стилю керівництва та організаційної культури. Як зазначають дослідники, сприятливий психологічний клімат сприяє підвищенню рівня довіри, взаємопідтримки та згуртованості колективу [1, с. 85].

Важливим аспектом є вплив психологічного клімату на мотивацію працівників. Позитивне соціально-психологічне середовище стимулює професійну активність, підвищує рівень задоволеності працею та сприяє реалізації особистісного потенціалу [3, с. 112].

Особливу роль відіграє стиль керівництва, який визначає характер взаємодії в колективі. Демократичний стиль управління сприяє формуванню відкритості, довіри та співпраці, тоді як авторитарний стиль може призводити до напруженості та конфліктів. Як підкреслюють зарубіжні дослідники, ефективне управління передбачає врахування психологічних особливостей

працівників [4, с. 67].

Негативний психологічний клімат може мати деструктивний вплив на діяльність колективу, знижуючи продуктивність праці та викликаючи професійне вигорання. У таких умовах важливо впроваджувати заходи щодо покращення міжособистісних відносин, розвитку командної роботи та психологічної підтримки працівників [2, с. 143].

Практичне впровадження технологій формування сприятливого психологічного клімату у діяльність організацій сприяє підвищенню ефективності праці, зменшенню рівня конфліктності та покращенню загального психологічного стану працівників [3, с. 156].

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Психологічний клімат колективу є важливим чинником ефективності професійної діяльності працівників. Формування сприятливого соціально-психологічного середовища сприяє підвищенню продуктивності праці, розвитку мотивації та зниженню рівня професійного стресу. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці ефективних технологій управління психологічним кліматом у колективах різних сфер діяльності.

Список використаних джерел:

1. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник. Київ : Академвидав, 2020. 448 с.
2. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 272 с.
3. Кокун О. М. Психологія професійної діяльності. Київ : Академвидав, 2020. 320 с.
4. Robbins S. P., Judge T. A. Organizational Behavior. New York : Pearson Education, 2017. 720 p.

References:

1. Orban-Lembryk, L. E. Sotsialna psykholohiia [Social psychology]. Kyiv: Akademvydav, 2020. 448 p. [in Ukrainian].
2. Maksymenko, S. D. Zahalna psykholohiia [General psychology]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2019. 272 p. [in Ukrainian].
3. Kokun, O. M. Psykholohiia profesiinoi diialnosti [Psychology of professional activity]. Kyiv: Akademvydav, 2020. 320 p. [in Ukrainian].
4. Robbins, S. P., Judge, T. A. Organizational Behavior. New York: Pearson Education, 2017. 720 p. [in English].

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А	Клебан Вікторія	179
Атаманюк Наталія	Клевчук Віктор	325
Б	Козак Раїса	33
Берник Леся	Колісник Марина	282
В	Коляденко Ніна	285
Василенко Олена	Комарніцька Людмила	107
Войцішена Ганна	Комарніцька Людмила	333
Воробйова Олена	Комарніцька Людмила	390
Г	Комарніцька Людмила	395
Гаврилюк Ірина	Комарніцька Людмила	399
Гарасевич Дмитро	Королішин Ірина	328
Герасимова Тамара	Корольок Леся	21
Глов'юк, Оксана	Костюк Юрій	184
Годованюк Альона	Котлярчик Надія	59
Горяча-Заводна Наталія	Криворучко Олена	308
Грушковик Марія	Кулібаба Сергій	339
Гуменюк Інна	Курінна Любов	187
Гумінська Світлана	Кучеров Геннадій	112
Д	Л	
Данилевич Леся	Левченко Ольга	343
Дудка Сергій	Литвинюк Ангеліна	288
Дудченко Володимир	Литвінчук Віталій	349
Є	Літяга Інна	195
Євстафієва-Худик Алла	М	
Єфстаєва Алла	Мазурчак Василина	352
З	Мартинюк	
Завадська Ірина	Анастасія-Карина	182
Завадська Ірина	Михайлик Артур	27
Завадська Ірина	Мойсеюк Василь	209
Завадська Ірина	Моргун Владислав	296
Завадська Ірина	Мостова Софія	390
Завадська Ірина	Н	
Загалеви Валентина	Невінський Михайло	49
Зарицька Анна	Нестерович Діана	395
І	О	
Ільєва Наталя	Олійник Олена	147
К	Отрубчак Олена	150
Квітінська Марина		

П	Шевчук Ярина.....	242
Павлик Надія.....	Шкіринець Марія.....	376
Павловський Андрій.....	Я	
Пасека Валентина.....	Ябанжі Богдан.....	131
Пенцак Станіслав.....	Яковишена Ірина.....	383
Петрук Марія.....	S	
Пислар Олеся.....	Sharlovych Zoia.....	312
Побігуця Дмитро.....	V	
Погорецька Ольга.....	Voloshchuk Maryna.....	312
Поліщук Олександр.....		
Присакар Володимир.....		
Р		
Радецька Галина.....		
Радецька Галина.....		
Рідкодубська Ганна.....		
Роїк Аліна.....		
С		
Сверид Ганна.....		
Сейко Наталія.....		
Складанівський Олег.....		
Складанівський Олег.....		
Скрипник Анатолій.....		
Столяренко Ольга.....		
Столяренко Ольга.....		
Столяренко Ольга.....		
Т		
Тимків Ірина.....		
Троханяк Оксана.....		
Ф		
Фуярчук Іванна.....		
Х		
Хамелюк Тетяна.....		
Христофор, Юлія.....		
Ч		
Черняк Володимир.....		
Ш		
Шаповалова Оксана.....		
Шевченко Анна.....		
Шевчук Олександр.....		

ISBN 978-83-68480-24-5
DOI <https://doi.org/10.58246/BQGW7637>

